

Doktori (PhD) értekezés-tervezet

Lehoczki Ágnes

2021

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
Rendészettudományi Doktori Iskola

Lehoczki Ágnes

**A homicid cselekmény utáni szakasz pszichés
történéseinek vizsgálata emberölést elkövetők esetében,
és ennek vetületei a bűnügyi profilalkotás tekintetében**

Doktori (Phd) értekezés-tervezet

Témavezető:

Prof. Dr. Ruzsonyi Péter PhD

.....

Budapest, 2021

Tartalom

Ábrajegyzék	10
Táblázatjegyzék	11
Köszönetnyilvánítás	13
A témaválasztás indoklása	15
A dolgozat felépítése	16
Az emberölésről	18
Az emberölés	18
Statisztikai adatok	18
Az emberölés nyomozása és a lélektani eszközök	19
A profilalkotás	22
A profilalkotás meghatározása	22
A profil létrehozása, tartalma	24
A tudományosság igénye	26
Elméleti feltevések a profilalkotás hátterében	29
A homológia és a konzisztencia premisszái	29
Induktív és deduktív következtetés	32
A profilalkotás irányzatai	34
A diagnosztikus értékelés	35
A diagnosztikus értékelés mondanivalója az emberölésről	36
A bűnügyi nyomozati elemzés	37
Organizált és dezorganizált elkövetők – a bűnügyi nyomozati elemzés mondanivalója az emberölésről	38
A nyomozati pszichológia	42

Instrumentális és expresszív emberölések – nyomozati pszichológia mondanivalója a homicidiumról.....	42
A viselkedés bizonyíték elemzés	47
A négyes tipológia – viselkedés bizonyíték elemzés (Turvey és KeppelésWalter)..	48
Hazai gyakorlat	58
A profilalkotás felhasználása	59
A gyanúsított kör szűkítése	61
Sorozatba tartozás, bűnisméltés	63
Nyomozási stratégia, kreatív nyomozati fogások	64
Kihallgatási stratégia	65
A poszt-offenzív szakasz	68
A poszt-offenzív szakasz meghatározása	68
A poszt-offenzív szakasz a szakirodalomban	69
A helyszínen nyomot hagyó poszt-offenzív magatartások	70
Önfeladás, helyszínen maradás vagy menekülés, beismerés	70
Takarás	71
A test öltöztetése, vetkőztetése	73
Helyszínen hagyott tárgyak	74
Kifosztás	75
Defenzív cselekmények	79
Megrendezés	81
A test pózba állítása	84
A test mozgatása, szállítása, elhelyezése	86
Darabolás, csonkítás	88
Gyújtogatás, robbantás	94
Bizarr és rituális magatartások	95

A helyszínen nyomot nem hagyó poszt-offenzív magatartások	97
A cselekmény megosztása valakivel	97
Visszatérés a helyszínre	98
Elköltözés	99
Belefolrás a nyomozásba, a fejlemények követése	99
Öngyilkosság	100
Bűnisméltés	103
Poszt-offenzív érzelmek	105
Pozitív érzések	105
Közöny, nyugalom	106
Félelem	106
Szégyen, büntudat	107
Poszt-traumás stressz zavar	109
Stressz és megküzdés a poszt-offenzív szakaszban	112
A stressz	112
A stresszre adott reakciók	114
A megküzdés	116
Emberölést elkövetők megküzdési jellezetességei	117
Módszer	120
A kérdésceltevés megfogalmazása és a kutatás céljai	120
Hipotézisek	123
A vizsgálat során alkalmazott eljárások	123
Tesztek	124
Spielberger-féle Állapot-és Vonásszorongás Kérdőív (STAI-T és STAI-S).....	124
Észlelt Stressz Kérdőív.....	125

Megküzdési Mód Preferencia Kérdőív (MMPK).....	126
Kognitív Érzelemregulációs Nehézségek Kérdőív (KÉRK).....	128
Saját kialakítású eszközök.....	131
A cselekményhez köthető stressz mértéke és lefutása	131
A poszt-offenzív reakciók (PO REACT)	131
Dokumentumelemzés	131
A vizsgálat menete	134
A kutatás adminisztratív teendői, szervezési feladatok	134
Az adatfelvétel folyamata	134
Az adatok elemzése	134
A vizsgált minta deskriptív adatai.....	136
Az életellenes (indexcselekmények) kriminalisztikai leíró adatai	140
Az indexcselekmények elsődleges sértettjeinek deskriptív adatai	140
A cselekmények általános jellemzői	141
A cselekmények idői és helyi jellemzői	143
Az elkövetés módszere.....	145
Nem általános elkövetési jellegzetességek	147
A korán elfogottak és a későn elfogottak összehasonlító elemzése	148
A két csoport összehasonlítása a deskriptív adatok mentén	149
A két csoport összehasonlítása a vonásszorongás és a cselekmény közben átélt stressz mentén.....	149
A két csoport összehasonlítása a preferált megküzdési módok (MMPK skálák) mentén	149
A két csoport összehasonlítása az elkövetési jellemzők mentén	151
Az indexcselekmények elsődleges sértettjeire vonatkozó adatok összehasonlítása	151
A cselekmények általános jellemzőinek összehasonlítása.....	152

A cselekmények idői és helyi jellemzőinek összehasonlítása.....	152
Az elkövetés módszerének összehasonlítása	152
Nem általános elkövetési jellegzetességek összehasonlítása	153
Az ölési cselekményhez kapcsolódó poszt-offenzív magatartások összehasonlítása a korán elfogottak és későn elfogottak között	153
A cselekmény elkövetési jellemzőinek és a cselekménnyel kapcsolatos stressz kapcsolatának vizsgálata.....	154
A cselekményhez kapcsolódó stressz mutatóinak leíró elemzése	154
A cselekmény közben átélt stressz mértékét és lefutását mérő kérdések eredményei	154
A Spielberger-féle Vonásszorongás Kérdőív (PO STAI-S) eredményei	155
Észlelt Stressz Kérdőív eredményei	155
Az elkövetési jellemzők csoportba sorolása	155
Az elkövetési jellemzők és a cselekménnyel kapcsolatos stresszt mérő mutatók közötti kapcsolat elemzése	156
A poszt-offenzív reakciók elemzése a későn elfogott elkövetők körében	159
A poszt-offenzív magatartások leíró elemzése.....	159
A modus operandiként besorolható poszt-offenzív magatartások leíró elemzése..	160
A kézjegy aspektusként besorolható poszt-offenzív magatartások leíró elemzése.	163
A poszt-offenzív magatartások leíró adatainak elemzése az emberölési típusok szerint	166
A cselekménnyel kapcsolatos stressz mutatói és a poszt-offenzív magatartás objektív mutatói közötti kapcsolatok vizsgálata	168
A poszt-offenzív megküzdési módok és reakciók mérésére szolgáló kérdőívek elemzése	171
Poszt-offenzív Megküzdési Mód Preferencia Kérdőív eredményei	171
Poszt-offenzív Kognitív Érzelemregulációs Nehézségek Kérdőív eredményei	173

A poszt-offenzív reakciók mérésére szolgáló saját kialakítású kérdőív tételeinek leíró adatai	175
A saját kialakítású poszt-offenzív kérdőív elemzése faktoranalízissel	179
A stresszt mérő skálák és a poszt-offenzív megküzdést mérő skálák közötti együttjárások vizsgálata	183
A stressz lefutása és a poszt-offenzív megküzdést mérő skálák közötti kapcsolat vizsgálata	188
Az általános és poszt-offenzív megküzdés összehasonlítása a Megküzdési Mód Preferencia Kérdőív (MMPK) skálái mentén	190
Az eredmények összegzése, a hipotézisek vizsgálata	193
A korán elfogott és a későn elfogott elkövetők összehasonlítása leíró adataik, elkövetési jellemzőik, szorongásos hajlamuk, megküzdési sajátosságaik mentén	193
Az elkövetési jellemzők és a cselekménnyel kapcsolatos stressz közötti kapcsolat vizsgálata a későn elfogott elkövetők körében.....	194
A poszt-offenzív magatartások elemzése és a stresszmutatókkal mutatott kapcsolatuk vizsgálata	196
A poszt-offenzív megküzdések és szubjektív reakciók elemzése és a stresszmutatókkal mutatott kapcsolatuk vizsgálata	197
Az általános és a poszt-offenzív megküzdési módok összehasonlítása	201
Diszkusszió	202
Az elkövetési jellegzetességek.....	203
A megküzdés	204
A poszt-offenzív magatartások és reakciók	207
A stressz és a poszt-offenzív szakasz történései.....	209
Önálló tudományos eredmények	214
Javaslatok a profilalkotásban való felhasználásra	215
A kutatás korlátai.....	217

Irodalomjegyzék	220
Melléletek	242
1. számú melléklet - Tájékoztató nyilatkozat	242
2. számú melléklet - Beleegyező nyilatkozat	244
3. számú melléklet – Felhasznált kérdőívek	246
4. számú melléklet - Kódszótár	258
Függelék	270

Ábrajegyzék

1. ábra - Szándékos befejezett emberölések számának alakulása Magyarországon (Magyarország Ügyészsége, 2020; United Nations Office on Drugs and Crime, 2020)	19
2. ábra - A kutatás koncepciója	122
3. ábra - A cselekménnyel kapcsolatos stressz mutatói és a poszt-offenzív magatartás objektív változói közötti kapcsolat független kétmintás t-próbák eredményei alapján, a skálák átlagértéket feltüntetve; az ábrán csak a szingifikáns eredményt mutató poszt-offenzív változók kerülnek bemutatásra; (* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$)	170
4. ábra - A Megküzdési Mód Preferencia Kérdőív magyar sztederd értékeinek (Oláh, 2005) és a későn elfogott elkövetőkkel, poszt-offenzív szakaszra vonatkozóan módosított instrukcióval felvett skálák átlagos értékeinek összehasonlítása	173
5. ábra - A Kognitív Érzelem-regulációs Kérdőív magyar sztederd értékeinek (Miklósi és mtsai, 2011) és a későn elfogott elkövetőkkel, poszt-offenzív szakaszra vonatkozóan módosított instrukcióval felvett skálák átlagos értékeinek összehasonlítása	175
6. ábra - A mért stresszmutatók (cselekmény közben átélt stressz, PO STAI-S skála, PO Észlelt Stressz skála) és a poszt-offenzív megküzdést mérő skálák (PO MMPK, PO KÉRK, saját kérdőíven kapott skálák) közötti korrelációs kapcsolatok; a csomópontok közötti vonalak vastagsága jelzi a korreláció erősségét	187
7. ábra - A cselekménnyel kapcsolatos stresszreakció lefutása és a poszt-offenzív megküzdés és reakciók mutatói közötti kapcsolatok (normál eloszlású skálák esetén független kétmintás t-próbák és nem normál eloszlású skálák esetében független kétmintás Mann-Whitney-féle U-próbák eredményei alapján) (* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$).....	189
8. ábra - A Megküzdési Mód Preferencia Kérdőív sztederd változatának és a későn elfogott elkövetőkkel, poszt-offenzív szakaszra vonatkozóan módosított instrukcióval felvett skálák átlagértékeinek összehasonlítása normál eloszlású skálák esetében kapcsolt mintás t-próba, nem normál eloszlású skálák esetében pedig kapcsolt mintás Mann-Whitney-féle U-teszt eredményei alapján ((* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$)	191

Táblázatjegyzék

1. táblázat - A profilalkotás definíciói	22
2. táblázat - A különböző típusú profilok tartalma - az értékek az adott típusú információ előfordulását jelzi százalékos értékben (szürkével kiemelve a poszt-offenzív szakaszhoz köthető elemek) (Petherick, 2007).....	25
3. táblázat - Az organizált helyszín és elkövető jellemzői (Douglas és mtsai, 2006).....	39
4. táblázat - A dezorganizált helyszín és elkövető jellemzői (Douglas és mtsai, 2006).....	40
5. táblázat - A profilalkotás felhasználási területei	61
6. táblázat - A STAI Vonásszorongás és Állapotszorongás skálák mutatói különböző mintákon (n, átlag, SD) (Sipos és mtsai, 1988; Ray és mtsai, 2015)	125
7. táblázat - A Kognitív Érzelemregulációs Nehézségek Kérdőv skáláinak mutatói	130
8. táblázat - A vizsgált minta leíró adatai (N, átlag, SD, illetve N, Valid%, Σ).....	138
9. táblázat – Az indexcselekmények elsődleges sértettjeinek leíró adatai (N, átlag, SD)	141
10. táblázat - Az indexcselekmények általános leíró adatai (N, Valid%, Σ).....	142
11. táblázat - Az indexcselekmények helyi és idői jellemzőire vonatkozó leíró adatai (N, Valid%, Σ)	144
12. táblázat - Az indexcselekmények elkövetésének módszerére vonatkozó leíró adatok (N, Valid%, Σ , illetve N, átlag, SD)	146
13. táblázat – Nem általános elkövetési jellegzetességek leíró adatai (N, Valid%, Σ).....	148
14. táblázat - A korán elfogott és a későn elfogott elkövetők összehasonlítása a Spielberger Vonásszorongás Skála, Megküzdési Mód Preferencia Kérdőív skálái, valamint a cselekmény közben átélt stresszre vonatkozó kérdés mentén normál eloszlású változók esetén független kétmintás t-próbával (n, átlag, SD, t, p, nem normál eloszlású változók mentén Mann-Whitney-féle U-próbával (medián, SD, W, p); orientációs céllal szerepelnek a táblázatban a MMPK (Oláh, 2005) és a STAI trait skála (Sipos és mtsai, 1988) magyar átlagpopulációra vonatkozó átlagértékei.....	151
15. táblázat - A folytonos elkövetési változók (sértett életkora, durva sérülések száma, erőbehatások száma, sérülések száma összesen) és a stresszmutatók (PO STAI-S skála, PO Észlelt Stressz skála, saját kérdés) kapcsolatának vizsgálata Spearman korrelációs együtthatóval; szürkével kiemelve a 0,6 feletti értéket mutató korrelációs együtthatók.....	157
16. táblázat – Az ítéletkiadmányban szereplő, modus operandiként értékelt poszt-offenzív magatartások gyakorisági mutatói a későn elfogott elkövetők körében (n, %, Σ).....	162

17. táblázat – Az ítéletkiadmányokban szereplő, kézjegyként értékelhető poszt-offenzív magatartások gyakorisági mutatói a későn elfogott elkövetők körében (n, %, Σ).....	165
18. táblázat - A poszt-offenzív reakciókra vonatkozó saját kialakítású kérdőív tételeinek leíró adatai (N, átlag, SD).....	176
19. táblázat - A saját kialakítású poszt-offenzív reakciókat mérő kérdőív tételein elvégzett faktoranalízis eredménye; a tételek faktorsúllyal szerepelnek, a faktorok neve alatt látható a reliabilitási mutató (Cronbach α), valamint a megbízhatóságot rontó, törölt tételek áthúzva	179
20. táblázat - A poszt-offenzív reakciókat mérő kérdőív skáláinak leíró adatai (N, minimum, maximum, medián, átlag, SD, eloszlás)	183
21. táblázat - A mért stresszmutatók (cselekmény közben átélt stressz, PO STAI-S skála, PO Észlelt Stressz skála) és a poszt-offenzív megküzdést mérő skálák (PO MMPK, PO KÉRK, saját kérdőíven kapott skálák) közötti együttjárások vizsgálata normál eloszlás esetén Pearson korrelációs együtthatóval (dőlttel szedve), nem normál eloszlású skálák esetén Spearman korrelációs együtthatóval vizsgálva; a 0,6 feletti, erősnek tekinthető korrelációs együtthatók szürkével kiemelve láthatók	185

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozom Prof. Dr. Ruzsonyi Péternek, témavezetőmnek a támogatásért, biztatásért, útmutatásáért és észrevételeiért.

Hálával tartozom a Pécsi Tudományegyetemnek és a Nemzeti Közszolgálati Egyetemnek, hogy helyet adtak nem éppen szokványos kutatási témámnak.

Köszönöm a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának, valamint a Budapesti Fegyház és Börtön, a Szegedi Fegyház és Börtön, és a Kalocsai Fegyház és Börtön vezetésének és személyi állományának, hogy az adatfelvételt lehetővé tették és segítették.

Külön köszönet illeti a vizsgálatban szereplő elítélteket, akik mindenféle ellenszolgáltatás nélkül nyúltak magukba olyan élményekért és emlékekért, amelyek pusztán érintése is sokszor fájdalmas.

Szeretném megköszönni Mokos Juditnak a kutatás módszertani és statisztikai részében nyújtott felbecsülhetetlen segítségét.

Köszönöm Dr. Petőfi Attilának nyitottságát, és hogy teret adott elgondolásaim gyakorlati terepen történő kipróbálásának.

Köszönet illeti minden jelenlegi és múltbéli kollégámat, a munkám során megismert szakembereket, doktorandusztársaimat, és mindenkit, aki végtelen türelemmel asszisztált a dolgozat megszületéséhez.

Köszönöm a mérhetetlen mennyiségű támogatást, biztatást és noszogatót Dr. Czenczer Orsolyának, valamint az eszempfattatásaim meghallgatását és szakmai csiszolását Lukács-Miszler Katalinnak.

Elsősorban pedig köszönöm családom, szüleim támogatását, és hogy a munkához szükséges időt, helyet és háttérrel biztosították számomra.

„Ölni – úgy vélem – könnyebb, mint utólag bíbelődni a holttesttel... elrejtésével, darabolásával, szállításával, stresszelve-rettegve a vértől és a recsegő csontoktól, küzdve a rémülettel, az undorral, a bukást ígérő hibákkal, a hatodik parancsolat megszegése miatti bűntudat terhével”.

Kovács Lajos: A mór megtette..., 283. o.

A témaválasztás indoklása

Hogyan lesz valaki gyilkos? Az emberiség kíváncsisága a válasz iránt olthatatlan, ahogy mutatja ezt a filmek, könyvek, vagy akár hírműsorok, de az ide kapcsolódó tudományos kutatások mennyisége és témaösszetétele is. Könyvtárakat lehet megtölteni az emberölés szociológiai, kriminológiai, pszichopatológiai, személyiséglélektani, pszichiátriai elméleteivel - a rendelkezésre álló szakirodalom gyakorlatilag felölelhetetlen.

Az érdeklődés azonban ezen a ponton, vagyis az emberölés megtörténtével mintha megállna. Érdekel bennünket, hogy kiből lesz gyilkos? Miért lesz gyilkos? Hogyan válik gyilkossá? Ám azt már nem akarjuk tudni: milyen gyilkosnak lenni? Ez valóban kevésbé katartikus, lélektanilag pedig igen megterhelő téma. Ugyanakkor több szempontból fontos. Fontos, mert ez az emberi tapasztalat része, ezért foglalkozásra érdemes. Fontos, mert bár mindenképpen kítaszítottá válik, az emberölést elkövető személy is ember, és tapasztalatom szerint sokszor segítséget igényel a történetek feldolgozásában, az azzal való együttélésben, az új, „gyilkos” jelzővel bővülő identitás kialakításában. Fontos, mert ha ez nem történik meg, akkor az az emberöléshez vezető működésmód változatlanul maradásával, és ezáltal újabb emberölés megtörténtével fenyeget. Fontos, mert annak ismerete, hogy a cselekmény után mi játszódik le az elkövetőben, hozzásegítheti a nyomozásokat a legnehezebben elfogható tettesek kézre kerítésében.

A tudományos írások mindezt felismerik és elismerik. Ugyanakkor a téma kutatása mindeddig elmaradt. Ennek elsődleges oka az, hogy ezek a kutatások módszertanilag nagyon nehezen megvalósíthatók. Mikor és hogyan kérdezzük az elkövetőt az élményeiről, hogy a leghitelesebb válaszokat kapjuk? Szorítkozzunk a rögzíthető magatartások megfigyelésére és az azokból való következtetésre? Vagy próbáljunk meg a szubjektív belső megélések közelébe jutni? Elfogadhatjuk-e azt, építhetünk-e arra, amiről az elkövető beszámol? Mire és hogyan használhatjuk ezeket az információkat?

A számos akadály, kétely és ellenállás ellenére értekezésemben az emberi tapasztalat ezen ritkán előforduló jelenségével foglalkozom. Teszem ezt annak tudatában, hogy egyelőre csupán tapogatózásra van lehetőségem, és hogy vélhetően sokkal több újabb kérdéshez fogok jutni, mint eredményhez. Tudva azt is, hogy bár véleményem szerint ez a tudás mind az elkövetők reintegrációjában, mind a profilalkotásban felbecsülhetetlen értékű, az ide vonatkozó tudás szisztematikus felhasználásához még nagyon hosszú út vezet.

Mégis, ezen a hosszú úton az első lépést valahol, valakinek meg kell tennie. Én örömmel és végtelen kíváncsisággal teszem meg.

A dolgozat felépítése

Dolgozatom első fejezetében először az emberölésre vonatkozó alapvető ismereteket gyűjtöm össze. A fejezetben kitérek a lélektani eszközök alkalmazásának lehetőségeire az emberölés nyomozásában. Az egyik legfontosabb ilyen eszköz a profilalkotás.

A második részben a profilalkotás meghatározását és alapvető ismereteit írom le, kimondottan az emberölés perspektívájából, és kiemelve a poszt-offenzív szakaszra vonatkozó információkat. Mivel a kutatás célja a homicid cselekmény utáni szakaszra vonatkozó tudás kriminalisztikai felhasználása, ezek az ismeretek, alapelvek alapvetően meghatározzák a kutatásom fókuszát, felépítését, illetve a kutatás során hozott döntéseket, illetve az eredmények értelmezési keretét is.

A harmadik részben a poszt-offenzív szakaszt illető, eddig rendelkezésre álló nemzetközi és hazai szakirodalmat foglalom össze. Ez több szempontból is fontos. Az ide vonatkozó ismeretek szórványosak és a szakirodalomban szétszórva találhatóak meg. Így ezek összegyűjtése és a poszt-offenzív szakasz ilyen részletességű leírása a szakirodalomban előzmény nélküli. Továbbá ezek az ismeretek alapvetőek a kutatási eredmények értelmezésében, ám már a kutatás megtervezésében is utat mutatnak. A különböző magatartások és reakciók leírásakor ugyanis kirajzolódott egy olyan kettősség, amely emlékeztetett - nem csak a modus operandi és kézjegy, expresszív és instrumentális, organizált és dezorganizált, de ezzel párhuzamosan - a megküzdés két alapvető stílusának (problémaközpontú és érzelemközpontú stratégiák) dichotómiájára is. A stressz, illetve az arra adott reakcióként létrejövő magatartások már az elkövetési módnál, majd itt a poszt-offenzív szakaszban látott magatartásoknál is központi szerepet kaptak.

Ennek megfelelően a negyedik részben a stresszel és a megküzdéssel kapcsolatos, szorosan ide kapcsolódó ismereteket foglalom össze, mivel a szakirodalom eddigi tanulmányozása során ezek tűnnek központi jelentőségű konstruktumoknak, amelyek a poszt-offenzív történések megragadására, értelmezésére és koncentualizálására alkalmasak lehetnek.

Az ötödik részben a hipotéziseket fogalmazom meg, valamint a kutatás módszerét, felépítését és menetét írom le részletesen. Ezek elsősorban a cselekmény során és után átélt stressz, mint központi és közvetítő tényező, valamint az eköré csoportosuló magatartásos és emocionális jelenségek vizsgálatára fókuszálnak mind az elkövetés, mind a poszt-offenzív szakasz során.

A hatodik részben az eredmények részletes és tematikus leírása történik meg, majd a hetedik részben a kapott eredményeket röviden összefoglalom a kutatási hipotézisek mentén, és értékelem a hipotézisek érvényességét.

A nyolcadik részben, a diszkusszióban az eredmények részletes és tematikus értelmezésére, konceptualizálására kerül sor, majd a kilencedik részben az önálló kutatási eredmények megfogalmazása történik meg.

A tizedik részben javaslatokat teszek a kapott kutatási eredmények gyakorlati felhasználhatóságára a bűnügyi profilalkotási különböző alkalmazási területein.

A záró részben pedig megfogalmazom a kutatás korlátait, illetve az ezek ismeretében hozott kutatási döntések indoklását.

Az emberölésről

Az emberölés

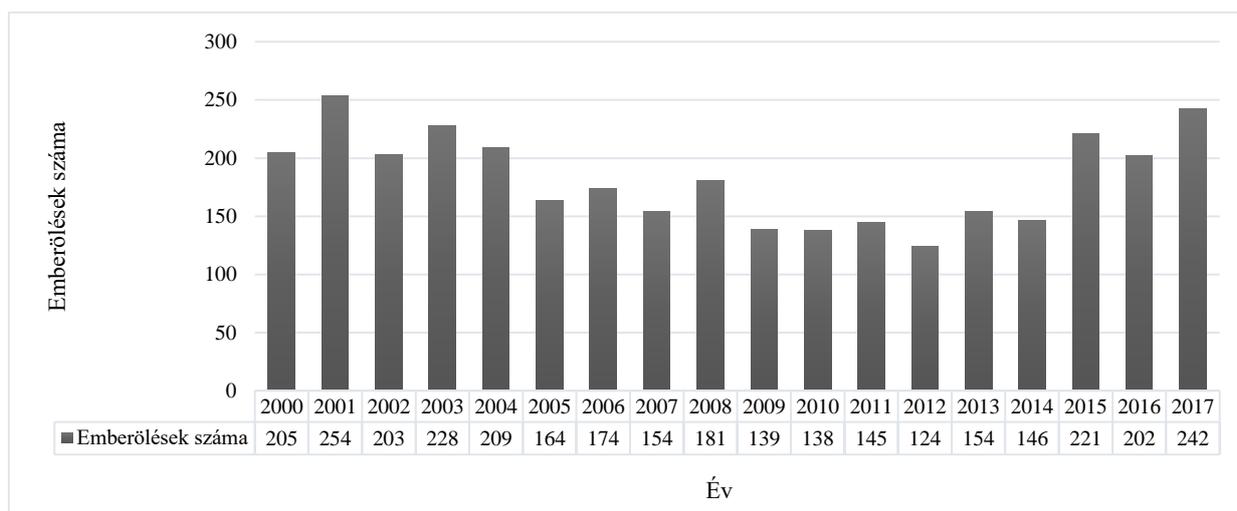
Az emberölés, más életének szándékos elvétele, kortól és helytől függetlenül az agresszió legsúlyosabb formája. Kivételesen nagy kárt okoz, mert azt veszi célba, és veszi el visszafordíthatatlanul és jóvátehetetlenül, amely mindannyiunk számára a legértékesebb: az életet. Mindezt jelzi a büntetési tétel, és az, hogy a minősített esetek soha nem évülnek el, valamint az a volumen is, amellyel ezek a nyomozások indulnak (Kovács, 2013). Az áldozatnak okozott nyilvánvalóan végzetes károkon túl a cselekmény hat annak teljes családjára, leszármazottaira, az elkövetőre és annak környezetére is, valamint az egész közösségre. Ez érhető tetten abban a médiavisszhangban is, amit az ilyen esetek kiváltanak (Brookman, 2005). A homicidium voltaképpen egyidős az emberiséggel. Tilalma a társadalmi berendezkedés létrejöttével kezdődött, de története hosszú, szélsőségektől sem mentes, a büntetlenségtől, a megtűrésen át a jelen korunkra jellemző legszigorúbb büntetettséggig (Kovács és mtsai, 2019).

Statisztikai adatok

Ezek a cselekmények jóval láthatóbbak a többi bűncselekménynél, hiszen egy holttestet, egy hiányzó embert hagynak maguk után. Ennek köszönhetően azt gondoljuk, hogy az emberölési statisztikák nagyobb külső validitással rendelkeznek, mint a többi bűncselekmény-típusra vonatkozó nyilvántartások (Lauritsen és mtsai, 2016)¹.

Az elmúlt három évtizedben az emberölések száma csökkenő tendenciát mutat, nem csak hazánkban (1. ábra), hanem világszerte. Ennek több magyarázata lehet: a társadalom előregedése, a börtönpopuláció növekedésével a bűnelkövetők nagyszámú eltűnése az utcákról, a kriminalisztikai módszerek egyre hatékonyabbá válása, a lebukás veszélyének jelentős növekedése. Ugyanakkor mindegyik érvnél vannak ellenpéldák, így a kérdés annál összetettebb, mint hogy egy tényezővel legyen magyarázható (Tamási, 2015). Mindenesetre vélhetően ennek a csökkenésnek is köszönhető, hogy az emberölés kutatása az elmúlt két évtizedben háttérbe szorult (Tamási és mtsai, 2014).

¹ Természetesen a megbízhatóság az emberölési statisztikáknál sem tökéletes, aminek egyrészt oka a definíciós eltérések léte, másrészt a meghatározatlan halálok kimaradása a statisztikákból, melyek sokszor valójában emberölések.

1. ábra - Szándékos befejezett emberölések számának alakulása Magyarországon (Magyarország Ügyészsége, 2020; United Nations Office on Drugs and Crime, 2020)

Hazánkban a rendszerváltozást megelőzően az emberölések száma erős hullámzást mutatott, elsősorban a háborúknak és bizonyos jogszabály-módosításoknak köszönhetően. A rendszerváltozást követően a szervezett bűnözői aktivitások átstrukturálódása miatt pár évre évi 400 fölé ugrott, majd fokozatos csökkenés után stabilizálódott évi 200-300 között. A 2010-es évektől kezdődően ismét csökkenésnek indult az emberölések száma, és azóta évente átlagosan körülbelül 200 szándékos befejezett emberölés történik hazánkban (Kovács és mtsai, 2019) (1. ábra).

Az emberölés nyomozása és a lélektani eszközök

Az emberölés a legsúlyosabb bűn, és mindig a kiemelt bűncselekmények körébe tartozik. Üldözése alapvető társadalmi érdek. Ezek azok a bűncselekmények, melyek felderítését és az elkövetők megbüntetését a közvélemény a leginkább elvárja az igazságszolgáltatástól. Mindezek miatt a rendőri vezetés is kiemelt elvárásokat fogalmaz meg a területtel szemben (Kovács, 2013).

Az emberölés felderítési aránya az elmúlt tíz évben 90% feletti², ami imponáló. Ugyanakkor ez azt is jelenti, hogy a rendszerváltás után az évente átlagosan történő mintegy 300 ismertté vált emberölésből 20-30 maradt felderítetlen. Tehát húsz év elteltével akár 600 leleplezetlen gyilkos élhet köztünk szabadon (Tremmel és mtsai, 2005; Kovács, 2013).

² ORFK adatszolgáltatás, <http://enyubs.bm.hu> (2020.07.07.)

Szakmai alapvetés, hogy a bűncselekmény megoldásának esélye a nyomozás első óráiban, napjaiban a legnagyobb, ezért a nyomozati erők centralizált és nagyarányú mozgósítását igényli. Az idő múlásával – ha a nyomozás első napjai, maximum hetei nem hoznak eredményt - egyre csökken a sikeres felderítés esélye, és az adott ügy szempontjából jelentéssel bíró adatok előkerülésének vagy beszerzésének lehetősége (Kovács, 2013; Kovács és mtsai, 2019). Kovács (2013) meglátása szerint körülbelül egy hét a választóvonal, ha ennyi idő alatt nem sikerül megoldást produkálni, akkor hosszas nyomozásra kell felkészülni.

Az emberölések esetében létezik egy speciális terület, az úgynevezett utólagos felderítések, vagy „döglött ügyek” nyomozása, melynek során az olyan ügyeknél, amelyeknél a kezdeti szakaszban elmaradt a sikeres megoldás, már jóval kisebb volumennel, ám annál aprólékosabban folyik a felderítési munka. Az ilyen ügyek nyomozását egyrészt a gyilkosságok társadalmi jelentősége, valamint a minősített esetek elévülhetetlensége teszi szükségessé. Vannak sikerek, és ezek üzenete mind a leendő elkövetők, mind a felderítetlenül maradt elkövetők, mind a nyomozó hatóság, mind a társadalom számára megkerülhetetlen: egyetlen gyilkos sem lehet nyugodt soha, akár évtizedekkel az emberölés után sem (Kovács, 2013; Kovács és mtsai, 2019).

Az idő múlásával természetesen egyre csökken az ilyen esetek felderítésének esélye is. Ugyanakkor vannak olyan tényezők, melyek nyomán siker érhető el: a krimináltechnikai, személyazonosítási eszközök fejlődése, illetve az emberi kapcsolatok, motivációk megváltozása, és az ezt fókuszba állító lélektani eszközök. Az emberöléssel kapcsolatban a lélektani háttér – ki tud ilyet tenni, miért tehet ilyet valaki – mindig is az érdeklődés és a homicid cselekmények nyomozásának középpontjában állt. Már Hasfelmtesző Jack 1888-ban történt eseténél is dokumentált annak elemzése, hogy milyen típusú személy követhette el az azóta is megoldatlan gyilkosság-sorozatot (Turvey, 2012). Manapság pedig a pszichológiai ismeretek már-már nélkülözhetetlenné váltak a kriminalisztikában (Alföldi, 2012). Homicidium esetén a fentebb leírt elhúzódó, illetve a kevés „kemény” nyommal rendelkező, alkudozásokkal és lélektani csatározásokkal tarkított emberölési nyomozások esetén pedig kiemelt jelentőséget kaphatnak a lélektani eszközök (Tremmel és mtsai, 2005; Alföldi, 2012; Youngs és Zeyrek-Rios, 2014; Kovács és mtsai, 2019).

A profilalkotás az a módszer, amely szisztematikus módon képes leírni az elkövető pszichés jellemzőit és egyedi lelki mechanizmusait, a cselekményhez vezető folyamatot, valamint az elkövető viszonyulását az áldozathoz és a cselekményéhez. Ezzel biztosítani tudja az ilyen, lélektani tudásanyagot igénylő nyomozati fogásokhoz szükséges hátteret. Az így nyert tudás

nem csak a felderítésnek adhat lendületet, hanem utólag is segítheti a cselekmény bizonyítását (Alföldi, 2012).

A továbbiakban ezt a módszert, a profilalkotást tesszük részletes elemzés tárgyává.

A profilalkotás

A profilalkotás módszerének bemutatása azért elengedhetetlen, mert a kutatás kiemelt célja a homicid cselekmény utáni szakaszra vonatkozó tudás kriminalisztikai felhasználása. Ezért a profilalkotásra vonatkozó ismeretek, alapelvek alapvetően meghatározzák a kutatásom fókuszát, felépítését, illetve a kutatás során hozott döntéseket. A profilalkotás nyújtja továbbá a kapott eredmények értelmezési keretét is. Az emberölést követő szakaszt illető tudásunk továbbá elsősorban a profilalkotási szakirodalomból származik, mert ez a tudás ezen a területen legszükségesebb és a leghasználhatóbb. Így tehát a kapott eredmények felhasználásának lehetőségeit illetően is a profilalkotásban való tájékozottság tud eligazítást nyújtani.

A profilalkotás meghatározása

A bűnügyi profilalkotás az alkalmazott kriminálpszichológia gyorsan fejlődő területe, a személyazonosítás egy modern formája. Nem jogi, bűnügyi segédtudomány, emellett kriminalisztikai módszernek is tekinthető, amit egyesek kriminálmetodikai, mások krimináltechnikai eszközként sorolnak be (Tremmel és mtsai, 2005; Alföldi, 2012). Ez a besorolás vélhetően függ attól is, hogy a profilalkotás mely felhasználási területét tekintjük hangsúlyosabbnak.

A módszer multidiszciplináris, a pszichológiát, a pszichiátriát, a pszichopatológiát és a szociológiát is érinti, mindezen tudományágak ismereteit használja fel az ismeretlen tettes felderítésének segítésére (Alföldi, 2012; Lehoczki, 2011). A profilalkotás során pszichológiai jellegű adatok kiemelése, rendszerezése, elemzése és értékelése történik, melynek alapján a profilt készítő szakember meghatározza az elkövető demográfiai és személyiségbeli jellemzőit (Csernyikné Póth és Fogarasi, 2006). A profilalkotás tehát az elkövető legfőbb személyiség- és viselkedésbeli jellemzőinek rekonstrukciója a cselekményének pszichológiai szempontú elemzése alapján (Ressler és mtsai, 1995). További meghatározások láthatók az 1. táblázatban.

1. táblázat - A profilalkotás definíciói

Szerző	Definíció
Geberth, 1983	Egy forenzikus technika, melynek célja, hogy a nyomozati szervet specifikus információval lássa el, amely aztán segíti abban, hogy figyelmét azon személyekre fókuszálja, akik olyan személyiségvonásokkal rendelkeznek, amely egybevág más elkövetők személyiségvonásaival, akik hasonló cselekményt követtek el.

Ressler, Burgess és Douglas, 1992	A profilalkotás az elkövető legfőbb személyiség- és viselkedésbeli jellemzőinek rekonstrukciója cselekményének pszichológiai szempontú elemzése alapján.
Bartol és Bartol, 1994	Egy tettes személyiségvonásainak, viselkedéses tendenciáinak, és demográfiai változóinak azonosítási folyamata a cselekmény jellemzői alapján.
Geberth, 1996	A bűnügyi profilalkotás egy szaktudáson alapuló becslési kísérlet arra, hogy specifikus információval lássa el a nyomozati szervet azzal kapcsolatban, hogy milyen típusú személy követett el egy bizonyos bűncselekményt.
Hickey, 2003	A bűnügyi profilalkotás azt a folyamatot jelöli, melynek során a tettes személyiségvonásait, viselkedéses tendenciáit, földrajzi lokációit, és demográfiai vagy biológiai leíró jellemzőit azonosítják a cselekmény jellemzői alapján.
Douglas, Burgess és Ressler, 2006	A nyomozati profilalkotás egy olyan stratégia, amely az igazságszolgáltatás számára lehetővé teszi, hogy a lehetőségek körét leszűkítse és szaktudáson alapuló ötleteket generáljon a tettessel kapcsolatban. Úgy írják le, mint nyomok gyűjtését, vagy mint egy informált kísérletet arra, hogy részletes információt adjon a bűnelkövetők egy bizonyos típusáról, egy vázlatot a viselkedéses mintázatokról, trendekről és tendenciákról.
Kocsis, 2006	A bűnügyi profilalkotás azt a folyamatot jelöli, melyben a cselekményben bemutatott viselkedéseket és/vagy akciókat mérik fel vagy értelmezik, hogy ezek alapján predikciókat alkossanak a lehetséges tettes(ek) jellemzőire vonatkozóan. A bejósolt jellemzők kompozitjára bűnügyi profilként szoktak hivatkozni, amelynek célja a nyomozók, tipikusan a rendőrség személyi állományának segítése az ismeretlen tettes vagy tettesek azonosításában és elfogásában.
Petherick, 2007	Legalapvetőbb formájában a bűnügyi profilalkotás egy nyomozati eszköz, amely a helyszín és a tettes viselkedése alapján tettesi jellemzőket ismer fel. Ez egy következtetési folyamat, amely többek között érinti a tettes viselkedésének elemzését, interakcióit a helyszínnel, és az eszközválasztást.
Turvey, 2012	A bűnügyi profilalkotás a forenzikus kriminológia egyik alága. Ezért a kriminológián belüli tudományág, amely egyaránt gyökerezik a viselkedéstudományokban és forenzikus tudományokban. Általánosságban a bűnügyi profilalkotáshoz tartozik a bűnelkövetők fizikai, habituális, emocionális, pszichológiai és foglalkozásbeli jellemzőire vonatkozó következtetések levonása. A bűnügyi profilalkotásnak mégis sok módszere létezik, melyek a háttérrel adó elmélet, logika és élelátás megalapozottságában különböznek. Néhány módszer absztrakt, általános és a vonásokat jósolja be; mások konkrétak, specifikusak és állapotokat írnak le. Néhányan a bűnelkövetői csoportokra vonatkozó statisztikákra alapoznak, mások az esetspecifikus viselkedéses bizonyítékok elemzésére. A bűnügyek elkövetéséért felelős személyek vonásaira irányuló következtetések levonásának módszerére szokás szerint bűnügyi profilalkotásként hivatkoznak.

Elekesné Lenhardt, 2015	A bűnügyi profilalkotás az a folyamat, amely során egy adott bűntényről vagy tethelyről rendelkezésre álló információk alapján pszichológiai-szociológiai portré készíthető a bűntény ismeretlen elkövetőjéről.
-------------------------------	---

Ez a törekvés nem új keletű. A gyakorló nyomozó munkája során óhatatlanul is alkot egy képet arról az emberről, akit keres. Bár ezt nem hívja profilnak, az általa alkotott mentális kép ugyanazt a célt szolgálja – filterként funkcionál, amely segít neki az információk szűrésében (Chilkó, 1994). Ez azonban csak egy intuitív elképzelés, amely ide vonatkozó kutatási eredmények szerint ráadásul a nyomozati munkában eltöltött idő hosszával, a nyomozó tapasztalatával és rutinjával veszít a pontosságából (Kocsis és mtsai, 2000). A profilalkotás azonban teljes figyelmét erre a folyamatra fordítja, szándéka szerint a szubjektivitást és az intuíciót az objektivitásra, tudományos alaposagra és aprólékosságra váltva (Kemény, 1999).

A profil létrehozása, tartalma

A profilalkotás menete kisebb hangsúlybeli eltolódásokkal megegyezik a különböző módszereknél. Az első lépés a cselekménnyel kapcsolatos összes elérhető anyag összegyűjtése. Ezután a begyűjtött adatok alábbi támpontok szerinti mintázatba rendezése következik: az emberölés típusa és stílusa, az elsődleges szándék, az áldozati rizikó, a tettesi rizikó, az eszkaláció, az időfaktorok, a helyi faktorok. Ezután a tettes és áldozat között történetek sorrendi rekonstrukciója következik. Fontos a megközelítés módjának, a kontrollgyakorlás módjának, az esetleges szexuális cselekmények természetének és sorrendjének megállapítása. Ekkor kerül megfontolásra a cselekmény motivációja is. Ezek alapján történik a profil megalkotása. Az utolsó lépés kedvező esetben a már elfogott tettes jellemzőinek összevetése a profillal (Douglas és mtsai, 2006; Petherick, 2007; Turvey, 2012).

A folyamat eredménye tehát az elkövető profilja. A tettes nemére, rasszára, családi állapotára, motivációjára, személyiségére, a felgyűlt adatok strukturálására, a tettes földrajzi mozgására, kriminális képességeire, az áldozat kiválasztására és a cselekmény kivitelezésére vonatkozó adatok minden profilban megjelennek. A nyomozásban felhasználható taktikai javaslatok is jellemzők minden fajta profilban. Ezekben túl azonban eltérések láthatók attól függően, hogy a profil mely irányzat szerint, milyen módszerrel készült. Petherick (2007) kutatása részletesen bemutatja ezeket az eltéréseket, és hogy a különböző irányzatok profiljai milyen adatokat és milyen gyakorisággal tartalmaznak (2. táblázat). Látható, hogy az FBI alkotta profilok a leginkább nyomozásközpontúak, és ezekben található a legtöbbféle adat. A diagnosztikus

értékelés módszerrel készült analízisben, azaz az alkalmilag felkért pszichiáter, vagy pszichológusszakértők profiljaiban kevesebb a nyomozati szempont, elsősorban a tettes személyiségműködésére koncentrálnak. A nyomozati pszichológiai profilok elsődleges eleme a geográfiai becslés, és főleg olyan adatokra koncentrálnak, melyek kutatások és statisztikai számításaik alapján becsülhetők. A viselkedéses bizonyítékelemzéssel született profilok általában kevesebb, de annál megbízhatóbb adatot tartalmaznak, és nagyon fontos elem a felgyűlt anyagok áttekintése és strukturálása.

2. táblázat - A különböző típusú profilok tartalma - az értékek az adott típusú információ előfordulását jelzi százalékos értékben (szürkével kiemelve a poszt-offenzív szakaszhoz köthető elemek) (Petherick, 2007)

	Diagnosztikus Értékelés	Bűnügyi Nyomozati Elemzés	Nyomozati Pszichológia	Viselkedéses Bizonyíték Elemzés
Fegyverhasználat	12.5	10.5	0	35.7
Kontaktus pontja	0	0	0	28.6
Helyszín típus	0	0	0	71.4
Staging	0	26.3	0	28.6
Dokumentumok vizsgálata	25	31.6	25	92.9
Vizsgálatok elvégzése	0	10.5	0	42.9
Viktimológia	0	52.6	0	42.9
Az áldozat életstílusából adóó rizikó	0	57.9	0	50
A helyszín ismerete	0	10.5	0	28.6
Az áldozat ismerete	0	15.8	12.5	28.6
Megközelítés módja	0	26.3	25	57.1
Támadás módja	12.5	5.3	12.5	43.9
Kontroll módja	0	26.3	0	64.3
Erő alkalmazása	0	5.3	0	57.1
Áldozati ellenállás	0	15.8	0	42.9
Defenzív cselekmények	0	15.8	25	64.3
Kriminális képesség	12.5	10.5	12.5	42.9
Áldozat bizalma	0	15.8	0	14.3
Tettes támadás előtti viselkedése	0	15.8	0	0
Áldozat kiválasztása	12.5	31.6	12.5	7.1
Szándék	0	31.6	0	14.3
Ügyek összekapcsolása	0	31.6	37.5	0
Forenzikus elővigyázatosság	0	10.5	12.5	7.1
Nyomozati javaslatok	12.5	15.8	12.5	14.3
Fantázia	12.5	31.6	0	7.1
Tervezés	0	47.4	62.5	42.9
Motiváció	69.4	63.2	50	92.9
Kockázatfelmérés	25	26.3	37.5	0
Tettes támadás utáni viselkedése	12.5	31.6	0	0
Geográfia	25	52.6	75	7.1
Tettes lakóhelye	25	15.8	25	7.1
Tettes kapcsolatai	50	52.6	50	0
Házassága	12.5	26.3	37.5	7.1
Szociális készségei	62.5	37.8	25	0
Tettes munkája	25	47.4	50	7.1

Transzport módja	0	31.6	37.5	7.1
Neme	25	68.4	37.5	28.6
Személyisége	62.5	63.2	50	14.7
Diagnózisa	87.5	36.8	25	0
Kriminális előélete, priusz	12.5	31.6	50	7.1
Kora	25	57.9	50	0
Iskolai végzettsége	37.5	31.6	25	7.1
Intelligenciája	12.5	47.4	25	0
Rassz	12.5	42.1	25	7.1
Mentális betegség	37.5	21.1	25	0
Megjelenése	12.5	31.6	12.5	0
Figyelmeztetések, elővigyázatosság	50	63.2	50	7.1
Kihallgatási stratégia	25	5.3	25	0

A profil sohasem statikus, ahogyan egy pszichodiagnosztikai kép, a profil is változhat (Coupe, 2003). Ennek számos oka van. Az egyik az, hogy telik az idő, és ami évekkkel, vagy évtizedekkel korábban igaz lehetett egy tettesre, a természetes érési folyamatoknak köszönhetően változhat. Megváltozhatnak a tettes körülményei is, továbbá a nyomozás körülményei is – újabb kutatási eredmények, vagy forenzikus módszerek új, releváns információkat adhatnak. A profilalkotás alapvetése módszertől függetlenül, hogy az elkészült profil csak annyira lehet jó, amennyire az adatok, melyek alapján elkészül. Ha az adatok változnak, változik a profil is.

A tudományosság igénye

A profilalkotás alapvetően alkalmazott diszciplína, amelyet világszerte alkalmaznak aktív nyomozásoknál (Turvey, 2012; Dumont és Dubois-Obry, 2015; Fox és Farrington, 2018), tehát a tudományos munkán keresztül közvetlenül és azonnal a nyomozati munka gyakorlati igényeire igyekeznek reagálni. Mivel ennyire elterjedt, és közvetlenül hathat a nyomozati eredményekre, kiemelten szükséges a tudományos szintre emelése (Fox és Farrington, 2018). Ugyanakkor éppen a tudományos megalapozottság illetve empirikus tanulmányok terén érte és éri napjainkban is a profilalkotást intenzív kritika (Doan, 2008; Fujita és mtsai, 2016), és ennek eredménye az is, hogy a profilalkotás validitásába és megbízhatóságába vetett hit elkopott (Salfati és Canter, 1999).

Ugyanakkor az utóbbi két évtizedben a profilalkotással kapcsolatos szócikkek száma folyamatosan növekvőben van, meredeken emelkedik az olyan kutatások és cikkek aránya, melyek fejlett statisztikai eljárásokat alkalmaznak és emelkedik a lektorált szócikkek aránya (Dowden és mtsai, 2007). A profilalkotással kapcsolatos irodalom túlnyomó többsége mára már akadémikusoktól származik. A korábban legtermékenyebbnek számító FBI ügynökök pedig újabban gyakorlatilag egyáltalán nem publikálnak. A legtöbb kutatást ezen a területen

pszichológusok folytatják, melynek aránya még növekszik is az elmúlt két évtizedben. Kedvező fejlemény a kutatások interkulturális terjedése is, és bár a legtöbb kutatás továbbra is az USA-ban történik, de már jóval kisebb arányban, mint korábban. Az Egyesült Királyság, és Kanada nagy ütemben növeli a profilalkotással kapcsolatos vizsgálataik és publikációik számát, de európai országokban is egyre több kutatás folyik (Fox és Farrington, 2018).

A fő kérdés, melyre a tudománynak válaszolnia kell, hogy melyek azok a folyamatok, amelyek az elkövető helyszínen látható magatartásának klasszifikációját lehetővé teszik, és a háttérváltozókkal kapcsolatba hozhatók, illetve ezek a folyamatok kellően stabilak és megbízhatók-e ahhoz, hogy a rendőrségi nyomozati munkában alkalmazhatók legyenek (Salfati és Canter, 1999). A profilalkotás területén készülő tudományos tanulmányoknak éppen az alkalmazhatóság miatt speciális szempontoknak is meg kell felelnie.

A profilalkotás egyik korlátja, hogy csak azokból az információkból lehet levonni következtetéseket az elkövetőre vonatkozóan, amik az elemzés idején rendelkezésre állnak (Salfati, 2000). Így a vizsgált változók kiválasztása rendkívül fontossá válik nem csak a kutatás, hanem a gyakorlat számára is. A változókat ugyanis úgy kell kiválasztani, hogy azok az emberölés tendenciáinak, a kulturális jellemzőknek, az elméleti feltevéseknek is megfeleljenek. Talán ennél is fontosabb, hogy a nyomozati munka gyakorlati igényeit is kiszolgálják (Fujita és mtsai, 2016), mert azok a következtetések hasznosak, amelyre a rendőrség nyomozati döntést és cselekményt tud alapozni. A látható, jól megragadható helyszíni jellemzők elemzése a nyomozó számára is kivitelezhetőbb, és az empirikus kutatások számára is részletesebb, objektívebb és alkalmazhatóbb módszert tesz lehetővé (Salfati, 2000).

A kutatás ugyanakkor nem redukálódhat például a cselekmény jellemzői és az elkövető demográfiai jellemzői közti kapcsolatra, a pszichológiai szempont nem maradhat ki az elemzésből, és a kutatásból sem maradhatnak ki a pszichológiai konstruktumok. A bűnügyi profilalkotás különböző definícióiban, és köztük a hazai meghatározásokban is, egyöntetűen látható, hogy a módszer nem kizárólagosan, de elsődlegesen pszichológiai elemzésre alapszik (Kármán és mtsai, 1999). Nagy és Elekesné Lenhardt (2004), a magyarországi profilalkotás zászlóvivői például azt írják, hogy „a profilalkotás egyik kiindulópontja a helyszín, ennek pszichológiai értékelése során születik meg a profil, amely az elkövetők, vagy elkövetők személyiségjellemzőit³, típusát, működésmódját tartalmazza, mintegy „pszichológiai portrét”

³ A személyiség alapvetően pszichológiai fogalom, számos definíciója közül az egyik legismertebb szerint jelentése „a viselkedésnek, a gondolkodásnak és az érzelmeknek az a jellegzetes mintázata, amely meghatározza, hogy a személy hogyan alkalmazkodik a környezetéhez” (Atkinson és mtsai, 1999, 39. o.). A hazai egyetemi pszichológia szakokon alaptantárgy a személyiségpszichológia, melyet a pszichológushallgatók több féléven át

alkotva a tettes(ek)ről”. Fülöp (1997) kijelenti, hogy a pszichológiai változók használata, az elkövetésben megnyilvánuló pszichológiai működés elemzése, és kompetensen megállapított pszichológiai jellemzők hiányában a profil lényegében értelmét veszti. Ezen túl sokan úgy gondolják, hogy a profilalkotás azokban a bűncselekményekben a leghatékonyabb, ahol a tettes pszichopatológiájának, tehát kóros pszichés működésének valamilyen megnyilvánulása érhető tetten (McGrath, 2000). Emellett az emberöléseknél sokszor jelen vannak finom, pszichológiai elemzést igénylő viselkedések is, amelyeket a cselekmény jóval látványosabb elemei elfednek, pedig értékes információkat hordoznak magukban (Godwin, 2001). Továbbá kutatási eredmények is alátámasztják, hogy a pszichológiai tudás alapvetően fontos a megbízható és használható profil megalkotásához (Pinizotto és Finkel, 1990).

Az eddigi kutatások azt mutatták, hogy az elkövetési magatartás és a tettesi jellemzők között nagyon komplex asszociáció van, és ezért a hagyományos többváltozós statisztikai eljárások és modellek túl egyszerűek ezek feltáráshoz. Ezért számos kutatás az egyes jellemzők megfejtése helyett a tematikus struktúrák, klaszterek feltáráására fókuszál, és ezek tettesi jellemzőkkel való összekötésére (Salfati, 2000), és a fejlett statisztikai eljárásokat alkalmazó, lektorált tanulmányok aránya meredek emelkedést mutat (Fox és Farrington, 2018). Ugyanakkor továbbra is folynak olyan kutatások, amelyek az egyes elkövetési viselkedések és a tettesi jellemzők közötti direkt kapcsolatra fókuszálnak, mivel a nyomozati gyakorlatban ezek jobban hasznosíthatók (Fujita és mtsai, 2016).

A rendkívül kedvező tendenciák ellenére azonban továbbra is probléma, hogy a profilalkotás módszereiben és az ehhez kapcsolható terminológiában meglehetősen nagy variancia, így a profilalkotással kapcsolatos kutatások szintézise rendkívül nehéz, és szinte teljesen hiányzik. Ennek eredményeként nincs egy jól definiált keret melyben az összegyűlt empirikus tudás rendszerezhető lenne. Ez a szintézis azonban alapvető lenne a módszer tudományossá válásában és gyakorlati alkalmazhatóságában (Dowden és mtsai, 2007; Fox és Farrington, 2018). Nagyon kevés továbbá az olyan írás, amely a profilok vagy profilalkotási módszerek pontosságát, az alkalmazásban elért eredményeket vizsgálja. Ezen a területen jelentős fejlődésre van szükség a jövőben (Fox és Farrington, 2018).

hallgatnak, majd számos e tárgyban készült dolgozat és letett vizsga után szigorlati vizsgát tesznek. A személyiséggel foglalkozó ún. személyiségpszichológiai tanszékek is pszichológiai karokon/intézeteken belül léteznek.

Elméleti feltevések a profilalkotás hátterében

A profilalkotás lényegében következtetések levonása a rendelkezésre álló információkból, racionális argumentumok alapján (Turvey, 2012). Ugyanakkor a profilalkotás, mint ahogy a tudományos gondolkodás, vagy maga a nyomozati munka is, sokszor nem csak a legszigorúbb gondolkodási folyamatok következményei: profitálnak az intuícióból, a képzeletből, a vizualitásból és egyéb, a logika körén kívül eső folyamatokból. Ez nem jelenti azonban, hogy a profilalkotás következtetései ne a szigorú logikán alapulnának, éppen ellenkezőleg (Szokolszky, 2004).

A homológia és a konzisztencia premisszái

A profilalkotás abból a feltevésből indul ki, hogy az elkövetők jellemzői alapvetően befolyásolják azt, ahogyan a cselekményüket, cselekményeiket elkövetik⁴, de legalábbis vannak olyan jellemzők, amelyek sokkal inkább befolyásolják az elkövetés módját, mint a szituáció. Azaz stabil kapcsolat van a helyszínen mutatott viselkedés és a tettes jellemzői, illetve az elkövetési magatartás és a személyiség bizonyos elemei között. A profilalkotóknak voltaképpen azt kell megkeresniük, hogy melyek ezek az elemek, és hogy ezek hogyan képesek bejósolni a tettes jellemzőit (Bull, 2006; Canter, 2000). Ez a kiindulópont két, a pszichológiában elterjedt premisszára bontható tovább: a homológia és a konzisztencia elvére (Bull, 2006; Doan, 2008; Turvey, 2012).

A homológia premissza azt mondja, hogy a hasonló adottságokkal rendelkező és hasonló körülmények között élő személyek egy adott szituációban hasonló módon viselkednek. Így tehát akik hasonló sértettek sérelmére, hasonló módon követnek el bűncselekményt, feltehetőleg azonos körből kerülnek ki, háttérjellemzőik is hasonlóak (Elekesné Lenhardt, 2015), és az eltérő stílusú elkövetés eltérő háttérjellemzőkkel jár együtt (Doan, 2008). A profilalkotásban ez a premissza teszi lehetővé egyrészt a statisztikai alapú profilalkotást (mint amilyen a Magyarországon meghonosodott módszer is) (Elekesné Lenhardt, 2015), valamint tipológiák kidolgozását és használatát, és az ebben szereplő háttérjellemzők leírását (Doan, 2008).

Bár a homológia premisszája az egyébként igen kisszámú kutatásból némi alátámasztást nyert (Santtila és mtsai, 2003; Bull, 2006; Doan, 2008; Fujita és mtsai, 2016), a két premissza közül

⁴ Legalábbis az induktív következtetésen alapuló, vagy azt elfogadó módszerek. Tehát pl. a Turvey-féle viselkedéses bizonyíték elemzés nem, az ugyanis elveti azt a gondolatot, hogy a kriminális viselkedés a tettes lényegi jellemzőit mutatná (Turvey, 2012).

mindenképpen ez látszik egyelőre a kevésbé stabilnak és megbízhatónak. Az ellentmondásos eredmények nem jelentik feltétlenül a premissza érvénytelenségét, azonban erős jelzésként szolgálnak arra, hogy a terület kutatóinak törekedniük kell a jelenleginél konzisztensebb és minél szélesebb körű adatgyűjtésre, a megalapozottabb tipológiák megalkotására és azok rigorózusabb használatára. A homológiával kapcsolatos kutatások rámutatnak arra is, hogy az eltérő kultúrkörök eltérő tipológiákat igényelhetnek, pl. az USA-ban alátámasztott tipológia, statisztikai összefüggés nem vehető át máshol fenntartások nélkül (Doan, 2008).

A másik alapfeltevés a konzisztencia premisszája, amely központi fontosságú a profilalkotás tudományos megalapozásában. Eszerint az, ahogyan egy ember viselkedik egy adott helyzetben, az konzisztens azzal, ahogyan más helyzetekben megnyilvánul (Ellerby, 1986).

A konzisztencia fogalma a pszichológiában a vonáselméletekhez kötődik. Az elméletalkotók és kutatók hangsúlyozzák, hogy léteznek olyan tulajdonságok, melyek mélyen a személyben gyökereznek, és ebből származik a konzisztencia, vagy stabilitás. Ennek eredményeként a személyiségünk ezen elemei az élet során drasztikusan nem változnak, és a viselkedést bejósolhatóvá teszik. E tulajdonságok, vagyis vonások köre, illetve a konzisztencia mértéke, a körülményektől való befolyásoltsága jelenleg is vita tárgyát képezi (Mirnics, 2006). A profilalkotás arra alapoz, hogy ez a személyre jellemző konzisztencia meghatározza az elkövetőt, differenciálja a többi elkövetőtől, lehetővé teszi az esetek összekapcsolását, és megalapozza a személyiségvonásokra vonatkozó következtetéseket (Doan, 2008). A konzisztenciának két aspektusa van.

Az egyik aspektus a szituációk közti konzisztencia, ami azt feltételezi, hogy hasonlóság van az elkövetők cselekmény közben mutatott és a cselekményen kívüli - akár kriminális, akár nem kriminális - viselkedése és működésmódja között. Ez az aspektus az, amely megalapozza a helyszínen mutatott viselkedéses bizonyítékok és a háttérjellemzők összekapcsolását (Salfati, 2008).

A másik aspektus az időbeli konzisztencia, mely szerint az, ahogyan egy tettes elkövet egy bűncselekményt, bizonyos tulajdonságokban hasonlít az általa elkövetett más bűncselekményekhez⁵. Ez az elkövetői konzisztencia hipotézis, ami voltaképpen a szituációk közti konzisztencia egy specifikus esete (Bull, 2006).

⁵ Az időbeliség az elnevezésben megtévesztő lehet. Itt arra utal, hogy a tettes kriminális karrierje során konzisztencia mutatkozik a különböző időpontokban, vagy időszakokban elkövetett cselekmények között.

Canter (2010) ugyanakkor amellet érvelt, hogy az emberi viselkedés inherensen változó, és általában azok a bűnelkövetők mutatnak valóban konzisztenciát, akik jellegzetes kriminális karrierfejlődésen mennek át, melynek során folyamatosan tökéletesítik a kriminális képességeiket (Doan, 2008). Mégis ide kapcsolható, és a konzisztencia aspektusait mintegy összefoglalja a nyomozati pszichológia egyik kiinduló gondolata, a heterotipikus kontinuitás. Ennek lényege, hogy bizonyos gyermekkorban látható alapvető jellemzők élethosszon át fennmaradnak, sok különböző helyzetben, sokféle módon megnyilvánulnak, és meglehetősen nehezen változnak. Ide tartoznak az interperszonális stratégiák, köztük az agresszió alkalmazásának módjai és formái, ennek mintázatai is. Ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy a gyermekkori antiszociális magatartások fenotípusosan hasonló magatartásokat jósolnak be a felnőttkorra, de genotípusosan kapcsolódhatnak konceptuálisan egybevágó viselkedésekkel. Ez tehát azt jelenti, hogy az interperszonális stratégiák, és ezek között az agresszivitás is, nagy valószínűség szerint tematikusan konzisztensek maradnak a személy életén keresztül – időben és különböző helyzetekben is. Ez azt is jelenti, hogy az elkövetők nem csak a cselekményeikben viselkednek hasonlóan, hanem a cselekményeken kívüli egyéb helyzetekben is tematikusan hasonló interakciós mintázatokat fognak mutatni. Ez a kapocs az, amin keresztül az elkövető jellemzői bejósolhatókká válnak a cselekmény során mutatott magatartásából (Salfati, 2000).

Az eddigi, kis számú kutatás ebben a kérdésben is ellentmondásos eredményeket hozott, ami vélhetően azzal áll összefüggésben, hogy nem mindegy, hogy milyen szinteken vizsgálódunk, pl. externális (viselkedéses) vagy internális (pszichológiai) változókat vizsgálunk. Az externális változók vizsgálata megtévesztő lehet, mert egy viselkedés számos belső változóból, motivációból, értelmezésből, percepcióból eredhet, azaz a viselkedés és a pszichológiai háttér folyamatok között a kapcsolat igen komplex, amelyet a szituációs faktorok jelenléte tovább bonyolít (Fujita és mtsai, 2016). A viselkedéses, externális változók használata ugyanakkor objektív adatgyűjtést tesz lehetővé. Az internális változók ezzel szemben nehezen mérhetők, és túl tág teret hagynak a szubjektív értelmezésnek. Az sem mindegy, hogy egyéni viselkedést (pl. megköztözés) vagy pszichológiai tematikákat (pl. az áldozat kontrollálása) vizsgálunk (Salfati, 2008). A vizsgálódás alapjául szolgál az a megfigyelés, hogy bizonyos viselkedések nagyobb konzisztenciát mutatnak, mint mások, mégpedig a személy által önindított viselkedések konzisztensebbek, mint a környezet által kiváltottak, mert azok a személy pszichológiai konstellációjához kötődnek (Bull, 2006).

Az egyéni konzisztencia megállapításában fontos tehát a viselkedés alapjául szolgáló pszichológiai tematikák és a tettes számára releváns jelentések feltérképezése, és annak

meghatározása, hogy milyen egységekből, milyen viselkedésekből áll egy pszichológiai jelentéssel bíró tematika. Ezen kívül a konzisztenciát abban a fényben kell vizsgálni, hogy az elkövetők hogyan fejlődnek idővel, így ezt a kriminális karrier fejlődésének és az életesemények kontextusában kell vizsgálni, és sokkal inkább a pszichológiai szinten megérteni a tematikákat (Salfati, 2008).

Az időbeli konzisztencia esetében bár az eddigi vizsgálatok kisszámúak, és az eredmények közel sem egybevágnak (Kocsis, 2007), összességében mégis alátámasztják a koncepciót, aminek az lehet az oka, hogy a tettes cselekményei pszichológiailag hasonló szituációt jelentenek számára. A nem kriminális vizsgálatokhoz hasonlóan az látható, hogy bizonyos viselkedések nagyobb konzisztenciát mutatnak, mint mások, és a kriminalitás területén a legnagyobb konzisztenciát az mutatja, hogy a tettes mennyit utazik az elkövetéshez, illetve a sértett kontrollálását célzó viselkedések (Bull, 2006).

Induktív és deduktív következtetés

A profilalkotás hátterében a logikai érvelés két alapstratégiája áll: az indukció és a dedukció, melyek szűkebb értelemben a logika területén definiálható következtetési eljárások. Mindkét stratégia esetében két fő komponens van: a premissza, és a konklúzió. A fő különbség a dedukció és az indukció között a premissza és a konklúzió viszonyában van (Szokolszky, 2004). Az induktív gondolkodás egy összehasonlító, korrelációs, statisztikai processzus, mely a specifikus megfigyelésektől halad az általánosítások, a premisszák felé (Turvey, 2012), mégpedig úgy, hogy „az indukció során korlátozott számban figyelünk meg tapasztalati tényeket (azonos osztályhoz tartozó eseteket), majd ennek alapján szélesebb érvényű (az egész osztályra vonatkozó) következtetéseket vonunk le” (Szokolszky, 2004, 12. o.).

Az induktív stratégiának megvannak a korlátai is. Az egyik az előfeltevés nélküli megfigyelés lehetetlensége, mivel a megfigyelés során mindig lennie kell valamilyen előfeltevésnek, mert bizonyos fokig előre tudnunk kell, hogy mit keresünk. Ez azért van így, mert a dolgok közötti közös jellemzők sora beláthatatlanul hosszú, így a megfigyelő mindig döntést hoz arra vonatkozóan, hogy mi számít releváns vonásnak. További korlát, hogy a tisztán induktív megfigyelésből nem következik automatikusan a következtetés, mivel ugyanazon megfigyelésből különböző konklúziót is le lehet vonni (Szokolszky, 2004). Az induktív általánosítás nem konkluzív, nem alkalmas módszer a lehető legjobb, vagy egyértelmű magyarázat megállapítására. Kiválóan alkalmas azonban a szisztematizálásra (Godwin, 2001). Ennek megfelelően az induktív profil valószínűsége alapuló predikció, egy becslés, melynek

megalapozottsága statisztikai jellegű (Godwin, 2001; Szokolszky, 2004). Az indukciós gondolkodásban hiba a korreláció indokolatlan oksági értelmezése (Szokolszky, 2004), azonban oksági értelmezés nélkül a profil elveszíti mélységét, koherenciáját.

A másik stratégia a deduktív gondolkodás. Míg az indukció a specifikustól halad az általános felé, addig a dedukció a következtetési során az általánosításoktól halad a specifikus eset felé (Turvey, 2012), mégpedig úgy, hogy „olyan állításokat vesz kiindulási alapul, amelyek igazsága kétségtelen vagy legalábbis széles körben elfogadott – ezeket nevezik a filozófia nyelvén axiómáknak. A premissza (premisszák) és a következtetés közti viszony implikatív, azaz a premissza igazsága mintegy magában foglalja, garantálja a következtetés igazságát” (Szokolszky, 2004, 13. o.). A dedukció konklúzív érvelést használ: ha a premissza igaz, akkor a következtetés is feltétlenül igaz, mivel a következtetés lényegében a premisszában már benne foglalt tudást bontakoztatja ki egy megkérdőjelezhetetlen viszonyrendszer mentén. Ez biztosítja a logikailag feszes és bizonyosságához vezető gondolkodást, hiszen egyazon logikai rendszerből nem lehet levezetni egy állítást és annak tagadását is (Szokolszky, 2004).

A dedukció korlátja, a buktató a folyamatban ugyanakkor az, hogy a premissza valóban igaz-e, mert ha a premissza hamis, a konklúzió is szükségszerűen hamis. Ezenkívül kérdéses, hogy a deduktív gondolkodási rendszerben hogyan lehet olyan új tudáshoz jutni, amelyet a kiinduló tételek eleve nem tartalmaznak. A dedukció alapvetően zárt, a konklúzió visszaigazolhatja a premisszát, de nem mutathat gyökeresen túl rajta. A deduktív gondolkodásban továbbá abból származnak hibák, ha a premissza és a konklúzió közötti implikációt szimmetrikusnak feltételezzük (Turvey, 2012).

Az induktív stratégiára alapoznak az ún. nomotetikus profilalkotási módszerek – lényegében szinte az összes módszer, köztük a hazánkban alkalmazott ún. szociológiai típusú profilalkotás is. Nem szabad szem elől téveszteni, hogy az így készült profilok egy becslésen alapuló predikciót tartalmaznak. Ezzel szemben a profilalkotásban a deduktív érvelést előtérbe helyező eljárásokat ún. idiografikus módszereknek nevezzük (viselkedéses bizonyíték elemzés). Az ilyen szemléletben készült profilok az adott konkrét eset jellemzőiből vonják le következtetéseiket, az ilyen leírások tehát nem általánosak, nem becsltek, hanem azon egyetlen elkövető jellemzőit tartalmazzák, amelyről a profil szól. Ugyanakkor a rendkívül feszes, zárt gondolkodásmódnak köszönhetően ezek a profilok meglehetősen rövidek, és kevés új, használható információt nyújtanak (Turvey, 2012).

Akár nomotetikus, akár idiografikus módszert preferáló profilalkotókról beszélünk, a valóságban többnyire egyik sem tisztán csak egyik vagy másik stratégiát használja, hanem

mindkettőt a lehető legpontosabb, de ugyanakkor lehető leggazdagabb és legplasztikusabb profilok létrehozásához. A különbségek elsősorban a hangsúlyok eltolódásában vannak. Fontos szem előtt tartani, hogy az indukció a hipotézisalkotásban, a lehetséges és ellenőrizendő verziók⁶ generálásában pótolhatatlanul fontos, ugyanakkor csak egy becslést ad, és ahhoz, hogy ezekből a specifikus esetre igaz, megalapozott következtetésekhez jussunk, feszes és szigorú deduktív gondolkodásra van szükség (Coupe, 2003).

A profilalkotás irányzatai

A profilalkotásban négy nagy irányzat⁷ alakult ki annak kezdete óta: a diagnosztikus értékelés (diagnostic evaluation), a bűnügyi nyomozati elemzés (criminal investigative analysis), a nyomozati pszichológia (investigative psychology), és a viselkedéses bizonyíték elemzés (behavioral evidence analysis), melyek jellemzőit és az emberölés pszichológiai hátterével kapcsolatos fő mondanivalóit az alábbiakban röviden összefoglalom.

⁶ A verziók a rendelkezésre álló adatok, valamint más ügyek tapasztalatainak a kriminalisztika szabályai alapján történő elemzése és összevetése alapján kialakított, a történetekre vonatkozó feltevészerű magyarázatok. A verziók voltaképpen hipotézisek arra vonatkozóan, hogy az adatok alapján a valóságban hogyan történhetett a cselekmény. A nyomozás egyik lényegi része voltaképpen a verziók ellenőrzése, egymás utáni kizárása azon tények és összefüggések kidolgozása és felderítése által, amelyeknek meg kell lenniük akkor, ha az egyik vagy másik verzió helyes (Barta, 2003).

⁷ A négy nagy irányzat mellett az utóbbi években megjelentek újabb elméletek a profilalkotásban. Ezek általában a már meglévő elképzelések továbbfejlesztésére, kiegészítésére, vagy azok integrálására törekuszenek, de nem annyira kidolgozottak vagy elfogadottak, mint a négy nagyobb irányzat. Az egyik a földrajzi profilalkotás, amely a tettes számára ismerős, vagy fontos helyeket (lakóhely, munkahely, egyéb aktivitási csomópontok) igyekszik meghatározni az általa elkövetett cselekmények térbeli elhelyezkedése alapján. Eredetileg kiegészítésként szolgált a már elkészült profil mellé, Kim Rossmo (2000) munkássága, valamint az egyre kiterjedtebb empirikus vizsgálatok és számítógépes alkalmazások, fejlesztések nyomán azonban újabban a profilalkotás önálló módszereként azonosítják, és alkalmazzák (Petherick, 2007; Turvey, 2008). Számunkra szintén jelentős kisebb ágazat a klinikai deduktív irányzat, amely a statisztikai módszerek felgyűlt tudásanyagát, a deduktív módszer tudományosságát és a diagnosztikus értékelések gazdagságát igyekszik ötvözni, melyben a forenzikus technikákban és a nyomozás folyamatában jártas klinikai pszichológusok elengedhetetlen szerepét hangsúlyozza. Az elképzelés ígéretes, de a szerző sajnos nem, vagy alig tér ki a gyakorlati megvalósítás részleteire, és sajnos az e témában megjelent egyetlen dolgozaton kívül a módszer kidolgozása megrekedt (Coupe, 2003). Ezen kívül felbukkannak további elképzelések (Strano, 2004; Kocsis, 2006), vagy olyan modellek, melyek az eddigiektől eltérő statisztikai eljárások alkalmazásával jönnek létre (Fujita és mtsai, 2016). Ezek azonban annyira kidolgozatlanok, hogy ezek részletesebb ismertetésétől itt eltekintek.

A diagnosztikus értékelés

A profilalkotás első, és egyben leghangosabb sikereit orvosok, pszichiáterek, és pszichológusok hozták. Hírneves képviselőik Dr. Thomas Bond⁸ (Hasfelmetsző Jack esete), Dr. Walter Langer⁹ (Adolf Hitler profilja), és Dr. James Brussel¹⁰ (az Őrült Bombagyáros, és a Bostoni Fojtogató esete) szorosan összefonódnak a profilalkotás történeti kezdetével is, hiszen munkásságuk és sikereik utat nyitottak a módszer elfogadásának és fejlődésének.

A diagnosztikus értékelés tulajdonképpen egy gyűjtőfogalom, és a pszichológusok, pszichiáterek profilalkotásban való részvételét foglalja össze. Általánosan alkalmazott módszertana, elméleti háttere nincs, ez minden esetben a profilalkotó szakmai háttérétől, irányultságától és tapasztalatától függ (Coupe, 2003; Petherick, 2007; Turvey, 2012). A diagnosztikus értékelés voltaképpen egy pszichodiagnosztikus folyamat. Ám itt nem az interjú, és tesztvizsgálatokon alapszik az értékelés, hanem a helyszínen látott magatartási jegyek megfigyelésén. A diagnosztika a diagnosztikus ismereteit igyekszik átültetni erre a meglehetősen szokatlan adattípusra. Általában elmondható, hogy világszerte kevés az olyan pszichológus, pszichiáter, aki képzett és tapasztalt mind a pszichopatológia és pszichodiagnosztika, mind a kriminalisztika területén. Ám a személyiségpatológiák, diagnosztikus kategóriák és együttjárások klinikai praxisból származó mély ismerete által a pszichológusok és pszichiáterek igen gazdag, komplexitásában más módszerrel nem reprodukálható profilokat tudnak készíteni (Coupe, 2003), ugyanakkor a tévedés lehetősége is itt a legnagyobb. További kritika a módszerrel szemben, hogy nincs általánosan alkalmazott módszertana, elméleti háttere, ez minden esetben a profilalkotó szakmai háttérétől, irányultságától és tapasztalatától függ. Ezért olyannyira individualista, annyira támaszkodik az egyéni klinikai megítélésre, hogy a validitás, az alkalmazhatóság, a profil megalkotásának

⁸ Dr. Thomas Bond valójában igazságügyi patológus volt, aki Hasfelmetsző Jack áldozatainak vizsgálata alapján jutott arra a következtetésre (Dr. George Phillips véleményével ellentétben), hogy a tettes nem rendelkezik speciális sebészi képzettséggel. Emellett rámutatott a tettes valószínű személyiségjegyeire is, például a szexuális deviancia természetére, a magányosságra, az excentricitásra, és jólöltözöttségre (Petherick, 2007).

⁹ Dr. Walter Langer pszichiáter a Stratégiai Szolgálati Iroda (a CIA elődje) megbízásából készített személyiségprofil Adolf Hitlerről, öt szempont szerint: Hitler hogyan látja önmagát, hogyan látják őt a német emberek, hogyan látják őt munkatársai, Hitler pszichológiai elemzése és rekonstrukciója, és valószínű jövőbeni viselkedése. Az utóbbi szekcióban szerepelt a társaival együtt elkövetett öngyilkosság is, mint lehetőség, igaz, 7 alternatív forgatókönyv mellett (Nagy és Elekesné Lenhardt, 2004; Petherick, 2007).

¹⁰ Dr. James Brussel-t először a new york-i rendőrség kérte fel az ún. „Őrült Bombagyáros” ügyében. Az elkövető legalább 37 bombát helyezett el New York különböző pályaudvarain és színházaiban. A Dr. Brussel által készített profil, amit a helyszínek, és a tettes helyi újságoknak küldött levelei alapján alkotott, és amelynek segítségével végül elfogták a tettest, hírhedt pontosságú volt (Fülöp, 1997; Douglas és mtsai, 2006; Kocsis, 2006). Később Dr. Brussel-t felkérték a Bostoni Fojtogató esetének elemzésére is, ám itt nem sikerült olyan horderejű sikert aratnia, mint első ügyében (Petherick, 2007).

folyamata egyáltalán nem vizsgálható és ellenőrizhető (Coupe, 2003; Petherick, 2007; Turvey, 2012).

A diagnosztikus értékelés mondanivalója az emberölésről

Az emberölés lélektani leírásához egy általánosan elfogadott tipológia vagy elméleti keret kiválasztása és leírása a fentieknek megfelelően nem lehetséges a profilalkotás pszichiátriai megközelítésénél. A kutatások alátámasztják azt az elképzelést, hogy a cselekmény során látható viselkedés jelzi és mutatja a háttérben álló és a homicidiumhoz vezető pszichológiai mechanizmusokat (Abreu Minero és mtsai, 2018), ám a lélektani mechanizmusok és folyamatok, valamint az elkövetési magatartás helyszínen hagyott lenyomatai közötti kapcsolat szisztematikus kutatása és leírása hiányzik.

Egyik oldalon lényegében felölelhetetlen mennyiségű tanulmány létezik, amely az emberölés lélektani hátterét igyekszik megérteni, elsősorban a motiváción keresztül, vagy pszichiátriai vizsgálatokra és egyéni esetek diagnosztikus eredményeire alapozva (Holcomb és mtsai, 1985; Daly és Wilson, 1988; Fraboni és mtsai, 1990; Gacono és mtsai, 2000; Kudryavtsev és Ratinova, 1999; Meloy, 2000; Schlesinger, 2004; Malmquist, 2006; Kuncz és Baraczka, 2011; Lehoczki, 2014a). Ezek azonban többnyire nem kötik össze a személyiség működésének és patológiáinak jellemzőit az elkövetési magatartás részleteivel. A másik oldalon újabban ugyan egyre több az olyan kutatás, amelyek az emberölési magatartás helyszínen látható nyomait igyekeznek az elkövetői jellemzőkhöz kötni (Carter és mtsai, 2017; Gerard és mtsai, 2017; Sea és Beauregard, 2017; Abreu Minero és mtsai, 2018; Sturup, 2018; Chopin és Beauregard, 2019; Ivaskevics és Almond, 2019; Sorochinski és Salfati, 2019), ezekben a vizsgálatokban azonban hiányzik az a lélektani finomság, pszichodinamikai elmélyültség, amely az ebben a módszerben készülő profilok legfőbb specifikusát, és más módszerrel nem elérhető sűrűségét, plasztikusságát, részletességét adja. A gyakorlati alkalmazhatóságot továbbá a nagyon szűk fókusz, és a kulturális különbségek is korlátozottá teszik.

A pszichiátriai irányzat azonban sokat profitálhat az alkalmazott tipológiák ismeretéből és az ott feltárt összefüggések mélyebb lélektani elemzéséből, melynek kifejtése e dolgozat kereteit meghaladja. Különösen értékes ebben a tekintetben Coupe (2003) kísérlete arra, hogy a diagnosztikus értékelést ötvözze a többi profilalkotási irányzattal.

A bűnügyi nyomozati elemzés

A bűnügyi nyomozati elemzés története az FBI kötelékében dolgozó Howard Tetennél kezdődött, aki a kriminális magatartással kapcsolatos tudását a fent említett dr. Brussel-nél is gazdagította. Vitathatatlan érdeme, hogy a gondolat gyökerét elültette a testületnél, ám az igazi fénykor az utána következő generációhoz köthető, amit Robert Ressler, John Douglas, és Roy Hazelwood neve fémjelez. Ők folytatták le 1979. és 1983. között nagy hatású kutatásukat, amely 36 elkövetőre, és 118 áldozatukra terjedt ki, és amely azóta is az FBI profilalkotási módszerének alapját képezi (Ressler és mtsai, 1995). Exploratív vizsgálatuk során olyan konzisztens változókat kerestek, amelyek cselekményről cselekményre megjelennek, és amelyek lehetővé teszik a cselekmények, a helyszínek, és az elkövetők kategorizálását (Canter és mtsai, 2004; Turvey, 2008). Kidolgozták a szexuális emberölés motivációs hátterének modelljét (Ressler és mtsai, 1988), melyben hangsúlyozták a korai tapasztalatok és a burjánzó fantáziatevékenység szerepét. Tapasztalataik alapján kézikönyvet (Douglas és mtsai, 1992) adtak ki, amelyben az erőszakos bűncselekményeket a pszichiátriai betegségeket kategorizáló diagnosztikus kézikönyv, a DSM mintájára klasszifikálták és írták le. Meghatározták a profilalkotás folyamatának egymásra épülő lépéseit. Megalkották az azóta elhíresült organizált – dezorganizált besorolást, amely a cselekmény elemzése során megállapított színvonal alapján határozza meg a tettesi jellemzőket¹¹ (Ressler és mtsai, 1995; Davis, 1999; Coupe, 2003; Douglas és mtsai, 2006; Petherick, 2007). Továbbá bevezették a kézjegy¹² fogalmát, amely a profilalkotás egyik központi, és megkerülhetetlen eleme.

¹¹ Egy másik klasszifikációs rendszer az FBI szakembereitől a Crime Classification Manual (Douglas és mtsai, 1992) című műben publikált részletes besorolás. Itt az emberölésnél négy nagy motivációs kategóriát állapítottak meg, számos alkategóriával, melyben szerepelnek az organizált és dezorganizált típusok is. Ez a klasszifikáció csupán leíró jellegű, és a felszínen marad, ezért a nyomozati alkalmazása, gyakorlati hasznosulása meglehetősen korlátozott, és nincs is használatban még az FBI-nál sem (Keppel és Walter, 1999).

¹² Az elkövetői kézjegy a tettes személyiségének lenyomata, olyan momentum, ami közvetlenül a motivációról beszél (Tatár, 2004). A kézjegy elkülönítendő a modus operanditól, amely azokat a viselkedéseket jelöli, melyek a cselekmény végrehajtásához, a cselekmény céljának eléréséhez szükségesek. A modus operandi cselekményről cselekményre alakulhat, tökéletesedhet a tapasztalatok tükrében. A kézjegy ezzel szemben a cselekmény során végrehajtott viselkedések azon elemeit jelöli, melyek a cselekmény sikeres kivitelezéséhez nem voltak feltétlenül szükségesek, azonban a tettes érzelmi kielégüléséhez igen (Ressler és mtsai, 1995). A kézjegynek két aspektusa van. Az egyik az a sajátos magatartás, amely tehát nem szükséges a cselekmény kivitelezéséhez, csupán az elkövető személyes szükséglete volt azt végrehajtani, és amely aztán egyedi viselkedéses bizonyítékként jelenik meg. Ez a viselkedés az elképzelés szerint cselekményről cselekményre változatlan marad, azaz statikus, ám a gyakorlat ezt nem mindig igazolja. Ami azonban valóban nem változik, a kézjegy másik aspektusa: az a pszichológiai szükséglet vagy vágy, amely a kézjegy-magatartást életre hívja, amelyet ez a magatartás a cselekmény során kielégít (Coupe, 2003). Ez a szükséglet a személyiség legmélyebb rétegeiből származik, és a deviáns fantáziák kiterjesztéseként és megvalósításaként létrejött cselekmény során is megjelenik. Az emberölési esetek nyomozásánál ezért különösen fontos a fantázia, az emögött rejlő szükségletek és a deviáns fantáziavilágból származó viselkedések összefüggéseinek megértése, mert ez elősegítheti a felderítést (Prentky és Knight, 1991).

Mivel az FBI szakemberei több évtizede folytatják tevékenységüket a profilalkotás terén, hatalmas mennyiségű adat birtokában vannak. Ennek egyenes következménye, hogy a módszer az évek során egyre inkább a statisztikai számítások egyszerű algoritmusaira redukálódott. Így könnyen tanítható, olcsó, és gyors a módszer, valamint teljes mértékben a nyomozási folyamat igényeire szabott (Coupe, 2003; Petherick, 2007). Ennek is köszönhető, hogy számos ország rendőrsége ezt az irányzatot vette át saját munkájában, köztük – bár angol közvetítéssel, és bizonyos módosításokkal - Magyarország is (Fülöp, 1997; Kemény, 1999; Nagy és Elekesné Lenhardt, 2004; Tremmel és mtsai, 2005).

Az FBI módszereit azonban számos kritika is éri egészen napjainkig. Ezek között első helyen szerepel, hogy a mai módszerek még mindig azon a nyolcvanas évekbeli kutatáson alapulnak, amelyet Douglas, Ressler, és Hazelwood (Ressler és mtsai, 1995) folytattak, és amelyet számos módszertani kritika ér (ld. később). A módszer kritikusan ezen kívül hiányolják a viselkedés- és lélektani tudományokban való képzettséget az FBI profilalkotóinak hátteréből, miközben következtetéseik nagyrészt pszichológiai tárgyúak (Petherick, 2007; Turvey, 2012).

Organizált és dezorganizált elkövetők – a bűnügyi nyomozati elemzés mondanivalója az emberölésről
Az organizált-dezorganizált kategorizálást tartják az első formális elkövetői tipológiának, amely ráirányította a figyelmet arra, hogy a helyszín jellemzőit fel lehet használni az elkövetők tipizálásban és a homicid viselkedés megértésében (Adjorlolo és Chan, 2017). Elsősorban szexuális emberölést elkövetőkre, sorozatgyilkosokra vonatkozóan készült el, de ezen túlnőtt, és voltaképpen – bizonyos módosításokkal - bármely emberöléses helyszín esetében alkalmazható (Canter és mtsai, 2004; Douglas és mtsai, 2006). Elsősorban a terepen dolgozó rendvédelmi szakembereknek szánták, így nélkülözi a pszichológiai, pszichátriai szakzsargont, inkább köznyelvi és közgondolkodásbeli koncepciókra támaszkodik, és egyszerűsít (Turvey, 2012). A módszer szerint a cselekmény, az áldozat, a helyszín és a forenzikus eredmények, és ezeken belül is a kriminális kompetencia, és tervezés jegyeinek részletes elemzése alapján besorolják a helyszínt valamely kategóriába, és ez alapján következtetnek az elkövető jellemzőire (Douglas és mtsai, 2006; Turvey, 2012).

Az organizált elkövető (3. táblázat) esetében a rendezettség, összeszedettség tükröződik abban, ahogyan a cselekményeit elköveti. A módszeresség és rendezett megközelítés a cselekmény minden fázisában megjelenik. Előre eltervezi a cselekményét, a többnyire idegen áldozatát

tudatosan választja ki, a helyszínen pedig kontrolláltság és a történések kézben tartása jellemzi. A cselekmény előtt nagymértékű szituációs, jellemzően munkahelyi vagy párkapcsolati stressz jellemző, de a cselekmény során már nem él át nagymértékű feszültséget. A tervezettség és higgadság teszi lehetővé, hogy kevés nyomot hagyjon. Gyakran megköti az áldozatot, akitől teljes alárendelődést követel meg. A szexuális agresszió a halál bekövetkezése előtt jellemző. Az ilyen helyszínhez jó intellektusú, szociálisan és szexuálisan kompetens, párkapcsolatban élő, rendezett életvitelű, szakképzettséggel rendelkező, valószínűleg pszichopátiás elkövetőt kötnek. Ezzel szemben a dezorganizált elkövetőre (4. táblázat) az általános rendezetlenség, tervezetlenség jellemző minden téren. A támadást nem tervezi meg előre, az spontán és hirtelen, és nagymértékű stresszt él át közben. A helyszín ennek megfelelően rendetlen, zavaros, és sok nyomot tartalmaz. Az áldozatot többnyire ismeri, és nem alkalmaz mozgáskorlátozást. A szexuális agresszió a halál után jellemző. Az ilyen helyszínhez átlagos vagy alacsony intellektusú, szociálisan és szexuálisan éretlen, inkompetens, rendezetlen életvitelű, csavargásra hajlamos, éjszakai típusba tartozó elkövetőt kötnek (Canter és mtsai, 2004; Douglas és mtsai, 2006; Turvey, 2012).

A szerzők említést tesznek a cselekmény utáni magatartásról is, eszerint az organizált elkövető gyakran elhagyja a várost, vagy a környéket, elköltözik, munkahelyet vált. A dezorganizált elkövető poszt-offenzív magatartására az evési és ivási szokások megváltozása, és az idegesség jellemző, valamint túlzott érdeklődést mutat a cselekménnyel kapcsolatban, és ahol csak lehet, erről beszélget (Douglas és mtsai, 2006).

A legtöbb helyszín ugyanakkor nem tisztán organizált vagy dezorganizált, hanem kevert, tehát mindkét típusból láthatók jellemzők. Az ilyen helyszín háttérében állhat több elkövető is, alkoholos/drogos befolyásoltság, az áldozat ellenállása, a cselekmény során felmerülő váratlan események, melyek a tettes előre eltervezett, organizált cselekményét dezorganizált irányba sodorják. De a szerzők a két kategóriát nem is két kizárólagos típusként képzelik el, hanem egy kontinuum két szélső pontjaként (Douglas és mtsai, 2006).

3. táblázat - Az organizált helyszín és elkövető jellemzői (Douglas és mtsai, 2006)

Az organizált helyszín	Az organizált elkövető
Jól megtervez előre	Jó intellektus
Az áldozat többnyire idegen	Szociálisan kompetens
Perszonalizálja az áldozatot	Szakképzettséget igénylő munkát végez
A párbeszédet kontrollálja	Szexuális kompetens
A helyszín önkontrollra, stabil hangulatra utal	Magas státusz a születési sorban

Alárendelőő áldozatot igényel	Inkonzisztens gyermekkori nevelés
Korlátoz, megkötöz	Alkoholos befolyás a cselekmény idején
Szexuális aktus, agresszivitás a halál előtt	A kiváltó: szituációs stressz (anyagi, munka, párkapcsolat)
Az áldozatot vagy a testet szállítja	Párkapcsolatban él
A testet elrejt	Mobilitás, jó állapotú autó
Bizonyítékokat nem hagy	A cselekménnyel kapcsolatos híreket követi a médiában
	Állást változtathat, vagy elhagyhatja a települést

4. táblázat - A dezorganizált helyszín és elkövető jellemzői (Douglas és mtsai, 2006)

A dezorganizált helyszín	A dezorganizált elkövető
Spontán támadás	Átlagos vagy alacsony intellektus
Az áldozatot vagy a helyet ismeri	Szociálisan éretlen
Deperszonalizálja az áldozatot	Munkaelőzményei szegényesek
Minimális párbeszéd	Szexuálisan inkompetens
A helyszín rendszertelen, hanyag	Alacsony státusz a születési sorban
Hirtelen erőszak az áldozattal szemben	Gyermekkorban durva nevelési módszerek
Minimális korlátozás, kötözés	A cselekmény alatt ideges
Szexuális aktus a halál után	Minimális szituációs stressz az előzményben
A testet látható helyen hagyja	Egyedülálló
A testet a halál helyszínén hagyja	A helyszínhez közel él vagy dolgozik
Bizonyítékot, fegyvert gyakran maga után hagy	A híreket a médiában alig követi
	Életstílusában minimális változás

Ez a tanulmány számos módszertani, a reliabilitást és validitást érintő kritikát kapott. A leggyakoribb kifogások a struktúra hiánya, a minta kis elemszáma, és jelentős heterogenitása, és ateroretikus és nem véletlenszerű válogatása. Informális, a vizsgálók érdeklődése szerinti interjúk zajlottak, és nem a hipotézisek vizsgálata reprezentatív mintán, amely aztán körkörös érveléshez vezet és önbeteljesítő jóslatként működhet. Alig részletezett az elméleti háttér, sőt többen érvelnek amellett is, hogy a szervezett és nem szervezett elkövetők koncepciója nem egy tudományosan megalapozott pszichológiai kategória, hanem az emberek közötti különbségekre vonatkozó, a mindennapi közgondolkodást tükröző spekuláció. Az interjúkészítők továbbá nagyban támaszkodtak az alanyok önbevallására, amely az adatok

torzulását eredményezheti¹³. A jellegzetességek megítélésénél pedig nem alkalmaztak inter-rater reliabilitást (Woodworth és Porter, 2000; Canter és mtsai, 2004; Turvey, 2012). A dichotómiát megalkotó FBI ügynökök elismerik a kritikák jogosságát, és hogy további kutatások lennének szükségesek, melyek empirikus úton vizsgálják a dichotómia reliabilitását és validitását. Ezek azonban nem történtek meg, elképzeléseiket pedig nem lektorált szaklapokban publikálják, amely az ellenőrizhetőséget aláássa. Elképzeléseik azonban felhasználásra kerülnek, a mai napig ez a legnagyobb hatással bíró, és legszélesebb körben idézett koncepció, számos ország ilyen jellegű szolgálata átvette ezt a módszert és a tudományos munkákban is rendszeresen hivatkoznak rájuk. Így az empirikus igazolás még fontosabbá válik (Adjorlolo és Chan, 2017; Canter és mtsai, 2004).

A széleskörű validálás elmaradásának ellenére voltak kísérletek a dichotómia empirikus vizsgálatára.

Canter és mtsai (2004) empirikus tesztelésnek vetették alá az organizált-dezorganizált dichotómiát, és eredményeik nem támasztják alá a dichotómia érvényességét. Mintájukban az organizált nem szemben állt a dezorganizált helyszínnel, hanem inkább mint domináns elkövetési stílus jelent meg - majdnem kétszer annyi organizált, mint dezorganizált helyszínt tudtak azonosítani. Ez arra utal, hogy a dezorganizált kategória kidolgozottabb, részletezettebb, illetve az organizált típus bizonyos változói lehetnek általában a sorozatgyilkosságok jellemzői. Néhány különbség arra utalt, hogy a szexuális sorozatgyilkosok különböznek az áldozat kizsákmányolásának módjában. A vizsgált változók azonban kevésnek bizonyultak ahhoz, hogy erről teljes képet adjanak.

Újabban Mjanes és mtsai (2017) kanadai szexuális emberöléses eseteken folytattak vizsgálatot és az ő eredményeik alátámasztották az organizált/dezorganizált tipológia meglétét. Az elkövetők és cselekmények két csoportját sikerült azonosítaniuk, a kontrollált és a kapkodó típust, amelyek nagyrészt megfeleltek az organizált és dezorganizált típusoknak. Ugyanakkor eredményeik például a poszt-mortem aktivitások esetében jelentősen árnyalták az eddigi ismereteket, mivel ezek (pl. nekrofilia, csonkítás, tárgyak eltulajdonítása) lehetnek mind a kontrolláltság és organizáltság, mind a kapkodás és dezorganizáltság mutatói attól függően, hogy azt az elkövető milyen céllal, és milyen kontextusban teszi. Volt azonban olyan pontja is a kutatásnak, amely nem támasztotta alá az organizált/dezorganizált tipológiát, mégpedig az

¹³ Ezen a ponton megjegyezném, hogy az interjúk során a kutatók nagyrészt az elkövetők szubjektív megélésére, döntéshozatali processzusaira voltak kíváncsiak, ez pedig nem megismerhető másként, mint az önbevalláson keresztül. Ugyanakkor a kapott adatokat, ahol csak lehetett, egyeztetették a bizonyított tényekkel.

áldozatválasztás. Eredményeik ellentmondtak annak a feltevésnek, hogy a dezorganizált elkövető nem elég kompetens és magabiztos ahhoz, hogy magas kockázatú áldozatot válasszon, és ezért az ismerősök között és ismerős környezetben talál célpontot.

A nyomozati pszichológia

A nyomozati pszichológia David Canter nevéhez kötődik (Boros, 2003), és jóval túllép a sorozatgyilkosok feltérképezésén, számos területen folytatnak kutatásokat, a profilalkotást csak tevékenységük egyik részének tekintik (Canter, 2000; Ivaskevics, 2015). Az irányzatot képviselők törekvései arra irányulnak, hogy a bűnügyi profilalkotás módszerét tudományos alapokra helyezték (Kemény, 1999). A kísérleti pszichológia, szociálpszichológia, kriminológia, és forenzikus pszichiátria eredményeit felhasználva alkotják meg azt az elméleti koncepciót, melyet aztán tudományos tesztelésnek vetnek alá (Petherick, 2007). A végső cél egy precíz, és széles körben alkalmazható modell létrehozása (Salfati, 2000, 2001; Santtila és mtsai, 2003; Last és Fritzon, 2005; Petherick, 2007). Elképzelésük szerint a profilalkotás jövője a tudományos bizonyítékok gyarapításában, az elméletek kidolgozásában és tesztelésében, és az eredmények számítógép-alapú döntést támogató rendszerekbe való beépítésében áll (Petherick, 2007).

A nyomozati pszichológiát érő kritikák elsősorban a statisztikai eredmények egyedi esetben való alkalmazhatóságát kérdőjelezzik meg, továbbá kifogásolják, hogy a módszer egyelőre messze van még a gyakorlati alkalmazhatóságtól. Az azonban vitathatatlan érdeme Canter és tanítványai munkásságának, hogy eredményeik tudományosan igényes kutatásokon alapszanak, az adatgyűjtés folyamatos, eredményeiket tesztelik, alátámasztják és publikálják¹⁴. További fontos érdemük, hogy azonosították a profilalkotás elméleti alapfeltevéseit, és megkezdték ezek tudományos ellenőrzését (Coupe, 2003; Petherick, 2007).

Instrumentális és expresszív emberölések – nyomozati pszichológia mondanivalója a homicidiumról

A profilalkotással kapcsolatos legkomolyabb aggályok az empirikus tanulmányok hiányával kapcsolatosak, és megkérdőjelezzik a módszer validitását és reliabilitását. A tipológiák korlátainak, és különösen a validálást érintő aggályok orvoslásának igénye egyre intenzívebbé vált az elmúlt évtizedekben. Ennek megoldására tett kísérletet a nyomozati pszichológia. Az

¹⁴ Például itt: Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling, szerkesztő: David Canter, majd Donna Youngs

eddigyi kutatások tanulsága az, hogy lehetséges empirikus módszerekkel megalkotni egy tudományos profilalkotási módszer alapjait (Salfati, 2000; Adjorlolo és Chan, 2017).

Ebben a módszerben központi gondolat a heterotipikus kontinuitás, melynek lényege, hogy a gyermekkorban tanult interperszonális stratégiák, köztük az agresszió alkalmazásának módjai is élethosszon át fennmaradnak, időben és helyzeteken át stabilnak mondhatók, azaz sok különböző helyzetben, sokféle módon, ám tematikusan konzisztens módon nyilvánulnak meg. Tehát az elkövetők a cselekményeikben és a cselekményeken kívüli egyéb helyzetekben is tematikusan hasonló interakciós mintázatokat fognak mutatni. Ez a kapocs az, amin keresztül az elkövető jellemzői bejósolhatókká válnak a cselekmény során mutatott magatartásából (Salfati, 2000).

Ezt továbbfűzve az emberölés is értelmezhető egy szociális interakcióként, amelyben legalább két résztvevő van, és köztük egy társas kapcsolat, amelynek dinamikus szerepe van az emberölés kibontakozásában. A tettes és áldozat közötti társas kapcsolat központi jelentőségű az emberölés elemzésekor (Salfati és Canter, 1999). Feshbach (1964) volt az, aki felvetette, hogy az erőszakos bűncselekményekben látható agresszióknak két típusa van: a hosztilis/expresszív és az instrumentális agresszió, melyeket céljuk és az elkövető számára adott nyereségük különböztet meg. Az expresszív agressziót valamilyen emocionális, interperszonális konfliktus provokálja ki, a haragot keltő szituációkra, például sértésekre, fizikai támadásokra, kudarcokra adott reakció, melyben az önkontroll csődje is látható. A célja, hogy az áldozat szenvedjen, sérüljön, károsodjon. Ebben az esetben az áldozat maga a célpont, az interakcióban személyként van jelen, akire az agresszió impulzívan és expresszíven ventillálódik. Az instrumentális típusú agresszió ezzel szemben abból a vágyból származik, hogy az elkövető megszerezzen valamit, tárgyat, vagy státuszt, amelyet az áldozat birtokol, bármibe is kerüljön. Ennek eredményeként az elkövető nem akar feltétlenül kárt vagy fájdalmat vagy halált okozni, de megteszi, ha az szükséges a céljainak eléréséhez. Az áldozat nem személyként van jelen, csupán olyan célpontként, aki másodlagos az elkövető instrumentális motivációinak és elsődleges kriminális céljainak tekintetében. Az instrumentális agresszió úgy is értelmezhető, mint a mások feletti kontrollgyakorlás szociális reprezentációja, és ezért olyan emberek mutatják ezt, akiknek van valamennyi erejük, hatalmuk, kontroll a kezükben (Adjorlolo és Chan, 2017).

A nyomozati pszichológia képviselői amellet érvelnek, hogy ezeket a stílusokat, viselkedés mintázatokat meg lehet különböztetni a viselkedés olyan alegységeinek vizsgálatával, amelyek a cselekmény helyszínén azonosíthatók. Továbbá, ez a stílus nem csak az emberölési cselekmény során nyilvánul meg, hanem általános interperszonális stratégiákat reprezentál,

amely tükröződik az elkövető más társas interakcióiban is (heterotipikus kontinuitás). Fel kell tárnai azt is, hogy a cselekmény során mutatott stílus és az elkövető általános interakciós stílusa között voltaképpen mi az összekötő kapocs. A különböző magatartási elemek vizsgálata, és ennek alapján viselkedéses mintázatok vagy tematikák megállapítása, és ezután ennek alapján az elkövetői jellemzők megállapítása nagyon gyümölcsöző lehet a nyomozati munkában, és a tudományos pszichológiai profilalkotás valid és megbízható eszköz lehet az elkövetők azonosításában (Salfati és Canter, 1999; Salfati, 2000).

Az elmúlt húsz évben született empirikus kutatások (Salfati és Canter, 1999; Salfati és Haratsis, 2001; Salfati, 2000, 2003; Santtila és mtsai, 2001, 2003; Salfati és Bateman, 2005; Salfati és Dupont, 2006; Salfati és Park, 2007; Thijssen és de Ruiter, 2011; Fox és Allen, 2014; Goodwill és mtsai, 2014; Trojan és Salfati, 2016) mindegyike azt mutatta, hogy az expresszív/instrumentális dichotómiába jól besorolhatók az emberöléses cselekmények, és jelentős előrehaladás történt ennek validálásában.

Az első kísérlet, amely az expresszív/instrumentális dichotómiát alkalmazta az emberöléses helyszíneken mutatott viselkedések megértésében Salfati és Canter (1999) tanulmánya volt. Majd Salfati (2000) 247 emberölést elkövetővel folytatott vizsgálatot, és validálta az expresszív/instrumentális dichotómiát. De az eredmények azt is mutatták, hogy nem minden elkövető illeszthető be kényelmesen a dichotómiába, bár a helyszínek igen. Az expresszív stílus olyan akciókból tevődött össze, amelyek az áldozatra mint specifikus személyre összpontosultak. Ehhez képest az instrumentális tematikához tartozó viselkedések sokkal inkább az elkövető számára elérhető haszonra összpontosultak, az áldozatot tárgyként kezelték, vagy a – szexuális vagy materiális – cél elérésének akadályaként (Salfati, 2000). A továbbiakban finn, belga, görög, szerb, USA-beli, kanadai, és dél-koreai mintán igazolták az instrumentális/expresszív dichotómia létezését az emberölések körében. Mind a 13 tanulmány (Salfati és Canter, 1999; Salfati és Haratsis, 2001; Salfati, 2000, 2003; Santtila és mtsai, 2001, 2003; Salfati és Bateman, 2005; Salfati és Dupont, 2006; Salfati és Park, 2007; Thijssen és de Ruiter, 2011; Fox és Allen, 2014; Goodwill és mtsai, 2014; Trojan és Salfati, 2016) validálta az instrumentális-expresszív dichotómia tematika meglétét a homicid agresszió jelenségének körében. A kevert vagy hibrid esetek jelenléte mutatja a homicid viselkedés heterogenitását, továbbá nyilvánvaló, hogy vannak olyan nagyon gyakori magatartások, melyek éppen gyakoriságuk miatt nem differenciálnak: az áldozat arcának expozíciója, az áldozat mozgásának hiánya, több sebzés a testen (Salfati, 2000), éjszaka történő cselekmény,

overkill¹⁵, a defenzív cselekmények hiánya, épületben történő cselekmény (Salfati és Haratsis, 2001). Ugyanakkor a különböző statisztikai eljárások alkalmazása nagyban hozzájárult a tipológia meglétének igazolásához, és a tematikák elhatárolásához. A különböző kontinenseken és kultúrkörökben végzett vizsgálatok azt mutatják, hogy a dichotómia a kulturális különbségeken át is érvényes (Adjorlolo és Chan, 2017).

A kutatások azt is megmutatták, hogy a dichotómia kontinuumként is kezelhető aszerint, hogy az esetek tervezettek vagy nem tervezettek (Salfati és Park, 2007), defenzív vagy offenzív jellegűek (Fox és Allen, 2014), személyesek, vagy személytelenek (Goodwill és mtsai, 2014) voltak. A tanulmányonként különböző alternatívák megjelenése a vizsgált minták eltérésének lehet az eredménye. Érdekes módon, egyes alternatívákban megjelenő viselkedéses elemek nagyon hasonlítanak az organizált/dezorganizált elkövetői tipológiára, pl. Salfati és Park (2007) tervezett és nem tervezett altípusai, melyek a tervezettség mértékét ragadják meg.

Az expresszív tematikába illeszkedő elkövetőkre általánosságban jellemző, hogy volt valamilyen kapcsolatuk az áldozattal, és előzményükben valószínűleg több erőszakos és szexuális cselekmény szerepel. A cselekmény során nagyobb valószínűséggel támadják az áldozat személyét jelképező központi reprezentációkat, ilyen például az arc, fej, torzó többszörös sebzése, vagy a sebzések szétszóródása az áldozat teljes testén. Az eszköz magával hozása a helyszínre szintén egy általános jellemző. Az ilyen elkövetők gyakrabban adják fel magukat, és ritkábban tagadják a felelősségüket a kihallgatás során (Santtila és mtsai, 2003). Továbbá az elkövető önmaga által bevallott motivációja korrelál a helyszíni tematikával (Thijssen és de Ruiter, 2011).

Az instrumentális tematikához köthető elkövetők ezzel szemben gyakran munkanélküliek, kézzel okozzák a sérüléseket vagy sebzéseket, és korábban vagyon elleni cselekményeket követtek el, mint lopás és betörés, vagy szexuális cselekményeket. A szocioökonómiai státuszuk alacsony, és fiatalok. Az ilyen elkövetők ritkábban adják fel magukat, és jellemzően tagadnak a kihallgatás során (Santtila és mtsai, 2003). Továbbá az elkövető önmaga által bevallott motivációja nem korrelál a helyszíni tematikával, ezért a kihallgatás során az elkövető által szolgáltatott információk cselekményhez illesztése során fenntartások szükségesek (Thijssen és de Ruiter, 2011).

Fontos fejlemény annak igazolása, hogy a viselkedéses elemek önmagukban, kontextusból kiragadva egészen másként értelmezhetők, mint a tematikába ágyazva, a többi elemmel

¹⁵ Overkill: a tettes által alkalmazott erőszak lényegesen eltúlzott; pl. sok lövés, sok ütés, sok késszúrás.

együttesen szemlélve. Például az arc megsebzése a kognitív-instrumentális tematikával az áldozat azonosításának késleltetését szolgálhatja, az opportunist instrumentális tematikában a szégyen megjelenése lehet, az expresszív tematikában pedig a támadás a személyt legerősebben reprezentáló arcra irányul. A poszt-offenzív magatartások körében a test elszállítása, vagy elrejtése korábban az organizált, hidegvérű, és így instrumentális cselekmények jellemzőihez tartozott, ám itt az expresszív tematikába tartozó más viselkedésekkel együtt fordult elő. Természetesen ezek jelezhetik az elkövető organizáltságát, de egyben a cselekmény személyre irányultságát is. Ezek az együttjárások hozzásegítenek mind a tematikus stílusok, mind az egyedi magatartási elemek sokkal finomabb elemzéséhez (Salfati és Canter, 1999; Salfati, 2000).

A poszt-offenzív magatartásnál maradv a eredmények rámutatnak, hogy kapcsolat feltételezhető cselekmények típusa és az elkövetők poszt-offenzív és kihallgatási magatartása között is. Az instrumentális cselekményt elkövetők nem adják fel magukat azonnal, és a kihallgatásokon jellemzően ellenállnak a felelősség elvállalásának. Az expresszív tematika esetében azonban valószínűtlen volt, hogy az elkövető tagadja az impulzív, karakteridegen cselekményben való részességét, de ez lehetséges amiatt is, hogy az expresszív elkövetők gyakrabban hagynak hátra inkrimináló bizonyítékot (Santtila és mtsai, 2003). Az emberölések elkövetői továbbá általában hajlamosak minimalizálni az instrumentalitás szintjét a cselekményeikben, valamint a lényegi elemeket kihagyni a cselekmény narratívájából. Elmondásuk szerint a cselekmény általában kevésbé volt előre tervezett, és sokkal inkább kiprovokált, reaktív természetű, mint amely a hivatalos leírásokból látható. Ez különösen érvényes a pszichopátiás elkövetőkre (Porter és mtsai, 2007).

Az instrumentális-expresszív dichotómia gyakorlati használhatósága abban rejlene, hogy a helyszíni jellemzők alapján megállapítható a tematika, majd ezek összekapcsolhatók az azonos tematikához tartozó elkövetői jellemzőkkel. Ezzel kapcsolatban azonban egyelőre jelentős problémák várnak megoldásra (Adjorlolo és Chan, 2017).

Bár a tipológia nagyon hasznos abban, hogy megérthető legyen, hogy az elkövető és az áldozat interakciói hogyan bontakoztak ki a végkifejletig, az egyes tematikákat felépítő viselkedéses elemek mintánként valamelyest különböznek. Például az áldozat bedrogozása vagy megmérgezése a brit mintán az expresszív tematikába tartozik (Salfati, 2000), a kanadai mintán ugyanez az instrumentális tematikába esik (Salfati és Dupont, 2006), és ilyen eltérések láthatók voltak a brit (Salfati, 2000) és görög (Salfati és Haratsis, 2001) eredmények között is. Voltaképpen az összes tanulmányban jelentős eltérések és variációk fedezhetők fel a tematikák

összetételében, olykor még ugyanabból a kultúrkörből származó tanulmányok között is (Salfati és Canter, 1999; Salfati, 2000). Mindezek háttérben az agresszió kifejezésének kulturális, interperszonális és intraperszonális különbségei, az emberölés során megjelenő szituációs tényezők, tanulási folyamatok, illetve az adatgyűjtés eltérései állhatnak. A tematikákon belüli viselkedéses konzisztencia elérése mindezek miatt nehézségekbe ütközik (Adjorlolo és Chan, 2017).

A kategorizálás azért is nehéz, mert az elkövetők nem kizárólagosan használják az egyik vagy másik típusú agressziót, akár egy cselekményen belül sem. Lehet, hogy elkövető például egyébként instrumentális cselekményeket szokott elkövetni, de adott cselekménynél az áldozat viselkedése nyomán indulati állapotba kerül, és így az instrumentális cselekménybe expresszív, hosztilis elemek keverednek (Salfati és Canter, 1999). Továbbá, ahogy a tanulmányok áttekintése is rámutat, esetenként a viselkedéses elemek sem sorolhatók be valamelyik kategóriába, és az elkövetői jellemzőknek is csupán egy része kapcsolható tisztán a helyszín tematikus kategóriájához (Adjorlolo és Chan, 2017).

A tematikus kategóriák elhatárolása tehát egyelőre elégtelen a gyakorlati nyomozati alkalmazhatósághoz, így ez várat magára. Ugyanakkor a validálási tanulmányok szaporodásával és a fent említett aggályok orvosolásával jelentős gyakorlati haszna lehet a jövőben ennek a modellnek. Mindenesetre a dichotómia megléte már eddig is igazolást nyert, és az is, hogy számos magatartás besorolható eszerint, és az elkövetők jellemzői gyakran összekapcsolhatók a helyszín jellemzőivel. Az eddigi eredmények nagyon biztatók, mert a kutatók már valamennyi biztonsággal meg tudják mondani, hogy a látott magatartások milyen százalékban súlyozódnak az egyes tematikus kategóriákon. A további kutatások a homicid esetek megértését és besorolását egyre biztosabbá tehetik, amely aztán a nyomozati munkában való alkalmazhatósághoz elegendő biztonságot fog eredményezni (Adjorlolo és Chan, 2017).

A viselkedéses bizonyíték elemzés

A viselkedéses bizonyíték elemzés, azaz deduktív profilalkotás Brent Turvey nevéhez kötődik. Kiinduló gondolata, hogy nincs két egyforma eset. Minden cselekményt önmagában szemlél és vizsgál (Kocsis, 2006; Petherick, 2007; Turvey, 2012). Ebben az irányzatban nagyon fontos a kritikai gondolkodás, a multidiszciplináris szemlélet, és a módszer fegyelmezett alkalmazása, valamint a forenzikus tudományokban való jártasság. A profilalkotás folyamatában igyekszik a szubjektív komponens szerepét és a bizonytalanságot a lehető legkisebbre redukálni. Csak azzal dolgozik, ami tény és bizonyított; nem él feltételezésekkel, és elutasítja a többi irányzat

alapját képező általánosításokat. Az átlagolt elkövetői típusok alkalmazása helyett a helyszín jellemzőinek és a megjelenő viselkedés mintázatainak részletes vizsgálatát folytatja le, és az alapján érvel, hogy mely specifikus elkövetői jellemzőkre van bizonyíték. A statisztikai módszereket és elméletalkotást ugyan fontosnak, de kevésnek találja. A deduktív módszer ellenez mindenféle általánosítást, ezért nem megy túl következtetéseiben azon a ponton, hogy az elkövető milyen volt a cselekmény idején és során. A helyszínen látott motiváció vagy motivációk időben rögzítettek, ezért a deduktív módszer szerint nem alkalmazhatók az elkövetőre vonatkozó általános következtetések levonására, ezért a hangsúlyt az elkövetők tipizálásáról áttolja kizárólag a helyszínen látott magatartás tipizálására¹⁶ (Coupe, 2003; Petherick, 2007; Turvey, 2012).

Ugyanakkor a módszer neve és öndefiníciója ellenére sem tisztán deduktív. Ez a módszer is nagyban támaszkodik az elkövetői tipológiára a hipotézisek megalkotásában, amelyeket aztán a bizonyítékok ismeretében, deduktív logikai levezetések útján tesztel, végül eljutva a pontos és helyes megoldáshoz. Előnye, hogy objektív, és tudományos alapokon nyugszik. Ugyan ezzel a módszerrel a profil megalkotása meglehetősen időigényes, kiterjedt szaktudást igényel, és a tettes jellemzőinek rövidebb listáját adja át a profilalkotó a nyomozó hatóságnak, eredményei azonban jóval megbízhatóbbak, és egyénre szabottabbak, mint a többi módszer esetében (Kemény, 1999; Petherick, 2007; Turvey, 2012).

A négyes tipológia – viselkedéses bizonyíték elemzés (Turvey és KeppelésWalter)

A deduktív profilalkotási módszer, és számos ország ilyen jellegű szolgálata (Turvey, 2012; Dumont és Dubois-Obry, 2015) által adoptált és használt tipológia a cselekmény háttérében álló motiváción¹⁷ alapszik. Ez a tipológia elsősorban nem a tetteseket klasszifikálja, hanem az elkövetési magatartást, és az ebből megállapítható motivációs háttérrel. Ez nem diagnosztikus

¹⁶ Ezzel az állásponttal nem tudok egyetérteni, mert a profilalkotás definíciójából adódó lényege, hogy a helyszínen mutatott elkövetési magatartás nyomaiból az elkövető személyiségére, demográfiai adataira, életvitelére vonatkozó következtetéseket vonjon le. Ezért az alább következő leírásban szerepelnek az ilyen jellegű következtetések is.

¹⁷ A motiváció érzelmi, pszichológiai, és materiális szükségleteket jelöl, amelyek olyan cselekvésre készítetnek, amely ezeket a szükségleteket kielégítik. A motiváció nem azonos a szándékkal, amely egy adott viselkedés célját, végcélját jelöli. A szándék egy vágyott eredményre utal, amelyre a cselekvéssor irányul, míg a motiváció a cselekvés és vágy mögötti okokra mutat rá (Turvey, 2012; Walter és mtsai, 2015).

eszköz, hanem egy segédlet, amely a profilalkotónak abban segít, hogy a viselkedést tudja kategorizálni, és a szükségletet, amely annak háttérében áll (Turvey, 2012).

A motivációra vonatkozó következtetéseket nem közvetlenül lehet megállapítani, hanem leghatékonyabban a nyomozás során keletkezett tényekre alapozva, objektív tudományos gondolkodásmódot alkalmazva, az elkövetői magatartás és döntések alapján. Azok a nyomok ugyanis, melyek a helyszínen jelen vannak, és amelyek hiányoznak, árulkodnak az elkövető motivációjáról, és az áldozathoz való viszonyáról (pl. milyen a kapcsolat köztük, az elkövető hogyan látja az áldozatot, és hogyan látja magát). A helyszínen mutatott magatartás az elkövetői motiváció legmegbízhatóbb indikátora (Turvey, 2012; Walter és mtsai, 2015).

A tipológiát eredetileg Groth és mtsai (1979) alakították ki nemi erőszakot elkövető férfiak kezelése során. Több más szerző később finomította ezeket a kategóriákat, majd szexuális bűncselekmények (Hazelwood és Burgess, 2001), és szexuális emberölések (Keppel és Walter, 1999) elemzésére használták, és számos más klasszifikációban visszaköszön a hatása (Turvey, 2012). Megjegyzendő azonban, hogy ez a koncepció sem empirikus kutatás útján született, továbbá a leírások elsősorban férfi elkövetői perspektívában kerülnek leírásra.

Ez a tipológia kisebb módosításokkal voltaképpen szinte minden erőszakos kriminális magatartásformára alkalmazható, mivel a szükségletek, amelyek a kriminális agressziót kiváltják, minden cselekménytípus esetében ugyanazok, a viselkedéses kifejeződések nagy változatosságának ellenére, tehát akár emberrablás, rablás, erőszakos közöszlés, emberölés, gyújtogatás formájában enged ezeknek utat az elkövető. Én ezekből a leírásokból csak az emberölésre vonatkozó elképzeléseket veszem át.

Hatalom-érvényesítő, vagy feljogosított, vagy macho típus

A hatalom-érvényesítő cselekmények célja a tettes önbizalmának és önértékelésének helyreállítása, közepes vagy magas szintű erőszak alkalmazásával. A viselkedés az áldozat feletti uralkodás, dominancia, kontrollgyakorlás, vagy az áldozat megalázása, a tettes fölényének és maszkulinitásának demonstrálása köré szerveződik, mellyel az önbizalom hiányát, és kisebbségi érzéseit kompenzálja. A tettes úgy szeretne feltűnni, mint akinek semmiféle kétsége nincs saját kompetenciája és maszkulintása felől, ebben a tekintetben saját identitását is meg akarja erősíteni. Saját elképzelése szerint joga van ahhoz, amit a cselekmény útján megszerez, egyszerűen azért, mert erősebb. A sértettre teljes mértékben tárgyként tekint, és úgy is kezeli (Turvey, 2012; Dumont és Dubois-Obry, 2015).

Sok esetben az elkövető eredeti célja nem is az emberölés, hanem valamilyen haszonszerzés (pl. rablás vagy betörés), háztartási vita, nemi erőszak. Az emberölésnél a központi dolog a kontroll megtartása az áldozat felett egy eltúlzott macho túlreagálás útján. Az emberöléssel visszaszerzi a kontrollt, kiiktatja a fenyegetést, amit az áldozat jelentett, és az ellene elkövetett cselekmények titokban maradását is biztosítja, amelyet aztán sikernek könyvel el (Keppel és Walter, 1999; Walter és mtsai, 2015).

Az áldozatot vagy előre, vagy alkalmyszerűen választja az elérhetőség, hozzáférhetőség, és vulnerabilitás szempontjai alapján. A helyszín az áldozattól függ, de általában kényelmes és biztonságos helyet választ. Ha fegyvert alkalmaz, akkor olyan használ, amelyek fontossággal, konkrét vagy szimbolikus jelentéssel bírnak a számára, gyakran a mindennapi imidzsének a részét képezik, és sokszor olyasmi, ami könnyen elrejthető (pl. kés, kötél). A fegyvert vagy eszközt a saját hatalma kiterjesztésének éli meg, ezért azt magával hozza a helyszínre és a cselekmény után el is viszi magával (Keppel és Walter, 1999). Az áldozat ruháját tépi, elszakítja, száját erőszakkal kipeckeli, a verbalitását kontrollálja, gyakran ütlegeti, rugdossa. Amennyiben az elkövető maskulin imidzsének a megkérdőjeleződését, vagy valamilyen gyengeségének, pl. szexuális diszfunkciójának a lelepleződését észleli, akkor még inkább erőszakossá válhat, és az erőszak extrém formái is előfordulhatnak, kivéve azok, amelyeket az elkövető perverznek, vagy a maskulin imidzsével összeférhetetlennek tart. Ezért nagyon súlyos erőszak ellenére is például csonkítás ritkán fordul elő. A brutális erőszak és a degradáló, megalázó magatartás lehet kézjegy magatartás, különösen ha ez szexuális téren jelenik meg (Keppel és Walter, 1999; Turvey, 2012; Dumont és Dubois-Obry, 2015). A cselekmény után a testet zavartalanul, nem megbolygatva hagyja hátra, ha az elkövetés a saját territóriumán belül történik. Azonban ha külső területről ragadja el az áldozatot, akkor a testet végül elszállítja és valahol kiteszi (Keppel és Walter, 1999).

A tettes azt teszi az áldozattal, amihez kedve van. Ez nyilvánul a szexuális aktivitásban is, amennyiben van ilyen elem a cselekményben. A gyengédségnek semmilyen formája nem fordul elő, az áldozat csak egy kellék, tárgy, amit a nácisztikus fantázia kiéléséhez felhasznál. A szexuális típusnál szükségszerűen van érzelmi-indulati bevonódás, ez növeli az áldozaton az „ütközéses” sérülések valószínűségét, mert a tettes szükségleteit csak az áldozaton való direkt sérülés-okozás elégíti ki, ezért ütés, rúgás, fojtás, rángatás, húzgálás, csipkedés, harapás lehetséges. Az áldozatot szexuálisan bünteti és abuzálja, vaginális és anális közösülés, akár több aktus is lehetséges, a cél és kielégülés számára az áldozat legyőzése. Pszichoszexuális zavarok,

szexuális diszfunkció jellemzők rá (Dumont és Dubois-Obry, 2015; Turvey, 2012; Walter és mtsai, 2015).

Az ilyen tettes jellemzően a kora húszas éveiben van, vagy a sértetthez hasonló korú. Elsődleges célja, hogy macho imidzset építsen fel, mindenben a látványosan hipermaszkulin változatot keresi: gyakran jár gyúrni, kontaktsportok érdeklik, tetoválásai vannak, fegyvert hord magánál, másokkal arrogáns és lekezelő. Habár lehetséges nagy mennyiségű alkohol-vagy drogfogyasztás arra a célra, hogy a bátorságát erősítse vele, ezeket nem abuzálja öntudatlan állapotig. Bár vannak szociális kapcsolatai, nem látják őt csapatjátékosnak. Sokszor annyira frusztrálják a társas kontaktusok, hogy szinte magányosan él. Többnyire keresi a hatalmi pozíciót és a győztes mindent visz attitűddel él. Lehet, hogy házas volt, vagy voltak kapcsolatai, de ezek nem voltak sikeresek. A hatalmát és erejét demonstrálandó elkövethetett korábban olyan bűncselekményeket, mint pl. a betörés, rablás, lopás. Pszichiátriai előzmény jellemzően nincs. Az iskolát általában otthagyja. Szexuális érdeklődésébe nem tartoznak nem konvencionális vagy hardcore elemek, pornográfiából a konvencionálisat fogyasztja, és jellemzően intenzív antihomoszexuális attitűd jellemzi (Dumont és Dubois-Obry, 2015; Keppel és Walter, 1999).

A poszt-offenzív szakaszban az elkövető nem tart fenn kapcsolatot az áldozattal. Emocionálisan felmenti magát mindenféle felelősség alól, és ha kielégítő volt számára a cselekmény, akkor rövid időn belül megismételheti. Az ilyen elkövetők idővel egyre magabiztosabbá válhatnak és egocentrikusak. Habár intellektuálisan éberek és óvatosak, a hatalmi igény, a csodálat iránti vágy miatt szükségük van az elismerésre a cselekményért, így elárulhatják a titkot akár egy pultosnak egy kocsmában, csodálónak, zárkatársnak, de akár a rendőrségnek is. Ez értékelhető lenne úgy is, mint a tettes tudattalan vágya, hogy elkapják, de valójában nem tisztelik a rendészeti szerveket, és ezért egy idő után egyre óvatlanabbak, és nem tesznek óvintézkedéseket, mert azokat szükségtelennek látják. A kihallgatáson fontos szempont, hogy ne vetüljön rá olyan fény, mintha perverz, vagy abnormális lenne, mert akkor bezár, és megtagadhatja a további együttműködést (Keppel és Walter, 1999; Turvey, 2012).

Hatalom-megerősítő, vagy úriember típus

A hatalom-megerősítő cselekménytípus fantáziavezérelt. A kontroll, dominancia, uralkodás érzését a tettes a nappali álmodozáson és fantázián keresztül szerzi meg, melyekben például valamilyen hőst vagy hivatalos személyt személyesít meg; illetve az olyan magatartásokon keresztül, mint a zaklatás, vagy olyan hosztilis megnyilvánulások, melyek a tettest

önészlelésében fontossá és potenssé teszik. A szexuális típusnál a fantázia egy vágyott ideális kapcsolatról szól az áldozattal, amelyben az áldozat viszonyozza az ő erotikus közeledését, akár szerelmes is lehet belé, és élvezzi a cselekményt, amely képzeletében sokkal inkább egy konszenzuális randevú, mint szexuális erőszak. Ezek a fantáziák az elkövető elégtelenségérzéséből, kisebbségi érzéseiből származnak, és a cselekmény funkciója ezek csökkentése, az önbizalom és önértékelés helyreállítása, alacsony agressziós szintű eszközök alkalmazásával (Turvey, 2012; Walter és mtsai, 2015).

A fantázia megvalósítása tehát tervezett, és az elkövetőnek nem áll szándékában a sértett testi-lelki megsértése, megalázása, megölése. Amikor azonban az áldozat nem működik együtt az elvárásaival vagy az előre kitalált forgatókönyvvel, akkor az elkövető kudarcosnak érzi magát, és pánikot él át. Érzelmi katarzisa, valamint a helyzet feletti kontroll visszaszerzésére és énképének védelmére van szüksége, amely az utána következő, általában overkill emberölésbe sodorja, amellyel elhárítja a fenyegetést (Keppel és Walter, 1999).

Általában olyan áldozatot választ, aki vagy jóval fiatalabb vagy jóval idősebb nála. Ha azonos korú, akkor valamilyen módon „hibás árunak” tekinti őket, mert ez csökkenti a tettes hatalmával szembeni kihívást, amely egy egyenrangú személy felől érné. Az áldozat sokszor azon a környéken él, ahol az elkövető mozog. Az elkövető előzetesen kiválasztja az áldozatot és megfigyeli. A cselekményt jellemzően éjszaka követi el. Minimális erőszakot alkalmaz az áldozat megfélemlítésére, fenyegetésekre vagy pusztán a fegyver jelenlétére hagyatkozik az együttműködés kikényszerítésében. Azonban amikor az előre eltervezett cselekmény kudarcba fullad, a kontroll elvesztése kiváltja az erőszakot az áldozattal szemben. Ez a pánikszerűség megmutatkozik az ölés módjában is, mely leggyakrabban ütlegelés, vagy manuális fojtás. A helyszín dezorganizált, és poszt-mortem aktivitások lehetségesek (Keppel és Walter, 1999; Turvey, 2012; Walter és mtsai, 2015; Dumont és Dubois-Obry, 2015).

Ha a cselekményben szexuális elemek is vannak, akkor premortem szexuálisan nem erőszakos és megalázó az elkövető, és az áldozatot megkísérli bevonni a szexuális aktivitásba. Mivel a fantáziáit nem tudja premortem kiélni, ezt posztmortem teheti meg szexuális exploráció, csonkítások, rituális aktivitások útján (Keppel és Walter, 1999; Turvey, 2012).

Az elkövető általában a húszas évei közepén jár, de ez természetesen függ pl. az esetleges inkarcerációtól is. Habár intellektuálisan nem sérült, elmerül a fantáziavilágban, emiatt sokszor „bambának” tűnik, és érzelmileg szétesettnek. Szükségeit inkább a fantáziálás útján elégíti ki, mintsem hogy megkockáztasson egy visszautasítást, és a kapcsolatok híján a fantáziákat használja arra, hogy a realitással megküzdjön. Mivel fantáziái egy privát világot teremtenek a

számára, ezért szociálisan izolált, magányos, és furcsának tartják. Nehezen kommunikál, főleg a vele egyidős nőkkel, többnyire soha nem volt házas, és az előzményben sincs normál szexuális aktivitás. Gyakran használ pornográfiát, és szexuális helyettesítő aktivitásokat, mint pl. a kukkolás. Tanulmányaiban alulteljesít, és bár sokszor van valamilyen részképességzavara, azért valahogy elvégzi az iskolát. Alacsony keresetű, sokszor alantás munkát végez, de csak annyit, amennyi a megélhetéshez feltétlen szükséges. Egy környéken dolgozik, él és szórakozik, gyalog jár, ha mégis van autója, akkor az elhanyagolt. Mivel a sportok nem érdeklik, a fizikai aktivitás és maszkulinitás területén jelentkező elmaradottságát kompulzív magatartásokkal kompenzálja. Mindezek miatt lehetséges nála pszichiátriai előzmény (Keppel és Walter, 1999; Dumont és Dubois-Obry, 2015).

A poszt-offenzív szakaszban késztetése lehet arra, hogy a kapcsolatot az áldozattal megtartsa, kiterjessze azzal, hogy apró szuveníreket gyűjt tőle, újságkivágásokat, képeket, feljegyzéseket tart a cselekményről (Keppel és Walter, 1999; Turvey, 2012).

Harag-megtorló, vagy dühös típus

A harag-megtorló cselekmény egy indulatlevezető aktus, amely szimbolikus büntetés és bosszú az áldozattal szemben. Sokszor közvetlenül megelőzi valamilyen vélt vagy valós kritika, sérelem, megaláztatás, amely intenzív indulatot kelt az elkövetőben, amelyet aztán vagy közvetlenül a haragja célpontja felé irányít, vagy egy helyettesítő figura felé, aki valamilyen módon emlékezteti a gyűlölt személyre, tehát őt szimbolizálja az elkövető számára. Az ilyen cselekmény stílusát tekintve tehát egy indulati robbanás, melynek célja a megtorlás, bosszúállás, egyenlítés, az elkövető felgyúlt haragjának kiélése, akár egy specifikus személlyel, csoporttal, intézménnyel, vagy ezek szimbólumaival szemben (Keppel és Walter, 1999; Turvey, 2012; Walter és mtsai, 2015).

Az áldozatok gyakran ugyanolyan korúak, vagy idősebbek, mint a tettes, mivel általában ez a korcsoport az, akinek hatalma van felette, nekik áll módjukban megaláznai vagy megszegényíteni. A cselekményt jellemzően nem tervezi előre¹⁸, az az elkövető érzelmi reakciójának eredménye. Használhat valamilyen csalit, hogy bejusson az áldozat lakásába, de ha bent van, akkor azonnal támad, arcra, szájra mért ütésekkel. A cselekmény rövid ideig tart. Az alkalmazott erőszak ütközésszerű jellegű (ütlegetés, szúrás, fojtás), az áldozat ruháját tépi,

¹⁸ Ritkábban, de előfordulhat az is, hogy a támadás részletesen eltervezett egy bizonyos áldozat vagy csoport ellen, a tettes nagy mennyiségű munícióval rendelkezik, az áldozatot vagy ismeri, vagy az valamit szimbolizál a számára (Turvey, 2012).

szakítja, a sérülések száma nagy, overkill jellemző, az erőszak brutális mértékű. Ha eszközhasználat van, akkor az alkalomszerű, és több eszköz is lehetséges, és különösen akkor jelenik meg, ha dulakodás alakul ki. Előfordul ennél a típusnál a gyújtogatás is, ami ugyan nem ütközéssel jellegű, de szintén a bosszút, elégtételt szolgáló magatartás. A cselekménynek akkor van vége, amikor az elkövető érzelmi és indulatilag kiürült, függetlenül attól, hogy az áldozat még él-e. Ezért az erőszak folytatódhat poszt-mortem aktivitásban, csonkításban, darabolásban is. Ez ilyenkor nem defenzív cselekmény, hanem az áldozat megalázását célozza, és sokszor a haraggal kapcsolatos területre összpontosul (száj, kezek, nemi szervek). A tervezés hiánya és az elkövető felfokozott indulati állapota járulékos áldozatokat is eredményezhet. A helyszínt dezorganizáltan, a holttestet gyakran szubmisszív pozícióban (arccal lefelé, szemét letakarva), az eszközt a helyszínen hagyja (Keppel és Walter, 1999; Turvey, 2012; Dumont és Dubois-Obry, 2015; Walter és mtsai, 2015).

Ha szexuális elemek is vannak a cselekményben, akkor a szexuális aktivitás erőszakos, a fizikai támadás kiterjesztése, és olyan szexuális aktivitásra igyekszik kényszeríteni az áldozatot, melyeket megalázónak és degradálónak tart (Turvey, 2012). Az elkövetőnek erekciós problémái lehetnek amely függ a tapasztalatától, stresszszintjétől (Keppel és Walter, 1999).

Az elkövető jellemzően a húszas évei közepén, végén jár, és kicsit fiatalabb, mint az áldozat. Robbanékony, impulzív személyiség, hirtelen haragú, és énközpontú. Az emberekkel való kontaktusában nem visszahúzódó, de mégis magányos típus, a társas kapcsolatai felszínesek, és általában ivócimborákra korlátozódnak (Walter és mtsai, 2015). A szexuális típusnál a tettest a nők gyakran dühítik és ingerlik és ezzel egyidőben vonzzák is, ezért kapcsolata velük konfliktusos. Ennek megfelelően gyakran úgy érzi, hogy függ tőlük, és ezzel párhuzamosan agresszívan ellenálló, hibáztatja őket saját kudarcaiért. Ha egy nő provokálja, akkor az agresszió számos formáját használja, hogy degradálja őt, és egyenlítsen. Ha volt házasság, akkor az kudarcos volt, vagy épp megromlóban van a cselekmény idején, és gyakori a házastárs vagy partner bántalmazása az előzményben. Szexuálisan frusztrált és gyakran impotens. Lehetnek az előzményben olyan cselekmények, mint bántalmazás, testi sértés, vagy gátlástalan vezetés. Az iskolát nem fejezi be, mert az ott előforduló fegyelmezésektől megalázva érzi magát, így nem képes a lehetőségeit, képességeit kihasználni, és problémái vannak az autoritással. Kiszámíthatatlan viselkedése miatt állhatott pszichiátriai kezelés alatt (Keppel és Walter, 1999; Dumont és Dubois-Obry, 2015; Walter és mtsai, 2015).

Az érzelmi katarzissal járó cselekmény után a tettes a helyszínt a megtisztultság és a jóllét érzésével hagyja el. A felelősséget az áldozatra tolja, ezért nem érez büntudatot, sőt épp

ellenkezőleg. Akár érzelmösen is viszonyulhat az áldozathoz. Gyakran visz magával apró szuvenírt, amely a cselekményre emlékezteti (Keppel és Walter, 1999; Walter és mtsai, 2015).

Harag-izgalom, vagy szadista típus

A harag-izgalom típusnál az elkövetőnek szexuális izgalmat vagy kielégülést okoz az áldozat fájdalma és szenvedése. A cselekmény elsődleges motivációja végső soron szexuális, ám a szexualitás a fizikai agresszióban, kínzásban manifesztálódik. Eltérően más típusú emberölésektől, a szadizmusnál az ölés folyamata, az előre megtervezett és akár begyakorolt ölési fantázia lehető legtökéletesebb kivitelezése a cselekmény lényege, nem az áldozat halála, amely akár antiklimaktikus is lehet. Az ölés voltaképpen defenzív cselekmény ebben az esetben. A homicid mintázatot az áldozat halálához vezető elnyújtott, bizarr, ritualisztikus út jellemzi, melynek központi elemei az áldozat megalázása, rettegésben tartása, totális alárendelődése, fájdalma, kínzása¹⁹ (Keppel és Walter, 1999; Turvey, 2012).

A nem közvetlenül szexuális típusnál a kiterjedt fantázia nem feltétel, de a szadizmus hátterében a fantáziának központi szerepe van, különösen a szexuális típusnál. Ezek intenzív és individuálisan változó, a test és az elme megtöréséről szóló elaborált forgatókönyvekké fejlődhetnek (Keppel és Walter, 1999; Walter és mtsai, 2015; Lehoczki, 2017).

Az áldozat gyakran valamit szimbolizál az elkövető számára, például prostituált, ápolónő, egyetemi hallgató, anyafigura, vagy valamilyen kritériumnak megfelel. Az áldozatok jellemzően idegenek az elkövető számára, mert könnyebb azt megkínózni és megalázni, akivel nincs személyes kapcsolata, és így a felderítés is nehezebb. A cselekményt az általános aktivitásától távoli helyen hajtja végre. Gyakran használ valamilyen csalit, hogy elcsalja és izolálja az áldozatot, és amikor ez megtörténik, akkor a hangulat nagyon gyorsan megváltozik. Sokszor nagyon tárgyilagos hangon közli az áldozattal, hogy mit fog vele csinálni, hogy lássa a rettegést az arcán. Ez azonnal aktiválja a fantáziáit, és hozzákezd ezek módszeres megvalósításához. Az elkövetés alatt nyugodt és laza. Az elkövető a fantáziáit ülteti át a valóságba, és ehhez megfelelő eszköztárral érkezik: specifikus fegyvereket, szexuális segédeszközöket, mozgáskorlátozó eszközöket hoz a helyszínre. Az alkalmazott erőszak túlzott mértékű, brutális, elnyújtott, a sérülések specifikus testrészekre összpontosulnak, amelyeknek

¹⁹ Fontos szem előtt tartani, hogy mindez tudatánál lévő áldozatot igényel, mivel az áldozat fájdalma és szenvedése izgatja fel az elkövetőt. Ezért a szexuális testrészek poszt-mortem bántalmazása, csonkítása nem szadista magatartás. A szexuális szadizmus szintén nem azonos a nem szexuális jellegű kínzással, mert utóbbinak a célja valamilyen materiális vagy anyagi nyereség, vagy információ megszerzése az áldozattól – nem figyelmen kívül hagyva azt, hogy a motivációk keveredhetnek (Turvey, 2012).

szexuális jelentőségük vannak az elkövető számára. Az ölésben a kötözés jellemzően szerepet kap. Továbbá gyakran előfordulnak antemortem vágások, zúzódások, elnyújtott fojtás, a test lemosása, borotválása, égési nyomok. Ha a cselekményt befejezte, akkor eszközeit gondosan elteszi, és ügyel arra is, hogy ne hagyjon azonosításra alkalmas nyomokat, ezért a testet elviheti egy másodlagos helyszínre, vagy eltemetheti olyan helyen, ami ismerős a számára (Keppel és Walter, 1999; Turvey, 2012; Dumont és Dubois-Obry, 2015; Walter és mtsai, 2015).

Az elkövetőt az áldozat félelem-és fájdalomreakciója izgatja fel, és az áldozat fő funkciója is ez a cselekményben: a szenvedés. A szexuális örömet jellemzően másodlagos, helyettesítő szexuális mechanizmusok által nyeri, mint a mozgáskorlátozás, kötözés, szexuális kínzás, harapások, tárgyakkal való behatolás, és kínzóeszközök alkalmazása a tudatánál lévő áldozaton, és bármi, ami pszichés vagy fizikai fájdalmat, rettegést okoz. A szexuális exploráció jelei felfedezhetők a lokalizált zúzódásokban, bőrszakadásokban, és a tárgyakkal történő behatolásban. Preferálja a durva anális szexet és az azt követő fellációt, az áldozat valamely testrészére történő ejakulációt. Előfordulhat, hogy az elkövető megpróbálkozik perimortem szexuális aktussal, de ejakulátum jelenléte a testen valószínűtlen ezen a ponton. Miután az áldozatot halálra ültelte és fojtogatta, a poszt-mortem szexuális aktus valószínűsége megnő, de nekrofilíába vagy kannibalizmusba is bocsátkozhat. Az is előfordulhat, hogy a testet bizarr ruházatban hagyja ott (Keppel és Walter, 1999; Turvey, 2012; Dumont és Dubois-Obry, 2015; Walter és mtsai, 2015).

Az elkövető életkora változó, bár a legtöbben első emberölésüket elkövetik 35 éves korukig. Többnyire szociálisan kompetens, képes konvencionálisnak és törvénykövetőnek tűnni. Mivel képes az általános életvitelét és a kriminális aktivitását teljesen kettéválasztani, elképzelhető, hogy jó házasságban él, amelyben kötelességtudó, konvencionális férjnek tűnik, aki képes megfelelő bevételt hozni a házhoz. A munkavállalási előzménye elég nagy változékonyságot mutathat egészen addig, míg nem talál magának egy olyan pozíciót, ahol minimális felügyelettel dolgozhat, mert az autoritással problémái vannak. Előfordulhat, hogy érdekli a mechanika és a kétkezi munka, ilyenkor valami olyan munkát talál, amelyhez alig kell végzettség, pl. autószerelés, kereskedelem. A mindennapi szokásaira a kompulzivitás és a strukturális organizáltság jellemző. Lehetséges, hogy felsőfokú tanulmányokat elkezdett, akár be is fejezett. A szervezési képessége kivételes, ez teszi lehetővé, hogy a mindennapi életét hermetikusan elzárja privát, ritualisztikus fantáziákkal telített világtól (Keppel és Walter, 1999; Dumont és Dubois-Obry, 2015).

Az ilyen elkövető ugyanis két részre osztja a cselekményt: az első az ölés folyamatáról, tökéletes kivitelezéséről szól, a második pedig anyag a későbbi maszturbációhoz és fantáziálásához, és a cselekmény utáni fázist is ez határozza meg. A helyszínről gyakran visz el szuveníreket és trófeákat, akár ruhadarabokat, testrészeket, melyek később maszturbációs kellékké válhatnak. A szuveníreket és maszturbációs eszközöket, az emberöléshez használt eszközeit gyakran egy erre elkülönített, de könnyen elérhető helyen tartja. Amikor további stimulációra van szüksége, akkor megpróbálhat közel kerülni a nyomozáshoz. A cselekmény miatt nem érez büntudatot (Keppel és Walter, 1999; Turvey, 2012; Dumont és Dubois-Obry, 2015).

Instrumentális magatartás

A négy „klasszikus” típus mellett Turvey (2012) bevezetett egy ötödiket is. Ide olyan magatartások tartoznak, melyeknek tisztán valamilyen haszonszerzés a céljuk. Az ilyen magatartások talán a legegységelműbbek, mivel a cselekmény sikeres végrehajtása kielégíti az elkövető igényeit. A tisztán instrumentális, célvezérelt, modus operandira korlátozódó magatartáshoz nem tartoznak érzelmi vagy pszichológiai szükségletek.

Ez lehet kimondottan profit-orientált magatartás, melyre az jellemző, hogy az elkövető módszeresen kutat bizonyos típusú értékeket keresve. Ezen kívül csak olyan magatartásokba bocsátkozik, amelyek ahhoz szükségesek, hogy az áldozatot kontrollálni tudja a cselekmény során, az agresszió mérsékelt, a célnak megfelelő. Egy másik módozatban nem szigorúan anyagi haszonszerzés a cél, hanem valamilyen személyes nyereség az elkövető számára, specifikus funkcionális cél, mint például a tanúk kiiktatása, vagy valamilyen fenyegetés elhárítása, információszerzés. Az elkövető olyan magatartásba bocsátkozik, amely a specifikus cél megvalósításához szükséges, fókuszált és nem figyelmetlen. Egyféle sérülést okoz, az áldozatot specifikusan célozza meg a személye miatt, magatartásában hiányzik bármilyen érzelmre, indulatra, vagy egyéb motivációra utaló bizonyíték.

Az ilyen cselekmények rövid ideig tartanak, az elkövető láthatóan minél hamarabb be akarja fejezni a cselekményt, és semmi olyat nem tesz, ami ezt az időt növelné. Minden olyan magatartás, amely a cselekménnyel töltött időt növeli, de nem jár anyagi vagy egyéb specifikus haszonnal az elkövető számára, vagy személyes jelentőséggel bír az elkövető számára, kézjegy aspektusnak tekinthető. Minden olyan magatartás, amely nem tisztán célvezérelt, amely érzelmi vagy pszichológiai szükségletet elégít ki, megvizsgálendő a többi motivációs besorolás szempontjából (Turvey, 2012).

Hazai gyakorlat

Magyarországon 1996-ban kezdődött a profilalkotás alkalmazása az Országos Rendőr-főkapitányság Kriminálisztikai Azonosító Szolgálatánál (Nagy és Elekesné Lenhardt, 2004) és jelenleg az ORFK Bűnügyi Főigazgatóság Bűnügyi Elemző-Értékelő Főosztályán folyik profilalkotási tevékenység. Ismeretlen tetteses ügyekben, életellenes, illetve gyanús eltűnések körében használják, továbbá vagyon elleni erőszakos, nemi erkölcs elleni, sorozatjellegű erőszakos bűncselekmények esetén a sorozatba tartozó bűncselekmények meghatározására (Elekesné Lenhardt, 2015).

A hazai módszer angol közvetítéssel az USA-ból érkezett, ám az FBI módszert át kellett alakítani az eltérő társadalmi, szociológiai, kulturális, gazdasági berendezkedés miatt. A módszer alapvetően statisztikai, a gépi memórián, az ismertté vált esetek évekre visszamenő számítógépes feldolgozásán alapszik, és azon az alapfeltevésen, hogy hasonló sértettek sérelmére, hasonló bűncselekményt, hasonló módon feltehetően hasonló tettesek követnek el (homológia premissza) (Nagy és Elekesné Lenhardt, 2004; Elekesné Lenhardt, 2015). Ennek értelmében az összegyűjtött adatokon elvégzett statisztikai számítások segítségével valószínűsíthetők a tettesek személyiségjegyei (Tremmel és mtsai, 2005).

Adatbázisukban 2004-es²⁰ adat szerint az 1970-es évekig visszamenőleg 2300 felderített bűncselekmény adatai állnak rendelkezésre (Tremmel és mtsai, 2005). Az adatbázis kialakításának alapjául az FBI által használt kérdőív szolgált, amelyet az erőszakos bűncselekmények adatainak begyűjtésére fejlesztettek ki, kimondottan a számítógépes feldolgozás céljaira. A profilalkotási folyamat során a megoldandó ügy adatait beviszik a statisztikai adatbázisba. A program az új ügy adatait a korábbi elkövetések adataival összehasonlítva egy hasonlósági sorrendet ad meg, melynek elején a megoldandóhoz leginkább közelítő eset áll. Ezt a listát a profilalkotó kb. 35-40 esetre szűkíti. A számítógép ezekből az adatokból keresztáblázatot alkot, és a profilalkotó ez alapján állapítja meg a keresett elkövető jellegzetességeinek valószínűségét százalékos formában (Kemény, 1999; Nagy és Elekesné Lenhardt, 2004). Az elkészült profilban szerepel a tettes személyleírása (nem, életkor, testalkat), szociológiai jellemzői (vagyon helyzete, iskolázottsága, családi állapota), bűnügyi jellemzői (kriminálisztikai, kriminológiai, viktimológiai sajátosságok), melyből kirajzolódik a

²⁰ Ennél frissebb adat sajnos nem hozzáférhető.

lehetséges elkövető képe (Elekesné Lenhardt, 2015). A tapasztalatok szerint az így alkotott profilok 80-90%-os arányban illenek a tettesre (Tremmel és mtsai, 2005).

Ezen kívül az elmúlt öt évben több ügyben hazánkban is megjelent a nyugat-európai mintájú pszichológiai profilalkotás alapjainak lerakása, melynek során nyomozóból és pszichológusból álló csapat olvassa és beszéli át az ügyeket és keresi az elkövetői kézjegyeket és motívumokat. Az így készült profilok a leírás mellett tanácsokat adnak az esetleges kihallgatáshoz, a sorozat megszakításához, a sajtó kezeléséhez (Kovács és mtsai, 2019).

Boros (2003) meglátása szerint Magyarországon a profilalkotás használatára ugyan történtek kísérletek, de a nyomozati munkában mégsem terjedt el a rendszeres felhasználás. Ennek oka Boros szerint a nyomozó hatóságok konzervativizmusa, idegenkedése az új módszertől, másrészt a speciálisan képzett szakemberek hiánya. Ezen kívül megemlíti, hogy Magyarországon szerencsére csak kis számban fordulnak elő olyan jellegű és súlyosságú cselekmények, melyek indokolnák vagy kikényszerítenék a profilalkotás használatát. Saját tapasztalatom szerint probléma az is, hogy sokszor a nyomozó szakembereknek sincsenek pontos ismerete arról, hogy a profilalkotás mire használható és mire nem. Emiatt sokszor akkor sem alkalmazzák a módszert, vagy akár az elkészült profilt, amikor az hasznos vagy szükséges lenne, így aztán eredmények sem születhetnek. Az eredmények és az ismeretek hiánya miatt elmarad a módszer fejlesztése, a kutatások, a szakemberek képzése, amely ismét ellehetetleníti a módszer hatékony alkalmazását (Lehoczki, 2014c).

A profilalkotás felhasználása

Elterjedt – téves – nézet, tapasztalataim szerint sajnos még a nyomozó hatóság tagjainak körében is, hogy a profilalkotás csupán sorozatos erőszakos bűncselekmények, specifikusan a sorozatgyilkosságok²¹ esetében használható. Valójában azonban a profilalkotás minden olyan „helyszínes” ügyben alkalmazható, ahol az elkövető által alkalmazott erőszaknak nyomai vannak (Nagy és Elekesné Lenhardt, 2004), és ahol az erőszakos cselekmény „szokatlan”, az elkövető pszichopatológiájának jegyét is magán hordozza (Douglas és mtsai, 2006; Turvey, 2012). Hazánkban elsősorban egyedi emberölési ügyekben kerül bevetésre, és elsősorban a

²¹ Sorozatgyilkosság: három vagy több sértett megölése időben és térben elkülönülő epizódok során, mely tarthat napokig, hetekig, hónapokig vagy évekig. A háttérben gyakran felfedezhető valamilyen belső, irracionális motivációs faktor, és az emberölés sokszor érzelmi kielégülést jelent a tettes számára. Az emberöléseket nem valamilyen legitím autoritás jóváhagyásával vagy parancsára követi el a tettes. (Heide és Keeney, 1995; Turvey, 2012)

holtpontra jutott nyomozásokban nyújthat jelentős segítséget. A hazai kontextusban ritka sorozatöléseknél különösen hangsúlyos szerepet kap (Kovács és mtsai, 2019).

Ezen túl a módszer alkalmazható emberölések, szexuális bűncselekmények, gyermekek elleni szexuális bűncselekmények (Holmes és Holmes, 2009), gyújtogatások (Kocsis, 2006), valamint zaklatások (Groves és mtsai, 2004), eltűnések esetében. Újabban rablások (Yapp, 2010; Ivaskevics, 2015) és cyber-bűncselekmények (Chiesa és mtsai, 2009) területén való alkalmazásra is vannak kísérletek. Az utóbbi körülbelül 10-15 évben előtérbe került az egyszeri cselekmények profilalkotás szempontjából fontos jellemzőinek kutatása is (Salfati, 2000, 2001; Salfati és Haratsis, 2001; Crabbé és mtsai, 2008).

Nagyon fontos kiemelni, hogy a profilalkotás nem helyettesíti a nyomozást, és a hagyományos nyomozati eszközöket és technikákat, hanem csupán egy krimináltechnikai eszköz a nyomozó szakember fegyvertárában, hasonlóan a daktiloszkópiához²² vagy a kriminalisztikai ballisztikához²³. A profilalkotás azonban ezekkel ellentétben nem képes azonosítani, hogy ki az elkövető, ám rámutat arra, hogy – nagy valószínűséggel - milyen típusú személy (Kiss, 1995; Ressler és mtsai, 1995; Nagy és Elekesné Lenhardt, 2004). Ez egyébként a gyakorló nyomozók körében rendszeresen felmerülő kritika is a módszerrel szemben, illetve az elterjedés elmaradásának magyarázataként jelenik meg: mivel a személy kétség nélküli azonosítására nem alkalmas, ezért nem használható bizonyítékként a bizonyítási folyamatban²⁴. A profilnak azonban nem is a bűnösség bizonyítása a feladata, hiszen természetéből adódóan sosem lehet tökéletesen pontos. Ugyanakkor a meglévő bizonyítékok újfajta értelmezésével elvezethet az elkövető azonosításához, amely különösen a holtpontra jutott nyomozások esetében válhat kiemelt jelentőségűvé (Alföldi, 2012; Walter és mtsai, 2015; Kovács és mtsai, 2019).

A profilalkotás az igazságszolgáltatás folyamatában több ponton hasznosítható (5. táblázat). Turvey (2012) két szakaszra bontja ezt az idői keretet: a nyomozati vagy felderítési szakasz, illetve a vizsgálati vagy tárgyalási szakasz. A nyomozati vagy felderítési szakasz a cselekménytől a tettes letartóztatásig tart. Ebben a periódusban az alábbi területeken tud a profilalkotás hatékony segítséget nyújtani: a lehetséges elkövetői kör szűkítése, sorozatba

²² Ujjnyomat-azonosítás (Tremmel és mtsai, 2005)

²³ Igazságügyi lőfegyvertan, a lőfegyver, a lőszer, és ezek alkatrészeinek tartásával, használatával, a használt kapcsán bekövetkező elváltozásokkal kapcsolatos kriminalisztikai kérdésekre választ adó szakág. (Tremmel és mtsai, 2005)

²⁴ Ezen a pontos szeretném megjegyezni, hogy vannak még olyan eszközök a nyomozó eszköztárában, melyek szintén nem használhatók fel bizonyítékként, ugyanakkor sokszor alapvető láncszemévé válnak annak a folyamatnak, amely elvezet a megoldáshoz; például a puhatolás, vagy az intuíció. Ezeket nem csak használják, de nagy becsben is tartják a gyakorló szakemberek.

tartozás, új verziók felállítása, és kreatív nyomozati fogások felépítése. A vizsgálati vagy tárgyalási szakasz a felderítéstől a gyanúsított elleni a vádemelésig, illetve az ügy tárgyalása során zajlik. Ebben a szakaszban a profilalkotás jelentős támogatást nyújthat a házkutatások célirányosságának és hatékonyságának növelésében, a kihallgatási stratégiák tervezésében, valamint annak megállapításában, hogy az elfogott tetteshez köthető-e más, hasonló cselekmények.

5. táblázat - A profilalkotás felhasználási területei

Nyomozati, felderítési szakasz	Elfogás után, vizsgálati szakasz
lehetséges elkövetői kör, vagy gyanúsítottak körének szűkítése	kihallgatási taktika és az információnyerés optimalizálása
ügyek összekapcsolása	házkutatások célirányosságának és hatékonyságának növelése
eszkálálódás becslése	további ügyek tetteshez kapcsolása
új nyomok, verziók generálása	
proaktív technikák, kreatív nyomozati taktikák kialakítása	

A továbbiakban ezek a funkciók kerülnek kifejtésre, kiemelt hangsúlyt helyezve a poszt-offenzív szakasszal való kapcsolódási pontokra. A profilalkotással foglalkozó szakirodalomban ugyanis számos helyen említik a cselekmény utáni szakaszra vonatkozó információk fontosságát. Ugyanakkor a legritkábban találkozunk annak részletes kifejtésével, hogy ez az adat hogyan használható fel a nyomozásban. A kutatásokban a fontosság hangsúlyozása ellenére is csak ritkán, és akkor is inkább mellékes változóként jelennek meg a poszt-offenzív jellemzők. A profilok tartalmában vélhetően éppen ezért csak kis számban és irányzatonként változó hangsúllyal jelennek meg a poszt-offenzív magatartásra vonatkozó információk, vagy az erre épülő javaslatok (Izd. 2. táblázat) (Walter és mtsai, 2015).

A gyanúsított kör szűkítése

A nyomozati vagy felderítési szakaszban a profilalkotás elsősorban a lehetséges gyanúsítottak körének leszűkítésében alkalmazható. A profil segítségével a nyomozás látókörébe került személyek közül kiválasztható az alaposabb vizsgálatra érdemes, vagy elsőként vizsgálandó személyek köre. Ezzel a figyelem és az erőforrások hatékonyabban terelhetők a megfelelő

irányba, fokozva a nyomozati munka produktivitását és a gazdaságosságát (Ressler és mtsai, 1995; Kemény, 1999; Csernyikné Póth és Fogarasi, 2006; Bodonyi-Nagy, 2012). Olyan esetekben pedig amikor a gyanúsított kör túl nagy, akkor az ilyen szűkítés létkérdés a nyomozás számára (Alföldi, 2012).

Az emberölés elkövetésének módja, helye, ideje, stílusa utal a motivációra, az elkövető és áldozat közötti kapcsolatra, a cselekmény eltervezettségére, a kialakult szituációra, amiben az emberölés bekövetkezett. Ezek az emberölés előtti körülményeket mutatják meg, mely alapján kialakul egy olyan gyanúsított kör, amely a cselekmény előtti magatartáson és jellemzőkön alapszik. A nyomozó a nyomokat és a cselekmény típusát használja a cselekmény utáni viselkedés bejósolására is, és ez alapján ismét szűkítheti a gyanúsított kört. A cselekmény típusának és a gyanúsított típusának, cselekmény előtti jellemzőinek és cselekmény utáni magatartásának egyeznie kell. Azaz, ha a cselekmény például hatalom-megerősítő típusú volt, akkor a fő gyanúsított vélhetően mind a cselekmény előtti, mind a cselekmény utáni magatartásában is ugyanezen típus jellemzőit mutatja (konzisztencia elve). A poszt-offenzív magatartás tekintetében ezt azt jelenti, hogy a gyanúsított körben a cselekmény típusával egyező poszt-offenzív magatartási jellemzők erősítik a cselekménnyel való kapcsolatot, a nem egyezés pedig gyengíti (Häkkinen és Laajasalo, 2006; Walter és mtsai, 2015).

Az organizált elkövető esetében a rendezettség, összeszedettség tükröződik a cselekmény minden fázisában, így a poszt-offenzív szakaszban is: gyakran elhagyja a várost, vagy a környéket, elköltözik, munkahelyet vált (Canter és mtsai, 2004; Douglas és mtsai, 2006; Turvey, 2012). A dezorganizált ezzel szemben rendezetlen, zilált, kapkodó, az elkövető poszt-offenzív magatartására pedig az idegesség jellemző, és ennek nyomán az evési és ivási szokások megváltozása. Jellemző lehet az is, hogy túlzott érdeklődést mutat a cselekménnyel kapcsolatban, és ahol csak lehet, erről beszélget (Douglas és mtsai, 2006).

Az expresszív tematikába illeszkedő elkövetők gyakran adják fel magukat, és ritkán tagadják a felelősségüket az impulzív karakteridegen cselekményben a kihallgatás során (Santtila és mtsai, 2003). Továbbá az elkövető önmaga által bevallott motivációja jellemzően korrelál az helyszíni tematikával (Thijssen és de Ruiter, 2011). Az instrumentális tematikához köthető elkövetők ezzel szemben ritkábban adják fel magukat, és jellemzően tagadnak a kihallgatás során (Santtila és mtsai, 2003). Továbbá az elkövető önmaga által bevallott motivációja nem korrelál a helyszíni tematikával, jellemzően minimalizálják az instrumentalitás szintjét a cselekményeikben és hajlamosak lényegi elemeket kihagyni a cselekmény narratívájából (Porter és mtsai, 2007; Thijssen és de Ruiter, 2011).

A hatalom-érvényesítő, vagy macho típusnál a poszt-offenzív szakaszban az elkövető nem tart fenn szimbolikus kapcsolatot az áldozattal. Emocionálisan felmenti magát mindenféle felelősség alól, és ha kielégítő volt számára a cselekmény, akkor rövid időn belül megismételheti. Az ilyen elkövetők idővel egyre magabiztosabbá válhatnak és egocentrikusak. Habár intellektuálisan éberek és óvatosak, az elismerés iránti igény miatt elárulhatják a titkot akár egy alkalmi ismerősnek is. Ez értékelhető lenne úgy is, mint a tettes tudattalan vágya, hogy elkapják, de valójában nem tisztelik a rendészeti szerveket, és ezért egy idő után egyre óvatlanabbak, és nem tesznek óvintézkedéseket, mert azokat szükségtelennek látják. A kihallgatáson fontos szempont, hogy ne vetüljön rá olyan fény, mintha perverz, abnormális lenne, mert akkor bezár, és megtagadja a további együttműködést. A hatalom-megerősítő típusú elkövetőnek a poszt-offenzív szakaszban készítése lehet arra, hogy a kapcsolatot az áldozattal megtartsa, kiterjessze azzal, hogy apró szuveníreket gyűjt tőle, újságkivágásokat, képeket, feljegyzéseket tart a cselekményről. A harag-megtorló az érzelmi katarzissal járó cselekmény után helyszínt a megtisztultság és a jóllét érzésével hagyja el. A felelősséget az áldozatra tolja, és ezért nem érez büntudatot, sőt épp ellenkezőleg. Akár érzélgősen is viszonyulhat az áldozathoz. Gyakran visz magával apró szuvenírt, amely a cselekményre emlékezteti. A szadista típusú elkövető szintén gyakran visz el szuveníreket és trófeákat a helyszínről, akár ruhadarabokat, testrészeket, melyek később maszturbációs kellékké válhatnak. A szuveníreket és maszturbációs eszközöket, az emberöléshez használt eszközeit gyakran egy erre elkülönített, de könnyen elérhető helyen tartja. Amikor további stimulációra van szüksége, akkor megpróbálhat közel kerülni a nyomozáshoz. A cselekmény miatt nem érez büntudatot (Keppel és Walter, 1999; Turvey, 2012; Dumont és Dubois-Obry, 2015).

Sorozatba tartozás, bűnisméltés

A profilalkotástól gyakran elvárt feladat annak megbecslése, bejósolása, hogy egy emberölés elkövetője hajlamos-e hasonló cselekményt elkövetni a jövőben, illetve fennáll-e az erőszak eszkalálódásának lehetősége (Turvey, 2012). Az emberölés esetében ennek különösen nagy jelentősége van.

Ide kapcsolódik annak megállapítása is, hogy egyes cselekmények sorozatba, tehát egy elkövetőhöz tartoznak-e (case linkage) (Kemény, 1999; Csernyikné Póth és Fogarasi, 2006; Douglas és mtsai, 2006). Ez ugyanakkor a legingoványosabb terület, mert az elkövetési jellegzetességek nagy változatosságot mutatnak akkor, ha a tettes hol egyedül, hol csoportban követ el bűncselekményeket (Ivaskevics, 2015).

Meg kell említenünk ennél a területnél azt a gyakorlatot is, hogy egy már elfogott elkövetőnél a nyomozók megvizsgálják annak lehetőségét, hogy az elkövető személyisége és módszerei alapján más, sorozatelkövetés jegyeit magán hordozó cselekményekhez köthető-e, és ha igen, valószínűleg melyekhez. A profil ebben is jól használható, és külföldön bevett módszer az alkalmazása (Dumont és Dubois-Obry, 2015; Kovács és mtsai, 2019).

A bűnisméltés, és a sorozatosá válás mint poszt-offenzív magatartás lehetősége a szakirodalom szerint a hatalom-érvényesítő és szadista típusú elkövetők esetében fokozottan jelen van (Keppel és Walter, 1999; Turvey, 2012; Dumont és Dubois-Obry, 2015). Ugyanakkor a szexuálisan motivált, fantázia által vezérelt, kompulzív elkövetők erre általában véve különösen hajlamosak.

Nyomozási stratégia, kreatív nyomozati fogások

Ha egy nyomozásnál kevés a „kemény” nyom, vagy a nyomozás elakadt, akkor a profilalkotás igen értékes adalékokkal szolgálhat a felderítés számára (Alföldi, 2012; Fujita és mtsai, 2016; Kovács és mtsai, 2019). Ilyen esetekben ugyanis a meglévő adatok új perspektívából történő értelmezése, elrendezése nagy segítség lehet az újabb nyomok generálásában, új verziók felállításában (Tremmel és mtsai, 2005; Walter és mtsai, 2015), melyeken a nyomozás folyhat, és ezzel elvezethet az azonosításhoz.

A hatékonyabb nyomozási stratégiák kialakítása a bonyolultabb, hosszabb nyomozást igénylő ügyek, és különösen az utólagos felderítések, azaz az ún. „döglött ügyek”, illetve az elakadt nyomozások esetében kaphat kiemelt szerepet (Kovács és mtsai, 2019). Kreatív taktikai lépések, a proaktív technikák²⁵, célzott médiastratégia-és kommunikáció, pszichológiai csapdák felállítása - ez az alkalmazási terület a profilalkotás egyik igen jelentős hasznát adhatja. Ezeknél az eljárásoknál az elkövetőt érzékenyen érintő témakörök ismeretében, ezt megszólító ingert feltálalva a tettes specifikus, előre jósolt válaszára számíthatunk, ezzel tovább szűkítve a gyanúsított kört, illetve leleplezve a tettet (Ressler és mtsai, 1995).

Ezen belül a média az egyik fő csatornája lehet annak, hogy a célszemélyhez célzott üzeneteket eljuttasson a hatóság. Ezek olyan információk, amelyek valamilyen lépés megtételét, hibát idéznek elő a célszemély magatartásában, ami új nyomot generál, ezzel újabb esélyt, lehetőséget adva a nyomozásnak. Beszélhetünk itt pszichológiai jellegű kriminalisztikai

²⁵ A proaktív stratégia arra irányul, hogy a társadalom partnerré váljon a bűntény megoldásában (Douglas és Olshaker, 1996).

csapdáról²⁶, taktikai blöffről²⁷, dezinformációról²⁸ - minden esetben a tények olyan elrendezésben, olyan hangsúlyokkal való közléséről van szó, ami valószínűleg érzékenyen érinti a célszemélyt. Az ilyen a fogásoknál mindig nagyon fontos, hogy a megjelenő tartalom jól meghatározott taktikai célt szolgáljon (Kovács és mtsai, 2019). Ezek az eljárások az elkövető pszichés működésének - milyen érzelmi állapotban van, mire rezonál, mi vált ki belőle indulatot, szorongást, adott helyzetben milyen viselkedés várható tőle, esetleg milyen ingerrel lehet megkínálni, aminek nem tud ellenállni - pontosabb ismerete által egyre pontosabbá és hatékonyabbá válhatnak. Ebben a profilalkotás olyan eszköz, amely mással nem pótolható. A médiakommunikáció ilyen jellegű alkalmazására a környező országokban több alkalommal, de hazánkban is volt már ismert példa (Kovács és mtsai, 2019). A rendkívül tanulságos, ám csupán anekdotikus történetek leírásán (Douglas és Olshaker, 1996; Kovács, 2009) túl azonban kutatások lényegében nem történtek ezen a területen (Ivaskevics, 2015).

A médiafelületek felhasználásának másik módja a lakosság bevonása az adatgyűjtésbe. Ennek során olyan információk nyilvánossá tétele történik, melyek alapján az állampolgárok felismerhetik a keresett személyt (Kovács és mtsai, 2019). Ezek nem csak fizikai adottságok lehetnek, hanem magatartásbeli jellegzetességek is. Ezen a ponton a cselekmény utáni magatartás kiemelt szerepet kap, mert olyan támpontokat adhat a felismeréshez, melyek jól körülhatárolhatók, könnyen felismerhetők, adott eseményhez köthetők. A lakosság veszélyeztetett személyeit figyelmeztetni is lehet ezen az úton az elkövető által jelentett veszélyekre (pl. bűnismétlés veszélye, a rizikót jelentő tanúk sérelmére elkövethető defenzív cselekmények, stb.)

Kihallgatási stratégia

A profilalkotás az elfogást követő szakaszban is nagyban segítheti a bizonyítási folyamatot, a már elfogott elkövetőtől való információnyerés optimalizálásával (Turvey, 2012). A

²⁶ Olyan leplezett adatgyűjtési, felderítési módszer, amely egy eltervezett emberölés megelőzésére, sorozatos elkövetés megszakítására, illetve egyéb felderítési célok megvalósítása érdekében alkalmazható, ám rendkívül alapos előkészületeket, tervezést és szervezést igényel, és gyakran csalétek alkalmazását is (Kovács és mtsai, 2019).

²⁷ A taktikai blöff taktikai fogás, olyan magatartás, szituációteremtés, a valóságtartalommal bíró kérdések olyan feltevése, információk olyan közlése, amely voltaképpen kriminalisztikai csapdaállítás, mert célját a vallomástevő nem ismeri fel, tévesen következtet a hatóság birtokában levő bizonyítékokat illetően, ezért őszinteséget, a tettes vallomásának módosítását, végső soron beismerését eredményezheti. A taktikai blöff alkalmazásának a széles körű, precíz felkészülés mellett elengedhetetlen feltétele a pszichológiai felkészültség is (Kovács és mtsai, 2019).

²⁸ Legális leplezett eszköz (Kovács és mtsai, 2019)

profilalkotás támogatást nyújthat a házkutatások célirányosságának és hatékonyságának növelésében is (Crabbé és mtsai, 2008), de leginkább a kihallgatási stratégiák tervezésében az elkövető általános és specifikus érzelmi, kognitív, viselkedéses reakcióinak minél pontosabb ismerete által (Kemény, 1999).

A kihallgatási helyzetben az elkövetőnek alapvetően nem érdeke beismerő vallomást tenni. A gyanúsított számára nagyon súlyos okok szólnak a hallgatás mellett: a bűnösség esetén várható büntetés, a jó hírnevének elvesztése (különösen magas szociális státuszú, példás életvezetésű személyeknél), a pszichés önvédelem, a családi kapcsolatok védelme, a számára fontos személyek elfordulásától való félelem, a szégyen, és esetenként a bosszútól való félelem (Gudjonsson, 2003). Az emberölések elkövetőinek többsége ennek megfelelően rendszerint tagadja a cselekmény elkövetését, vagy elferdíti a valóságot, hazudik, vagy koholt tényeken alapuló vallomást tesz, pl. jogos védelemre, emlékezetkiesésre, az ölési szándék hiányára hivatkozik, vagy a sértettet igyekszik okolni a történetekért (Kovács és mtsai, 2019). Ugyanakkor jelentős hányaduk tesz mégis beismerő, feltáró vallomást (Gudjonsson, 2003; Kovács és mtsai, 2019).

A kihallgatással, a vallomások megszerzésével foglalkozó modellekben közös az a meglátás, hogy az elkövető önmaga, a környezete és a számára fontos személyek közötti kapcsolat vonatkozásában észlelt veszteségek és nyereségek szubjektív értékelése nyomán tesz vagy nem tesz vallomást (Gudjonsson, 2003). A kihallgatási technikák mind azon alapszanak, hogy a kihallgató ezeket a faktorokat, pontosabban ezek szubjektív észlelését manipulálni tudja a kihallgatás alatt (Bull és mtsai, 2009).

Egy homicid elkövető nem könnyen és nem akárkinek nyílik meg, ilyen esetekben hatványozottan igaz tehát, hogy a kihallgatás nem csupán abból áll, hogy feltesszük a kérdéseket. Esszenciális a megfelelő felkészülés, és a megfelelő kihallgatási taktika (pl. a bizonyítékok maximalizálása, a vallomásban lévő ellentmondások kimutatása, a gyanúsított tettének ésszerűsítése, a felelősség másra hárítása, a bűneinek minimalizálása, stb.) megválasztása. A megfelelő taktikát a rendelkezésre álló adatok összegyűjtése, célirányos elemzése és értékelése, és a kihallgatandó személyiségének tanulmányozása alapján lehet felépíteni (Kovács és mtsai, 2019).

A jó kihallgatási taktika megválasztásához tehát a kihallgatott személyiségének ismeretére van szükség, melynek legjobb eszköze a profil. A pszichológiai profil a lehető legpontosabb belátást engedhet a tettes fantáziavilágába, az elkövető általános és specifikus érzelmi, kognitív, viselkedéses reakcióiba, a cselekmény pszichológiai motivációiba (Kemény, 1999; Turvey,

2012). A poszt-offenzív magatartás és érzelmek pedig – bár ezeket befolyásolja a motiváció és az áldozattal való kapcsolat is - elsősorban azt mutatják meg, hogy az elkövető hogyan viszonyul a cselekményhez, annak megtörténtéhez, ebben a saját szerepéhez, identitásának megváltozásához (Douglas és mtsai, 2006). Voltaképpen maga a kihallgatási magatartás is egy poszt-offenzív reakciónak tekinthető.

Az expresszív tematikába illeszkedő elkövetők például gyakran adják fel magukat, és ritkán tagadják a felelősségüket az impulzív karakteridegen cselekményben a kihallgatás során (Santtila és mtsai, 2003). Továbbá az elkövető önmaga által bevallott motivációja jellemzően korrelál az helyszíni tematikával (Thijssen és de Ruiter, 2011). Az elkövető önfeladása, illetve hogy nem próbálja elkerülni a felderítést, és könnyen vallomásra bírható, a büntudattal és a szégyennel vannak szoros kapcsolatban (Cassar és mtsai, 2003). Ezekben az esetekben az olyan kihallgatási technikák lehetnek hatékonyak, amelyek morális felmentést nyújtanak a cselekményre vonatkozóan, és ezzel csökkentik a büntudat és szégyen érzését, amely gátolná a feltárulkozást (Gudjonsson, 2003). A cselekmény miatti szégyent gyakran hozzák összefüggésbe az azt követő öngyilkossággal is (Wood Harper és Voigt, 2007; Liem és mtsai, 2009; Liem, 2010; Adshead és mtsai, 2015), ezért ezzel kapcsolatban óvatosság javasolt.

Az instrumentális tematikához köthető elkövetők ezzel szemben ritkábban adják fel magukat, és jellemzően tagadnak a kihallgatás során (Santtila és mtsai, 2003). Továbbá az elkövető önmaga által bevallott motivációja nem korrelál a helyszíni tematikával, jellemzően minimalizálják az instrumentalitás szintjét a cselekményeikben és felnagyítják a provokációra adott reakció szerepét, és hajlamosak lényegi elemeket kihagyni a cselekmény narratívájából. Ezért a kihallgatás során az elkövető által szolgáltatott információ, és azok cselekményhez illesztése esetében fenntartások szükségesek, különösen pszichopátiás elkövető esetében (Porter és mtsai, 2007; Thijssen és de Ruiter, 2011).

A hatalom-érvényesítő, vagy macho típusnál kimondottan fontos, hogy a kihallgatáson ne vetüljön rá olyan fény, mintha perverz, abnormális lenne, mert akkor bezár, és megtagadja a további együttműködést (Keppel és Walter, 1999; Turvey, 2012; Dumont és Dubois-Obry, 2015).

Az ilyen információk teszik lehetővé a leghatékonyabb kihallgatási taktika felépítését, amely nagyban hozzájárul az emberölés eredményes felderítéséhez (Kovács és mtsai, 2019).

A poszt-offenzív szakasz

Az előző fejezetben megismertük azt a gyakorlati keretet, amelyben a poszt-offenzív szakaszra vonatkozó ismeretek felhasználhatók, illetve amely indokolja a poszt-offenzív jelenségek vizsgálatának fontosságát. Ezt követően szükséges elmélyülni abban, hogy mi is a poszt-offenzív szakasz, milyen magatartásokat tekintünk poszt-offenzívnek, illetve hogy egyes poszt-offenzív magatartások hogyan értelmezhetők. Az ide vonatkozó ismeretek azonban szórványosak és a szakirodalomban szétszórva találhatóak meg. Így ezek összegyűjtése és a poszt-offenzív szakasz ilyen részletességű leírása a szakirodalomban is előzmény nélküli. Ezek az ismeretek azonban nélkülözhetetlenek a kutatás megtervezésében és konceptualizálásában, illetve a kapott eredmények értelmezésében, így összefoglalásuk szükséges.

A poszt-offenzív szakasz meghatározása

Walter és mtsai (2015) hangsúlyozzák, hogy az emberölésnek nem akkor van vége, amikor az áldozat meghal, hanem amikor a tettes már semmilyen kielégülést nem szerez a cselekményből vagy az ahhoz kötődő viselkedésekből, gondolattartalmakból. Ez eltarthat napokig, de akár évekig is. Mindenesetre az ölési cselekmény után az elkövetőnek döntéseket kell hoznia, hogy mit tegyen a holttesttel és hogyan kezelje a kialakult helyzetet. Az ebben a fázisban látott magatartás segít megértenünk a cselekményt is (Ressler és mtsai, 1988), és a nyomozati munkában is mélyebb megértéshez, hatékonyabb és kreatívabb megoldásokhoz vezethet.

A poszt-offenzív szakasz meghatározása a szakirodalomban közel sem egységes.

Bakóczi (1984) és Walter és mtsai (2015) a poszt-offenzív szakaszt egyszerűen határozzák meg: minden, amit az elkövető közvetlenül a cselekmény után vagy később tesz. Tehát minden olyan viselkedést poszt-offenzívnek kategorizálnak, amely az ölést követi. Ugyanakkor utalást tesznek rá, hogy ezek a magatartások feloszthatók az azonnali és a későbbi poszt-offenzív magatartásokra. Ressler és mtsai (1988) és Crabé és mtsai (2008) már expliciten két szakaszra bontják a poszt-offenzív szakaszt: a test elhelyezésének fázisára, majd ezt követően a cselekmény utáni magatartás fázisára.

A poszt-offenzív magatartások megkülönböztethetők aszerint is, hogy a helyszínen látható nyomokat hagynak vagy sem. A test elszállítása, vagy a test letakarása például jól látható nyomot hagy a helyszínen, ezzel szemben a tettes fokozódó alkoholfogyasztása vagy a cselekménnyel való dicsekvése olyan magatartások, melyek nem hagynak nyomot a helyszínen.

Turvey (2002) szerint az elővigyázatossági (defenzív) cselekvések, a megrendezés, és rituálé vagy fantázia²⁹ (Chisum és Turvey, 2007) olyan elemek, melyek a poszt-offenzív magatartást és nyomokat is befolyásolják, ezért figyelmet igényelnek.

A poszt-offenzív szakasz a szakirodalomban

A fellelhető szakirodalomban a poszt-offenzív szakasz helyzete speciális. Bár számos szerző megemlíti, hogy ismerete és vizsgálata szükséges és fontos, valamint jelentős hasznot rejt magában (Häkkinen és mtsai, 2007), részletesebb elemzést mégis csak elvétve találunk. Ha kutatásokban meg is jelennek a cselekmény utáni magatartással kapcsolatos változók, akkor is csak mellékes szálként, a fókuszban rendkívül ritkán szerepel a jelenség. Továbbá a vizsgálatok nem mennek túl az egyszerű leíráson, és nem kutatnak összefüggéseket a poszt-offenzív magatartás és a cselekmény egyéb jellemzői, vagy a tettesi jellemzők között.

Mindezek a tanulmányok sajnos nem sokat adnak hozzá a poszt-offenzív magatartás mélyebb megértéséhez, mert nem helyezik el azt az emberölési cselekmény folyamatában, és nem értelmezik a pszichológiai hátteret. Ezt a hiányt igyekszem orvosolni az alábbiakban néhány, a szakirodalomban gyakrabban említésre kerülő cselekmény utáni magatartás és emocionális reakció elemzésével, és az ide vonatkozó eredmények és elemzések összefoglalásával.

Ahogy látható lesz, mint minden viselkedés esetében, a poszt-offenzív magatartásformák hátterében is mindig több lehetséges motiváció, praktikus és pszichológiai okok is állhatnak. Hogy melyik a helytálló, az csak a cselekmény egészében, a helyszínen található nyomok mintázatába illesztve és annak függvényében értelmezhető – hiszen maga a profilalkotás is mindig mintázatok feltárását és értelmezését jelenti.

²⁹ A rituálé és fantázia megnyilvánulhat a test megcsonkításában, nekrofiliaiban, a test elrendezésében, stb. továbbá a cselekménnyel kapcsolatos, és poszt-offenzív fantáziákat jelezhetik a tettes otthonában fellelt tárgyak. A tettes olyan tevékenységeit ugyanakkor, melyeket az irodalomban nekrofil aktivitásként jelölnek itt nem vettem a poszt-offenzív szakasz elemei közé. Ezek a komponensek többnyire a testen a halál után ejtett további sérülések, szexuális tevékenységek körét foglalják magukba, melyek véleményem szerint pszichológiailag és „dramaturgiailag” még az ölés aktusához tartoznak, mivel a homicidiumot megalapozó indulati töltés vagy fantáziatartalom – az áldozat halálán túli - kiélését szolgálják. Természetesen a szigorúan vett poszt-offenzív cselekményeknek is lehetnek a tettes számára fontos pszichológiai jelentései, de ezek sok esetben már nem kapcsolódnak szorosan a homicidiumot kiváltó interakcióhoz, hanem sokkal inkább ahhoz a tudattartalomhoz, hogy a cselekmény megtörtént. Továbbá nem vizsgálom jelen tanulmány keretei között a felderítés után, a büntető eljárás során tanúsított viselkedést sem, pl. a beismerést vagy tagadást. Ugyan ez is szorosan kapcsolódik a cselekményhez, de számos olyan bonyolult külső tényező befolyásolja, amelynek vizsgálata jelentősen meghaladja a disszertáció lehetőségeit.

A helyszínen nyomot hagyó poszt-offenzív magatartások

Önfeladás, helyszínen maradás vagy menekülés, beismerés

A kutatásokban említésre kerülő poszt-offenzív magatartások között előtérben van az önfeladás jelensége: a tettes feladta magát, illetve azonnal beismerő vallomást tett a hatóságnak vagy másnak, vagy ellenkezőleg, elhagyta a helyszínt, és senkinek beszélt a cselekményről, illetve tagadta az elkövetést.

Cassar és mtsai (2003) vizsgálódásai azt jelezték, hogy általában azok az elkövetők adják fel magukat rövid időn belül, akiknél a cselekményt negatív érzelmek előzik meg, és a történetet negatívan értékelik. Őket bántja a lelkiismeret, morálisan elítélik magukat és tettüket, úgy érzik és gondolják, hogy rossz dolgot tettek. Ezzel szemben azok, akiknél a cselekményt pozitív érzelmek előzték meg, és utána úgy érezték magukat, mintha nem történt volna semmi, nem volt értékelhető érzelmi reakciójuk a cselekménnyel kapcsolatban, ők aktívan igyekeztek elkerülni a felderítést. Folyamatosan értékelték a helyzetüket, és vagy nyugodtak maradtak ebben az időszakban, vagy egyre fokozódott a feszültségük. Lebukásuk oka elsősorban a poszt-offenzív szakaszra vonatkozó tervezés elégtelensége volt. Gyakran nem távolították el a bizonyítékokat, vagy beszéltek valakinek a cselekményről. Ugyanakkor voltak elkövetők, akik akár évtizedekig elkerülték a lebukást. Ennek hátterében valószínűleg az áll, hogy ezek a tettesek képesek voltak állandóan újraértékelni a helyzetüket, a rizikót, és a lebukást megelőző lépéseik kidolgozottak, komplexebbek voltak.

Bakóczy (1984) mérései szerint az önfeladás az elkövetők egyharmadánál fordult elő, és csak a konfliktusos és a szituatív jellegű emberölések esetében, míg a nyeresé vágyból és a leplezéses motivációból történő emberöléseknél nem volt ilyenre példa. Ennek természetesen oka az is, hogy az ilyen emberölések nagy része a tettes és áldozat közös lakásában történik, ugyanakkor Ressler és mtsai (1988) szerint akkor is jellemző az önfeladás, ha az ölési cselekmény realitása meglepetésként éri az elkövetőt. Az elkövetők nagy többsége részletekbe menően beismerte az elkövetést, és csak kis részük tartott ki végig következetesen a tagadás mellett (Bakóczy, 1984). Santtila és mtsai (2003) eredményei is alátámasztják ezt. Ők azt találták, hogy az instrumentális cselekmények, és a test elrejtésével párosuló expresszív cselekmények esetén a tettes valószínűleg nem adta fel magát, és a kihallgatás során ellenállt a beismerésnek. A teljes tagadás a kihallgatás során legritkábban az expresszív-lőfegyver tematika esetén volt, de ennek lehet az is a magyarázata, hogy az expresszív cselekmény impulzív természetéből adódóan a tettes nagyobb eséllyel hagy inkrimináló bizonyítékot a helyszínen, amely a tagadást okafogyottá teszi.

Häkkinen-Nyholm és Hare (2009) továbbá megállapították, hogy valószínűbben hagyták el a helyszínt a többszörös elkövetők, a priusszal rendelkezők, akiknek az áldozata idegen volt a számukra, és a férfiak, valamint a semmilyen kémiai befolyoltság alatt nem álló elkövetők. Leggyakrabban haza mentek, vagy egy másik személy otthonába, étterembe, csavarogtak céltalanul, vagy azonnal elhagyták a várost, esetleg az országot. Továbbá a pszichopátia mérésen magasabb pontszámot, tehát súlyosabb pszichopátiás jelleget mutató elkövetők nagyobb valószínűséggel hagyták el a helyszínt anélkül, hogy bárkit informáltak volna, és tagadták a vádakat.

A különböző kutatási eredmények nagy szórást mutatnak a prevalenciára vonatkozóan, ami természetesen adódhat az eltérő definíciós és adatgyűjtési gyakorlatból is. Bakóczy (1984) magyar mintán azt találta, hogy a tettesek 11,3%-a adta fel magát. Santilla és mtsai (2003) finn elkövetőknél 19,3%-os arányt talált, Salfati és Dupont (2006) kanadai elkövetőknél 35%-ot. Ressler és mtsai (1988) tanulmányában szexuális emberölést elkövetőknél 11% volt az önfeladás aránya. Fisher (2007) előítéleten alapuló emberöléseknél amerikai mintáján 9%-ban találta az önfeladás előfordulását, Häkkinen-Nyholm és mtsai (2009) finn szexuális emberölést elkövetőknél 31,3%-ban, Vinas-Racioner és mtsai (2017) családon belüli emberölést elkövető fiataloknál pedig 6,3%-ban.

Ezzel szemben a magyar mintában (Bakóczy, 1984) az elkövetők 54%-a elhagyta a helyszínt a cselekmény után, a kanadai mintában 49%. Finn elkövetőket vizsgálva a szexuális emberölést elkövetők 31,3%-a hagyta el a helyszínt (Häkkinen-Nyholm és mtsai, 2009), a sorozatelkövetők 32,4%-a és az egyszeri elkövetők 51,7%-a (Häkkinen-Nyholm és Hare, 2009). A családon belüli emberölést elkövető fiataloknál ez az arány 81,3% volt (Viñas-Racionero és mtsai, 2017).

Takarás

Az áldozat testének letakarását, a sebek lemosását, vagy a testtel történő egyéb hasonló interakciókat a szerzők általában a tettes büntudatát vagy szégyenét, megbánását jelző viselkedéses elemként értelmezik. Pszichológiailag a meg nem történtté tevésre³⁰ törekvést jelzi. Rendszerint akkor fordul elő, amikor az áldozat személye fontos volt az elkövető számára. Az arc takarása specifikusan jelezheti azt is, hogy a tettes a szégyen vagy megbánás miatt nem

³⁰ Meg nem történtté tevés: korai, alacsony szintű elhárítási mód, melynek lényege valamit, ami megtörtént egy gondolattal vagy gesztussal megsemmisíteni, eltörölni, mintha nem történt volna meg (Mérei és mtsai, 2002).

akarja úgy érezni, hogy az áldozat nézi őt (Ressler és mtsai, 1988; Coupe, 2003; Douglas és mtsai, 2006), ami paranoid hajlam lehetőségét is felvetheti.

Salfati (2000) szerint az áldozat arcának vagy testének takarása akkor fordulhat elő, amikor maga a cselekmény nem illik a tettes személyes narratívájába. Jelezheti azt is, hogy a tettes a szokásos kriminális repertoárjából kilépett, és a cselekmény során mutatott magatartása ütközik az identitásával. Megjegyzi, hogy a takarás ritka jelenség, de nagy jelentősége van az olyan tettesek esetében, akik korábban más jellegű cselekményekre specializálódtak, és nem állt szándékukban megölni az áldozatot. Horning és mtsai (2010) ehhez még hozzáteszik azt is, hogy az áldozat arcának takarása, a test takarása, illetve az átöltöztetés az áldozattól való kognitív és érzelmi távolság szükségletét jelzik. Eredményeik arra utalnak, hogy az emberölést megelőzően szexuális cselekményekre specializálódott elkövetők több olyan magatartást mutattak, amelyek az áldozat eltávolítását, és a cselekmény identitással való ütközést jelezték. Keppel és Walter (1999) ugyanakkor leírja, hogy a harag-megtorló típusú elkövetőnél jellemző a test oldalára vagy arccal lefelé fektetése az ajtónak háttal, a szemek letakarása, valamilyen raktárhelységbe való bezárás. Ezek az elemek azonban ebben az esetben inkább a szubmisszív pozíció hangsúlyozásáról szólnak, amely természetesen nem zárja ki a megbánás egyidejű jelenlétét a cselekmény vagy legalábbis annak bizonyos mozzanatai miatt.

Coupe (2003) szerint előfordulhat az is, hogy a tettes kontrollálási céllal takarta le az áldozatot, vagy azért, hogy megijessze. Douglas és mtsai (2006) felhívják a figyelmet arra is, hogy esetenként az áldozatot felfedező személy szintén letakarhatja a test egy részét vagy egészét, hogy a számára fontos személy méltóságát megőrizze, vagy mert képtelen a látványt elviselni. Ezek a helyszínen nem szándékos, jóhiszemű módosításai (ld. a megrendezésnél), előfordulásuk szükségessé teszi minden esetben a takarás körülményeinek körültekintő tisztázását.

A prevalenciát illetően görög emberöléseknél 17%-ban takarták le a testet részben vagy teljesen (Salfati és Haratsis, 2001), brit emberöléseknél 7,7%-ban (Salfati, 2003), kanadai emberöléseknél a testet 13%-ban, az arcot 3%-ban takarták le (Salfati és Dupont, 2006). Finn emberöléseknél a testet 16,5%-ban takarták le, és a nők hajlamosabbak voltak erre (Häkkänen-Nyholm, és mtsai, 2009). Dél-afrikai emberöléseknél a test takarása/elrejtése 20,3%-ban, az arc poszt-mortem letakarása 4,5%-ban fordult elő (Horning és mtsai, 2010), ugyanakkor sorozatgyilkosságnál ugyanezen a területen az áldozat arcának takarása poszt-mortem 4,1%-os, a test takarása/elrejtése a cselekmény után 19,4%-os előfordulást mutatott (Salfati és mtsai, 2015). Russell és mtsai (2018) az FBI adatbázisából dolgozva emberöléses esetekben 1,13%-os arányban találták a meg nem történtté tevés valamilyen megnyilvánulását, és ezek között a

leggyakoribb, 55%-os előfordulása a test takarása volt. Ezen belül a háztartási emberöléseknél volt a leggyakoribb a meg nem történtté tevés 25,8%-os gyakorisággal. Ivaskevics és Almond (2019) adatai szerint az idegen áldozat sérelmére elkövetett magyar emberölések 6,8%-ában fordul elő az áldozat arcának letakarása.

Ha speciális csoportokat vizsgálunk, akkor azt látjuk, hogy idős nők sérelmére elkövetett szexuális emberölésekben a testet 33%-ban hagyták a helyszínen letakarva (Safarik és mtsai, 2002). Brit szexuális sorozatgyilkosságoknál a testet 37%-ban takarták le poszt-mortem (Canter és mtsai, 2004), finn mentálisan beteg elkövetőknél 12,1%-ban (Häkkanen és Laajasalo, 2006), előítéleten alapuló emberöléseknél 6,6%-ban (Fisher, 2007).

A test öltöztetése, vetkőztetése

Elsősorban szexuális emberöléseknél jellemző, hogy az áldozat ruházata megbontott, részben vagy egészben hiányzik (Ressler és mtsai, 1988), és a test meztelenségének foka és a szexuális motiváció erőssége között szoros kapcsolat van (Salfati és mtsai, 2008).

A vetkőztetés jellemzően nem spontán magatartás a cselekményen belül (Salfati és mtsai, 2008), és a részlegesen vagy teljesen ruhátlanul hagyott áldozat az instrumentális cselekményekre jellemző, amelyeknél az emberölés csupán eszköz valamilyen egyéb cél elérésében (Salfati és Canter, 1999). Ugyanakkor a ruházat tépése, elszakítása, levágása a cselekmény sietősebb, és konfrontatív jellegét jelzi (Greenall és Richardson, 2015).

A ruházat megbontása, eltávolítása, vagy az áldozat fel-vagy átöltöztetése azonban történhet a halál előtt és után is. A poszt-mortem szakaszban, tehát poszt-offenzív magatartásként kategorizálható manipuláció a ruházattal több háttéren történhet³¹.

A holttest levetkőztetése lehetővé teszi a tettes számára a magatehetetlen, védekezésre már képtelen áldozat testének korlátok nélküli explorálását, szexuális kizsákmányolását, ami elsősorban a fantáziavezérelt szexuális emberöléseknél jellemző (hatalom-megerősítő, és szadisztikus típus) (Keppel és Walter, 1999). Továbbá bizonyos ruhadarabok eltávolítása azért is történhet, mert a tettes szuvenírként tartja meg magának. Ezek elsősorban jellemzően fetisisztikus jellegű ruhadarabok, amelyeket később maszturbálásra használhat (Keppel és Walter, 1999).

³¹ A láthatóan fel-vagy átöltöztetett áldozat esetében lehetséges, hogy a testet megtaláló hozzátartozó módosította ilyen módon a helyszínt szerette méltóságának megőrzése érdekében, vagy mert nem bírta elviselni a látványt. Ez a megrendezés egyik esete, és körültekintő felderítést igényel (Geberth, 2010).

Ugyanakkor a teljes vagy részleges levetkőztetés nem csak szexuális irányban értelmezhető. Nem szexuális indíték lehet a háttérben a nyomoktól való megszabadulás is, így defenzív cselekményként is megjelenhet. A test átöltöztetése, esetleg megmosdatása, a sebek lemosása klasszikusan a megbánás jeleként kerülnek értelmezésre (Ressler és mtsai, 1988).

A prevalencia adatok igazolják a ruházattal való manipuláció és az emberölés szexuális jellege közötti összefüggést. Ressler és mtsai (1988) szexuális emberölések esetében azt találták, hogy az áldozatok 47%-ban meztelenek voltak a feltaláláskor, 11%-ban a fenék, 9%-ban a mellek, 5%-ban a nemi szerv meztelen volt, 28%-ban volt a test teljesen felöltöztetett állapotban. Safarik és mtsai (2002) idős nők sérelmére elkövetett szexuális emberölések esetében azt találták hogy az áldozatot teljes ruházatban találták 5%-ban, részben meztelenül 77%-ban, és teljesen meztelenül 16%-ban. Salfati és mtsai (2008) azt találták, hogy prostituáltak ellen elkövetett emberöléseknél 42,4%-ban teljesen, míg 37,5%-ban részben meztelen volt az áldozat. A nem szexuális emberölések esetében 8,5%-ban teljesen, 15,3%-ban részben volt meztelen az áldozat, míg szexuális emberöléseknél 17,5%-ban teljesen és 82,4%-ban részben meztelen volt az áldozat. Greenall és Richardson (2015) idegenek által nők ellen elkövetett szexuális emberöléseket vizsgálva azt találták, hogy a cselekmények 14%-ában a tettesek maguk vetkőztették le az áldozatot.

Salfati (2003) vizsgálatában, melyben a tettes és áldozat interakcióit vizsgálta, 20,2%-ban fordult elő, hogy az áldozat részlegesen ruhátlan volt. Salfati és Bateman (2005) sorozatgyilkosságok esetében azt találták, hogy a test meztelenül hagyása az esetek 28%-ában fordult elő. Salfati és Dupont (2006) kanadai emberölések esetében 12%-ban találtak részlegesen ruhátlan, 4%-ban teljesen meztelen áldozatot. Ivaskevics és Almond (2019) friss hazai eredményei szerint az esetek 5,4%-ában fordult elő az áldozat vetkőztetése.

Mindezek az eredmények azonban nem szólnak arról, hogy a vetkőztetések milyen arányban történnek poszt-mortem, így vajmi keveset mondanak nekünk arról, hogy a holttest poszt-offenzív vetkőztetése-öltöztetése milyen gyakorisággal fordul elő. Erre vonatkozó adatot a szakirodalomban nem találtam.

Helyszínen hagyott tárgyak

Ebbe a körbe azok a magatartások tartoznak, amikor az elkövető szándékosan valami olyan dolgot hagy a helyszínen, ami az elkövetéshez szorosan véve nem tartozik hozzá, tehát hozzáad valami újat a helyszínhez. Ez bármi lehet, de jellemzően rajzok, írások, szimbolikus tárgyak (Douglas és mtsai, 2006; Ferguson és Petherick, 2016).

Itt ismét praktikus és pszichológiai okokra oszthatjuk fel a háttérben álló motivációkat.

Az ilyen tárgyak funkcionálhatnak a megrendezés kellékeiként. Az ilyen tárgyakat az elkövető azért helyezi el a helyszínen, hogy olyan benyomást keltsenek, mintha más történt volna, mint ami valójában (például búcsúlevél annak érdekében, hogy az esemény öngyilkosságnak tűnjön) (Ferguson és Petherick, 2016).

Rajzok, írások, graffitik jelenléte a helyszínen gyakran extrémista, szektákhoz köthető, vagy bandatevékenységgel kapcsolatos emberölést jelez. Ilyen esetekben az adott csoport jelképe, vagy ideológiája jelenik meg ezekben. Emberrablásos emberölés vagy termékmanipuláció esetén előfordulhat az is, hogy a helyszínen hagyott dokumentum tartalmazza a váltságdíjat, vagy egyéb követelést (Douglas és mtsai, 2006).

A szimbolikus tárgyak hátrahagyása lehet személyes tartalom is a cselekményben, szimbolikus jelentéssel bírhat (Douglas és mtsai, 2006). Az ilyen ritualisztikus magatartások célja, hogy olyan kielégülést adjon az elkövetőnek, amit önmagában a cselekmény nem ad. Különösen a cselekményüket előre eltervező kompulzív-repetitív elkövetők, azaz sorozatgyilkosok esetében fordul ez elő. Ez többnyire az elkövető hosszú ideje fennálló fantáziáinak terméke, és szimbolikus jelentéssel bír (Schlesinger, 2008), de előfordul az is, hogy valamilyen üzenetet hordoz a cselekményt felfedezők számára.

Előfordulhat, hogy a tettes nem valamilyen artefaktumot, hanem széket, vizeletet, hányást hagy a helyszínen. Széklet vagy vizelet jelenléte a helyszínen egyes elképzelések szerint szexuális jellegű emberölésre utal (Fisher, 2004). Ezen kívül jelentheti azt is, hogy a tettes nagymértékű stresszt élt át, melynek hatására nem tudta kontrollálni az ürítési folyamatait (Rapp, 1989), esetleg undor fogta el a cselekmény természetes részleteivel szembeállítva. Az ilyen történések jelzik azt is, hogy az elkövető valamennyi időt eltöltött a helyszínen úgy, hogy tudta, nem fogják megzavarni (Douglas és mtsai, 1986).

Prevalenciára vonatkozó adatok gyakorlatilag nem lelhetőek fel. Csupán Fisher (2007) amerikai, előítéleten alapuló emberölések körében végzett vizsgálatában találtunk ide vonatkozó adatot, miszerint az elkövető 5%-a hagyott írást vagy rajzot a helyszínen.

Kifosztás

A helyszínről elvitt tárgyak három típusba sorolhatók: bizonyíték, anyagi érték, és személyes tárgyak (Coupe, 2003).

A bizonyíték eltávolítása defenzív cselekmény, részletesebben lsd. a Defenzív cselekmények részénél.

Az áldozat kifosztása, meglopása egy jól elkülöníthető antiszociális elem a cselekményben, és – más erre utaló magatartásokkal együtt megjelenve – a kontrolláló viselkedések körébe tartozik, és a tettes opportunist, antiszociális attitűdjét, és a cselekmény instrumentalitását jelzi (Salfati és Canter, 1999; Salfati, 2000; Salfati és Bateman, 2005; Fisher, 2007; Santtila és mtsai, 2007). Különösen az anyagi haszonszerzés céljából történő cselekményekre jellemző, amikor a tettes célja eleve az, hogy pénzt, vagy értéktárgyat szerezzen az áldozattól (Adcock és Stein, 2014). Különösen gyakori szerfüggő elkövetők esetében, hogy finanszírozni tudják a függőségüket (Kopak és mtsai, 2014). Az áldozat értéktárgyainak eltulajdonítása arra utal, hogy a tettesnek van kriminális előzménye (Porter és Alison, 2004; Salfati és Bateman, 2005). Megjegyzendő azonban, hogy Häkkänen és Laajasalo (2006) rámutatnak, hogy bár az áldozattól való lopás instrumentális elem a cselekményekben, a mentálisan beteg elkövetők körében gyakran keveredett olyan elemekkel, melyek klasszikusan expresszívnek számítanak, mint például az áldozat arcának bántalmazása. Bakóczy (1984) szerint a nyereségvágyból történő emberölés tettesei, akik tehát anyagi haszonszerzés céljából fosztják ki áldozatukat, a szerzett összeg nagyságától függően jellemzően kétféle magatartást tanúsítanak. A nagyobb összegű zsákmányt az elkövetők nem tartották maguknál, hanem elrejtették, és később szándékoztak visszatérni. Az összeget jellemzően adósság törlesztésére, gépkocsi vásárlására fordították. A kisebb pénzüsszeggel azonban szinte azonnal szórakozóhelyre mentek, és elköltötték. Ilyenkor előfordul a társaság, akár idegenek nagyvonalú megvendégelése, hozzátartozók megajándékozása – nem ritkán az áldozat tárgyaival.

A kifosztás (és más kizsákmányoló jellegű viselkedések megjelenése) az áldozat feletti dominancia, kontroll és birtoklás jele is lehet, illetve az áldozat megalázása iránti igényt is kifejezheti. Horning és mtsai (2010) ide vonatkozó eredményei szerint az erőszakos és szexuális cselekményekre specializálódott elkövetők hajlamosabbak az áldozatot a halála utána kifosztani, aminek egy lehetséges oka, hogy az erőszakos elkövetők számára fontosabb az áldozat feletti dominancia megélése, illetve annak megalázása. Ezt alátámasztja az is, hogy Salfati és Bateman (2005) sorozatgyilkosságok esetében is viszonylag nagy gyakorisággal találtak az áldozat kifosztását.

Az áldozat kifosztását, kizsákmányolását, értéktárgyainak ellopását tehát a szerzők leggyakrabban úgy értelmezik, hogy a tettes nem tekintett az áldozatra számára jelentőséggel bíró személyként, hanem csupán tárgyként, eszközként a céljai elérésében (Horning és mtsai, 2010). Häkkänen (2007) fojtásos emberöléseknél, valamint Cole és Brown (2014) nehezen felderíthető (szexuális, illetve idegen sérelmére elkövetett) emberöléseknél kimutatta, hogy az

áldozat kifosztása jóval gyakoribb, ha idegen vagy csupán ismerős a tettes számára, mint ha volt partner vagy családtag.

Az áldozattól személyes tárgyak eltulajdonítása azonban ezzel szemben jelzi a tettes személyes érdeklődését az áldozat iránt (Salfati és mtsai, 2015). Ezek a személyes tárgyak lehetnek ékszerek, képek, az áldozat jogosítványa vagy személyi igazolványa, vagy valamilyen ruhadarabja, egyéb használati tárgya, vagy akár testrésze. Többnyire nincs jelentős anyagi értékük, a tettes nem anyagi haszonszerzés miatt viszi el őket, hanem érzelmi motivációból (Coupe, 2003; Douglas és mtsai, 2006; Keppel és Birnes, 2009), és mint ilyen, kézjegy aspektusként kezelendő, mivel az elkövető vágya, hogy az ilyen tárgyat, ezzel a cselekmény emlékét megőrizze, felülírja azt a veszélyt, hogy az ilyen tárgyak birtoklása a lebukás veszélyét jelentősen megnövelik (Ressler és mtsai, 1988). Ezeket a tárgyakat sokszor csak megtartják, és becsben tartják, máskor akár elajándékozzák (Bakóczy, 1984; Ressler és mtsai, 1988).

A személyes tárgyak eltulajdonításánál ki kell térni az ún. szuvenir és a trófea közötti különbségre. A szuvenir és a trófea nagyon hasonló jelenségek, a kettő közötti különbség a jelentésükben, az általuk betöltött pszichológiai funkciókban rejlik, melyek természetesen nem különülnek el élesen egymástól, sokszor keveredhetnek is. A szuvenir emlék, az esemény mementója, amely segítségével az elkövető újraélheti a cselekményt, felidézheti azokat az érzéseket, melyeket a cselekmény közben élt át, táplálja a fantáziáit, és maszturbációs tevékenységét. Szexuális emberöléseknél a szuvenir gyakran olyan tárgy (vagy akár testrész), amely specifikusan az elkövető fétise. Az emberölés eszköze önmagában is lehet olyan fontos a tettes számára, hogy annak ellenére, hogy a józan megfontolás az attól való megszabadulást tenné szükségessé, mégis megtartja szuvenirként. A trófea ezzel szemben az áldozat feletti győzelem bizonyítékaként és emlékeztetőjeként funkcionál, ezáltal szolgálja a tettes cselekményen túli kielégülését. Zsákmány, a sikeres végrehajtás, a tettes képességeinek bizonyítéka, mint egy kupa, vagy vadásztrófea a falon (Ressler és mtsai, 1988; Coupe, 2003; Douglas és mtsai, 2006; Keppel és Birnes, 2009; Kovács és Pásztor, 2011).

Ressler és mtsai (1988) véleménye szerint a szuvenir a dezorganizált elkövetőre jellemző, míg a trófea az organizált tettesre. Keppel és Walter (1999) leírása szerint a hatalom-megerősítő, a harag-megtorló és a szadisztikus típusú elkövetőre is jellemző a szuvenirek megtartása. Utóbbi esetben ez elsősorban fetisztikus jellegű, ezért körükben jellemző a ruhadarabok megtartása. A szadista elkövető jellemzően maszturbációra használja, és nagy becsben, akár erre elkülönített helyen is tartja ezeket a tárgyakat. Bakóczy (1984) az áldozat fehéreneműjének, vagy

anyagi értéket nem képviselő személyes tárgyainak eltulajdonítását szintén a szexuális természetű emberölésekhez kapcsolja.

A prevalencia tekintetében nagy szórás látható a különböző, szakirodalomban fellelhető adatokat áttekintve, és ezek összehasonlítását az is nehezíti, hogy a legtöbb tanulmányban nincs elkülönítve, hogy értéktárgyat lopott az elkövető, vagy valamilyen személyes tárgyat vett el az áldozatától. Fujita és mtsai (2013) eredményei szerint japán mintán 9,7%-ban fordult elő az áldozat meglopása. A mentálisan beteg elkövetőknél Häkkänen és Laajasalo (2006) eredményei szerint az áldozat kifosztása kifejezetten ritka jelenségnek mutatkozott, 11%-ban fordult elő, ezen belül a drogfüggőknél volt leggyakoribb és a diagnózis nélküli csoportban a legritkább. Viñas-Racionero és mtsai (2017) azt találták, hogy családon belüli emberölést elkövető fiatalok között 75% volt azok aránya, akik ellopták az áldozat pénzét a cselekmény után. Häkkänen (2007) eredményei az áldozat kifosztása és tárgyként kezelése közötti kapcsolatra mutatnak rá, miszerint idegen vagy távoli ismerős sérelmére elkövetett fojtásos emberöléseknél 33%-os, míg családtag vagy volt partner sérelmére elkövetett fojtásos emberölés esetében 3%-os gyakorisággal fosztották ki az áldozatot. Horning és mtsai (2010) a kriminális előélettel kapcsolatban szolgáltatnak fontos adatokat: az emberölés előtt szexuális cselekményeket elkövetők az emberölést követően 50%-ban, erőszakos cselekményeket elkövetők 42,9%-ban fosztották ki az áldozatot, míg a lopást elkövetők csupán 4,3%-ban. Friss magyar adatok (Ivaskevics és Almond, 2019) szerint az áldozattól való lopás korábbi szexuális cselekményekkel mutatott kapcsolatot, de nem járt együtt korábbi lopásokkal, betöréssel, rablással.

Van néhány tanulmány, amely külön vizsgálja a személyes tárgyak eltulajdonítását is. Bakóczi (1984) megállapítása szerint a szexuális természetű emberölések 80%-ában fordul elő, hogy az elkövető az áldozat fehérneműjét, vagy anyagi értéket nem képviselő személyes tárgyait elviszi, és ezeket aztán vagy magánál tartja, vagy eldobja. Alison és mtsai (2005) gyermekek ellen emberölést elkövetőknél 11%-ban találták, hogy a tettes trófeát őrzött meg az áldozattól. Salfati és Bateman (2005) sorozatgyilkosságok esetében 48%-ban fordult elő apró személyes tárgyak ellopása, és ruhadarabok ellopása 41%-ban. Egyszeri emberöléseknél ezzel szemben a tervezés, defenzív cselekmények és szexuális aktivitások mellett az áldozat meglopása is az alacsony (10-30%) gyakoriságú magatartások közé tartozott. Ivaskevics és Almond (2019) adatai szerint magyar esetek 5,1%-ában fordult elő, hogy az elkövető ruhadarabot vitt el az áldozattól.

Defenzív cselekmények

Az elővigyázatossági vagy defenzív cselekvések azok, melyeket a cselekmény előtt, alatt, után a tettes azért valósít meg, hogy a bűnüldözési igények érvényesülését gátolja, a nyomozást megzavarja, akadályozza, ellehetetlenítse annak érdekében, hogy a cselekménnyel való kapcsolatát, vagy akár a cselekmény megtörténtét elleplezze, ennek felderítését, és a büntetőjogi felelősségrevonást megakadályozza (Bakóczy, 1984; Turvey, 2002; Barta, 2003). Ezen belül mi természetesen a poszt-offenzív defenzív cselekményekre koncentrálnak.

Barta (2003) és Kovács és mtsai (2019) a defenzív cselekményeket hat kategóriába sorolja: természetes halál látszatának keltése, önkézűség látszatának keltése, baleset látszatának keltése, személyazonosítás lehetetlenné tétele, a holttest elrejtése, a holttest megsemmisítése. Ahogy látható, ebben a felsorolásban több kategória is a megrendezés típusait írja el, ezeket lásd. a Megrendezés résznél. Másrészt azonban ez a felsorolás közel sem kimerítő, hiszen például a tettes biológiai nyomainak eltüntetése hiányzik belőle, továbbá számos olyan felderítést akadályozó magatartás is, amely már nem a helyszínen zajlik (pl. elköltözés, ügyvéd felkeresése, a nyomozás befolyásolása, stb.).

A defenzív cselekmény a modus operandihoz tartozik, és a tettes kriminális képességeit jelző elem. Ahogyan egy elkövető egyre több hasonló cselekményt követ el, egyre hatékonyabbá, magabiztosabbá és szervezettebbé válik. Egyre gördülékenyebben tudja kezelni a felmerülő helyzeteket, egyre jobban megtervezi a cselekményeket és a cselekmény típusához illeszkedő defenzív aktusokat is. A defenzív cselekmények hiánya ezzel szemben a tettes impulzivitását és dezorganizáltságát jelzi, de az elkövető mentális állapotának romlása is megmutatkozhat az egyre kevesebb és kevésbé hatékony defenzív cselekményben, esetleg a rituális magatartások gyakoriságának emelkedésében (Bakóczy, 1984; Turvey, 2002; Beauregard és Proulx, 2002; Beauregard és Martineau, 2014; Stefanska és mtsai, 2018).

Az ilyen aktusok során a tettes többnyire valamit eltüntet a helyszínről, mégpedig azokat a tárgyakat, elemeket, amelyről azt gondolja, hogy az áldozathoz vagy a cselekményhez köthetik őt. Ennek módja és formája sokféle lehet: a helyszín feltakarítása, a helyszín felgyújtása, az áldozat ruháinak eldobása, az áldozat személyazonosító tárgyainak elvitele vagy megsemmisítése, a testtől való megszabadulás, a fej és/vagy kezek levágása, a test darabolása, a test vízbe dobása, a test elszállítása, az elkövetési eszköz elvitele a helyszínről, az áldozat körmeinek levágása, a lőszer hüvelyek összeszedése, és minden, ami a fizikai nyomok láthatóságát, fellelhetőségét, és természetét megváltoztatja (Turvey, 2002; Ferguson és Petherick, 2016).

Bakóczy (1984) eredményei szerint a cselekmény megtörténtének leplezése egyes adatok szerint az emberölések 16%-ában fordul elő, más adatok szerint 27%-ban, megint más adatok szerint az elkövetők 94%-a egyáltalán nem törekszik a cselekmény eltitkolására, legfeljebb saját személyének azonosítását igyekezik meggátolni. A defenzív cselekmények jellemzően gyakoribbak a más bűncselekmény leplezésére elkövetett emberöléseknél (67%), a nyereségvágyból (56%), és a szexuális motivációból (45%) elkövetett emberölési ügyekben. Jóval ritkábbak a szituatív (10%) és a konfliktusos (25%) emberöléseknél. Kiugróan magas az előfordulás a gyermekek sérelmére elkövetett emberöléseknél (95%). A defenzív cselekmények jórészt (60%) előre tervezettek, sokszor az elkövetési mód is eleve ehhez igazított. Leggyakoribb a holttest elrejtése (36,2%), amely gyakran párosul az áldozat személyazonosságának ellehetetlenítésével, illetve a test feldarabolásával, megcsonkításával. A személyazonosság megállapítására alkalmas nyomok eltüntetése (pl. a ház felgyújtása, az arc szétverése, stb.) (8,5%) és a holttest teljes megsemmisítése (pl. kemencében, savval, stb.) (0,6%) már ritkább jelenségek.

Salfati és Haratsis (2001) görög emberöléseket vizsgálva azt találták, hogy az elkövetők 64%-a nem mutatott semmiféle defenzív magatartást, ami a megoldott ügyekben hangsúlyosabb volt (78%). 5% gyújtogatott a helyszínen defenzív céllal.

Brown és Keppel (2012) gyermekek sérelmére emberölést elkövetők körében azt találták, hogy a tettesek 47,3%-a nem semmisített meg semmilyen bizonyítékot a helyszínen. A fennmaradó esetekben - ahol tehát defenzív magatartás megjelent - az alábbi stratégiákat alkalmazták: a ruházatot semmisítette meg az elkövetők 6,9%-a, vért 4,7%, az egész helyszínt 4,4%, a testet vagy testrészeket 4,3%, egyéb fizikai bizonyítékot 4,2%, egyéb személyes tárgyat 1,8%, az elkövetés eszközét 1,0%, és a kötözés eszközét 0,5%. A leggyakoribb módszerek a bizonyítékok megsemmisítésére a tisztítás és mosás volt az esetek 7,8%-ában, elégetés 3,4%-ban, elrejtés vagy elásás 3,4%-ban, darabolás 0,9%-ban, eldobás 2,7%-ban, elvitel a helyszínről 2,5%-ban, és egyéb módszer 2,1%-nál.

Sorochisnki és mtsai (2015) eredményei szerint dél-afrikai sorozatgyilkosságok esetében 2,7%-os gyakorisággal fordult elő a bizonyítékok eltávolítása.

Beauregard és Martineau (2014) vizsgálatában szexuális emberölést elkövetőknél 45,7%-ánál volt valamilyen defenzív cselekmény. Ezek közt a leggyakoribb a bizonyítékok megsemmisítése volt, ami 30,6%-nál fordult elő, a holttesttől való megszabadulás 11,1%, a test defenzív megcsonkítása 6,3%-nál volt jelen. Az egyéb kategóriába tartozó stratégiák aránya 10,3% volt, mint pl. a rendőrség aktivitásának figyelemmel követése, riasztórendszer annak

detektálására, ha valaki közeledik, a helyszín megfigyelésére alkalmas hely biztosítása vagy használata. Reale és Beauregard (2018) szintén szexuális emberöléseket vizsgáltak, ebben a mintában az esetek 38,8%-ában távolították el, vagy semmisítették meg a bizonyítékokat az elkövetők.

Friss magyar adatok szerint az esetek 31,3%-ában fordult elő, és a kriminális előzménnyel, ezen belül is a lopással és egyéb cselekményekkel mutatott kapcsolatot (Ivaskevics és Almond, 2019).

Megrendezés

A megrendezés – más néven szimulált helyszín – a modus operandi része, és a defenzív cselekmények egy speciális típusa³². A helyszín, a fizikai nyomok és bizonyítékok szándékos megváltoztatását jelenti úgy, hogy a halálhoz vezető történés ne emberölésnek, hanem valami másnak tűnjék (balesetnek, természetes halálnak, öngyilkosságnak), vagy más típusú emberölésnek, mint ami valójában történt (pl. házastársak közötti emberölés helyett rablásos emberölés)^{33 34}. Célja az, hogy a nyomozást tévútra terelje, minél távolabb az elkövetőtől, a megrendezést végrehajtó személytől, mert ha ezt nem tenné, akkor azonnal elsőszámú gyanúsítottá válna (Turvey, 2002, 2012; Douglas és mtsai, 2006; Keppel és Birnes, 2009; Adcock és Stein, 2011; Ferguson és Petherick, 2016). Sokszor nagyon nehéz az ilyen cselekmények felderítése, nagy hozzáértés, és a legapróbb részletekig történő vizsgálódás szükséges a megrendezés detektálásához³⁵ (Douglas és mtsai, 2006; Geberth, 2010).

³² Fontos különbség a defenzív cselekmény és a megrendezés között, hogy míg a defenzív cselekmény során általában valamit elvisznek, vagy eltüntetnek a helyszínről, addig a megrendezés során általában valamit hozzáadnak a helyszínhez, vagy átrendeznek a helyszínen annak érdekében, hogy hamis látszatot keltsenek (Ferguson és Petherick, 2016; Turvey, 2012).

³³ Bár nincs teljes egyetértés a szerzők között, de a többségi vélemény szerint nem tartozik ide a megrendezés azon nem kriminális, vagy protektív formája, amikor a holttestet megtaláló hozzátartozó az áldozat méltóságát igyekszik óvni, vagy a látványt képtelen elviselni, és ezért rendezi át a helyszínt (felöltözteti a testet, elmozdítja, letakarja, stb.). Ilyen esetben az átrendezés legapróbb részletekbe menő tisztázása szükséges. (Hazelwood és Napier, 2004; Douglas és mtsai, 2006; Gee és Belofastov, 2007; Geberth, 2010; Ferguson és Petherick, 2016).

³⁴ Egyes szerzők a pozitúrába állítást is a megrendezés egyik típusának tekintik, más nézetek szerint a megrendezést el kell különíteni a pózba állítástól. A pozitúrába állítás és a megrendezés között az az alapvető különbség, hogy a megrendezés célja a nyomozás akadályozása és elterelése, a pozitúrába állítás pedig a tettes fantáziáit valósítja meg és szexuális kielégülését szolgálja (Vronsky, 2005; Gee és Belofastov, 2007; Keppel és Birnes, 2009; Schlesinger és mtsai, 2014).

³⁵ A megrendezéssel kapcsolatos munkák nagy része azzal foglalkozik, hogy hogyan lehet megállapítani azt, hogy egy helyszín megrendezett. Ez az egyébként nagyon izgalmas terület nem tartozik szorosan véve a témánkhoz, ezért ezt nem tárgyalom.

A megrendezésnek több típusa van. Az egyik, amikor a tettes megváltoztat a helyszínen elemeket azért, hogy a – jellemzően háztartási emberölés - ne emberölésnek tűnjön, hanem balesetnek, vagy öngyilkosságnak, esetleg elrontott rablásnak. A második típusnál a tettes úgy próbálja meg elterelni a nyomozást, mintha a – szintén jellemzően háztartási emberölés - szexuális jellegű lenne. Egy másik típus ismét, amikor gyújtogatás van a helyszínen azért, hogy a tettes a bizonyítékokat megsemmisítse és emellett a halált balesetnek álcázza. A megrendezés megvalósulhat verbálisan is, amikor a tettes fizikailag a helyszínen nem manipulál semmit, de megtévesztő történetet ad elő a nyomozóknak, vagy például bejelenti eltűntként az áldozatot (Hazelwood és Napier, 2004; Geberth, 2010; Schlesinger és mtsai, 2014; Ferguson és Petherick, 2016).

Ha a helyszín megrendezett, akkor az elkövető nem olyasvalaki, aki véletlenül találkozott össze az áldozattal, hanem általában volt valamilyen kapcsolata vele, jellemzően volt vagy aktuális partner, vagy ismerős (Hazelwood és Napier, 2004; Douglas és mtsai, 2006). Az emberölési cselekmény pedig ilyenkor gyakran nem eltervezett, hanem valamilyen konfliktusból, konfrontációból származó volt (Ferguson és Petherick, 2016). A megrendezés célja rendszerint éppen az, hogy az áldozat és a tettes közötti szoros kapcsolatot és a cselekmény igazi motivációját elfedje (Turvey, 2000). Más meglátások szerint a megrendezés elsősorban az instrumentális cselekményekre jellemző (Salfati és Bateman, 2005), a valódi motiváció pedig leggyakrabban a nyereségvágy, harag és bosszú, vagy játszmázás (Hazelwood és Napier, 2004). Különösen jellemző jelenség a bérnyilkosságok, termékmanipulációs emberölések³⁶, biztosítási csalások, újszülöttgyilkosságok, kegyelmi emberölések³⁷ esetében (Douglas és mtsai, 2006).

A megrendezés lehet nagyon egyszerű és komplex is (Keppel és Birnes, 2009). A legtöbb esetben alacsony szintű a megrendezés, csupán egy-két elemet változtatnak a helyszínen, a magas színvonalú megrendezés pedig kimondottan ritkának számít (Schlesinger és mtsai, 2014). A mód és színvonal fontos információkat ad az elkövető intellektusáról, kriminális képességeiről és tapasztaltságáról, forenzikus tudásáról, de mindezt befolyásolják a rendelkezésre álló lehetőségek is (Turvey, 2002; Douglas és mtsai, 2006; Adcock és Stein, 2011; Schlesinger és mtsai, 2014).

³⁶ Termékmanipuláció emberölés (product tampering homicide): az emberölés módja valamilyen termék manipulációja, pl. megromlása, megmérgezése, amellyel az áldozat kapcsolatba kerül és ez vezet a halálához. Az emberölés célja jellemzően anyagi haszonszerzés (Douglas és mtsai, 2006).

³⁷ Kegyelmi emberölés: (mercy killing): az elkövető meggyőződése, hogy az általa elkövetett emberöléssel enyhíti, megszünteti az áldozat szenvedéseit (Douglas és mtsai, 2006).

A megrendezés mindenképpen szükségessé teszi, hogy a tettes az emberölési cselekmény után időt töltsön a helyszínen és az áldozattal. Miközben a megrendezést végrehajtja, stresszt él át, és nincs ideje arra, hogy minden apró részletet logikusan egymáshoz illesszen. A tettesek továbbá úgy rendezik meg a cselekmény helyszínét, ahogyan azt ők elképzelik, hogy hogyan nézne ki, ez az elképzelés azonban többnyire médiatartalmakon alapszik. Ezért a helyszínen, a forenzikus eredményekben, a cselekmény egész képében logikátlanságok, inkonzisztens, életszerűtlen részletek jelennek meg, vagy a forenzikus eredmények nem egyeznek a cselekmény-rekonstrukció narratívájával. Tipikus magatartás, hogy az elkövető nem tesz kárt olyanban, ami értékes a számára, vagy később nehezen tudná pótolni vagy javítani. Az is gyakori, hogy maga az elkövető találja meg azt a bizonyítékot, amely a megrendezett verziót támasztja alá. A tettes sokszor túlságosan is együttműködő, annak reményében, hogy ezzel további, céljainak megfelelő befolyást gyakorolhat a nyomozásra (Ressler és mtsai, 1988; Hazelwood és Napier, 2004; Douglas és mtsai, 2006; Keppel és Birnes, 2009; Adcock és Stein, 2011).

A megrendezés az aktív helyzetmenedzselési módszerek közé tartozik, és több pozitív érzélemmel ját együtt a cselekmény utáni szakaszban, elégedettséggel, a normalitás érzésével, mintha nem történt volna semmi. Ugyanakkor itt is jellemző lehet egy idő után az érzések megváltozása, hangulatingazodások, hiperszenzitivitás, és a lebukáshz kapcsolódó paranoid tünetek megjelenése, zaklatottság (Cassar és mtsai, 2003). A megrendezésnél továbbá az elkövető szándékosan, vagy akár nem szándékosan, de egy sakkjátszmát kezd a nyomozókkal, ahol a helyszín a sakktábla. Nagyon kevés az olyan elkövető, aki valóban, tudatosan játszani akar a nyomozókkal. Ez elsősorban az olyan organizált sorozatos elkövetőnél jelentkezik, akik felsőbbrendűnek tekintik magukat a társadalommal, a nyomozó hatósággal szemben, büszkék arra, ahogyan a cselekményeket elkövetik, a szakértelmükre, és arra, hogy el tudják kerülni a lebukást. A legtöbben valójában csak a nyomozást akarják elterelni a saját irányukból. Azonban ha a helyszín megrendezett, a játszma valamilyen szinten és formában mindig jelen van, a megrendezés voltaképpen a játszma kezdő lépése (Hazelwood és Napier, 2004; Shipley és Arrigo, 2008).

Több szerző meglátása szerint a jelenség egyre gyakoribb, ami vélhetően annak tudható be, hogy az emberek egyre többet tudnak a nyomozások folyamatáról és a technikai eljárásokról (Hazelwood és Napier, 2004; Geberth, 2010). Hazelwood és Napier (2004) saját vizsgálata 3% alatti gyakoriságúnak becsülte a megrendezést erőszakos bűncselekményekben. Salfati és Dupont (2006) kanadai emberölések esetében 4%-os gyakoriságot találtak. Schlesinger és mtsai

(2014) a megrendezés gyakoriságát 8%-ra becsülték a tanulmányozott emberölések körében. Sorochinski és mtsai (2015) vizsgálatában a dél-afrikai emberölések között nem fordult elő megrendezés. Keppel és Weis (2004, in Ferguson és Petherick 2016) 0,1%-os gyakoriságúnak becsülték a megrendezést emberölések körében. Beauregard és Martineau (2014) eredményei szerint kanadai szexuális emberölések körében csak az esetek 0,9%-ában volt jelen. Viñas-Racionero és mtsai (2017) családon belüli emberölés elkövető fiatalok azt találták, hogy 75%-ban próbálták meg másnak beállítani a cselekményt, mint ami az valójában volt, hogy a hatóságot félrevezessék. 18%-uk fizikailag is megváltoztatta a helyszínt, míg 25%-uk hamis információt adott át a nyomozó hatóságnak.

A megrendezésen belül az egyes típusok gyakoriságát érintő adatok nagy szórást mutatnak. Bakóczy (1984) hazai adatai szerint a megrendezésen belül a jogos védelem látszatával palástolt emberölés 15%, az öngyilkosságnak megrendezés 14,1%, és az áldozat eltűnésének, vagy elköltözésének megrendezése 10,6%, valamint a balesetnek megrendezés 9%, és a természetes halálnak álcázás 6% arányban fordult elő. Turvey (2000) azt találta, hogy 52%-ban idegen sérelmére elkövetett rablásnak, 16%-ban öngyilkosságnak, 17%-ban egyéb eseménynek (baleset, szexuális emberölés) rendezték meg az emberölést. Schlesinger és mtsai (2014) vizsgálatában a leggyakoribb típus a verbális megrendezés volt 28,8%-ban. Ahol nem verbális, hanem fizikai megrendezés volt, ott a leggyakoribb a balesetnek álcázás volt 19,2%-al, és a rablásnak vagy betörésnek álcázás ugyanilyen gyakorisággal. 11,5%-ban fordult elő a gyújtogatás és 7,7%-ban az öngyilkosságnak megrendezés. Ferguson és Petherick (2016) 115 megrendezett emberölési helyszín körében 13,9% volt öngyilkosságnak megrendezve.

A test pózba állítása

A pozitúrába állítás a megrendezés egy speciális, és valószínűleg a legismertebb, és legjobban felismerhető módja. Ennek során a tettes valamilyen, többnyire szexuálisan provokatív testhelyzetbe állítja a holttestet a helyszínen. Kellékként használja az áldozat holttestét arra, hogy valamilyen szimbolikus üzenetet közvetítsen. Ehhez kapcsolódhat megkötözés, tárgyak elhelyezése a szexuális jellegű testüregekben, vagy akár poszt-mortem megcsonkítás, de akár az is, amikor a tettes valamilyen nyilvános, jól látható helyen hagyja megalázó helyzetben az áldozatot (Gee és Belofastov, 2007; Geberth, 2010; Adcock és Stein, 2014).

Az ilyen jellegű viselkedést elsősorban az instrumentális cselekményekhez kötik (Salfati és Bateman, 2005). Adcock és Stein (2014) leírja, hogy a pozitúrába állítás jellemzően szexuális

emberölések során fordul elő, és Keppel és Walter (1999) kimondottan a szadista elkövetőnél tartják jellemzőnek a test bizarr pozitúrákba való elrendezését.

A pózba állítás nem mindig nagyon kimunkált, sőt gyakran nem az. Ugyanakkor maga a választás, hogy az elkövető valamilyen, sokszor egyszerű testhelyzetbe állítja a testet, lényeges elemeket fed fel a tettes fantáziáiból, és a cselekményhez való viszonyáról (Ressler és mtsai, 1988). A tettes – különösen szexuális emberöléseknél - jellemzően deviáns szexuális vágyait és fantáziáit elégítheti ki ilyen módon. Ez elsősorban a fantázia által erősen meghatározott szexuális emberöléseknél jellemző, például a szadista elkövetők esetében (Keppel és Walter, 1999; Geberth, 2010).

A pozitúrába állítás háttérében állhat haragból származó, vagy megtorló motiváció is, ilyenkor a test beállítása az áldozat lealacsonyítását, a halálon túli megalázását szolgálja (Geberth, 2010). Lehetséges az is, hogy a testet nyilvános helyen rendezni valamilyen megalázó pozitúrába a tettes, melynek motivációja az áldozat végletes megalázásán túl a társadalom sokkolása és a tettes hatalmának, a rendőrség inkompetenciájának hangsúlyozása (Adcock és Stein, 2014).

A szexuális pozitúrába állítás a személyesítés egyik formája is, mivel mindig nagyon személyes aspektus a cselekményen belül a tettes részéről. Hiszen a tettes intim, személyes jelentést ad a cselekménynek, melyet lehet, hogy csak ő ismer, és ez gyakran nagyon erős érzelmekhez köthető. A pozitúrába állítás ezért mindig kézjegy aspektusnak tekintendő, hiszen a cselekmény sikeres elkövetéséhez nincs rá szükség, csupán a tettes érzelmi kielégüléséhez (Douglas és mtsai, 2006; Geberth, 2006, 2010).

A test valamilyen pózba állítása történhet defenzív cselekményként, megrendezésként, vagy hogy a tettes palástolja a cselekmény valamely elemét (Ressler és mtsai, 1988). Szexuális jellegű beállítás például előfordulhat olyankor, amikor a tettes azt a benyomást akarja kelteni, hogy szexuális emberölés történt, miközben valójában más típusú emberölésről van szó (Geberth, 2010). Nem szexuális jellegű pozitúrába állítás pedig olyankor látható, amikor a tettes öngyilkosságnak igyekszik beállítani a cselekményt, lsd. a Megrendezés résznél. Ugyanakkor bérnyilkosságoknál, bandagyilkosságoknál is előfordulhat ilyen jelenség, ha az elkövető ezzel valamilyen üzenetet akar közvetíteni (Schlesinger és mtsai, 2014).

A pozitúrába állítás prevalenciájával kapcsolatban általános nézet, hogy rendkívül ritka jelenségről van szó (Adcock és Stein, 2014). Ezzel szemben Ressler és mtsai (1988) szexuális emberölést elkövetők körében azt találták, hogy 28%-ban fordult elő a test valamilyen pozícióba állítása. Keppel és Birnes (1998, in Godwin 2000) meglátása szerint az emberölések kevesebb, mint 1%-ában fordul elő pozitúrába állítás. Keppel és Weis (2004) 0,3%-os

gyakorisággal találkoztak pózba állítással, és 1,3%-ban volt a test furcsa helyzetbe állítva. Geberth (2010) rendőrségi adatbázisokban történő kiterjedt kutatómunkája során sem talált erre vonatkozó adatot. Saját kutatásában azonban szintén az esetek kevesebb, mint 1%-ában volt pozitúrába állítás felfedezhető. Salfati és Bateman (2005) kimondottan sorozatgyilkosságok esetében ugyanakkor azt találták, hogy a test pozitúrába állítása 22%-ban fordult elő. Ferguson és Petherick (2016) öngyilkosságnak megrendezett emberölések esetében 68,8%-ban találkoztak a test megfelelő testhelyzetbe állításával.

A test mozgatása, szállítása, elhelyezése

A test mozgatásával összefüggésben két viselkedéses elem merül fel: a test szállítása, illetve elrejtése.

Mindezekben nagy a változatosság, egyes elkövetők kidolgozott módszerrel szállítják, mozgatják, helyezik el a holttestet, míg mások egyszerűen otthagyják az áldozatot, ahol a halál érte. Az, hogy a tettes hogyan hagyja ott a testet, adalékokkal szolgál a magatartási jellemzők feltérképezéséhez és megértéséhez (Ressler és mtsai, 1988).

A szakirodalomban a holttest elszállítása az elsődleges helyszínről három aspektusban kerül elemzésre: a test feltalálásának késleltetése, az áldozat és a tettes közötti kapcsolat, és a tettes organizáltsága.

A test elrejtése a leggyakoribb defenzív cselekmény. Az oka elsősorban az, hogy elkerülje, vagy késleltesse a test felfedezését, és elfedje a bizonyítékokat (Bakóczy, 1984). Több időt is biztosíthat a tettes számára, hogy elhagyja a helyszínt, alibit biztosítson magának, vagy akár más városba, országba költözzön. Ez különösen fontossá válhat a sűrűbben lakott területeken, ahol a cselekmények rejtés hiányában nagyon hamar felfedezésre kerülnek (Fujita és mtsai, 2016).

Az áldozat és a tettes közötti kapcsolat, a poszt-offenzív magatartást is befolyásoló egyik fontos faktor. Vannak olyan kutatási eredmények, melyek szerint azok az elkövetők, akik a cselekmény előtti 48 órában konfliktusba kerültek az áldozattal, illetve akik ismerték az áldozatukat, hajlamosabbak a helyszínen hagyni a testet (Beauregard és Field, 2008). Ennek az lehet az oka, hogy az érzelmi kötődés gátolhatja a test mozgatását, és a halott nyugalmanak megzavarását (Beauregard és Proulx, 2007; Häkkinen és mtsai, 2007). Ugyanakkor ha az áldozat könnyen köthető a tettes személyéhez, akkor annál fontosabbá válhat a test elszállítása, és elrejtése. Ehhez hozzájárulhat az a körülmény is, hogy ilyen cselekményeknél a helyszín gyakran a tettes lakása (Santtila és mtsai, 2007). Ezekben az esetekben a holttest elszállításának

célja, hogy az elkövetők eltávolítsák magukat az áldozattól és a cselekménytől, ezzel kerülve azt, hogy gyanúsítottá váljanak. Mindez jelentős erőfeszítést igényel a tettes részéről és nagy kockázatot jelent a számára (Beauregard és Proulx, 2007; Häkkänen és mtsai, 2007).

A kapcsolati aspektushoz kapcsolódik az is, hogy a test gondos elrejtése és a felfedezés akadályozása a praktikus szempontokon túl lehetővé teszi az elkövető számára az áldozat és az emberölés élménye feletti kontroll érzésének fenntartását is: amíg a cselekmény titokban marad, amíg csak ő tud róla, addig csak az övé, ami a kontroll és hatalom érzését adhatja neki. A test végső helye is fontos lehet különböző okokból. Lehet gyakorlati vagy szimbolikus jelentősége is a tettes számára, és kifejezheti a tettes kapcsolatát a másik személyhez (Ressler és mtsai, 1988).

További aspektus a tettes organizáltsága illetve dezorganizáltsága. Ressler és mtsai (1988) és Douglas és mtsai (2006) szerint az organizált jellegzetességeket mutató szexuális emberölést elkövető tettesek nagyobb valószínűséggel mozgatják, szállítják a testet, mint a dezorganizáltak, míg az impulzív, instabil és szélsőségesen erőszakos elkövetők, akiknél a helyszín dezorganizáltságot mutat, hajlamosabbak a testet a helyszínen hagyni. Az organizáltak azonban megőrzik a kontrollt a cselekmény közben, tesznek róla, hogy ne maradjon hátra bizonyíték, és ennek érdekében szállítják el a testet a helyszínről. Beauregard (2010) szexuális emberölést elkövetőknél igazolta azt az összefüggést, hogy ha a tettes párkapcsolatban élt a cselekmény idején, és organizált pszichológiai jellemzőket mutatott, nagyobb valószínűséggel szállította és rejtette el az áldozat testét.

A test elszállítását, mozgatását befolyásolhatja a tettes fizikai ereje és a holttest nagysága ehhez képest. Beauregard és Field (2008) sorozatgyilkosoknál találták azt a tendenciát, hogy az idősebb, azaz nagyobb méretű áldozatokat gyakrabban hagyják a helyszínen, mert a fiatalabb (gyermek) áldozatok könnyebben szállíthatók, és rejthetők el, mivel kisebbek. Ezért szerintük a gyermekek sérelmére szexuális emberölést elkövető tettesek hajlamosabbak szállítani az áldozat testét, és különböző helyeken elrejtteni, mint a felnőtt nők sérelmére szexuális emberölést elkövetők.

Leggyakrabban a lakóépülethez tartozó kertben, mezőgazdasági területeken, erdőben, vízmosásban, mocsárban, rókalyukban történnek a rejtések, de nem ritka a szobában, mellékhelyiségben, pincében való elrejtés, a befalazás, vagy az elásás sem. Gyakori az áldozat testének kútba, folyóba, patakba, tóba dobása is. Kimondottan a gyermekölésekre (újszülöttölésekre) jellemző az árnyékszék vagy a trágyadomb, mint rejtékhely (Bakóczi, 1984).

Ha a test jól látható, könnyen vagy azonnal felfedezhető helyen található, annak lehet oka, hogy a tettesnek valamilyen körülmény miatt nincs lehetősége elrejtteni, vagy egyszerűen nem foglalkozott ezzel, akár az áldozat tárgyként való kezelése, akár a cselekmény utáni intenzív stresszélmény miatt. Vannak azonban olyan elkövetők is, akik szándékosan nyilvános helyen, jól láthatóan helyezik el a testet, hogy sokkolják vele a nyilvánosságot, vagy a tettes valamilyen üzenetet akar általa közvetíteni (Ressler és mtsai, 1988). Ez utóbbi jelenség különösen jellemző bandatevékenység által motivált öléseknél, ahol az elkövetők a cselekménnyel üzenetet kívánnak küldeni a külső vagy belső riválisoknak (Douglas és mtsai, 2006).

A prevalenciát illetően Ressler és mtsai (1988) úttörő tanulmányában a szexuális emberölést elkövetők a holttestek 58%-át elrejtették. Alison és mtsai (2005) azt találták, hogy a gyermekek ellen emberölést elkövetők 36%-a mozgatta a testet. Beauregard és Proulx (2007) vizsgálatában a férfiak ellen szexuális emberölést elkövetők 60%-a mozgatta, vagy elrejtette a testet. Ivaskevics és Almond (2019) hazai adatai szerint 11,8% a test mozgatásának, szállításának előfordulása.

Darabolás, csonkítás

A csonkítás és darabolás az egyik legbővebben tárgyalt poszt-offenzív magatartás a szakirodalomban. A csonkítás vagy darabolás során az elkövető eltávolítja (vagy végletes mértékben eltorzítja) az áldozat valamely végtagját, szervét, vagy más fontos testrészét (Häkkinen-Nyholm és mtsai, 2009). Ez az emberölések során meglehetősen ritka jelenségnek számít, és még ezen belül is rendkívül heterogén az, hogy maga a csonkítás hogyan történik (Almond és mtsai, 2018).

Labuschagne (2007) meglátása szerint a holttest csonkításának motivációja alapvetően két típusba sorolható: praktikus okok, és pszichológiai okok. A szakirodalomban azonban jellemzően négy típust különböztetnek meg: a defenzív típust, az agresszív típust, az offenzív típust, és a nekrofil típust (Rajs és mtsai, 1998). Újabb kutatások szerint ehhez egy újabb kategória társul: a pszichotikus csonkítás (Häkkinen-Nyholm és mtsai, 2009). Továbbá csonkítással járnak azok a cselekmények is, amikor az áldozatnak szervkereskedelem kontextusában távolítják el valamely szervét, bár ezek soha nem poszt-offenzív aktivitásként történnek (Labuschagne, 2007).

A defenzív csonkításról akkor beszélünk, amikor célja, hogy a holttestől való megszabadulást, annak elszállítását, eltüntetését megkönnyítse, vagy a holttestet felismerhetetenné, ezzel személyazonosságát megállapíthatatlanná tegye. Hagyományosan ezt hívjuk darabolásnak, és

gyakran a végtagok, fej, és a torzó darabjainak elválasztásával jár együtt (Rajs és mtsai, 1998). Ide tartoznak az olyan csonkítások is, amelyek a forenzikus nyomok eltüntetését célozzák (pl. a nemi szerv kivágása a sperma eltávolítása érdekében). Továbbá azok a cselekmények is ebbe a kategóriába esnek, ahol a csonkítás a megrendezés kelléke, tehát célja az emberölés megtörténtének leplezése, és például öngyilkosságnak vagy balesetnek való álcázása (pl. fejbe lövi az áldozatot, hogy ne látszódjának a fojtogatás jelei) (Ferguson és Petherick, 2016). Általában véve a defenzív kategória a csonkítás leggyakoribb típusa (Rajs és mtsai, 1998).

A test darabolása, csonkítása jóval gyakoribb nagyvárosi környezetben, mint vidéken (Vedres, 1976; Rajs és mtsai, 1998). Mindamellet, hogy a nagyvárosokban gyakoribb maga az emberölés is, ennek minden bizonnyal az az oka, hogy a sűrűn lakott környezetben a test szállítása, elrejtése jóval több nehézséget okoz. Ezt támasztja alá az is, hogy a darabolások jellemzően délután, és este-éjszaka történnek, amikor valószínűtlen a váratlan látogatók megjelenése, és a tettes távolmaradása a szokásos tevékenységeitől nem kelt feltűnést (Vedres, 1976).

A darabolás leggyakrabban ott történik, ahol maga az emberölés is (Zerbo és mtsai, 2018). A művelet gyakran történik fürdőszobában, vagy köves padlózatú helyiségben. A fürdőkád különösen preferált, mert ez a darabolás nyomainak eltüntetésére különösen alkalmas, a vér egy helyen, a kádban gyűjthető össze, onnan könnyen eltávolítható, és a testrészek is kiázthatók, amivel elkerülhető, hogy a szállítás során vér szivároгjon belőlük. Mindenesetre, a daraboláshoz erre alkalmas helyre mindenképpen szükség van (Vedres, 1976).

A darabolást többnyire a fej, és a végtagok eltávolításával kezdik, és ez nem jelent különösebb nehézséget a tettesnek. Ugyanakkor a törzs fedarabolása, a mellüreg, hasüreg megnyitása, a belső részek látványa, jellegzetes szaga már problematikus lehet, mert a keletkező undort nehéz legyőzni és nem is sikerül minden esetben. Ráadásul a darabolás során az áldozat mintegy 5 liter vére elfolyik, a tettes ruházata, teste, a használt eszköz is jelentős mennyiségű vérrel és egyéb, nehezen feltakarítható váladékkal szennyeződik, ami az undort tovább fokozhatja. A darabolás ideje rendkívül változatos, 30 perctől több óráig terjedhet, de a defenzív daraboláshoz általában és átlagosan kell 2-3 óra, mivel az ilyen típusú darabolások esetében az elkövetők jóval alaposabban végzik el a folyamatot, mint a többi típusnál. A művelet mindezek miatt meglehetősen nagy akaraterőt igényel. Emellett ha a darabolás szakszerű, amely a forgórészek, ízületi felszínek elválasztásánál jelenik meg tisztán, akkor feltételezhető, hogy a tettes foglalkozása valószínűleg anatómiai ismeretekkel, esetleg (nem csupán emberi) holttestek jelenlétével jár együtt. Ugyanakkor érdemes szem előtt tartani, hogy inkább az a ritka, hogy

valaki nem a csontok találkozásánál ízesít (Vedres, 1976; Rajs és mtsai, 1998; Almond és mtsai, 2018; Kovács és mtsai, 2019).

Az csak ritkán fordul elő, hogy az ölési cselekmény, a darabolás és az elrejtés ugyanott történjen, hiszen a darabolást többnyire épp azért hajtják végre, hogy a holttestrészeket megsemmisítsék, elrejtésük (Vedres, 1976; Fisher, 2004). A testdarabokat elégetik, elássák, a lágyszöveteket WC-n lehúzzák, kivételesen a darabok feletetése állatokkal, vagy elégetése is előfordul (Vedres, 1976; Bakóczy, 1984; Barta, 2003). Gyakori, hogy a darabokat lakatlan területen szétszórják. Ilyenkor a darabok általában azonos területen vannak szétszórva, egymástól változó távolságra. Ebben szerepe lehet annak is, hogy a darabokat az állatok is széthordhatják (Fisher, 2004; Almond és mtsai, 2018).

A holttest és a nyomok eltüntetését vagy megsemmisítését követően a jellemző, mondhatni tipikus elkövetői magatartás az áldozat eltűnésének megrendezése, ennek híresztelése, erre utaló nyomok kreálása, az ismerősöknél való érdeklődés a gyanú elterelése érdekében, az eltűnés bejelentése, látványos aggódás (Vedres, 1976). A darabolásos emberölések motivációjának tekintetében a nyereségvágy a leggyakoribb, és az általános előforduláshoz képest ebben a körben felülreprezentált. A darabolás mindenképpen rámutat a tettes érzelmi közömbösségére, mely akár a bűnisméltást is előrevetítheti (Vedres, 1976).

Az agresszív csonkítás esetén az emberölést az áldozat iránti gyűlölet, bosszú motiválja, az ölés a fékezhetetlen harag állapotában történik, a szükségesnél jóval több sérüléssel és erőszakkal jár. A szélsőséges indulatokat azonban az emberölés nem tudja teljes egészében levezetni, ezért az – jellemzően az arcon, vagy a nemi szerveken történő - csonkításban folytatódik. Az agresszív típusú csonkítás voltaképpen az overkill egy formája, vagy kiterjesztése (Stefanska és mtsai, 2018). Az arc és a szemek akár csonkításig menő bántalmazása az elkövető szégyenérzetének elhárítását is jelezheti (Malmquist, 2006). Ezek a csonkítások nem annyira céltudatosak, a sérülések véletlenszerűbbek, sokszor a test random összevagdolásával is együtt járnak, és nem látható nyilvánvaló praktikus céljuk (Rajs és mtsai, 1998). A haragból származó csonkításoknál a cél az áldozat megalázása, az indulatok levezetése, és ezért olyan testrészt támad az elkövető, amelyre az indulatai irányulnak (Turvey, 2002). Természetéből adódóan az agresszív csonkítás a defenzív csonkításnál jóval rövidebb ideig tarthat, akár percek alatt végbemegy. Az agresszív csonkítók rendszerint ismerték az áldozatukat (Rajs és mtsai, 1998).

Az offenzív csonkítás esetében szexuális parafilákhoz kapcsolódik az áldozat megcsonkítása. Ennek hátterében parafilák állnak, elsősorban a nekrofilia³⁸, szadizmus³⁹, piquerizmus⁴⁰ és erotophonofília⁴¹. A csonkítás itt a fantáziák, és a deviáns szexuális késztetések kiélésének egy formája (Rajs és mtsai, 1998; Turvey, 2002; Barta, 2003). Ressler és mtsai (1988) a szexuális emberölés definitív jellemzői között sorolják fel az áldozat megcsonkítását, mely az elkövető szexuális inkompetenciájából és kisebbségi érzéseiből származik, hiszen így a partner nem képes ellenállni (Chan és mtsai, 2015; Mjanes és mtsai, 2017). Beauregard és Proulx (2002) pedig kimondottan a szadisztikus elkövetési útvonal jellemzőjének tartják. Fontos azonban megjegyezni, hogy a csonkítás csak akkor szadisztikus, ha antemortem, tudatánál lévő áldozaton történik, mivel a halott áldozat nem szenved, így szexuális izgalmat sem jelent a szadistának. Ez természetesen nem zárja ki a csonkítások folytatását a poszt-mortem szakaszban is (Turvey, 2002).

Az ilyen típusú csonkításoknál mindig a szexuális asszociációjú testrészek - mellek, mellbimbók, külső és belső nemi szervek, fenék, has, combok, nyak – csonkítása történik, de emellett előfordulhat végtagok levágása, esetleg olyan bizarr magatartásformák, mint a kizsigerezés, vagy a kannibalizmus (Purcell és Arrigo, 2006). Az áldozat elszemélytelenítése, dehumanizációja érdekében a fej levágása is lehetséges (Rajs és mtsai, 1998). Az offenzív csonkítások az élvezeti faktor miatt egészen hosszan, akár a 2-3 órát is meghaladó hosszúságúak is lehetnek (Rajs és mtsai, 1998; Beauregard és Proulx, 2002). A cselekményben a személyesítés, az intim szimbolikus tartalom hozzáadásának egyik módja is lehet a csonkítás, amely az elkövető fantáziájában gyökerezik, és sokszor csak számára van jelentése (Douglas és mtsai, 2006). Az offenzív csonkítóknál gyakori, hogy a csonkítás előtt már követtek el bűncselekményeket, továbbá gyakori köztük a pszichiátriai előzmény. Cselekményük - különösen a szadista elkövetőnél - gyakran előre kitervelt (Rajs és mtsai, 1998; McClellan, 2008).

³⁸ Nekrofilia: a halott testtel történő szexuális manipuláció a szexuális izgalom és kielégülés forrása (Stefanska és mtsai, 2018).

³⁹ Szadizmus: visszatérő és intenzív szexuális izgalom egy másik ember fizikai vagy pszichológiai szenvedéséből származóan, amely ezzel kapcsolatos fantáziákban, késztetésben vagy magatartásban nyilvánul meg (Purcell és Arrigo, 2006).

⁴⁰ Piquerizmus: a másik ember testének megszúrására, megvágására, a bőr alá való behatolásra irányuló szexuális késztetés, ahol az izgalom és kielégülést a vér látványa és a szövetek megszakadása okozza (Geberth, 2006).

⁴¹ Erotophonofília: extrém parafília, amikor az egyénnek egy másik ember brutális bántalmazása, és megölése okoz szexuális izgalmat és kielégülést; elterjedt elnevezése még: kéjgyilkosság (Purcell és Arrigo, 2006).

A nekromán csonkítást halott testen végzik, és a klasszikus nekrofilia része. Emiatt természetesen van átfedés az offenzív típusal, de azért lehet ez mégis egy külön kategória, mert itt a csonkítás fő célja, hogy a tettes az áldozat testrészét szuvenírként, fétistárgyként, vagy trófeaként, a győzelem és birtoklás szimbólumaként magával vigye (Rajs és mtsai, 1998). Részletesen lsd. a Helyszínen hagyott tárgyak és a Kifosztás pontokban.

Häkkänen-Nyholm és mtsai (2009) finn emberöléseket vizsgálva arra az eredményre jutottak, hogy a pszichotikus elkövetők által elkövetett csonkítások külön kategóriát képeznek. Az ilyen elkövetők jellemzően skizofrénia diagnózissal rendelkeznek, és a cselekmény idején aktív pszichotikus tünetek vannak. Ezek a csonkítások sokszor meglehetősen bizarrak (pl. kannibalizmus, vér ivása), és gyakran okkult csoportok rituáléival hozzák összefüggésbe. A holttest ilyen jellegű manipulációja azonban jóval nagyobb valószínűséggel kapcsolódik inkább skizofréniahoz, és egyéb pszichotikus állapotokhoz, mintsem okkultizmushoz (Charles és Egan, 2008).

A szervkereskedelem emberi szervek eladását és vásárlását jelenti anyagi haszonszerzés céljából⁴². Hatalmas fekete piaca van a különböző szerveknek, mert a legálisan elérhető donor szervek száma alacsony. Jellemzően az alacsony szocioökonómiai státuszú embereket zsákmányolják ki, szervezett bűnözési formában. A leggyakrabban eltávolított szerv a vese, és a szervek eltávolítása jellemzően szakszerű, a transzplantáció céljainak megfelelő. A minimális számú sérülés mind funkcionális, nincs nyoma kíntásnak, szexuális elemek hiányoznak (Labuschagne, 2004; Ambagtsheer és mtsai, 2017). Természetesen a csonkítás ezen formája nem kapcsolódik szorosan a témánkhoz, mivel ezt mindig élő áldozaton hajtják végre, és az emberölés ezt követi, elsősorban praktikus okokból, ha a szervdonáció nem önkéntes. Így e forma részletesebb kifejtésétől eltekintek.

Mindezeket túl bizonyos extrémista csoportok elkövetési módszereire is jellemző, illetve bandák közötti, vagy bandán belüli konfliktusok esetén a kíntásoknál is előfordulhat bizonyos testrészek levágása (Douglas és mtsai, 2006).

A profilalkotásban ismert és használatos tipológiáknak is van mondanivalójuk a csonkítást és darabolást illetően, illetve azok elkövetői és motivációs típusokhoz való kapcsolódásáról.

⁴² Ennek egy altípusa az ún. muti gyilkosság, amely kimondottan dél-afrikai, zulu specialitás. Ebben az esetben élő áldozatból távolítanak el szerveket azért, hogy azt gyógyítási célokra használják. Emellett azonban egyéb csonkítások, és lefejezés is előfordulhat, de nem az azonosítás nehezítése érdekében, hanem rituális okokból. Az áldozat jellemzően a vérvesztésébe hal bele. A zulu gyógyító, sokszor különböző egyéb anyagokat ad a szervekhez, és így használja gyógyításra (Labuschagne, 2004).

A bűnügyi nyomozati elemzés a csonkítást – különösen a torzó, a szexuális jellegű testrészek és arc fantázia által vezérelt csonkítását - klasszikusan a dezorganizált helyszín jellemzői között említik (Douglas és mtsai, 2006). Ugyanakkor Canter és mtsai (2004) rámutatnak, hogy a csonkítás más típusú dezorganizáltságot jelent, mint az áldozat dolgainak szanaszét dobálása, a helyszín felforgatása, az áldozat tompa tárggyal való ütlegelése. A csonkítások esetében ugyanis az elkövető az áldozat testét gyalázza meg, nem a tárgyait. Így a két típusú dezorganizáltság más típusú cselekményeket jelöl. Tovább árnyalja a képet, hogy Rajs és mtsai (1998) vizsgálatában a defenzív és agresszív csonkítók voltak a legdezorganizáltabbak, míg a kéjgyilkosok a legorganizáltabbak. Amennyiben a csonkítás sadista elemként, tehát az áldozat kínzásaként jelenik meg, akkor organizált jellemzőnek tekintendő (Mjanes és mtsai, 2017).

A hatalom-érvényesítő típusú cselekményeknél, bár az agresszió szélsőséges lehet, a test megcsonkítása általában nem jellemző. A hatalom-megerősítő típusú cselekményeknél azonban miután a tettesnek az ölés előtt nem nyílt alkalma a szexuális fantáziáját kiélni, a halál után folytathat szexuális exploratív tevékenységet, melynek része lehet a fantáziavezérelt, poszt-mortem, offenzív csonkítás. A harag-izgalom, vagyis a sadista típusú elkövetőre szintén jellemző lehet a csonkítás, de ott inkább a halál előtt történnek az offenzív, esetleg halál utáni nekromán csonkítások (Keppel és Walter, 1999; Adcock és Stein, 2011).

A csonkítást, testrészek eltávolítását a kevés számú ide vonatkozó kutatás az expresszív elemnek tekinti a cselekményben (Salfati és Haratsis, 2001; Santtila és mtsai, 2003; Salfati és Dupont, 2006). Almond és mtsai (2018) vizsgálatában azonban az instrumentális, tehát funkcionális jellegű volt a csonkítások legnagyobb része. Az ilyen esetekben a csonkítás irányított és funkcionális, a célja a lebukás elkerülése és a holttesttől való megszabadulás megkönnyítése, tehát defenzív típusú. Az expresszív jellegű, tehát agresszív és offenzív típusú csonkítás volt a legritkább. Az esetek meglepően nagy részében azonban a két tematika keveredése volt látható. Ezt okozhatja például a bonyolultabb, és egymásnak ellentmondó motivációkból összeálló háttér, melyek akár változhatnak is a cselekmény előrehaladtával (Almond és mtsai, 2018).

A prevalencia tekintetében általános megállapítás, hogy a csonkítás kimondottan ritka és heterogén jelenség, de néhány adat szerint emelkedést mutat az elmúlt évtizedekben (Häkkinen-Nyholm és mtsai, 2009; Almond és mtsai, 2018). Häkkinen és mtsai (2007) olyan emberöléseket vizsgáltak, amelyeknél a holttestet vidéki, lakatlan területen találták meg. Ezek között 2,7%-ban fordult elő csonkítás, darabolás. Beauregard és Proulx (2007) férfiak sérelmére elkövetett szexuális emberölés körében 10%-ban találtak csonkítást vagy darabolást.

Häkkänen-Nyholm és mtsai (2009) finn emberöléseket vizsgálva 2,2%-os prevalenciát találtak. A vizsgált esetek 61,5%-a volt defenzív típusú, és 15,4%-a offenzív csonkítás, 23,1% pedig pszichotikus csonkítás. Sorochinski és Salfati (2010) sorozatgyilkosságokat vizsgálva a test megcsonkítása, darabolása az esetek 1,8%-ában találták. Ferguson és Petherick (2016) öngyilkosságnak megrendezett emberölések esetében 25%-ban fordult elő poszt-mortem csonkítás, ahol a tettes vélhetően az emberölés nyomait igyekezett eltüntetni. Almond és mtsai (2018) brit mintán azt találta, hogy az emberölések 0,4%-ában fordult elő valamilyen testrész eltávolítása. Reale és Beauregard (2018) szexuális emberölések körében 6,4%-os gyakoriságot találtak.

Gyújtogatás, robbantás

A gyújtogatásnak számos formája és típusa létezik (Douglas és mtsai, 2006), amelyeket itt nem tárgyalok. Itt csak azzal a típussal foglalkozom, amely poszt-offenzív magatartásként közvetlenül kapcsolódik az emberöléshez. Az ilyen esetekben a gyújtogatás csak másodlagos kriminális aktivitás az emberölés mellett, pontosabban után, és három esetben jellemző.

Az egyik eset, amikor a tettes a megrendezés kellékeként használja a tüzet, esetleg robbantást. Ilyenkor a tettes célja, hogy a fizikai nyomok és bizonyítékok szándékos megváltoztatásával a halálhoz vezető történés ne emberölésnek, hanem valami másnak tűnjék (balesetnek, természetes halálnak, öngyilkosságnak), vagy más típusú emberölésnek, mint ami valójában történt (pl. szexuális elem elfedése) (Douglas és mtsai, 2006; Schlesinger és mtsai, 2014; Ferguson és Petherick, 2016). Ezt részletesebben lásd a Megrendezés pontban.

A defenzív típusú gyújtogatás vagy robbantás arra utal, amikor a tűzokozás célja a bizonyítékok megsemmisítése, elfedése, károsítása, amibe beletartozhat az áldozat és a helyszín teljes vagy részleges megsemmisítése is. Ugyanakkor ha a tűz el is pusztítja az eredeti cselekmény nyomait, bizonyítékait, a gyújtogatás jelei akkor is megmaradnak és elemezhetők. Az ilyen elkövető gyakran a közelben élő fiatal felnőtt, de meglehetősen mobilis, és jellemző az alkohol vagy droghasználat (Douglas és mtsai, 2006; Chisum és Turvey, 2007; Turvey, 2012; Ferguson és Petherick, 2016).

És végül a helyszín felgyújtásának oka lehet a *harag* is (Turvey, 2002). A tűz a tettes akaratának és erőszakos késztetéseinek kiterjesztése, amely az emberöléssel esetleg nem ürült ki teljesen. Ebben az értelemben a helyszín felgyújtása voltaképpen az overkill megnyilvánulásának tekinthető. Minél több gyorsító anyagot használ a tettes, annál nagyobb kárt akar okozni a célpontjában, és annál több az agresszió benne (Turvey, 2012).

A tettesek leggyakrabban folyékony égést gyorsító anyagot használnak. A gyulladás vagy robbanás helye, a választott égést gyorsító anyag utal a tettes szándékaira és célpontjára, illetve hogy ez a célválasztás egészen fókuszált, vagy szélesebb körű volt. Ám mivel a tűz kiszámíthatatlan, és sokszor pontatlan természete miatt a ténylegesen keletkezett károk nem feltétlenül egyeznek a szándékolt károkozással. A kettő összevetése fontos a tettes szándékának megállapításában. A gyújtogatás technikai megvalósítása utal a tettes képességeire is (Douglas és mtsai, 2006; Turvey, 2012).

Mivel a gyújtogatás emberöléssel párosulva számos formában megjelenhet, ezért a prevalencia adatok értelmezése a poszt-offenzív gyújtogatási formákra vonatkozóan jelentősen nehezített. Salfati és Dupont (2006) adatai szerint kanadai homicid elkövetőknél a helyszín felgyújtása 3%-ban fordult elő. A megrendezett helyszíneknél pedig Schlesinger (2014) 25,3%-os gyakorisággal talált gyújtogatásos módszert. Ivaskevics és Almond (2019) magyar emberöléseknél 1,4%-ban találták a helyszín felgyújtását.

Bizarr és rituális magatartások

A cselekmény után a tettes megvalósíthat bizarr vagy rituális magatartásokat is. Ez a jelenség meglehetősen ritka, és számos formát ölthet, meghatározása nem is lehetséges teljes pontossággal. Olyan furcsa, szokatlan magatartások tartozhatnak ide – a teljesség teljesíthetetlen igénye nélkül – mint pl. széklet, vizelet, hányás, vér szétkenése az áldozaton, vagy a helyszínen, kannibalizmus, a haj megfésülése, piquerizmus, az áldozat vérének felhasználása, szimbólumok használata, bizarr csonkítások, stb. Egyesek ide sorolják a test pózba állítását és az offenzív típusú csonkításokat is (Stefanska és mtsai, 2017).

A bizarr elemek az elkövetésben és így a poszt-offenzív magatartásban is leggyakrabban a tettes pszichózisához, és elsősorban skizofréniájához kapcsolódnak, és az elkövető súlyos pszichopatológiájának megnyilvánulásai (Häkkinen, 2007; Charles és Egan, 2008; Geberth, 2010). Daniel és Holcom (1985) például úgy találta, hogy a családon belüli emberölést elkövetőknél gyakoribbak a bizarr elemek az elkövetésben és közvetlenül az ölés után, ami vélhetően azért van így, mert az elkövetők ezen csoportja mentálisan zavartabb, amit az elkövetett cselekmény jellege is mutat.

Bizarr, vagy inkább rituális⁴³, szimbolikus elemek előfordulhatnak szexuális emberölések körében is, különösen azoknál az elkövetőknél, akik nem opportunisták, hanem preferenciáik vannak. Ezek a tettes deviáns fantáziavilágában gyökereznek, annak direkt megvalósulásai (Ressler és mtsai, 1988; Douglas és mtsai, 2006). Ez a jelenség a szexuális emberölés két típusánál jellemző: a szadisztikus (harag-izgalom, kompulzív-repetitív) típusnál, illetve a hatalom-megerősítő elkövetőknél. A szadisztikus, cselekményüket előre eltervező, sokszor sorozatos elkövetőre a bizarr vagy ritualisztikus magatartás az ölési aktus előtt is jellemző, mivel itt az elkövető fókusza a kíntápon és az öléshez vezető úton van, nem magán az ölésen, amely sokszor akár antiklimaktikus is lehet. Ugyanakkor ez folytatódhat az ölés után is (pl. sokszor bizarr, ritualisztikus szuvenírek és trófeák begyűjtése, nekrofilia, csonkítások, stb.) (Ressler és mtsai, 1988; Keppel és Walter, 1999; Schlesinger, 2008; Shipley és Arrigo, 2008; Turvey, 2012; Stefanska és mtsai, 2018). A bizarr poszt-mortem magatartás a hatalom-megerősítő típusú szexuális emberölést elkövetőnél is megjelenhet. Ebben az esetben a tettes a szexuális támadást nem tudja teljes egészében kivitelezni, és a helyzet kezelésének érdekében követi el az emberölést. Mivel azonban ez nem validálja a szexuális kompetenciáját, sőt, éppen leleplezi szexuális elégtelenségét, az emberölés után gyakran bocsátkozik szexuális epkplorációba, mely gyakran bizarr, ritualisztikus jellegű (Keppel és Walter, 1999).

Amennyiben ritualisztikus elemek mindenféle szexuális jelleg nélkül vannak jelen, a vallásos indíttatású, vagy okkult jellegű emberölés gyanúja is felmerülhet (Charles és Egan, 2008; Douglas és mtsai, 2006).

A bizarr és rituális magatartások a cselekmény során mindig kézjegy aspektusnak tekintendők, mivel ezzel az elkövető valamilyen személyes tartalmat ad a cselekménynek, valamint céljuk, hogy olyan kielégülést adjanak az elkövetőnek, amit önmagában a cselekmény nem biztosít (Schlesinger, 2008). A rituálék fejlődhetnek ugyan, és a körülmények is befolyásolhatják azok kiélését, de a lényeg, a mag ugyanaz marad. A szexuális rituálék rigidek, és különösen nehéz őket megváltoztatni (Meloy, 2000; Douglas és mtsai, 2006). Ezért a bizarr, szokatlan magatartások segíthetnek egy cselekmény sorozatba tartozásának megállapításában (Woodhams és Bennell, 2015).

Ide vonatkozó prevalencia adatokat nem találtam.

⁴³ Rituálé: cselekvések vallási előírásoknak megfelelő kivitelezése, vagy ugyanolyan módon való ismétlése valamilyen szükséglet kielégítése érdekében. (Douglas és mtsai, 2006)

A helyszínen nyomot nem hagyó poszt-offenzív magatartások

A cselekmény megosztása valakivel

Annak, ha a tettes senkinek nem beszél a cselekményről három fő funkciója van.

Az egyik, hogy csökkenti a lebukás veszélyét, hiszen annál biztosabb a rejtőzés, minél kevesebben tudnak a cselekményekről. A beavatott akár véletlenül is elszólhatja magát, vagy a viszony megváltozásával akár fel is adhatja a hatóságoknál a tettet, konfliktus esetén pedig zsarolási alapként szolgálhat a tudása. Az esetleges lebukás esetén szintén hasznosabb az elkövetőnek, ha senki nem tud olyan információkat adni a hatóságoknak, amelyeket az fel tud használni a bizonyításban (Carich és Calder, 2003).

A hallgatásnak lehet célja az élmény önmagának való megőrzése is. Amíg a cselekmény titokban marad, amíg csak a tettes tud róla, addig az csak az övé, ami a kontroll és hatalom érzését adhatja neki (Ressler és mtsai, 1988).

A hallgatás segítheti az elkövetőt abban is, hogy elnyomja a cselekmény megtörténtének tudatát, eltávolítsa magától annak realitását, ha annak felidézése túl nagy szorongást kelt benne akár a lebukástól való félelem, akár a cselekmény realitásával való szembesülés nehézsége miatt. Ennek ára azonban a magány, hiszen ez csak úgy fenntartható, hogy még a hozzájuk legközelebb álló személyeket sem engedik a belső tartalmak közelébe. A megvalósítás, azaz a hallgatás ezért nagyban függ a tettes magánytűrésétől és aszocialitásától (Lehoczki, 2014a).

Az elkövető azonban szükségét érezheti annak, hogy megmagyarázza a cselekményt azoknak, akik fontosak a számára. Viñas-Racionero és mtsai (2017) vizsgálódásai szerint ez jellemző például fiatalok, családon belüli emberölést elkövetők esetében. Häkkänen-Nyholm és mtsai (2009) finn mintán azt találták, hogy a nők jóval gyakrabban, 45,9%-ban mondták el valakinek a cselekményt, mint a férfiak, akik 23,7%-ban. Ez nem meglepő annak ismeretében, hogy a nők szocializációjában a szociális támaszkeresés jóval beépültebb megküzdési stratégia. Alison és mtsai (2005) eredményei szerint gyermekek sérelmére emberölést elkövetők 18%-a mondta el valakinek történetét. Häkkänen-Nyholm és mtsai (2009) finn szexuális emberölést elkövetőknél szintén 18,8%-os arányt találtak.

Előfordulhat az is, hogy a tettes kimondottan dicsekszik a cselekménnyel. Ez akkor fordul elő, ha a tettes hatalomvágya erősebb a racionalitás diktálta óvatosságnál, és mindenképpen megköveteli a cselekményért járó dicsőséget és elismerést. Ennek kielégítéséhez az szükséges, hogy a cselekmény ismert legyen, és azt is sejtse, hogy ő az elkövető. Így nem ritkán óvatlanul elmondja titkát egy ismerősnek, esetleg a rendőrségnek. Keppel és Walter (1999) szerint ez különösen a hatalom-érvényesítő típusú elkövetők esetében jellemző. Fisher (2007)

vizsgálatában az előítéleten alapuló emberölést elkövetők 23,1%-a dicsekedett a cselekménnyel.

Visszatérés a helyszínre

A helyszínre való visszatérés egy olyan poszt-offenzív viselkedés, amely voltaképpen ellentétes az elkövető önvédelmi szükségletével. Azt jelzi, hogy bizonyos szempontok fontosabbak számára még a lebukás elkerülésénél is (Ressler és mtsai, 1988). A lehetséges indítékok változatosak, de alapvetően két csoportba sorolhatók: az egyik a félelem, a másik az izgalom. Az első esetben a lebukástól való félelem, és az ezzel járó stressz tolerálásának képtelensége vezérli az elkövetőt. A helyszínre való visszatérés célja alapvetően a lebukás elkerülésének biztosítása. Például a tettes meg akar győződni arról, hogy az áldozat tényleg meghalt, a nyomozás állásáról próbál így tájékozódni, utólag igyekszik eltüntetni nyomokat, bizonyítékokat, el akarja terelni magáról a gyanút. Az ilyen típusú tettesek gyakran izgatottak, feltűnően viselkednek, és esetenként éppen ez kelti fel a nyomozók gyanúját is, amely aztán a felderítéshez vezet (Bakóczy, 1984; Ressler és mtsai, 1988; Keppel és Birnes, 2003; Chisum és Turvey, 2007).

Ezzel szemben higgadt és közömbös magatartás jellemző a másik típusra, amely elsősorban a – szadista és organizált - szexuális emberölést elkövetők esetében jellemző (Bakóczy, 1984). A szexuális elkövetők akár többször is visszatérnek, a helyszínre, vagy azokra a helyszínekre, amelyeknek az elkövetéshez közük van (pl. az első kontaktus helyszíne, stb.). A defenzív célok mellett elsősorban azért térnek vissza, hogy újraéljék a cselekményt, a fantáziáikat, újabb cselekményt kövessenek el, a holttesttel közösüljenek, a holttestet megcsonkítsák. Mindezek oka az elkövető izgalmi szintjének fenntartása azáltal, hogy meghosszabbítja a cselekménnyel és az áldozattal való kapcsolatot. Ez a vágy annyira erős, hogy felülírhatja még az alapvető önvédelmi ösztönt is, hiszen ilyenkor a tettenérés veszélye igen nagy (Ressler és mtsai, 1988; Douglas és mtsai, 2006; Turco, 2008; Turvey, 2012; Hickey, 2013).

Bakóczy (1984) mintájában 33,5% volt azok aránya, akik visszatértek a helyszínre, és e mintán belül a szexuális emberölést elkövetők 60%-a, a konfliktusos emberölést elkövetők 50,5%-a, a leplezéses esetek elkövetőinek 27,6%-a, a nyereségvágyas ügyek elkövetőinek 26,4%-a, a szituatív emberölések elkövetőinek 15,7%-a tért vissza. Ressler és mtsai (1988) által vizsgált mintában a szexuális emberölést elkövetők 27%-a visszatért a cselekmény helyszínére, illetve ahol a holttestet hagyta. Alison és mtsai (2005) gyermekek ellen emberölést elkövetők körében 18%-ban találtak ilyen magatartást. Fisher (2007) amerikai, előítéleten alapuló emberöléseknél

azt találta, hogy ezen elkövetők 3,2%-a tért vissza a helyszínre. Häkkänen és mtsai (2007) által vizsgált 46 finn esetből egyetlen kivételtől eltekintve az elkövetők egyike sem, tért vissza a helyszínre. Viñas-Racionero (2017) adatai szerint családon belüli emberölést elkövető fiataloknál 6,3%-ban fordult elő, hogy visszatért a helyszínre megnézni a testet.

Elköltözés

A cselekmény után a lakóhely, a munkahely, illetve az életvitel megváltoztatása alapvetően defenzív magatartásként értékelhető (Reale és Beauregard, 2018), mivel az elkövető hatóság általi elérését nehezíti. Ugyan nem a klasszikus értelemben történő elköltözés, de tematikailag ide sorolható az a jelenség is, amikor az elkövetők az életellenes cselekmény után nem sokkal újabb, kis súlyú cselekményt követnek el, de olyan feltűnő módon, hogy amiatt biztosan büntetés-végrehajtási intézetbe kerüljenek, ezáltal kerülve ki a nyomozó hatóság figyelmének köréből (Bakóczy, 1984).

Douglas és mtsai (2006) szerint kimondottan az organizált elkövetőre jellemző ez a magatartás, szemben a dezorganizált elkövetővel, aki alig vagy semennyit nem változtat az életvitelén. Bakóczy (1984) szintén a nyereségvágyas, a leplezéses, és a szexuális – azaz a ragadozó jellegű, instrumentális - emberölések elkövetőinek körében találta jellemzőnek az ilyen jellegű magatartást.

Prevalencia adatok alig fellelhetők. Alison és mtsai (2005) vizsgálatában alacsony gyakoriságúnak bizonyult jelenség. Az elkövetők 12%-a költözött el, illetve változtatott lakóhelyet, gyermekek ellen emberölést elkövetők körében 21% volt az arány.

Belefolrás a nyomozásba, a fejlemények követése

A cselekménnyel kapcsolatos nyomozati és egyéb események követésének több fokozata van, de mindegyik elsősorban az organizált, jó önkontrollal rendelkező elkövetőkre jellemző (Keppel és Walter, 1999; Douglas és mtsai, 2006; Gerard és mtsai, 2007). Mindez akár izgatóbb lehet a tettes számára, mint maga az emberölés (Ressler és mtsai, 1988). A cselekményhez kapcsolódó nyilvános rendezvények általában jó eszközei az ilyen tettesek megszólításának, mert hajlamosak ezen részt venni (Gibson, 2006).

Legenyhébb formájában ez a média hírek követésében, azok gyűjtésében, esetleg a poszt-offenzív eseményekről szóló napló vezetésében merül ki. Ennek célja az, hogy a tettes fantáziájában fenntartsa, sőt színezza, gazdagítsa az áldozattal való kapcsolatát (Keppel és Walter, 1999), valamint az emberölés keltette izgalmat fenntartsa az elkövető számára. Örömet

okoz az ilyen tettesek számára, hogy sikerül a rendőrséget kijátszaniuk, élvezik a figyelmet, amit a cselekménnyel keltettek, és a hatalmat, hogy képesek az eseményeket alakítani, amit a média igazol a számukra (Ressler és mtsai, 1988; Keppel és Walter, 1999). Ugyanakkor az ilyen magatartás jellemző lehet az extrémista emberölés elkövetőire is (Douglas és mtsai, 2006).

Más esetben az elkövető aktívan belefolyik a nyomozásba. Az ilyen elkövető a hatalmát és a kontrollképességét demonstrálja, és az emberöléssel való kapcsolatát hosszabítja meg az aktív bevonódással. Előfordulhat ebben a körben az áldozat családjával való kapcsolatbalépés. Mindezekkel a felsőbbrendűségét demonstrálja és éli át maximálisan. Az aktív bevonódás célja általában az információszerzés, illetve hamis információk adása, vagy akár a megrendezés érvényesülésének támogatása is. Az elkövető úgy gondolja, hogy képes megtéveszteni a rendőrséget, különböző módokon kommunikálhat is velük, gúnyolhatja is őket. Mindez rendszerint túlságosan együttműködő magatartással jár együtt (Douglas és mtsai, 1986; Ressler és mtsai, 1988; Schlesinger és mtsai, 2014). A nyomozásba való ilyen jellegű belefolyás elsősorban az organizált, a szadista, illetve sorozatos elkövetőre jellemző (Keppel és Walter, 1999; Douglas és mtsai, 2006; Gibson, 2006).

Ressler és mtsai (1988) szexuális emberölést elkövetők 20%-ánál találták a nyomozásba való belefolyás valamilyen formáját. Alison és mtsai (2005) a gyermekek sérelmére emberölés elkövetők körében azt találták, hogy 17%-ban fordult elő, hogy a tettes követte az ügy fejleményeit a médiában, és 10%-ban fordult elő a nyomozásba való belefolyás, illetve az áldozat családjával való kapcsolatbalépés. Fisher (2007) az előítéletből elkövetett emberölések tettesei között nem talált olyat, aki belefolyt volna a nyomozásba.

Öngyilkosság

Előfordul, hogy az elkövető az emberölési cselekményt követően öngyilkosságot követ el vagy kísérel meg. Az öngyilkosság történhet azonnal az emberölést követően, vagy valamilyen időtartam elteltével (Liem, 2010). Az öngyilkossággal követett emberöléseket külön kategóriaként, vagy típusként kezelik, és az ezzel foglalkozó szakirodalom széleskörű, legalábbis a más poszt-offenzív magatartásokhoz képest (Liem, 2010).

Az emberölés és öngyilkosság pszichológiai kapcsolatával és összefüggéseivel, valamint pszichológiai hátterével foglalkozó szakirodalom kiterjedt (Wood Harper és Voigt, 2007; Liem, 2010; Münnich, 2013; Podlogar és mtsai, 2018). Az egyik legfőbb különbség az öngyilkosság nélküli emberölésekhez képest, az ilyen esetek jellemzően családon belüli, vagyis háztartáson belüli természete (Liem, 2010). Ezen a körön belül három típus látható: a házastársak vagy

intim partnerek közötti emberölés-öngyilkosság, gyermekgyilkosság öngyilkossággal, családirtás öngyilkossággal (Marzuk és mtsai, 1992; Wood Harper és Voigt, 2007; Liem és mtsai, 2009; Liem, 2010).

Az intim partnerek között előforduló esetek szinte csak férfiakra jellemzőek. A lélektani háttér jellegzetes: olyan kapcsolati dinamika látható, melyben az elkövető nem képes élni sem az áldozattal, sem nélküle. Az áldozat nem csak a frusztráció, és az intenzív indulat, de a gondoskodás és kötődés forrása is, az elkövetők mélyen függnek a partnerüktől, és úgy érzik, hogy az életük összeomlana nélküle. Jellemző elemek a féltékenység, az egészségügyi és pszichiátriai problémák (különösen a depresszió), anyagi helyzet megváltozása, túlkontrollálás és függőség, közvetlen kiváltó ingerként a partner elutasítása. Gyakori az előzményben a kapcsolaton belüli bántalmazás, és az elkövető öngyilkossági fenyegetőzése is. Ezek az emberölések általában a brutálisabb ölések közé tartoznak, sok sérüléssel, különösen a fején, arcon, amely jelzi a személynek szóló extrém szintű haragot, és pusztítási, illetve degradálási vágyat (Wood Harper és Voigt, 2007; Liem és Roberts, 2009; Liem, 2010; Thomas és mtsai, 2011; Belknap és mtsai, 2012; Rózsa, 2013).

A gyermek sérelmére elkövetett emberölés öngyilkossággal a második leggyakoribb típus, és mind férfi, mind női elkövetőket érint. Valószínűbb az öngyilkosság az olyan esetekben, ahol az elkövető vér szerinti szülője a gyermeknek. Leggyakrabban altruista motiváció látható, amelyben a szülő a tolerálhatatlannak észlelt jövőtől gondolja így megvédeni gyermekét, vagy kiterjesztett öngyilkosságról van szó⁴⁴. Ezt jellemzően megelőzi a család felbomlása, az anya magára maradása. Ezekben az esetekben az anya úgy érzi, képtelen megfelelően ellátni a gyermekét, az anyaság terheit és a gyermeke igényeit tolerálhatatlannak érzi, és ezért vet véget – fantáziája szerint – mindkettőjük szenvedéseinek. De az ilyen cselekmény szolgálhatja azt a célt is, hogy az elhagyó házastársat büntesse - ez az elsődlegesen homicid motiváció elsősorban a férfi elkövetőkre jellemző. A mentális megbetegedések szintén jellemzően jelen vannak, itt is elsősorban a depresszió jelentősége nagy (Milroy, 1998; Liem és Koenraadt, 2008; Chan és mtsai, 2010; Liem, 2010; Belknap és mtsai, 2012).

A családirtás öngyilkossággal a fentiekhez képest ritka, és szinte kizárólag férfiak követik el. A háttérben egzisztenciális kudarcok és a kontroll elvesztése jellemző mind a családban betöltött férfiszerep, mind az intim partner felett. Az ilyen esetekben a cselekmény vagy a

⁴⁴ Kiterjesztett öngyilkosság: olyan cselekmény, melynek során az elkövető más személyt vagy személyeket, azok tudta vagy beleegyezése nélkül bevon a saját öngyilkosságába. A nemzetközi szakirodalom szerint ebbe a kategóriába sorolható az is, ha az elkövető az emberölés után 24 órán belül öngyilkosságot követ el (Bolyky, 2015).

partner ellen irányul és bosszúvezérelt, vagy az öngyilkosság által vezérelt típus, ahol az apa a családot így próbálja megvédeni az általa elviselhetetlennek látott jövőtől (altruista motiváció) (Liem, 2010).

Az olyan esetekben, ahol az érzelmi kötődés erős az áldozathoz, ez jól látható a helyszínen tanúsított magatartásban is (pl. betakarás, ágyra helyezés, stb.) (Chan és mtsai, 2010). Az öndestruktív tett oka lehet a cselekmény miatti büntudat, szégyen, rémület, a cselekmény miatti sokkos állapot, a felelősség előli menekülés. Gyakran látható az is, hogy a szuicid gondolatok áthelyeződtek az áldozatra, vagy maga az áldozat olyan mértékben kiterjesztése a tettes énjének, hogy a tettes észlelésében és megélésében ők ketten elválaszthatatlanok (Daniel és Holcomb, 1985; Liem és mtsai, 2009; Rózsa, 2013). Az elkövető gyakran ugyanazt a módszert alkalmazza az öngyilkosságnál, mint amit az emberölésnél, különösen a kiterjesztett öngyilkosságok esetében. Lőfegyver esetén ez az arány 90% (Mohanty, 2004; Flynn és mtsai, 2009). Rendkívül gyakori a kezeletlen depresszió a háttérben (Flynn és mtsai, 2009).

A családon kívül elkövetett gyilkosság-öngyilkosságok körében szerepelnek az ún. ámokfutások⁴⁵ és tömeggyilkosságok⁴⁶ öngyilkossággal, akár felnőttek, akár kamaszok követik el, pl. jellemzően munkahelyen, iskolában, egyéb nyilvános helyen. Ezek háttérben bosszúmotiváció áll, és szintén a depresszióhoz, vagy skizofréniához kapcsolódik leggyakrabban. Az emberölést követő öngyilkosság jellemző bizonyos terrorista akciókra, az öngyilkos merényletekre is. Mindezekben az esetekben az öngyilkosság módja nem ritkán az, hogy az elkövető olyan helyzetet teremt, amelyben az intézkedő rendőrnek le kell őt lőnie⁴⁷. (Wood Harper és Voigt, 2007; Sale, 2008; Liem, 2010; Podlogar és mtsai, 2018).

A prevalencia jelentős nemzetközi és időbeli eltéréseket mutat. Liem (2010) áttekintő tanulmánya szerint a prevalencia 0,05 és 0,5 között változik 100.000 főre számolva az ausztrál, USA-beli, japán, angol, holland finn, francia és új-zélandi mintákban. Wood Harper és Voigt (2007) áttekintése szerint az összes emberölések 1-60% közötti arányonként változó aránya tartozik ide. Mind az időbeli, mind a térbeli eltérésekkel, illetve ennek háttérben az emberölés, öngyilkosság természetével és a kettő kapcsolatával kiterjedt szakirodalom foglalkozik (Milroy, 1998; Wood Harper és Voigt, 2007; Liem és mtsai, 2009; Liem, 2010; Podlogar és

⁴⁵ Ámokfutás: olyan több áldozattal járó emberölés, amely két vagy több helyszínen történik, de egy esemény részeként, nyugvási periódus nélkül (Douglas és mtsai, 2006).

⁴⁶ Tömeggyilkosság: olyan emberölés, amely négy vagy több áldozattal jár egy helyen, egy eseményen belül (Douglas és mtsai, 2006).

⁴⁷ Suicide by cops

mtsai, 2018). Ennek részletesebb elemzése meghaladja e tanulmány kereteit, ezért ettől eltekintek, és csupán a hazai adatok leírására térek ki.

Bakóczy (1984) eredményei szerint az elkövetők 5,8%-a követett el vagy kísérelt meg a cselekmény után öngyilkosságot a helyszínen vagy máshol. Rózsa (2013) azt találta, hogy az elkövetők 11%-a kísérelt meg vagy hajtott végre öngyilkosságot, többségében még a cselekmény lelepleződése előtt. A családon belüli emberölést elkövetőknél 17% kísérelt meg a cselekményt követően öngyilkosságot, ám ez a viselkedés a nem családon belüli elkövetések mindössze 10%-ánál volt jelen. Bolyky (2015) több ember sérelmére elkövetett emberölések körében a kiterjesztett öngyilkosság 9,3%-os előfordulását találta.

Bűnismétlés

Bakóczy (1984) megállapítása szerint, ha az első emberölés után újabb életellenes cselekményre kerül sor, akkor az az esetek nagy részében az első esemény után azonnal következik be, jellemzően a cselekménynél jelen lévő személyek sérelmére – akár az események eszkalálódása miatt, akár a tanúk elhallgattatásának céljával. Ez ugyanakkor pszichológiailag egy eseménysornak, egy cselekménynek tekinthető, így itt most nem ezzel a változattal foglalkozunk, hanem amikor felderítetlenül maradás esetén az első cselekménytől időben és térben függetlenül, ún. lenyugvási periódus⁴⁸ után követ el újabb emberölést vagy emberöléseket a tettes, azaz sorozatossá válik, vagy a sorozatossá válás irányába mozdul el⁴⁹. A sorozatgyilkossággal foglalkozó szakirodalom meglehetősen kiterjedt, és foglalkozik számos területtel: a szükséges és jellemző elkövetői személyiségjegyekkel, a kapcsolódó pszichiátriai kórképekkel, az elkövetési jellegzetességekkel, az elkövetők típusokba sorolásával⁵⁰. Ugyanakkor alig van információnk a sorozatossá válásról, mint poszt-offenzív magatartásról. A bűnismétlés hátterében álló egyik tényező az, ha az elkövető a cselekménnyel nem érte el az általa várt vagy kívánt hatást, vagy a cselekményt kiváltó feszültség újratermelődik (Barta,

⁴⁸ Lenyugvási periódus (cooling off period): az az állapot, amikor a tettes az általa elkövetett emberölések között visszatér a megszokott éltviteléhez. Ez tarthat napokig, hetekig, de gyakrabban hónapokig vagy évekig is. A lenyugvási periódus a sorozatgyilkosság egyik definitív jellemzője (Douglas és mtsai, 2006; Osborne és Salfati, 2015).

⁴⁹ Sorozatgyilkosság az, amikor a tettes három – egyes vélemények szerint kettő – vagy több embert öl meg lát/három vagy több esemény során, melyek között érzelmi nyugvási periódus van (Douglas és mtsai, 2006).

⁵⁰ Több tipológia létezik, amely a sorozatgyilkosokat sorolja kategóriákba, ezek közül a legismertebbek az organizált/dezorganizált dichotómia (Douglas és mtsai, 2006), a Holmes és Holmes-féle tipológia (Holmes és Holmes, 1998), valamint Keppel és Walter tipológiája (Keppel és Walter, 1999), ám mindegyik modellel kapcsolatban felmerülnek kételyek (Canter és mtsai, 2004).

2003). A felderítetlen cselekmény után az emberölés mint a problémák megoldásának, vagy az élvezet szerzésének egy szükség esetén alkalmazható eszköze jelenik meg, melyhez máskor már sokkal könnyebben fog nyúlni.

A bűnisméltés tekintetében további komoly rizikótényező az elkövetői sikerélmény, amely különösen az első cselekmény felderítetlenül maradása esetén jelentkezik. Az elkövető ennek nyomán keletkező önbizalma, az utána nyomozók kudarcra, és ezzel együtt a velük szemben érzett fölénye szinte inspirálja az újabb és újabb homicidiumok elkövetésére. A tartós felderítetlenség továbbá olyan lélektani hatásokkal jár, amely a bűnisméltésre készítt, például a saját intellektuális és bűnözői képességek túlbecsülése (Bakóczy, 1984; Barta, 2003). Az emberölés és a felderítetlenség nyújtotta narcisztikus kielégülés saját tapasztalatom szerint a sorozatossá válás egyik legmarkánsabb vonzereje az erre fogékony elkövetők számára.

A szexuális emberölések elkövetőire kimondottan jellemző az ismétlési kényszer, mivel a cselekmény emléke idővel már nem nyújtja azt a kielégülést, amit az elkövető elvár (Bakóczy, 1984; Barta, 2003). A szexuális emberölést elkövetőknél a kompulzivitás, a ritualizmus, és a burjánzó fantáziavilág megvalósítására irányuló erős belső nyomás a jelentős faktorok a sorozatossá válás kialakulásában és fennmaradásában. A cselekmény után és előtt vívódás jellemző, mivel az elkövető fél is egy újabb cselekménytől, és igyekszik tudatosan gátolni a támadás-specifikus fantáziatémák megjelenését, akár mert ezeket a támadás okaként értékeli, akár mert a tettetést a negatív és szorongáskeltő következményekre emlékezteti. Azonban ha a tettes el is határozza, hogy tartózkodni kíván a további elkövetésektől, idővel mind az általános, mind a támadás-specifikus fantáziatémák újra és újra felbukkannak a legtöbb elkövető esetében. Az újabb emberölés elkövetésének célja a cselekmény egyre tökéletesebb végrehajtása lesz. Az újabb cselekmény jellemzően akkor következik be, amikor az elkövetőt valamilyen narcisztikus sérelem éri (Bakóczy, 1984; Schlesinger, 2008; Lehoczki, 2017).

A sorozatoselkövetőknek távlati céljaik lehetnek magán az ölésen túl, így a felderítés elkerülése rendkívül fontossá válhat a számukra. Ezért a tervezést és a felderítés elkerülését célzó magatartások relevánsabbak, ám a stratégiák általában még így is meglehetősen kezdetlegesek és kidolgozatlanok. Ugyanakkor a cselekmény után végiggondolják, hogy mik voltak azok a hibák, amelyeket legközelebb el kell kerülniük. Ezek a gondolatok elsősorban a váratlan eseményekre fókuszálnak, amelyek a cselekmény elkövetését megghiúsíthatták volna (Cassar és mtsai, 2003; Santtila és Pakkanen, 2007). Sokszor azonban a sorozatossá válás elsősorban nem is annyira az elkövetőn, annak személyiségén, mintsem a körülményeken, szerencsén, nyomozati sikeren múlik (Schlesinger, 2008).

A bűnisméltásban, illetve sorozatossá válásban az elkövetőt több pszichés mechanizmus⁵¹ segíti. A kompartmentalizáció azt jelenti, hogy az elkövető az embereket két kategóriába sorolja: akik közel állnak hozzá, jelentéssel és értékkel bírnak a számára, és akik ezen kívül léteznek és értéktelenek. E mechanizmus az esetlegesen megjelenő büntudat és szégyen legyőzését szolgálja, illetve az áldozatok érzéseinek ignorálását, valamint a normalitás látszatának fenntartását. A dehumanizáció szintén egy olyan mechanizmus, amely a sorozatossá válást támogatja, és azt jelenti, hogy az elkövető az áldozatait nem tekinti embernek, csak gépnek, állatnak, tárgynak, mindenesetre értéktelennek és eldobhatónak, így a cselekmény súlyát csökkentve vagy akár pozitívvá színezve (Levin és Fox, 2008).

A prevalenciát illetően igen kevés adat áll rendelkezésre, melynek oka a definíciós heterogenitás is. Az azonban általános megállapítás, hogy a sorozatgyilkosság ritka jelenségnek tekinthető (Broadhurst és mtsai, 2018). Sturup (2018) áttekintése szerint az emberöléseken belül a sorozatgyilkosságok aránya 1-2% között változik világszerte, a különböző tanulmányok mérései alapján, saját adatai szerint pedig a svéd emberölések 1,6%-át teszik ki. Bakóczi (1984) adatai szerint az esetek 9,2%-ában fordult elő, hogy az első emberölést újabb követte, ám ebben benne vannak az ámokfutás és tömeggyilkosság kategóriába eső cselekmények is.

Poszt-offenzív érzelmek

Az emberölés poszt-offenzív szakaszában az elkövető érzelmi reakciói sokfélék lehetnek, a megkönnyebbüléstől és a feszültség csökkenésétől a lebukás elkerülésére irányuló céltudatosságig. Ezek a reakciók már a cselekmény következményeit érintik, az elkövető fókusza áthelyeződik az emberölésről a cselekmény következményeire. A bűncselekmények során és azzal kapcsolatban átélt érzelmek meglehetősen intenzívek, és jellemzőbbek a negatív érzések. Az elkövető reakcióit jelentősen árnyalja az önvédelmi szükséglet, a helyzet felmérése és a következő lépések megtervezése (Ressler és mtsai, 1988; Canter és Ioannou, 2004; Douglas és mtsai, 2006).

Pozitív érzések

Lehetséges, hogy az emberölést pozitív érzések kísérik: sikerélmény, önbizalom, vagy akár eufória. Ezek elsősorban a személy énképével nem ellentétes, az egyén számára nem énidegen

⁵¹ Ezek a pszichés mechanizmusok nem specifikusan a sorozatgyilkosokra jellemzőek, a normál pszichés működés részét képezik, ám itt az érintett terület, illetve a mechanizmus érvényesülésének szükséges mértéke tér el a normalitástól.

(Schlesinger, 2004), illetve az instrumentális (Christianson és mtsai, 2007) cselekmények esetén jellemző. Az ilyen cselekményekre jellemző az előre tervezettség és az aktív helyzetmenedzselés a poszt-offenzív szakaszban is, azaz olyan magatartások, melyek tervezettek és a lebukás elkerülését célozzák (Cassar és mtsai, 2003).

Közöny, nyugalom

Egy gyakrabban előforduló érzelmi reakció az emberölés után a megnyugvás, megkönnyebbülés, vagy közönyösség. Bakóczy (1984) ezt elsősorban az elmebeteg vagy fiatalokú elkövetőkhöz kötötte, Häkkänen és mtsai (2007) az elkövető pszichopátiás személyiségéhez, Christianson és mtsai (2007) pedig a cselekmény instrumentális jellegéhez, melyek vélhetően összefüggnek egymással.

Ez a nyugalom és közöny több tényező eredménye lehet. Egyrészt a cselekménnyel oldódik az addigra tolerálhatatlanná duzzadt agressziós vagy egyéb affektív feszültség, illetve az azt kiváltó külső vagy belső konfliktus, fenyegetettségérzés, és ez nagyfokú megkönnyebbülést eredményez. Ez jellemzően a harag-megtorló típusú cselekményeknél jellemző. Az elkövető így a kívülállók előtt érthetetlenül nyugodt, közömbös magatartást tanúsíthat, szórakozni megy, jól eszik, aludni megy, mintha mi sem történt volna (Bakóczy, 1984; Keppel és Birnes, 2003; Schlesinger, 2004).

Másrészt a tisztán instrumentális cselekményekre jellemző, hogy az érzelmi provokáció, extrém mértékű feszültség hiányzik, pszichopátiás elkövető esetén pedig ehhez hozzáadódik az általános érzelmi közöny. Ebben a körben a cselekmény előtt, alatt, és után is hiányzik az intenzív érzelmi reakció (Christianson és mtsai, 2007; Häkkänen és mtsai, 2007).

Vannak elkövetők, akiknél ez a nyugalom, normalitás-érzés fennmarad, sőt, ahogy az idő telik, és a nyomozás intenzitása csökken, az elkövető nyugalma, önbizalma erősödik. Más elkövetőknél, akik szintén elégedettek a cselekménnyel, és eleinte nyugalom vagy közöny tapasztalható, idővel hangulatingadozások, paranoiditás, vagy hiperszenzitivitás jelentkezik, mely érzések sokkal inkább a lebukáshoz köthetők, nem magához a cselekményhez (Cassar és mtsai, 2003; Keppel és Birnes, 2003).

Félelem

A félelem, szorongás gyakran az emberölés egész folyamatában fontos szerepet játszik (Canter és Ioannou, 2004; Adcock és Stein, 2011), és a poszt-offenzív szakaszban is gyakran tapasztalt érzelem, akár állandósulva, akár időszakosan. A félelem elsősorban a cselekmény

következményeire vonatkozik. Mint általában a negatív érzések, a félelem jelenléte is a cselekménnyel kapcsolatos, morális eredetű negatív attribúciókhoz és a passzív helyzetmenedzseléshez – olyan magatartásokhoz, amelyek nem próbálják álcázni vagy megváltoztatni a helyszínt - köthető, a cselekmény előtt, alatt és után is (Cassar és mtsai, 2003). A szélsőségesen negatív érzések, így a félelem élménye a cselekmény alatt és után elsősorban azokra az elkövetőkre jellemző, akik reaktív emberöléseket követtek el (Christianson és mtsai, 2007), különösen akkor, ha a cselekmény énidegen, kontrollvesztéssel jár, és megbánás társul hozzá (Schlesinger, 2004).

Szégyen, büntudat

A cselekménnyel kapcsolatos szégyen és büntudat az utóbbi években az érdeklődés előterébe kerülő érzelmek, melyeknek jelentős terápiás, és reintegrációs indikációi is vannak. A szégyen és a büntudat egyaránt úgynevezett én-tudatos, morális érzelmek, melyek a nem morális cselekedetek elkövetése során jelennek meg (Wright és Gudjonsson, 2007).

A büntudat esetében az egyén énképe nem sérül, a személy nem önmagát, hanem a tettét bélyegzi rossznak. Ezért képesnek érzi magát arra, hogy az okozott kárt helyrehozza, és ez motiválhatja a bocsánatkérésre, empátiára, jóvátételre (Wright és Gudjonsson, 2007).

A szégyen esetében azonban maga a személy kapja meg a „rossz” bélyeget, ami kisebbségi és értéktelenségi érzésekhez vezet, ezáltal az énkép súlyosan sérül (Wright és Gudjonsson, 2007). A cselekmény után az elkövetőnek számot kell vetnie azzal, hogy embert ölt, és hogy ennek milyen hatásai vannak az identitására, ahogyan magát látja, és ahogyan a társadalom tekint rá. Ennek tudomásul vétele és az új identitás elfogadása sokszor fájdalmas. Ráadásul a cselekmény narratívájában nagyon nehéz pozitívumokat találni, sőt, ez sokszor nemkívánatos is. Nincs morális megoldás és pszichológiai helyreállítás, gyógyulás, és minden jó tett vagy szándék anullálódhat a megtörtént cselekmény által. Mindez jelentős mértékű stresszt, szorongást, zavarodottságot, félelmet, kétségbeesést eredményezhet (Adshad és mtsai, 2015). Ennek nyomán a személy visszahúzódik, és azokat a helyzeteket, amelyekben cselekménye szóba jöhet, tetteivel, ezáltal szégyenével és saját kisebbségével szembesülnie kellene, elkerüli. Amennyiben a szégyent és fájdalmas területeket nem sikerül elkerülnie, vagy ebben támadás éri, akkor agresszívan reagál. Mindez együtt jár azzal is, hogy nem kerül sor jóvátételre, korrekcióra, a negatív érzelmek fennmaradnak (Malmquist, 2006; Santtila és Pakkanen, 2007; Wright és Gudjonsson, 2007).

Több szerző hozza összefüggésbe a cselekménnyel kapcsolatos szégyent és büntudatot a cselekmény reaktív vagy instrumentális jellegével, az elképzelések ugyanakkor meglehetősen ellentmondásosak.

Santtila és Pakkanen szerint (2007) a reaktív, expresszív emberöléseknél a cselekmény büntudatot eredményez, amit azzal magyaráznak, hogy az áldozat sokszor ismert az elkövetőnek. Beauregard és Proulx (2002) szintén azt találták, hogy a harag típusú, tehát impulzív és indulatvezérelt cselekmények elkövetői fogékonyak a büntudatra. Ugyanakkor Keppel és Walter (1999) szerint a harag-megtorló típusú elkövető a felelősséget jellemzően teljes egészében áttolja az áldozatra, ezért nem érez büntudatot. Santilla és mtsai (2003) szintén azt feltételezik, hogy az instrumentális emberölések elkövetői, akiknek az áldozat személye jelentéktelen, nem fogékonyak a büntudatra, sem a szégyenre. Roberts és mtsai (2007) ugyanakkor azt említik, hogy az instrumentális cselekmények helyszínein jellemző a büntudatra és szégyenre utaló magatartások jelenléte.

Adshead (2004) azt mondja, hogy szégyen és a rendkívül erős szorongás az olyan elkövetőknél jellemző, akik egy kötődési figura, tehát érzelmileg fontos személy ellen követték el cselekményüket. Roberts és mtsai (2007), valamint Santtila és Pakkanen (2007) ezzel szemben a szégyent az instrumentális cselekményeknél tartják jellemzőnek, ahol az áldozat személye nem fontos, és a szégyen erősen csökkenti a történetekkel kapcsolatos feltárulkozásra irányuló motivációt. Lazán, de Fisher (2007) is az olyan instrumentális cselekményekhez köti a szégyen megjelenését, ahol az elkövető közletről ismerte az áldozatot. Godwin (2001) és Miller (1983) nyomán arra utal, hogy az instrumentális elkövetők a cselekmény során magabiztosnak és hatalmasnak érzik magukat, de egyébként, tehát a cselekmény után is nagyon fogékonyak a szégyen érzésére. A helyszínen a cselekmény miatt érzett szégyen jelének tekintik jellemzően az áldozat arcának elfordítását, testének, arcának, de különösen a szemének letakarását (Keppel és Birnes 2003; Häkkänen-Nyholm és mtsai 2009). Ezek általában azt jelzik, hogy a cselekmény az elkövető énképébe nem illeszkedik, attól idegen (Salfati, 2000)

A büntudat és a szégyen a passzív helyzetmenedzseléshez köthetők, amely gyakran együtt jár azzal, hogy az elkövető nem próbálja elkerülni a felderítést, és könnyen vallomásra bírható (Cassar és mtsai, 2003). Ugyanakkor ezekben az esetekben ezt megkönnyítheti az olyan kihallgatási technikák alkalmazása, amelyek morális felmentést nyújtanak a cselekmény miatt, és ezzel csökkentik a büntudat és szégyen érzését, amely gátolná a feltárulkozást (Gudjonsson, 2003). A cselekmény miatti szégyent gyakran hozzák összefüggésbe az azt követő

öngyilkossággal is (Wood Harper és Voigt, 2007; Liem és mtsai, 2009; Liem, 2010; Adshead és mtsai, 2015).

Az elkövetőkkel végzett kutatások azt mutatják, hogy a cselekménnyel kapcsolatos büntudat közvetlen kapcsolatban áll a megjelenő poszt-traumás tünetekkel (Papanastassiou és mtsai, 2004; Evans és Mezey, 2007; Hervé és mtsai, 2007). Saját eredményeim – más korábbi kutatási adatokkal (Laajasalo és mtsai, 2013) egybehangzóan - azonban azt jelzik, hogy a cselekménnyel kapcsolatos szégyennek jóval nagyobb hatása van a későbbi tünetképzésre (Lehoczki, 2014b).

Poszt-traumás stressz zavar

A poszt-traumás stressz zavar (post-traumatic stress disorder, a továbbiakban: PTSD) egy pszichiátriai kórkép⁵², melyet a traumatikus stresszor vált ki, és amely betörő gondolatokkal (a vér szaga vagy látványa, vagy hogy az áldozat nem mozog), a traumára emlékeztető ingerek elkerülésével, fokozott készenléttel és megriadási reakciókkal, és rossz pszichés állapottal vagy közérzettel jár együtt. Ezt a zavart elsősorban az áldozattá válással hozzák összefüggésbe, de nem ritka az sem, hogy az elkövetők a saját cselekményükre adott reakcióként poszt-traumás tüneteket mutatnak. Egyes adatok szerint a tetteseknél az elkövetett bűncselekmény a második leggyakoribb traumatikus stresszor (Papanastassiou és mtsai, 2004). Ennek kutatása, vizsgálata általában kimarad a traumakutatások látóköréből (Fraser, 1988; Gray és mtsai, 2003; Malmquist, 2006; Christianson és mtsai, 2007).

Az emberölést elkövetők a cselekményüket általában véve is stresszesebbnek, és traumatikusabbnak tartják, mint azok, akik nem emberölést követtek el (Woodworth és mtsai,

⁵² Poszt-traumás stressz zavar olyan kórkép, amely valamilyen traumatikus stresszor hatására alakul ki. A traumatikus stresszor: valós vagy fenyegető halál, komoly sérülés, vagy szexuális erőszak megtapasztalása az alábbiak közül egy (vagy több) módon: a traumatikus esemény(ek) közvetlen átélése; másokkal történő esemény(ek) látványa tanúként; közeli családtagok vagy közeli barátot ért traumatikus eseménnyel/eseményekkel kapcsolatos hír, egy családtag vagy barát halála vagy életveszélyes helyzete esetében az esemény(ek)nek erőszakosnak vagy balesetnek kell lenniük; traumatikus esemény(ek) averzív részleteinek extrém vagy ismételt megtapasztalása.

A PTSD tünetei: a traumatikus eseménnyel/eseményekkel kapcsolatos betolakodó tünetek, rémálmok, betolakodó emlékek, flashbackek; a traumatikus eseménnyel/eseményekkel összefüggő ingerek (emlékek, gondolatok, érzések, a traumára emlékeztető vagy azt szimbolizáló kulcsingerek) tartós kerülése, mely a traumatikus esemény(ek) után kezdődött; a traumatikus eseményekkel kapcsolatos kogníciók és hangulat negatív irányú változása, mely a traumatikus esemény(ek)et követően kezdődött vagy rosszabbodott; a traumatikus eseménnyel/eseményekkel kapcsolatos ébreség és reaktivitás (irritabilitás, féktelenség, öndesztuktivitás, megriadás, koncentrációs nehézség, alvási zavar) kifejezett megváltozása, mely a traumatikus eseményt/eseményeket követően kezdődött vagy rosszabbodott; ezek a tünetek több mint egy hónapon keresztül fennállnak; a zavar klinikailag jelentős szenvedést és társas, munkahelyi vagy egyéb fontos területek működésének károsodását okozza; a zavar nem tulajdonítható valamely szer vagy más élettani állapot hatásának. (American Psychiatric Association és American Psychiatric Association, 2013; Gonda Xénia, 2016)

2009). Ám a cselekmény után, annak eredményeként kialakuló PTSD esélyét ezen túl még számos tényező növeli. Ha az emberölés nagyon erőszakos és vétkes, akkor rendkívül traumatikus lehet az elkövető számára (Harry és Resnick, 1986; Thomas és mtsai, 1994). A cselekmény során és után átélt szélsőségesen negatív érzések is általában növelik a poszt-traumás tünetek kialakulását. Ezek többnyire a reaktív, expresszív, impulzív cselekményekre jellemzők, és ebben a körben kimondottan magas a poszt-traumás tünetek megjelenése (58%) (Pollock, 1999; Christianson és mtsai, 2007; Porter és mtsai, 2007). Veszélyeztető tényező továbbá, ha a cselekmény énidegen, azaz nem illeszkedik az elkövető énképébe (Hervé és mtsai, 2007). Az áldozathoz való erős érzelmi kötődés a PTSD-n túl a depresszió és az öngyilkosság irányában is veszélyeztető (Harry és Resnick, 1986; Papanastassiou és mtsai, 2004; Adshead és mtsai, 2015).

Ezzel szemben az instrumentális cselekményeknél a harag vagy extrém izgalom hiánya feltételezhető, meglepő módon mégis egészen gyakran (34%) jelennek meg a körükben is ilyen tünetek. Ennek az lehet az oka, hogy a cselekménynek lehetnek olyan elemei, melyek szélsőséges módon negatívak és traumatikusak. Másrészt azonban az instrumentális elkövetőknél jellemzőbb a pszichopátia, ami együtt jár az érzelmi közönnyel, és a PTSD hiányával is (Pollock, 1999; Christianson és mtsai, 2007; Porter és mtsai, 2007).

Fontos tényező a cselekménnyel kapcsolatos szégyen és büntudat. Több adat azt jelzi, hogy a cselekménnyel kapcsolatos büntudat hozható szoros kapcsolatba a megjelenő poszt-traumás tünetekkel (Papanastassiou és mtsai, 2004; Evans és Mezey, 2007; Hervé és mtsai, 2007). Más eredmények (Laajasalo és mtsai, 2013) – saját eredményeimmel (Lehoczki, 2014b) egybehangzóan - azonban azt jelzik, hogy a cselekménnyel kapcsolatos szégyennek jóval nagyobb hatása van a későbbi tünetképzésre. Ezt az is alátámasztja, hogy pl. a betörő emlékek fennmaradásának időtartama nagyban függ az identitást és önbecsülést érintő belső fenyegetettségétől (Evans és Mezey, 2007).

A prevalencia adatok meglehetősen magas előfordulást jeleznek az emberölést elkövetők körében⁵³. Pollock (1999) 80 személyt vizsgált emberölést követően, és 52%-nál talált PTSD tüneteket a cselekménnyel kapcsolatban. Spitzer és mtsai (2001) mentálisan beteg elkövetőknél azt találták, hogy a saját cselekmény 15%-ban okozott PTSD tüneteket (a cselekmények 9,4%-a volt emberölés). Gray és mtsai (2003) szintén mentálisan beteg erőszakos és szexuális elkövetőknél vizsgálta a cselekménnyel kapcsolatos PTSD tüneteket: 33% megfelelt a PTSD

⁵³ A PTSD prevalenciája a normál populációban 5-14% közötti (Papanastassiou és mtsai, 2004).

kritériumainak, 54%-nál jelentős traumatizációs tünetek voltak jelen. Papanastassiou és mtsai (2004) szintén mentálisan beteg emberölést elkövetők körében 58%-ban teljes, 21%-ban részleges PTSD-t találtak.

Stressz és megküzdés a poszt-offenzív szakaszban

Az emberölés és az utána következő szakasz is emocionálisan telített periódus az elkövetők életében. Ahogy az előző fejezetben láthattuk, előfordulhatnak pozitív érzések: sikerélmény, önbizalom, vagy akár eufória (Schlesinger, 2004; Christianson és mtsai, 2007), megnyugvás, megkönnyebbülés, közönyösség is (Bakóczy, 1984; Keppel és Birnes, 2003; Schlesinger, 2004; Häkkinen-Nyholm és Hare, 2009). Ám a nagy intenzitású negatív érzelmi feszültség – a félelem, szégyen, bűntudat, stressz, szorongás, zavarodottság, kétségbeesés - valamely ponton mindig az emberölési cselekmény velejárója. A cselekmény előtt, mint annak kiváltója, a cselekmény közben annak naturális részleteivel szembesülve, és természetesen utána, elsősorban a cselekmény megtörténtével és annak következményeivel kapcsolatban is (Woodworth és mtsai, 2009).

Bármely esetről is legyen szó, az emberölést követő időszak mindenképpen alkalmazkodást igényel az elkövető részéről – a rejtőzködéshez, az őt a számára fontos személyektől izoláló titkolózáshoz, a cselekmény miatti szégyennel, bűntudattal terhes identitásváltozáshoz, a félelemhez, a cselekmény következményeinek lehetőségéhez, melyek hatalmas horderejű veszteségeket tartogatnak az elkövető számára.

Az eddig áttekintett ismeretek alapján tehát, valamint a profilalkotásban létező koncepciók közös elemei mentén az rajzolódik ki, hogy a stresszélmény, az arra adott reakciók, illetve az ezzel való megküzdés központi meghatározója az elkövető magatartásának. Ráadásul a különböző magatartások és reakciók leírásakor kirajzolódott egy olyan kettősség, amely emlékeztetett a megküzdés két alapvető stílusának – problémaközpontú és érzelmeközpontú stratégiák - dichotómiájára. Ezért a stressz és a megküzdés olyan központi jelentőségű konstruktumoknak tűnnek, amelyek a poszt-offenzív történések megragadására, értelmezésére és konceptualizálására, valamint a cselekmény és a poszt-offenzív szakasz közötti kapcsolódás megteremtésére alkalmasak lehetnek.

A stressz

A stresszkutatás kezdeteit és első definícióját a biológiai megközelítéshez és Selye (1956, 1976) nevéhez kötjük. Szerinte a stressz a szervezet környezeti hatásokra adott általános válaszreakciója, ami természete szerint nem pozitív és nem negatív, hanem egy általános élettani jelenség, amely a szervezetet felkészíti az adaptációra. A stressz tehát egyfajta készenléti reakció. A stresszt keltő ingereket és hatásokat stresszoroknak nevezzük. Selye

(1956, 1976) leírta a stresszre adott reakció három fázisból álló alapsémáját is, melyet általános adaptációs szindrómának nevezett el. Az első fázis az alarm-vagy vészreakció, amely a stresszingerre jelenik meg, és a szervezet erőtartálékainak aktiválódásával jár, felkészüléssel a harcra vagy menekülésre. A második fázis az aktív ellenállás fázisa, majd az erőforrások felszabadításának, és az újratöltés elmaradásának következményeként bekövetkezik a harmadik fázis, a kimerülés, a szervezet ellenálló képességének csökkenése.

A biológiai-életteni reakciók leírásán és mérésén alapuló megközelítést hamar követte a stressz-stimulus modell, amely a külső, objektív faktorok, stresszorok feltárását és mérését helyezi a fókuszba. Holmes és Rahe (1967) koncepciója szerint minden olyan esemény, amely jelentős mértékű alkalmazkodást kíván, stresszkeltőnek tekinthető. 60 jól azonosítható kategóriába sorolják a potenciálisan stresszt okozó életeseményeket, és súlyszámokkal, stresszértékkel is ellátják. Ezzel a módszerrel minőségileg és mennyiségileg is feltérképezhető az egyén szociális háttérében fellelhető stresszorok (Tringer, 2010). Az emberölés elkövetése nem szerepel ezen a listán, csupán a családban való elszenvedés, ami az 5. a sorban, 85-90 pontos értékkel.

A modern, pszichológiai megközelítés a stressz tranzakciós modelljén alapszik, és az életesemények egyéni, szubjektív észlelésének és értelmezésének folyamatára és jellegzetességeire helyezi a hangsúlyt, illetve az egyéni percepció és a környezeti változók kölcsönhatására (Lazarus és Folkman, 1984; Ádám és Salavecz, 2010; Aldwin, 2011). E megközelítés szerint akkor észlelünk stresszt, amikor a környezeti követelmények meghaladják az egyén kapacitásait, különösen az olyan helyzetekben, amelyek személyes jelentősége nagy. Az észlelt stresszorokat különböző típusokba sorolhatjuk, pl. jóindulatú szituáció, jövőbeli stresszorok előrejelzője, fájdalmat vagy veszteséget jelző, vagy kihívás (Lazarus és Folkman, 1984), vagy az emberi tapasztalat szokásos határain kívül eső traumatikus események, befolyásolhatatlan események, kihívások a képességeink vagy énképünk számára, és a belső konfliktusok (Atkinson és mtsai, 1999). A stresszkeltőnek ítélt események fontos aspektusai a befolyásolhatóság és a bejósolhatóság: minél kevésbé kontrollálhatónak, befolyásolhatónak észlelünk egy eseményt, annál stresszkeltőbbnek találjuk (Atkinson és mtsai, 1999).

Megjegyzendő, ahogy már Selye (1976) is hangsúlyozta, hogy a hétköznapi életben a stressz leggyakrabban negatív értelemben használatos, azonban maga a stressz és hatása nem mindig kedvezőtlen, és a stressz a fizikai és pszichés fejlődéshez elengedhetetlen (Ádám és Salavecz, 2010). Ugyanakkor Adshead és mtsai (2015) rávilágítanak, hogy az emberölési cselekmény narratívájában nagyon nehéz pozitívumokat találni, sőt, ez sokszor nemkívánatos is. Nincs

morális megoldás és pszichológiai helyreállítás, gyógyulás, és minden jó tett vagy szándék annullálódhat a megtörtént cselekmény által. Mindez a krízisben rejlő fejlődési lehetőségeket az elkövető számára jelentősen bekorlátozza. Az e mentén felgyülemelő stressz, szorongás, zavarodottság, félelem, kétségbeesés és szégyen, valamint az ezeket az érzéseket aktiváló helyzetek elkerülése miatt szintén nem kerül sor jóvátételre, korrekcióra, a negatív érzelmek fennmaradnak, és a terület érintésekor könnyen vezetnek újabb agresszióhoz (Malmquist, 2006; Santtila és Pakkanen, 2007; Wright és Gudjonsson, 2007).

A stresszre adott reakciók

A stressz közvetlen pszichológiai következménye a szorongás (Atkinson és Mtsai, 1999; Ádám és Salavecz, 2010). A stresszállapotban a viselkedés és érzelmi világ beszűkül, sztereotip magatartások jelennek meg, valamint a pozitív érzelmi megnyilvánulások, örömképesség, gesztikuláció és mimika csökkenése és a negatív színezet előtérbe kerülése. Emellett megjelennek a szorongás csökkentését célzó manőverek. A szorongás lényege szerint mozgásgátlás, ezért minden mozgás csökkenti azt. Ezek a manőverek tehát leginkább mozgásos jelenségek, túlzott lezserség, pozitív érzelmi megnyilvánulások erőltetése, és a fokozott beszédkészletés, a közlés, a beszélgetés, a kommunikáció kapcsolatteremtő funkciója, valamint a vele járó visszajelzések, érzelmi odafordulás feszültségcsökkentő hatása miatt (Tringer, 2010).

A stresszválasz másik általános formája a harag és agresszió. Ez elsősorban a frusztrációs típusú stresszorok esetén jellemző. A frusztráció forrása azonban gyakran nem megfogható, ilyenkor a düh szabadon lebeg, vagy áttolódik valamilyen más tárgyra. Ha a stresszorok folyamatosan fennállnak, az adaptációs szindrómában leírt kimerülés depresszióban és fásultságban, cselekvéshiányban mutatkozhat meg (Atkinson és Mtsai, 1999).

A stresszreakció problémás szintet is elérhet. Ez akkor következik be, ha a tüneteket kiváltó környezeti események súlyosak, a reakció elsősorban a kiváltó események által meghatározott, és az észlelt feszültség meghaladja azt a mértéket, amelyet az adott helyzetben az egyén számára még tolerálható. Az életesemény súlyossága mellett természetesen a személyiség sérülékenysége és megküzdési kapacitása is befolyásolja a stresszreakció lefolyását. A heveny stresszreakció súlyosabb formája a krízisállapotnak felel meg. Ennek tünetei a szorongás fentebb már leírt megnyilvánulásai mellett alvászavar, étvágyzavar, nyugtalanság, motoros izgatottság, akár mozgásviharok, beszédvágta, vagy éppen apátia, magába roskadtság, beszédhiány, elhanyagoltság. Agresszív megnyilvánulások, indulatkitörések is lehetségesek.

Ebben az állapotban nem ritka az alkoholizálásba menekülés vagy akár az öngyilkossági kísérlet. Egyes formákban előfordulhat a realitással való kapcsolat fellazulása, deperszonalizációs és derealizációs élmények megjelenése. Még súlyosabb esetben poszttraumás stressz-reakció is kialakulhat (Tringer, 2010).

A reakció típusától függően a tünetek azonnal, vagy az esemény után egy hónapon belül, vagy akár több hetes látenciával jelenhetnek meg. Tarthatnak rövid ideig, vagy lehetnek elhúzódóak, valamint keveredhetnek depressziós tünetekkel, és tovább színezheti a képet a súlyos vagy krónikus gyászreakció (lelkifurdalás, az elhunyttal való állandó foglalkozás, az elhalálozás tagadása, halállal kapcsolatos gondolatok). A stressz-reakciók többnyire megszűnnek, ha a kiváltó tényezők kedvezően alakulnak, vagy a kiváltó eseménytől időben eltávolodik a személy. Amennyiben a helyzet állandósul, akkor a személy lassan hozzászokik és alkalmazkodik az új helyzethez, vagy a stresszreakcióval kialakult állapot rögzül és állandósul. A stressz krónikussá válása mind gyakoriságot mind mértéket tekintve kiváltja vagy fokozza az olyan magatartások megjelenését, mint az alkohol-vagy szerfogyasztás, dohányzás, evési szokások megváltozása, valamint az olyan enyhe, de a mindennapi életvitelt és teljesítőképeséget befolyásoló tünetek megjelenését és gyakoribb előfordulását, mint a fejfájás, izomfájdalmak, gasztrointesztinális tünetek (Ádám és Salavecz, 2010). Ezen kívül növeli a pszichoszomatikus megbetegedések kialakulását, mint a kardiovaszkuláris megbetegedések, gyomor-bélrendszeri betegségek, a légzőrendszer megbetegedései, fájdalom-szindrómák, endokrin betegségek, bőrbetegségek (Tringer, 2010).

Ennek megfelelnek azok a tapasztalatok, miszerint a poszt-offenzív szakaszban tapasztalt feszültség szint és a vele járó érzelmek sokszor nem lineáris lefutásúak, hanem hullámzanak. Vannak elkövetők, akiknél a nyugalom, normalitás-érzés végig fennmarad, sőt, ahogy az idő telik, és a nyomozás intenzitása csökken, az elkövető nyugalma, önbizalma erősödik. Más elkövetőknél, akik eleinte szintén nyugalmat vagy közönyt tapasztalnak, idővel hangulatingadozások, paranoiditás, vagy hiperszenzitivitás jelentkezik. A feszültség, félelem, szorongás, szégyen és büntudat is hullámzik, akár éveken át fenn is maradhatnak, és akár patológiás szintig, poszt-traumás tünetekké súlyosbodhatnak (Pollock, 1999; Cassar és mtsai, 2003; Papanastassiou és mtsai, 2004; Malmquist, 2006; Wright és Gudjonsson, 2007). Az elkövető mindezen reakcióit ráadásul jelentősen árnyalja az önvédelmi szükséglet, a helyzet felmérése és a következő lépések megtervezése (Ressler és mtsai, 1988; Canter és Ioannou, 2004; Douglas és mtsai, 2006).

A megküzdés

A stressz viselkedéses összetevője lényegében a megküzdés (Bárdos, 2003; Urbán, 2006). Leginkább elfogadott definíciója Lazarus (1966) nevéhez fűződik, miszerint megküzdésnek tekinthető minden olyan kognitív vagy viselkedéses erőfeszítés, amellyel az egyén azokat a külső vagy belső hatásokat próbálja kezelni, amelyek szubjektív értékelése szerint felülmúlják vagy felemészítik aktuális erőforrásait. A megküzdés célja tehát a pszichológiai stressz és az általa keltett kellemetlen feszültség kezelése, minimalizálása, csökkentése, tűrése, az azon való felülkerekedés (Lazarus, 1993), a megbomlott lelki egyensúly visszaállítása, a fizikai és pszichés egyensúly megőrzése (Kopp, 2001).

Lazarus és Folkman (1984) elképzelése a megküzdés tranzakcionista elmélete, melynek központi eleme az értékelés. A modell szerint az elsődleges értékelés során a helyzet észlelése, felmérése zajlik az alábbiak alapján: a környezeti hatás vagy változás relevanciája, kongruenciája a személy céljaival, vágyaival kapcsolatosan, és az interakció ego-involváltsági foka. Az értékelés eredménye szerint a helyzet lehet közömbös, pozitív, vagy negatív és lehet veszteség, fenyegetés, kihívás és előny. A másodlagos értékelés során a rendelkezésre álló lehetséges források, és adott szituációban leghasznosabb stratégia felmérése történik. Elsőként az adott változás és interakció kiszámíthatósága, kontrollálhatósága kerül vizsgálat alá. Egy másik komponens a másodlagos értékelés folyamatában az alkalmazható problémacentrikus megküzdési stratégiák és lehetőségek számbavétele, feltérképezése. Ezután következik az érzelmek regulációját szolgáló megküzdési források feltérképezése. További elem a jövőre vonatkozó elvárások elemzése, annak megbecslése, hogy hogyan alakulhat a szituáció az egyes megküzdési stratégiák bevetése esetén, vagy akkor, ha az egyén egyáltalán nem avatkozik be. Ez az értelmezési folyamat határozza meg, hogy az egyén hogyan fog megküzdni a helyzettel. A megküzdés az időben folyamatosan bontakozik ki, és lehetséges, hogy az eredeti értelmezést az egyén megváltoztatja annak függvényében, hogy a megküzdési kapacitásai hogyan alakulnak. Mindezek után a megküzdés folyamata során erőfeszítéseket teszünk a kiválasztott cselekvés végrehajtására. A harmadlagos értékelés általában akkor jelenik meg, amikor a szituáció már a múlté, és elsősorban annak hosszútávú hatásaira vonatkozik (Lazarus és Folkman, 1984; Aldwin, 2011).

Az értékelési folyamatok, és a megküzdési válaszok nagy része önkéntelen, emellett dinamikusak, egymásra is hatnak, és akár ezredmásodpercek alatt is megváltoztathatják a személy helyzetértékelését. Ráadásul a mechanizmusok hullámznak a tudatos és nem tudatos

szintek között, és az egyének nem mindig vannak tudatában annak, hogy milyen magatartásokat alkalmaznak a stressz kezelésére (Lazarus, 1993; Compas és mtsai, 1997).

A megküzdésben számos különböző stratégiát alkalmazhatunk, ám ezeket Lazarus és Folkman (1984) nyomán leggyakrabban a problémaközpontú és az érzelmezőzpontú típusokba soroljuk. A problémaközpontú stratégia esetében az egyén aktívan a stresszt kiváltó körülmények megváltoztatására vagy megszüntetésére tesz erőfeszítést. Meghatározza a problémát, megoldásokat talál ki, mérlegeli a megoldásokat, előnyöket és hátrányokat, és végrehajtja a kiválasztott megoldást. Ez a folyamat irányulhat befelé is, az egyén magában is változtathat valamit, nem csak a külvilágban. Az ilyen stratégiák alkalmazásának sikere függ az intellektustól, önkontrolltól, képességektől.

Az érzelmezőzpontú megküzdésnél ezzel szemben a stresszorra adott érzelmi reakciók szabályozása, módosítása áll a középpontban. A cél a negatív érzelmek csökkentése, elhatalmosodásuk megakadályozása. Ez mindenképpen adaptív akkor, ha a helyzet befolyásolhatatlan, a probléma megoldhatatlan (Atkinson és mtsai, 1999; Rózsa és mtsai, 2008). Az érzelmezőzpontú megküzdésen belül viselkedéses és kognitív kategóriába sorolhatjuk a stratégiákat. Viselkedéses stratégia a testmozgás, a figyelem elterelése, alkohol- és droghasználat, a dühkitörés, vagy a szociális érzelmi támasz keresése. Kognitív stratégia a probléma ideiglenes félretétele, a helyzet jelentésének megváltoztatása, a helyzet újraértékelése (Atkinson és mtsai, 1999).

A megküzdés hazai kutatásának úttörője Oláh (1986) egy ennél részletesebb, tapasztalati alapon nyugvó kategorizálást dolgozott ki. A problémacentrikus reagálás mellett a támaszkeresés, feszültség-kontroll, figyelemelterelés, emóció-fókusz, emóció-kiürítés, önbüntetés, és belenyugvás kategóriákba osztotta azokat a leggyakoribb próbálkozásokat, melyet a személyek feszültségük levezetésére, elaborálására, elhárítására bevetnek. Ezekről részletesebben lsd. a Megküzdési Mód Preferencia Kérdőív (MMPK) részt.

Emberölést elkövetők megküzdési jellezetességei

Az emberölést elkövetők megküzdésével foglalkozó vizsgálatok gyakorlatilag kizárólag annak a cselekményhez vezető folyamatban betöltött szerepére fókuszálnak: a homicid elkövetők kevésbé fejlett, és inadaptív stratégiákat alkalmaznak a stresszes szituációkkal és negatív érzelmekkel szemben, amelynek lényegi szerepe van az emberöléshez vezető úton, a cselekménynek megágyazó szituáció létrejöttében.

Emberölést elkövető férfiak esetében a stresszes életesemények magas előfordulását találták, valamint az ezekkel való megküzdés nehezítettségét (Elisha és mtsai, 2010). Jellemzően vezető megküzdési stratégia az agresszió alkalmazása, valamint az alkohol-vagy droghasználat, és az elkerülő stratégiák (Daffern és mtsai, 2010). Szexuális emberölést elkövetők esetében a deviáns szexuális fantáziálás, illetve a fantáziavilágba való visszahúzóds mint megküzdési mechanizmus, központi fontosságú a cselekményhez vezető úton, majd azt követően is (Lehoczki, 2017). Nőknél kifejezetten jellemző az elkerülő stratégiák alkalmazása, és az aktív problémamegoldás elkerülése, amely növeli a cselekmények erőszakosságának szintjét. A nők továbbá hajlamosak a férfiakhoz képest több nem kriminális megküzdési stratégiát alkalmazni, mint a támaszkeresés, illetve hajlamosak a depresszióra és a büntudatra (Ogle és mtsai, 1995). A megküzdési stratégiák és források fejlesztése az ilyen elkövetők reintegrációs programjának rendszerint központi eleme az újabb erőszakos cselekmények elkerülése érdekében (Babcock és mtsai, 2000; Serran és Firestone, 2004; Daffern és mtsai, 2010).

Egyes elképzelések magát a cselekményt is egyfajta megküzdésnek tekintik. Agnew (2001) általános feszültségelmélete szerint három típusú, a személy által szubjektíve tolerálhatatlannak érzett stresszor vezet jellemzően deviáns magatartáshoz, köztük kriminális magatartáshoz, és akár emberöléshez: az averzív élmények, a pozitív érték elvesztése, és a személy céljainak elérésében való akadályozottság. A stresszor és a bűncselekmény között a stresszorok által keltett negatív emóciók (harag, düh, félelem, depresszió) teremtenek kapcsolatot, amelyek feloldását a cselekménytől várja az elkövető. Ebben az értelemben a cselekmény megküzdési kísérlet a stresszorok keltette negatív emóciókkal szemben azáltal, hogy a személy elmenekül előlük, megszabadul tőlük, vagy bosszút áll azon a személyen vagy helyzeten, amely azt okozta. A cselekmény megküzdésként való konceptualizálása különösen jellemző sorozatos és szexuális emberölések esetén (Giannangelo, 1996; Maniglio, 2010).

Cassar és mtsai (2003) elkövetési útvonalakat leró modelljében az elkövetők önszabályozása, és így a megküzdés is lényegi szerepet kapott. Eredményeik szerint azok az elkövetők, akiknek maladaptívabb volt a megküzdési repertoárjuk, azaz csak a kellemetlen érzések elnyomására irányuló stratégiákat alkalmaztak, vagy erőszakot, azok negatívabb érzelmeket éltek át a cselekmény napján. A maladaptív megküzdés kapcsolódott az implicit tervezéshez is. Ugyanakkor a maladaptív megküzdés és az általános negatív emocionalitás volt jellemző azokra az elkövetőkre is, akik expliciten tervezték a cselekményt, és több negatív érzelmet éltek át általában. Az adaptív, problémaorientált megküzdés ezzel szemben azokra az elkövetőkre volt jellemző, akik általában több pozitív érzelmet éltek át, és a cselekményt nem tervezték.

A modell (Cassar és mtsai, 2003) fontossága abban is rejlik, hogy ritka kivételként szót ejt a poszt-offenzív megküzdésről is. Az elképzelés szerint az emberölést elkövetők viselkedésükben jól látható mintázatok alapján összesen négy kategóriába oszthatók. A kategóriákat az határozza meg, hogy az elkövető milyen célt valósít meg az emberöléssel (elkerül vagy megközelít valakit), illetve hogy a cél elérésére milyen stratégiát választ (passzívat vagy aktívat). Ezek kombinációjából négy útvonal rajzolódik ki, melyek fázisról fázisra különböznek az elkövetők céljait, érzelmi állapotát, a tervezés szintjét, a viselkedést, és a megküzdési stratégiákat illetően. Két típusos útvonal rajzolódik ki ebből a négyből. Az egyik az elkerülő célok – passzív stratégia, amelyet az önkontroll elvesztése jellemez, valamint implicit tervezés, és a további cselekmények elkerülésére irányuló szándék, a passzív megküzdés, és a cselekményre adott negatív érzelmi reakciók. A másik a megközelítő célok – aktív stratégia, amelyet a cselekmény során megtartott önkontroll, aktív szituációkezelés, és az explicit tervezés és a további cselekmények elkövetésére irányuló szándék jellemez, valamint az aktív megküzdés, és a cselekmény után tapasztalt pozitív érzelmek. Gilligan és mtsai (2013) amellet, hogy a modell érvényességét pszichiátriai beteg elkövetői populáción is igazolták, kimutatták, hogy a másik két kombináció közül a megközelítő-passzív típus azonosítható a harmadik, kevert útvonalként, ami a florid pszichotikus tünetekkel küzdő elkövetőkre volt jellemző mintájukban.

Módszer

A kérdésfeltevés megfogalmazása és a kutatás céljai

Ahogy láttuk, a profilalkotás olyan módszer, amely jól használható, elsősorban a hosszabb nyomozást igénylő emberölési ügyekben. A módszer lényege, hogy a helyszínen nyomot hagyó elkövetési jellegzetességek alapján, pszichológiai perspektívából történő elemzés útján olyan következtetéseket von le, amelyek háttérinformációval szolgálnak a nyomozásban, ezzel támogatva a döntéshozást mind a felderítés előtti, mind a felderítés utáni szakaszban. Kiemelt igény világszerte a profilalkotás tudományos megalapozottságának fejlesztése empirikus kutatások útján.

A profilalkotásban is régóta fontos dimenzió, hogy az emberölési cselekmény a tettes számára nem ér véget az áldozat halálával. Azt követően ugyanakkor a fókusz átkerül a cselekmény megtörténte és annak praktikus és lélektani következményeire. Ahogyan azt Cassar és mtsai (2003) az emberölés folyamatába a poszt-offenzív szakaszt is szervesen beillesztő modelljükben rámutatnak, az emberöléshez vezető utat és az utána következő szakaszt is központi tényezőként meghatározza az elkövető által átélt stressz, a kapcsolódó emóciók, és azok kezelése, a velük való megküzdés jellegzetességei. Természetesen számos tényező befolyásolja, hogy ez a stressz milyen intenzitású, valenciájú, és lefutású – a tettes személyisége, az áldozattal való kapcsolata, a cselekmény motivációja, a történet részletei, az áldozat viselkedése cselekmény közben, a nyomozati siker és a lebukás veszélye, és elsősorban az, ahogyan ezeket a tettes értékeli. Ez mindenképpen egy olyan megváltozott helyzet mind interperszonálisan, mind intrapszichésen, amely nagyfokú alkalmazkodást kíván meg, és így még pozitív valencia esetén is jelentős stresszt jelenthet. Ezzel a stresszel az elkövetőnek valamilyen módon meg kell küzdenie.

Ahogyan maga a cselekmény is, úgy a poszt-offenzív magatartások - tehát minden, amit az elkövető közvetlenül a cselekmény után vagy később tesz - is mind értelmezhető megküzdésként. Hiszen ezek mind olyan kognitív és viselkedéses erőfeszítések, manőverek, melyek megjelenése egyrészt jelzi az elkövető a cselekmény megtörténte, és annak következményei miatti feszültségét, illetve ennek a kezelésére, minimalizálására, csökkentetésére, pszichés egyensúlyának megőrzésére irányuló erőfeszítéseit.

A profilalkotásban látható nagy típusok, koncepciók – organizált és dezorganizált, modus operandi és kézjegy, instrumentális és expresszív – mögöttes gondolata, a differenciálást

megalapozó faktor voltaképpen mindegyik elképzelésben ugyanaz: az adott magatartások praktikus célokat szolgálnak, vagy érzelmi célokat, illetve a cselekmény és az elkövető fókuszában a funkcionális vagy az emocionális tényezők állnak; az elkövető a külvilágra, a helyzetre reagál, vagy a belső világra és az emocionális szükségleteire. Ugyanez a tematika érvényesül a megküzdés konceptualizálásában a problémaközpontú érzelmközpontú megküzdések megkülönböztetésénél: a személy a helyzetre ad célvezérelt reakciót, vagy inkább az affektív állapottal és annak kezelésével foglalkozik. A szakirodalomból azt is tudjuk, hogy a megküzdés típusa szorosan összefügg a stressz mértékével.

Az eddig tárgyalt poszt-offenzív magatartások tehát elhelyezhetők a problémaközpontú és érzelmközpontú megküzdési keretben, bár szem előtt tartandó, hogy ezek a viselkedések szinte mindig többrétegűek, és többféle motivációs háttéren jelenhetnek meg, ami csakis a többi viselkedéses elemmel együtt, a mintázatba illesztve értelmezhető. Mindenesetre problémaközpontúként értékelhető minden olyan magatartás, amely a cselekmény leplezésére, a nyomok eltüntetésére, a felderítés elkerülésére irányul, hiszen ezek a kialakult, az elkövető számára veszélyes helyzetet igyekeznek módosítani, abba kívánnak beavatkozni. Emócióközpontú megküzdésként értékelhető minden olyan magatartás, amely elsősorban vagy kizárólag az elkövető kialakult feszültség szintjének kezelésére szolgál. Ugyanakkor a már tárgyalt, legalább minimális szakirodalmi háttérrel rendelkező magatartásokon túl számos viselkedés létezik még, melyekhez az elkövető folyamodhat.

Az elkövetők megküzdése a poszt-offenzív szakaszban olyan terület, melyet a kutatások eddig lényegében teljességgel elkerültek. A dolgozat egyik célja a továbbiakban a poszt-offenzív magatartások minél szélesebb körű feltérképezése, és megküzdésként, illetve a stressz és a szorongásos feszültség manifesztációjaként való értelmezése. Továbbá feltehető, hogy a konzisztencia elve alapján a cselekmény utáni megküzdés tematikusan kapcsolódik az elkövető szokásos, preferált megküzdési stratégiáihoz.

Azt is feltételezem, hogy az egész folyamaton átívelő, a különböző szakaszokat összekötő komponens a stressz, amely ugyan függ az elkövető értékelési folyamataitól, leginkább mégis önkéntelen, automatikus, kevésbé tudatos folyamatok eredménye, és mint ilyen, kevésbé áll az elkövető irányítása alatt – e jellemzője a profilalkotásban való használatára különösen alkalmassá teszi ezt a konstruktumot. Mint ilyen, a stressz feltehetően a cselekmény magatartási mintázatában is megjelenik, és ezen keresztül a cselekmény utáni magatartás és élmények mintázatai között – ismét a konzisztencia elve alapján - tematikus kapcsolat áll fenn.

Összességében tehát meg kívánom vizsgálni, hogy a cselekmény stílusa, a magatartási mintázat árulkodik-e az átélt stresszről a cselekmény alatt és után, valamint ez a stressz, illetve annak lefutása szorosan-e kapcsolódik ahhoz, hogy ez a feszültség hogyan manifesztálódik a poszt-offenzív szakasz jelenségeiben. További kérdésem, hogy az elkövetők ezzel a stresszel hogyan, milyen szubjektív értékelések alapján és milyen stílusban küzdenek meg, és ez hogyan viszonyul az általános megküzdési mintázataikhoz. Az eddigi gondolatmenet alapján a poszt-offenzív magatartásokat pedig mint a helyzettel és a stresszel való megküzdési erőfeszítéseket szándékozom feltárni és konceptualizálni.

Kutatásomban a poszt-offenzív szakasz történéseinek vizsgálatára és az emberölés, valamint a profilalkotás folyamatába való beillesztésére teszek kísérletet azzal a céllal, hogy ez a nyomozati munka számára felhasználható legyen.

A kutatás célja összefüggést, mintázatokat, együttjárásokat találni az alábbi területek változói között, ahogyan azt a 2. ábra szemlélteti:

- A cselekmény elkövetési jellegzetességei
- A tettes által átélt stressz szintje, érzelmi állapota
- A tettes általános megküzdési jellemzői
- A tettes poszt-offenzív magatartása és élményei

2. ábra - A kutatás koncepciója

Hipotézisek

1. hipotézis: a korán elfogott és a későn elfogott elkövetők között markáns különbségek lesznek láthatók leíró adataik, elkövetési jellemzőik, szorongásos hajlamuk, megküzdési sajátosságaik mentén.

Az elemzés ettől a ponttól kezdve a legalább egy hetet felderítetlenül töltött (későn elfogott) elkövetőkre vonatkozóan történik, mivel a további vizsgálódásoknak ebben a körben van értelme.

2. hipotézis: a későn elfogott elkövetők körében statisztikailag kimutatható kapcsolat van az elkövetési stílus vagy elkövetési jellemzők és a cselekmény során és után átélt stressz között, azaz az elkövetési mód alapján bejósolható a cselekmény során és/vagy után átélt stressz mértéke, annak lefutása.

3. hipotézis: a későn elfogott elkövetők körében kapcsolat van a cselekmény során és után átélt stressz és a poszt-offenzív magatartások között, azaz az átélt stressz mértéke és lefutása alapján következtetések vonhatók le a poszt-offenzív magatartásra vonatkozóan.

4. hipotézis: a későn elfogott elkövetők körében kapcsolat van a cselekmény során és után átélt stressz és a poszt-offenzív megküzdések és szubjektív reakciók között, azaz az átélt stressz mértéke és lefutása alapján következtetések vonhatók le a poszt-offenzív megküzdési jellemzőkre és szubjektív reakciókra vonatkozóan.

5. hipotézis: a későn elfogott elkövetők körében kapcsolat vannak az általános és a poszt-offenzív megküzdési módok között, azaz az általános megküzdési jellemzők alapján következtetések vonhatók le a poszt-offenzív megküzdési jellemzőkre, és azok általánostól eltéréseire vonatkozóan (konzisztencia elve).

A vizsgálat során alkalmazott eljárások

A vizsgálat során több forrásból gyűjtöttem adatokat. A változók mérése tesztfelvétel és dokumentumelemzés módszerrel történt. Ezen túl felvételre került egy saját kialakítású kérdőív is a lehetséges poszt-offenzív jelenségek legszélesebb körű felmérésére vonatkozóan, melyet az indokolt, hogy ilyen jellegű, korábban már használt kérdőív felkutatása nem járt eredménnyel. Ebben olyan magatartásokat gyűjtöttem össze, melyek a szakirodalmi feldolgozás során korábbi kutatásokban, olvasmányokban, gyakorlati munkában, esettanulmányokban szerepeltek.

Tesztek

A pszichológiai tesztek sztenderdizált eljárások, melyek a viselkedés-repertoár egyes jellemzőit minősítik pontszámokkal vagy osztályba sorolással, és a célpopuláción meghatározott normákkal rendelkeznek. Ezáltal alkalmasak a vizsgált személy jellemzőinek megállapítására, jövőbeli viselkedésének bejósolására (Rózsa és mtsai, 2006).

Jelen kutatásban olyan tesztek alkalmaztam, melyek a stressz, a szorongás, és az ezzel való megküzdés mérésére szolgálnak. A kérdőíveket – egy kivétellel – módosított instrukcióval vettem fel. A módosítás minden esetben csak az idői komponenst érintette, amennyiben azt a cselekmény utáni órákra, napokra, vagy a cselekmény és az elfogás közötti időszakra változtattam. Mindezt az indokolta, hogy a poszt-offenzív szakaszban tapasztalt stressz, illetve megküzdés mérésére szolgáló eszköz felkutatása nem járt sikerrel.

Spielberger-féle Állapot-és Vonásszorongás Kérdőív (STAI-T és STAI-S)

Spielberger és mtsai (1970, 1983) fejlesztették ki, majd Sipos és mtsai (1988) adaptálták magyar mintán a hazai és nemzetközi gyakorlatban egyik legelterjedtebb eszközt, amely a szorongás mérésére szolgál.

A kérdőív két skálából áll, a vonásszorongás és az állapotszorongás mérésére szolgáló kérdéssorokból.

A Spielberger-féle Állapot-és Vonásszorongás Kérdőív Vonásszorongás Skálája (Spielberger's State and Trait Anxiety Inventory — Trait Part; STAI-T) a személy általános szorongásra való hajlamát, tartós szorongásosságát méri. A kérdőív olyan jellemzők mentén definiálja a szorongást, mint az aggodalom, idegesség, feszültség érzése. A kérdőív 20 tételből áll, melyek közül 7 fordított. A tételek mindegyikét 4 fokú skálán (1 = egyáltalán nem; 2 = valamennyire; 3 = többnyire, eléggé; 4 = nagyon, teljesen) kell a kitöltőnek értékelnie az alábbi instrukció szerint: „Néhány olyan megállapítást olvashat az alábbiakban, amelyekkel az emberek önmagukat szokták jellemezni. Figyelmesen olvassa el valamennyit és karikázza be a megfelelő számot attól függően, hogy ÁLTALÁBAN HOGYAN ÉRZI MAGÁT? Nincsenek helyes, vagy helytelen válaszok. Ne gondolkodjon túl sokat, hanem a jelenlegi érzéseit legjobban kifejező választ jelölje meg.”

A Spielberger-féle Állapotszorongás Kérdőív Állapotszorongás Skálája (Spielberger's State and Trait Anxiety Inventory — State Part; STAI-S) a személy pillanatnyi, egy adott helyzethez, időponthoz kötődő aktuális szorongásszintjét méri. A kérdőív szintén 20 tételből áll, melyből 10 fordított. A tételek mindegyikét 4 fokú skálán (1 = egyáltalán nem; 2 = valamennyire; 3 =

többnyire, eléggé; 4 = nagyon, teljesen) kell a kitöltőnek értékelnie. Ennél a skálánál az instrukciót⁵⁴ módosítottam a poszt-offenzív szakasz mérésének megfelelően: „Néhány olyan megállapítást olvashat az alábbiakban, amelyekkel az emberek önmagukat szokták jellemezni. Figyelmesen olvassa el valamennyit és tegyen X-et a megfelelő válasz alá attól függően, hogy A CSELEKMÉNYE(I) UTÁNI ÓRÁKBAN, NAPOKBAN HOGYAN ÉREZTE MAGÁT? Nincsenek helyes, vagy helytelen válaszok. Ne gondolkodjon túl sokat, hanem a jelenlegi érzéseit legjobban kifejező választ jelölje meg.”

A mérőeszközt számos mintán alkalmazták (6. táblázat). Belső konzisztenciája kiválóan mutatkozott (Cronbach- α = 0,85-90) Sipos és mtsai (1988) eredményei szerint, a teszt-reteszt reliabilitás pedig 5, illetve 7-napos intervallum esetén 0,86 és 0,73 volt. Eredményeik azt is jelzik, hogy a kérdőív két skálája jól elkülönülve méri a személy általános tendenciáit és pillanatnyi állapotát (Ádám és Salavecz, 2010). Jelen mintában a STAI-T megbízhatósága nem volt elfogadható (Cronbach- α = -0,327), ugyanakkor a módosított poszt-offenzív STAI-S igen magas reliabilitást mutatott (Cronbach- α = 0,935).

6. táblázat - A STAI Vonásszorongás és Állapotszorongás skálák mutatói különböző mintákon (n, átlag, SD) (Sipos és mtsai, 1988; Ray és mtsai, 2015)

Kutatás	n	STATE	TRAIT	
		átlag \pm SD	átlag \pm SD	
1978-as minta (Sipos és mtsai, 1988)	nők	224	41,5 \pm 10,3	43,4 \pm 8,2
	férfiak	152	41,4 \pm 10,4	42,4 \pm 8,7
1983-as minta (Sipos és mtsai, 1988)	nők	338	42,64 \pm 10,8	45,37 \pm 7,9
	férfiak	228	38,47 \pm 10,7	40,96 \pm 7,8
Emberölést elkövetett fogvatartottak (Ray és mtsai, 2015)		30	-	43,17 \pm 5,2

Észlelt Stressz Kérdőív

A Cohen és mtsai (1983) által kidolgozott, majd Stauder és Konkoly-Thege (2006) által magyar mintán sztenderdizált Észlelt Stressz Kérdőív (Perceived Stress Scale; PSS) a nemzetközi

⁵⁴ Az eredeti instrukció: „Néhány olyan megállapítást olvashat az alábbiakban, amelyekkel az emberek önmagukat szokták jellemezni. Figyelmesen olvassa el valamennyit és tegyen X-et a megfelelő válasz alá attól függően, hogy **ÉPPEN MOST HOGYAN ÉRZI MAGÁT?** Nincsenek helyes, vagy helytelen válaszok. Ne gondolkodjon túl sokat, hanem a jelenlegi érzéseit legjobban kifejező választ jelölje meg.” (Sipos és mtsai, 1988)

gyakorlatban rendkívül gyakran alkalmazott mérőeszköz a krónikus, azaz huzamosan fennálló stressz szubjektív észlelésének mérésére.

A kérdőív 14 tételből áll⁵⁵, melyek mindegyikét 5 fokú skálán (0 = soha; 1 = szinte soha; 2 = néha; 3 = gyakran; 4 = nagyon gyakran) kell a kitöltőnek értékelnie. A tételek fele fordított.

Ezt a kérdőívet kimondottan a cselekmény és az elfogás közötti időszakban átélt stressz nyomán keletkező olyan szubjektív élmények gyakoriságának mérésére alkalmaztam, mint például a váratlan események miatti izgalom, a nehézségek felhalmozódásának érzése vagy a problémák hatékony kezelésének élménye. Így az instrukciót eszerint módosítottam⁵⁶: „Az alábbi kérdések azokra az érzésekre vonatkoznak, amelyek Önt A CSELEKMÉNYE ÉS AZ ELFOGÁSA KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN jellemezték. Kérjük, hogy minden egyes kérdésnél írja be, hogy a cselekménye és az elfogása közötti időszak során milyen gyakran volt jellemző Önre az adott érzés vagy gondolat! Néhány kérdés ugyan hasonlóknak tűnik, de valójában különbözőek, ezért kérjük, hogy valamennyi kérdést külön kezelje! A legjobb, ha minden kérdésre gyorsan válaszol. Tehát ne próbálja megszámolni, hogy hányszor érezte magát egy adott módon, hanem írja be azt a választ, ami a leginkább jellemzőnek tűnik!”

A magyar változat többféle mintán történt validálás alapján is jó belső megbízhatósággal rendelkezik (Cronbach- α = 0,79; 0,85; 0,88) (Stauder és Konkoly-Thege, 2006). A szerzők megállapították azt is, hogy bár van összefüggés az észlelt stressz és különböző testi és lelki panaszok között, az Észlelt Stressz Kérdőív által mért változó egy független konstruktum, mely alkalmas a tartós stressz becslésére (Ádám és Salavecz, 2010).

Jelen vizsgálatban a későn elfogottak körében módosított instrukcióval felvett, poszt-offenzív szakaszra vonatkozó skála reliabilitása kiválóan bizonyult (Cronbach α = 0,923).

Megküzdési Mód Preferencia Kérdőív (MMPK)

Folkman és Lazarus (1988) Megküzdési MódoK (Ways of Coping) kérdőívét Oláh Attila (1986, 1993) dolgozta át bottom up eljárással széleskörű (3500 fő) populációra kiterjedő vizsgálat alapján. Az eszköz a megküzdési stratégiák típusainak azonosítására szolgál, azt

⁵⁵ Létezik a kérdőívnek egy 10 tételű (PSS10) és egy 4 tételű (PSS4) változata is, melyek szintén jó mérési tulajdonságokkal rendelkeznek (Stauder és Konkoly-Thege, 2006).

⁵⁶ A kérdőív eredeti instrukciója: Az alábbi kérdések azokra az érzésekre és gondolatokra vonatkoznak, amelyek Önt AZ ELMÚLT HÓNAP SORÁN jellemezték. Kérjük, hogy minden egyes kérdésnél írja be, hogy az elmúlt hónap során MILYEN GYAKRAN volt jellemző Önre az adott érzés vagy gondolat! Néhány kérdés ugyan hasonlóknak tűnik, de valójában különbözőek, ezért kérjük, hogy valamennyit külön kérdésként kezelje! A legjobb, ha minden kérdésre gyorsan válaszol. Tehát ne próbálja megszámolni, hogy hányszor érezte magát egy adott módon, hanem írja be azt a választ, ami a leginkább jellemzőnek tűnik! (Ádám és Salavecz, 2010)

vizsgálja, hogy a személy milyen stratégiákat, reagálási módokat, cselekvési próbálkozásokat alkalmaz és preferál, ha fenyegető vagy kínos helyzetben van, milyen eszközökkel próbálja a konfliktusait megoldani, vagy elkerülni.

A kérdőív 80 tételből áll⁵⁷, melyek mindegyikét 4 fokú skálán (1 = szinte soha; 2 = néha; 3 = gyakran; 4 = mindig) kell a kitöltőnek értékelnie az alábbi instrukció szerint: „A mindennapokban gyakran élünk át olyan helyzeteket, amelyek szorongást idéznek elő. Kérjük, gondolja át, hogy ÖN ÁLTALÁBAN MIT SZOKOTT TENNI, amikor ilyen szorongást kiváltó, valamivel fenyegető helyzettel, vagy valamilyen kínos problémával találkozik. Az alábbiakban felsorolunk néhány magatartásmódot, amelyet az emberek általában akkor alkalmaznak, amikor szorongáskeltő helyzetben vannak. Figyelmesen olvassa el valamennyit, és karikázza be a jobb oldali számok közül a megfelelőt attól függően, hogy Ön milyen gyakran alkalmazza ezeket a magatartásmódokat, amikor stressz-szituációban van. Amikor egy fenyegető helyzetben vagyok, vagy valamilyen kínos problémám van, ...”

A skálák nem azonos számú tételből állnak: a Problémacentrikus reagálás 11 tételt, a Támaszkeresés 8 tételt, a Feszültségkontroll 17-et, a Figyelemelterelés 14 tételt, az Emóciófókusz 12 tételt, az Emóciókiürítés 8-at, az Önbüntetés és Belenyugvás 5-5 tételt foglal magában. Így ha összehasonlítani akarjuk egymással a dimenziókat, akkor az egyes skálákban kapott értéket elosztjuk a skála tételeinek számával. A kérdőív az alábbi 8 egymástól független faktort méri:

1. Problémacentrikus reagálás: a cél a helyzet megváltoztatása, a fenyegetettség megszüntetése.
2. Támaszkeresés: a cél ilyenkor is a fenyegetettség elhárítása, a helyzet megoldása, de ehhez segítőtársakat, közreműködőket igényel a személy.
3. Feszültség-kontroll: az elsődleges cél a személyiség stabilitásának megőrzése, a figyelem a fenyegetésről az énrre terelődik, miközben a helyzetmódosítás lehetőségét nem adja fel.
4. Figyelem-elterelés: elhárítási manőver, a személy kilép a helyzetből, halogatja a beavatkozást.
5. Emóciófókusz: az erőfeszítéseit a személy csak arra fordítja, hogy a fenyegetettség keltette negatív, kellemetlen érzelmi állapotot felszámolja, megszüntesse.

⁵⁷ A szerző Az érzelmek, megküzdés és optimális élmény (Oláh, 2005) című könyvében megjelentette a kérdőív 51 ítemes, pszichometriailag szintén korrekt változatát. Ugyanakkor a kérdőívek fogvatartottakkal történő 10 éves gyakorlatának tapasztalata azt mutatta számomra, hogy a 80 tételes kérdőív hatékonyabban, a működést tisztábban feltáró módon használható ezen a populáción akár az 51 tételes változathoz, akár más megküzdést mérő kérdőívekhez képest.

6. Emóció-kiürítés: acting-out, anger-out megnyilvánulások alkalmazása, a feszültség kontrollálatlan, nem célirányos reakciókban való levezetése.

7. Önbüntetés: a fenyegetést, a negatív élményeket jogos és törvényszerű válasznak értékeli a korábbi helytelen, nem kívánatos viselkedésére.

8. Belenyugvás: passzív megküzdési mód a személy részéről, megpróbálkozik a számára kínos és kellemetlen helyzettel és érzéssel együtt élni, a helyzetet, mint általa nem befolyásolható eseményt fogadja el.

A kérdőívet az alábbi, poszt-offenzív szakasznak megfelelően módosított instrukcióval is felvettem a későn elfogott elkövetőkkel: „A mindennapokban gyakran élünk át olyan helyzeteket, amelyek szorongást idéznek elő. Az alábbiakban felsorolunk néhány magatartásmódot, amelyet az emberek általában akkor alkalmaznak, amikor szorongáskeltő helyzetben vannak. Figyelmesen olvassa el valamennyit, és karikázza be a jobb oldalon a megfelelőt attól függően, hogy Ön milyen gyakran alkalmazta ezeket a magatartásmódokat A CSELEKMÉNYE(I) ÉS AZ ELFOGÁSA KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN! A cselekménye(i)m és az elfogásom közötti időszakban...”

A Megküzdési Mód Preferencia Kérdőív eredeti reliabilitása megfelelő (Cronbach α 0,50 és 0,75 közötti) (Oláh Attila, 2005).

Jelen vizsgálatban a teljes mintában minden skála reliabilitása megfelelő volt (Cronbach α 0,666 és 0,838 között), a későn elfogottak körében módosított instrukcióval felvett, poszt-offenzív szakaszra vonatkozó skálák közül a Belenyugvás skála reliabilitása bizonyult elégtelennek (Cronbach α = 0,464), minden egyéb skála elfogadható vagy kiváló volt (Cronbach α 0,509 és 0,864 között). (28. függelék)

A magyar sztenderd átlagértékek a 14. táblázatban láthatók.

Kognitív Érzelemregulációs Nehézségek Kérdőív (KÉRK)

Az érzelem-reguláció azon tudatos és nem tudatos folyamatok összessége, melyek segítségével a személy az érzelmi válasz megjelenését, minőségét, intenzitását és idői lefutását tudja módosítani. Ezen belül a tudatos figyelmi és gondolkodási érzelemszabályozási folyamatok a kognitív érzelem-regulációs stratégiák. Ezek között vannak adaptív stratégiák, melyek segítenek a helyzethez való alkalmazkodásban és az érzelmek szabályozásában, és vannak nem adaptív stratégiák, melyek a stresszre adott kóros érzelmi reakciók kialakulását és fennmaradását segítik elő (Miklósi és mtsai, 2011).

A Garnefski és mtsai (2001) által kifejlesztett, majd magyar mintára Miklósi és mtsai (2011) által adaptált Kognitív Érzelem-Reguláció Kérdőív (Cognitive Emotion Regulation Questionnaire – CERQ) a kognitív érzelem-szabályozó stratégiák széleskörű mérésére és a feltérképezésére szolgál.

A kérdőív 36 tételből áll, melyek mindegyikét 4 fokú skálán (1 = szinte soha; 2 = néha; 3 = gyakran; 4 = mindig) kell a kitöltőnek értékelnie. Ezt a kérdőívet kimondottan a cselekmény és az elfogás közötti időszakban átélt stressz nyomán keletkező nehéz élethelyzetek által keltett negatív érzelmek szabályozására szolgáló kognitív folyamatok még finomabb és részletesebb feltérképezésére alkalmaztam a későn elfogott elkövetők körében. Így az instrukciót⁵⁸ az alábbi szerint módosítottam: „Kérem, értékelje, hogy a CSELEKMÉNYE(I) ÉS AZ ELFOGÁSA KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN milyen mértékben voltak jellemzőek Önre az alábbiak!”

Összesen 9 skála szerepel a mérőeszközben, melyek mindegyike 4 tételt tartalmaz. Ezek közül 5 adaptív érzelem-szabályozó mechanizmust vizsgált, 4 pedig nem adaptív. A magasabb pontszámok az adott stratégia gyakoribb használatát jelzik. Ezen túl az adaptív, illetve a kevésbé adaptív tartott stratégiákra adott pontszámok összegével, valamint a kérdőív összpontszámával jellemezzük a vizsgálati személy kognitív érzelem-szabályozását, azaz hogy a személy egyáltalán aktivizál-e kognitív érzelem-szabályozó mechanizmusokat.

A 9 skála az alábbi:

Önvád: a személy azon kogníciói, melyekben önmagát teszi felelőssé a negatív életesemény bekövetkezéséért.

Rumináció: őrlődés; az átétekkel kapcsolatos érzéseinkkel, gondolatainkkal való állandó és terméketlen foglalatosság.

Katasztrófizálás: a törtétek negatív aspektusainak, káros következményeinek felnagyítása.

Mások hibáztatása: a felelősség kívülre helyezése.

Elfogadás: egyfajta rezignált attitűd a törtétekkel kapcsolatban.

Pozitív fókuszváltás: a figyelem átirányítása a negatív eseményekről kellemes kogníciókra.

Tervezés: azzal való foglalatosság, hogy milyen viselkedéses stratégiákat lehetne alkalmazni a helyzet megoldására.

⁵⁸ Az eredeti instrukció: „Kérem, értékelje, hogy valamely stresszel teli életesemény után milyen mennyire jellemzőek Önre az alábbiak.”

Pozitív átértékelés: a helyzet pozitív jelentéssel való felruházása, akár a személyes növekedés terminusaiban is.

Perspektívába helyezés: az átéltek negatív megítélésének redukciója olyan módon, hogy más élményeinkkel vagy mások élményeivel vetjük össze azokat.

Összpontszám: a személy aktivizál-e egyáltalán figyelmi vagy gondolkodási folyamatokat érzelmeinek szabályozása céljából.

Adaptív stratégiák: pozitív átértékelés, perspektívába helyezés, elfogadás, tervezés, pozitív fókuszváltás.

Nem adaptív stratégiák: önvád, mások hibáztatása, katasztrofizálás, rumináció.

A vizsgálatok szerint a CERQ magyar változata megbízható és érvényes mérőeszköz az érzelem-szabályozás kognitív stratégiáinak terén meglévő egyéni különbségek vizsgálatára (7. táblázat). A teszt-reteszt megbízhatóság megfelelő, a két kitöltés eredményeinek korrelációs együtthatója a kérdőív összpontszáma esetében 0,78, az alskálák esetében 0,58 és 0,88 között. Jelen vizsgálatban a későn elfogottak csoportjában, a poszt-offenzív szakaszra módosított instrukcióval felvett skálák kivétel nélkül mind jó reliabilitási mutatókkal rendelkeztek (Cronbach α = 0,742 és 0,881 között). (28. függelék)

7. táblázat - A Kognitív Érzelemregulációs Nehézségek Kérdőív skáláinak mutatói

Standardizált kérdőív mutatói (Miklósi és mtsai, 2011)		
	Átlag	Cronbach α
Önvád	11,17 \pm 2,77	0,75
Elfogadás	11,43 \pm 2,87	0,68
Rumináció	12,34 \pm 3,6	0,82
Pozitív fókuszváltás	11,02 \pm 3,75	0,88
Tervezés	16,00 \pm 2,73	0,81
Pozitív átértékelés	14,32 \pm 3,27	0,80
Perspektívába helyezés	11,81 \pm 3,53	0,79
Katasztrofizálás	7,22 \pm 2,7	0,68
Mások hibáztatása	8,31 \pm 2,37	0,76
Adaptív stratégiák	64,57 \pm 10,33	0,85
Nem adaptív stratégiák	39,04 \pm 8,01	0,83
KÉRK összpontszám	103,62 \pm 12,73	0,80

Saját kialakítású eszközök

A saját kialakítású eszközök alkalmazásának célja a poszt-offenzív magatartásra és kimondottan a szubjektív élményekre vonatkozó olyan adatok gyűjtése, mely az alkalmazott sztenderd tesztekkel nem volt lehetséges, továbbá kimondottan erre a jelenségkörre alkalmazható adatgyűjtési eszköz felkutatása a szakirodalomban nem járt sikerrel.

Ezeket a mérőeszközöket nagyrészt csak a későn elfogott elkövetők esetében alkalmaztam.

A cselekményhez köthető stressz mértéke és lefutása

A cselekmény közben átélt stressz szubjektív mértékére vonatkozóan tettem fel kérdést („Kérem, értékelje, hogy A CSELEKMÉNY KÖZBEN milyen fokú stresszt élt át!”), melyet 5 fokú Likert skálán értékelt a vizsgált személy (1 = abszolút nyugodt voltam; 2 = kissé feszült voltam; 3 = ideges voltam, de kontrolláltam a helyzetet; 4 = nagyon feszült voltam; 5 = soha nem voltam zaklatottabb).

Ezen kívül a stresszreakció lefutására vonatkozóan szerepelt kérdés, amelyben a vizsgált személy választott, hogy melyik volt rá jellemzőbb a cselekmény utáni időszakban: „A cselekménytől az elfogásig egyre fokozódott a feszültségem VAGY A cselekmény után nagyon ideges voltam, de idővel ez csillapult, és végül megnyugodtam”. Ez utóbbi kérdést csak azon fogvatartottak esetében értékeltem, akiknél ez az időszak legalább egy hétig tartott.

A poszt-offenzív reakciók (PO REACT)

A cselekmény és az elfogás közötti időszakban tapasztalt poszt-offenzív magatartásokra vonatkozóan összeállított kérdéssor, melyet 4 fokú Likert skálán értékelt a vizsgált személy (1 = nem volt jellemző; 2 = kicsit jellemző volt; 3 = jellemző volt; 4 = nagyon jellemző volt). Itt olyan magatartások, fiziológiás jelenségek, szubjektív élmények voltak felsorolva, melyek a tapasztalat és a szakirodalmi tájékozódás alapján jellemzők lehetnek erre az időszakra.

Mivel ez a kérdéssor a cselekmény és az elfogás közötti időszakra vonatkozott, ezt a kérdőívet csak a későn elfogott fogvatartottak esetében alkalmaztam, akiknél tehát ez az időszak legalább egy hétig tartott. A kérdéssor összesen 89 tételből állt.

Dokumentumelemzés

A dokumentumelemzés a dokumentum tartalmi feldolgozásán alapuló adatgyűjtési módszer, annak tartalmi és kvalitatív elemzésén keresztül (Rózsa és mtsai, 2006). Jelen kutatásban azzal a céllal alkalmaztam, hogy az emberölés büntettségért jogerősen elítélt fogvatartottak által

elkövetett indexcselekmények⁵⁹ elkövetési jellemzőiről, illetve poszt-offenzív magatartásukról objektív, bizonyított adatokat gyűjtsek. A dokumentumelemzés az ítéletkiadmányok tartalmi elemzésére terjedt ki. Az elsőfokú ítéletkiadmány az ítélet leírása után tartalmazza a vizsgált személy demográfiai adatait és életkörülményeit, a sértetthez vonatkozó adatokat, a cselekményhez vezető eseményeket, részletesen ismerteti a végrehajtott cselekményt, annak bizonyítását, és az elkövető bizonyítható poszt-offenzív magatartását.

Minden jogerősen elítélt fogvatartott rendelkezik ítéletkiadmánnyal, mely a szabadságvesztés büntetést végrehajtó intézetben elérhető. A betekintéshez a fogvatartottaktól minden esetben engedélyt kértem. A Tájékoztató és a Beleegyező nyilatkozat a Mellékletben (1. és 2. számú melléklet) megtalálható. A vizsgálatban részt vevő 129 főből 25-en megtagadták az ítéletkiadmányhoz való hozzáférést.

Az ítéletkiadmányokban található információkat két szempont szerint és módszerrel elemeztem.

Az egyik esetben az indexcselekmény elkövetésének jellemzőit jelöltem előre meghatározott változók alapján. A cselekmény adatainak változókká alakításában, azaz a változólista összeállításában több forrást vettem alapul: a Crime Classification Manual és az FBI profilozás céljára használt, a nyomozó szervek által kitöltendő adatlapját (Douglas és mtsai, 2006), a nyomozati pszichológia kutatásaiban szereplő változók listáját (Canter és mtsai, 2004; Häkkänen, 2007; Häkkänen és mtsai, 2007; Häkkänen és Laajasalo, 2006; Häkkänen-Nyholm, Putkonen, és mtsai, 2009; Häkkänen-Nyholm és mtsai, 2009; Horning és mtsai, 2010; Salfati és Canter, 1999; Salfati, 2000, 2001; Salfati és mtsai, 2008, 2015; Salfati és Bateman, 2005; Salfati és Dupont, 2006; Salfati és Haratsis, 2001; Salfati és Park, 2007; Salfati, 2008; Santtila és mtsai, 2001; Sorochinski és mtsai, 2015; Trojan és Salfati, 2016), a magyar gyakorlatban alkalmazott Modus Operandi nyilvántartás⁶⁰ (ORFK, 2000) változóit.

Mivel a felhasznált listákat a későbbi felhasználhatóság, kompatibilitás érdekében a lista formátumának megfelelően vettem át, a változók között számos átfedés volt, ezért az adatbázis jelentős „tisztítást” igényelt. Ez magában foglalta tehát az átfedések megszüntetését, illetve az olyan irrelevánsnak bizonyult változók törlését, amelyeken például egyetlen eset sem szerepelt (ez később bizonyos próbák elvégzését is nehezítette volna). Törlésre kerültek továbbá

⁵⁹ Indexcselekménynek azt az emberölést tekintettem, amely elkövetése miatt az elkövető jelenleg a büntetését töltötte. Ha többrendbeli volt az emberölés, akkor időrendben az elsőt tekintettem indexcselekménynek közülük.

⁶⁰ (22/2000. (XII. 29.) ORFK utasítás a Modus Operandi Nyilvántartás ideiglenes Szabályzata kiadásáról

mindazok a változók, melyek jelölése értelmezési nehézségek miatt bizonytalan volt, vagy problematikusnak bizonyult, vagy a helyszínen nem közvetlenül megfigyelhetők és rögzíthetők. A lista összeállítása így szükségszerűen hordozott bizonyos mértékű önkényességet.

Az így összeállított adatbázisban a minta leírására alkalmas adatok (nem, kor, elkövetési kor, cselekmény óta eltelt idő, családi állapot, végzettség, lakhely, stb.) mellett a cselekmény és a helyszín számos jellemzője került felvételre. Az így összeállított, a cselekményt, tettet és áldozatot leíró összesen 396 változó a Melléklet a Kódszótárában (4. számú melléklet) látható teljes terjedelemben felsorolva, valamint jelentésükkel és jelölési kritériumaikkal definiálva.

A korábbi kutatások példáját követve a szakirodalmi előzmények alapján előre meghatározott változókat – kevés kivétellel - bináris módon (van/nincs) jelöltem. A nyomozati pszichológia kutatásainak esetében azért fejlesztették ki és használják ezt a kódolási módszert, mert a nyomozati és bírósági dokumentumok ugyan rendkívül gazdagok információban, de nem kutatási célra készültek, ezért a formátum és az információtartalom közel sem egyöntetű. Az adott körülmények között ez a kódolási módszer veszélyezteti a precizitást a legkevésbé (Canter és mtsai, 2004). Az elkövetési jellegzetességek ráadásul végtelen kombinációban jelentkezhetnek, ami a jelölést pontatlanná, vagy követhetetlenül terjengőssé teheti (Salfati és Dupont, 2006). Így tehát a változó vagy „igen” jelölést kapott, amely azt jelezte, hogy a hozzáférhető anyagban adat van adott jellegzetesség jelenlétére, vagy „nem” jelölést kapott, amit azt jelentette, hogy az adott jellegzetesség nem volt jelen a cselekménynél, vagy legalábbis nincs adat a jelenlétére.

A másik esetben az elkövető poszt-offenzív magatartását vizsgáltam. Mivel ez esetben nem állt rendelkezésemre előre összeállított változólista, ezért bottom-up módszerrel dolgoztam, az alapozott elmélet⁶¹ (grounded theory) szemléletét követve, amely olyan kutatási módszer, ahol a változókészlet az empirikus adatokból fejlődik ki és abban gyökerezik. Az első lépésben az ítéletkiadmányok olvasása közben felmerülő poszt-offenzív magatartásokat változóként jelöltem, szintén a már leírt bináris módon. A következő ítéletkiadmányban a már létrehozott változókat megfelelően kódoltam (van/nincs). Amennyiben olyan poszt-offenzív magatartás merült fel, amely korábban nem szerepelt, akkor azt új változóként vezettem be, és a korábbi

⁶¹ A kvalitatív kutatásokra alapvetően az induktivitás a jellemző, és az, hogy az elmélet lazán orientálja az adatgyűjtést, az adatgyűjtés során végzett elemzés pedig formálja az elméleti-fogalmi keretet. A folyamat ismétlődő szakaszokból áll: az adatgyűjtés és elemzés fázisát újabb adatgyűjtés és elemzés követi (Szokoloszy, 2004).

eseteknél hiányzóként jelöltem – hiszen ha ott szerepelt volna, akkor már változóként jelöltem volna. Így az adatfeldolgozással együtt jött létre és nőtt a változókészlet.

A vizsgálat menete

A kutatás adminisztratív teendői, szervezési feladatok

A kutatás a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság által történő engedélyeztetéssel kezdődött. Az engedély⁶² megérkezése után felvettem a kapcsolatot a megjelölt büntetés-végrehajtási intézetekkel. Az ott szolgálatot teljesítő – akkor még – nevelők kiválogatták a jelen lévő, nem analfabéta fogvatartottak közül, akik emberölés bűncselekményéért töltötték szabadságvesztés büntetésüket. Ezeket a fogvatartottakat megkeresték a kutatásról szóló tájékoztatóval (1. számú melléklet), valamint a Beleegyező nyilatkozattal (2. számú melléklet). Akik a tájékoztató alapján beleegyeztek a részvételbe, azok aláírták a Beleegyező nyilatkozatot, és az adatfelvételre már csak ezek a fogvatartottak jelentek meg. A részvételt és a hozzájárulást a kutatás bármely pontján indoklás nélkül visszavonhatták. A fogvatartottak a részvételért semmiféle ellenszolgáltatást nem kaptak.

Az adatfelvétel folyamata

Az adatfelvétel 2012. első felében zajlott. Minden esetben a büntetés-végrehajtási intézetekben, arra kijelölt csendes helységben, nyugodt körülmények között történt a kérdőívek kitöltése. A felvétel csoportosan történt, két részletben. Az első részletben az általános kérdőívet vettem fel, majd legalább egy óra szünet után a poszt-offenzív szakaszra vonatkozó kérdéssorokat. Az adatfelvételnél személyi állományi tag a kutatás vezetőjén kívül nem volt jelen.

Az adatok elemzése

Az eredmények elemzése az SPSS for Windows programcsomag 15.0 verziója alkalmazásával történt.

Elemzési terv:

1. A minta leíró elemzése, az áldozatok leíró elemzése. A cselekmények kriminalisztikai jellemzőinek deskriptív elemzése.
2. A poszt-offenzív magatartások általános leírása a teljes minta tekintetében.

⁶² A büntetés-végrehajtás országos parancsnokának 2012. március 7-én kelt 4/II-5/15/2012. számú kutatási engedélye

3. A minta két csoportra osztása: a cselekmény után egy hétnél kevesebbet töltöttek szabadlábban és a cselekmény után legalább egy hetet töltöttek szabadlábban. A felosztás nem objektív tényezőkön alapszik, hanem voltaképpen önkényes. Az alapját dr. Kovács Lajos, a hazai életellenes szakterület egyik prominens alakjának véleménye adta, aki szerint körülbelül egy hét a választóvonal, ha ezen belül nem történik meg a felderítés, akkor hosszadalmas nyomozásra kell berendezkedni (Kovács, 2013).
4. Annak vizsgálata, hogy a mért változók mentén miben különböznek a hamar felderítésre kerülő és a felderítést hosszabban elkerülő elkövetők (1. hipotézis). A két csoport összehasonlítása az alábbi mutatók mentén: deskriptív adatok, STAI-T, Megküzdési Mód Preferencia Kérdőív skálák, milyen mértékű stresszt élt a cselekmény során, elkövetési jellemzők. Az eljárás: független kétmintás t-próba / független kétmintás Mann-Whitney-féle próba, Khi-négyzet próba. A poszt-offenzív magatartások mentén csak azoknál az elemeknél történik összehasonlítás, amelyek az ölési cselekményhez közvetlenül kapcsolódnak, így a korán elfogottak körében is megjelennek.

Az elemzés ettől a ponttól kezdve csak a második csoportot érinti, akik tehát legalább egy hetet szabadlábban töltöttek a cselekmény után. A poszt-offenzív szakasz részletes vizsgálata ugyanis lényegében ebben a populációban értelmezhető és releváns. Továbbá a kérdések túlnyomó része olyan periódusra vonatkozik, amely a korán elfogott elkövetők körében nehezen értelmezhető.

5. A cselekményhez kapcsolódóan átélt stressz deskriptív leírása az alábbi változók mentén: PO STAI-S skála, PO Észlelt Stressz skála, saját kérdések.
6. Az elkövetési jellegzetességek leírása, csoportok képzése az elkövetési jellegzetességek mentén, az elkövetők csoportba sorolása az elkövetés típusa alapján. Módszer: klaszteranalízis.
7. A cselekménnyel kapcsolatos stressz mutatói (PO STAI S skála, PO Észlelt Stressz skála, saját kérdések) és az elkövetési jellemzők közötti kapcsolat vizsgálata (2. hipotézis). Módszer: független kétmintás t-próba, független kétmintás Mann-Whitney-féle próba, vagy Khi-négyzet próba.
8. A poszt-offenzív szakaszban látható magatartások, mint objektív mutatók deskriptív leírása az alábbi változók mentén: poszt-offenzív magatartása vonatkozó változók az ítéletkiadmányból.
9. A stresszmutatók és a poszt-offenzív magatartás objektív mutatói (ítéletkiadmányból jelölt változók a poszt-offenzív magatartásra vonatkozóan) közötti kapcsolat elemzése

- (3. hipotézis). Módszer: független kétmintás t-próbák, független kétmintás Mann-Whitney-féle próba, Khi-négyzet próba.
10. A poszt-offenzív megküzdés deskriptív leírása az alábbi változók mentén: PO Megküzdési Mód Preferencia Kérdőív skálák, PO KÉRK skálák.
11. A poszt-offenzív szakaszban tapasztalt szubjektív élmények és reakciók mérésére szolgáló saját kialakítású kérdőív (PO REACT) deskriptív leírása és elemzése. Módszer faktoranalízis.
12. A cselekménnyel kapcsolatos stressz mutatói (PO STAI S skála, PO Észlelt Stressz skála, saját kérdések) és a poszt-offenzív reakciók kapcsolatának vizsgálata (4. hipotézis).
- A stresszmutatók és a poszt-offenzív megküzdés összefüggéseinek vizsgálata. Módszer: korreláció, Khi-négyzet próba.
 - A stresszmutatók és a szubjektív poszt-offenzív érzelmi reakciók (PO REACT tételeiből kialakított skálák) kapcsolatának elemzése. Módszer: korreláció, Khi-négyzet próba.
13. Az általános megküzdési jellegzetességek és a poszt-offenzív megküzdés összehasonlítása (5. hipotézis) az alábbi változók mentén: Megküzdési Mód Preferencia Kérdőív skálák, PO Megküzdési Mód Preferencia Kérdőív skálák. Az eljárás: kapcsolt mintás t-próba, kapcsolt mintás Mann-Whitney-féle próba.

A vizsgált minta deskriptív adatai

A vizsgálatban emberölés bűncselekményért jogerősen elítélt fogvatartottak vettek részt. A résztvevők deskriptív adatai részletesen a 8. táblázatban, illetve az 1. függelékben láthatók.

A vizsgálatban összesen 129 fogvatartott szerepelt, melyből legtöbben a Szegedi Fegyház és Börtönben töltték szabadságvesztés büntetésüket, kisebb részük a Budapesti Fegyház és Börtönben, a női elítéltek pedig a Kalocsai Fegyház és Börtönben. 1 fő került be a vizsgálatba az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetből. A kutatás időszakában 1066 fő töltötte jogerős szabadságvesztés büntetését emberölés büntettéért a magyar büntetés-végrehajtásban⁶³, így a kutatásban elért 129 fő a célpopuláció 12,1%-át teszi ki, ami meglátásom szerint jónak mondható. (8. táblázat)

⁶³ A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának adatszolgáltatása 2015. 04. 02-re vonatkozóan. Ez a szám nagyságrendileg általánosan jellemzőnek tekinthető.

A 129-ből 25-en megtagadták az ítéletkiadmányhoz, ezzel bizonyos demográfiai adataikhoz való hozzáférést. Ezen kívül az ítéletkiadmányok sem teljesen egységesek tartalmilag, így sok helyütt az elítélt részletesebb demográfiai adatait nem tartalmazták. Ennek köszönhető a hiányzó adatok, és az eltérő elemszámok a különböző változóknál. Ettől eltekintve azonban a vizsgálaton belüli lemorzsolódás minimális volt.

A nemi megoszlás általában a bűnözésre, erőszakos bűnözésre és ezen belül az életellenes cselekményekre jellemző tendenciának megfelelően erősen a férfiak javára tolódott el (8. táblázat). Az arány (86%-14%) körülbelül megfelel Bolyky (2018) 133 jogerősen lezárt hazai emberölésre vonatkozó adatainak, ahol 81%-19% volt a férfiak és nők aránya az elkövetők között, amelyben a szerző a nők arányát felülreprezentálnak tekinti. Ugyanakkor mindkét arány némileg eltér Ivaskevics és Almond (2019) 355 magyar, idegen sérelmére elkövetett emberölést feldolgozó kutatásának adataihoz képest, ahol a férfiak és nők aránya 70,1-29,9% volt.

Az elkövetéskori életkor átlaga (28,97) (8. táblázat) megfelel Ivaskevics és Almond (2019) adatainak, akik az átlagéletkorra vonatkozóan 27,78 (SD=9,81) értéket kaptak, azonban alacsonyabb Bolyky (2018) adatainál, akinél ez az adat 39,37 volt.

A legtöbbben faluban vagy községben éltek az indexcselekmény idején, és a legkevesebben a fővárosban (8. táblázat), és az elkövetés helyének jellemzői is ennek megfelelően alakultak, a fővárost és a nagyobb városokat megelőzték a községek és a kisebb városok (11. táblázat).

A legtöbb elkövető 8 általánost végzett vagy szakmunkás végzettsége volt. A legtöbbnek megfelelően fizikai munkából, vagy alkalmi munkából éltek, vagy munkanélküliek voltak. Mindez megfelel más kutatások esetében talált tendenciának (Bolyky, 2018), és rámutat a szociálisan deviáns életvitel és az egzisztenciális válság cselekményhez vezető folyamatokban játszott szerepére. (8. táblázat)

Az indexcselekmény túlnyomó többségében befejezett emberölés volt ám volt néhány eset, ahol a sértett vagy a sértettek egyike életben maradt. A leggyakoribb ítélet – az esetek felében - az életfogytiglan volt, amely illeszkedik az emberölés büntett súlyosságához. (8. táblázat)

Ebben a mintában az elkövetők nagyobb része volt büntett előéletű, és ezen belül is jelentős volt azok aránya, akik korábban már erőszakos bűncselekményért kaptak ítéletet. Többen voltak, akik feltételes szabadság idején követték el az indexcselekményt. 5 fő töltött már ítéletet a jelenlegi előtt is emberölésért, és 10 főnek volt az indexcselekményen kívül más emberölési cselekménye, azaz elindultak a sorozatos elkövetővé válás útján, vagy akár azzá is váltak. Ez

ismét rámutat a deviáns, kriminális életvitel jelentőségére az emberöléses elkövetők többségének a hátterében.

Az itt kapott adatok is megerősítik az intoxikált állapot jelentőségét a cselekmény idején (Münnich, 2013; Rózsa, 2013), ám a kábítószer szerepe ebben a mintában elhanyagolható az alkoholéhoz képest. (8. táblázat)

A cselekmény és az elfogás között eltelt idő nagy szórást mutatott, 79 elkövetőt az indexcselekmény után egy héten belül elfogtak (korán elfogottak), amely megfelel az emberölés felderítési jellemzőinek (Bolyky, 2018). Ugyanakkor 47 főt az indexcselekmény után legalább 1 héttel fogtak el (későn elfogottak). (8. táblázat)

8. táblázat - A vizsgált minta leíró adatai (N, átlag, SD, illetve N, Valid%, Σ)

		N	Átlag	SD
Életkor elkövetéskor		129	28,97	9,535
Életkor a felvételnél		123	36,73	10,121
A cselekmény óta eltelt idő (hónapban)		121	104,63	53,954
BV-ben töltött idő a cselekmény óta (hónap)		128	100,13	56,231
BV-ben korábban letöltött idő (hónap)		122	21,33	44,055
Elfogás ideje (hétben megadva)		124	9,4387	26,48075
		N	Valid %	Összesen
Felvétel helye	Budapesti Fegyház és Börtön	16	12,4	129
	Szegedi Fegyház és Börtön	94	72,9	
	Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet	1	0,8	
	Kalocsai Fegyház és Börtön	18	14,0	
Nem	férfi	111	86,0	129
	nő	18	14,0	
Befejezettség	kísérlet	6	4,9	123
	befejezett	117	95,1	
Elfogás ideje	1 héten belül (korán elfogottak)	79	62,7	126
	1 héten túl (késői elfogottak)	47	37,3	
Ítélet	1-5 év	2	1,9	106
	6-10 év	8	7,5	
	11-15 év	39	36,8	
	16-20 év	9	8,5	
	életfogytiglan	44	41,5	
	tényleges életfogytiglan	4	3,8	

Végzettség	Kevesebb mint 8 általános	12	12,0	100
	8 általános	48	48,0	
	szakmunkás, szakma érettségi nélkül	25	25,0	
	érettségi, szakközép	14	14,0	
	egyetem, főiskola	1	1,0	
Családi állapota	egyedülálló	42	40,4	104
	házas, élettárs	51	49,0	
	barát, barátnő	4	3,8	
	elvált	7	6,7	
Gyermeke van	nincs	59	55,7	106
	egy	25	23,6	
	kettő	14	13,2	
	három	4	3,8	
	háromnál több	4	3,8	
Lakóhelye	főváros	20	19,2	104
	megyeszékhely	24	23,1	
	város, nem megyeszékhely	27	26,0	
	község	33	31,7	
Lakóközössége	egyedül élt	7	7,4	94
	élettárral, házastárral	25	26,6	
	saját családdal	26	27,7	
	szüleivel	25	26,6	
	hajléktalan	5	5,3	
	egyéb	5	5,3	
	albérletben, főbérletnél	1	1,1	
Piusz	büntetlen	40	38,1	105
	büntetett	29	27,6	
	erőszakos bűncselekményért büntetett	31	29,5	
	különös visszaeső	5	4,8	
Társtettesek	nincs, a tettes egyedül volt	61	58,1	105
	ketten voltak	25	23,8	
	hármán, vagy többen voltak	19	18,1	
Az indexcselekményt feltételes szabadság ideje alatt követte el*		17	17,2	99
Az indexcselekményt alkohol hatása alatt követte el*		43	44,3	97
Az indexcselekményt kábítószer hatása alatt követte el*		9	9,2	98
Az indexcselekményen kívül más emberölést is elkövetett		10	10	101
Foglalkozása fizikai *		46	47,4	
Foglalkozása szellemi *		7	7,1	

Munkanélküli *	45	46,4	
Tanuló *	8	8,2	
Mezőgazdaságban jártas *	14	14,6	
Alkalmi munkákból élt *	32	34,4	
* Csak azokat az eseteket tüntettük fel, ahol az adott változó jelenlétére volt információ az ítéletkiadmányban.			

Az életellenes (indexcselekmények) kriminalisztikai leíró adatai

Az elemzésben az elítéltek által elkövetett indexcselekményeket írom le főbb kriminalisztikai jellemzőik alapján. Indexcselekménynek a jelenlegi büntetést megalapozó cselekmények közül az életellenes elkövetést, több ilyen cselekmény esetén ezek közül időben az elsőt tekintetem. A könnyebb feldolgozhatóság kedvéért a változókat tematikus csoportokba szedve közlöm. Az adatokat bemutató táblázatok mellett az elvégzett próbák adatai teljes terjedelemben az 1. függelékben található meg.

Az indexcselekmények elsődleges sértettjeinek deskriptív adatai

Az elemzésben csak az indexcselekmény elsődleges sértettei szerepelnek, összesen 100 személy – ennyi ítéletkiadmányhoz engedélyezték a fogvatartottak a hozzáférést.

Mivel a vizsgálatban résztvevő elítéltek egy része megtagadta az ítéletkiadmányhoz való hozzáférést, valamint a hozzáférhető ítéletkiadmányok sem teljesen egységesek tartalmilag, így sok helyütt a sértettek részletesebb demográfiai adatai nem voltak elérhetőek. Ennek köszönhetőek a hiányzó adatok, és az eltérő elemszámok a különböző változóknál. Az eredmények részletesen a 9. táblázatban olvashatók.

Az elsődleges áldozat megállapítása egyértelmű, ha egy személy sérelmére követi el a tettes a cselekményt, ahogyan az az esetek négyötödében történt. 10 esetben azonban az indexcselekményen kívül volt másik, elkülönülő életellenes cselekménye a vizsgált személynek, 17 esetben pedig az indexcselekmény két, további 1 esetben három személy sérelmére követte el az életellenes cselekményt (10. táblázat). Ebből 7 esetben a másik sértett vagy sértettek csak azért estek áldozatul, mert éppen jelen voltak az eseménynél. Ilyen esetekben azt a sértettet tekintettük elsődlegesnek, aki ellen – a cselekmény leírása alapján - a tettes ölési szándéka szinte kizárólag vagy hangsúlyosabban irányult.

Az elsődleges sértettek közel kétharmada szintén férfi volt. Átlagéletkoruk 40,41 év volt, ami jelentősen magasabbnak tekinthető, mint az elkövetők átlagos elkövetéskori életkora. Ezt magyarázhatja az idősebb korosztály eleve magasabb viktimizálódási rizikója (Turvey és

Petherick, 2009), de akár az idősebb korosztály gyakori, esetenként nehezebben tolerálható hatalmi pozíciója, illetve elérhetetlennek tűnő javak birtoklása a fiatalabbakkal szemben. (9. táblázat)

Az esetek nagyobb részében a sértett nem volt idegen az elkövető számára, ezen belül leggyakrabban intim kapcsolatban voltak vele, barátok voltak, vagy valamilyen rokoni kapcsolatban voltak, ennek megfelelően a leggyakrabban együtt is éltek az elkövetővel. Ezt követte az, hogy idegenek voltak az elkövető számára, a legritkább pedig az volt, hogy ismerték egymást, de csak látásból. Ugyanakkor nem elhanyagolható azoknak az aránya, akik nem voltak besorolhatók az előbbi kategóriákba (9. táblázat). A kódolásnál figyelembe vettem az emberi kapcsolatok sokrétűségét, ezért egy-egy kapcsolat több kategóriába is bekerülhetett.

9. táblázat – Az indexcselekmények elsődleges sértettjeinek leíró adatai (N, átlag, SD)

		N	Átlag	SD
Életkora		81	40,41	26,846
Neme	férfi	63	63,0	100
	nő	37	37,0	
Az elsődleges áldozat és az elkövető kapcsolata	idegenek	31	30,7	101
	látásból ismerték egymást	18	17,8	
	baráti kapcsolat	20	19,8	
	üzleti kapcsolat	15	14,9	
	leszármazottja az áldozat	4	4	
	felmenője az áldozat	6	5,9	
	egyéb rokoni kapcsolat	12	11,9	
	együtt éltek	23	22,8	
	intim kapcsolat	21	20,8	
	egyéb	13	12,9	

A cselekmények általános jellemzői

Az indexcselekmények közel fele az expresszív kategóriába volt sorolható, tehát a cselekményben megnyilvánuló indulat a személyre irányult. Ebben a körben a személyes konfliktus volt a leggyakoribb motivációs elem, majd a bosszú és a féltékenység. Az indexcselekmények másik fele instrumentálisnak volt tekinthető, tehát az emberölés valamilyen cél elérése érdekében történt, pl. pénz, szex megszerzése a sértettől. A legtöbb esetben, az esetek közel felében a cél anyagi haszonszerzés volt, ezzel párhuzamosan az esetek harmadában

az emberölés rablással párosult. A szexuális indíték illetve az üzleti konfliktus ezzel szemben kimondottan ritka volt. Természetesen egy cselekmény esetében többszörös motiváció is fennállhat, ilyen esetben minden felfedezhető motivációt jelöltem. Ugyanakkor az esetek körülbelül tizedében nem volt egyértelműen besorolható a cselekmény az expresszív-instrumentális kategóriákba, és a fentiekbe nem sorolható, egyéb motiváció állt fenn. (10. táblázat)

Az indexcselekmény az esetek harmadában egymozzanatosként volt értékelhető, azaz a cselekmény egyetlen jól körülhatárolható aktus volt, és az esetek kétharmadában volt több mozzanatos, azaz az elkövetési magatartásban több, egymástól elkülöníthető szakasz szerepelt, pl. az ölést több részletben, újra és újra lendületet véve aktualizálta, vagy az ölés után a testet mozgatta, ölt majd rabolt, stb. (10. táblázat)

Az esetek körülbelül kétharmadában az elkövető egyedül követte el a cselekményt (10. táblázat), ami megfelel pl. Bolyky (2018) adatainak, ahol 86% volt a magányos elkövetés aránya.

10. táblázat - Az indexcselekmények általános leíró adatai (N, Valid%, Σ)

		N	Valid%	Összesen
Motiváció	anyagi haszonszerzés	49	48,0	102
	bosszú	18	17,8	101
	féltékenység	12	11,9	101
	üzleti konfliktus	5	5,0	101
	személyes konfliktus	38	37,6	101
	elrontott akció	16	15,8	101
	szexuális indíték	5	5,0	101
	egyéb	17	16,8	101
Társtettesek	nem, a tettes egyedül volt	61	58,1	105
	ketten voltak	25	23,8	
	hárman, vagy többen voltak	19	18,1	
Mozzatanosság	egymozzanatos	35	36,5	
	többmozzanatos	61	63,5	96
Sértettek száma	egy	83	82,2	101
	plusz egy	17	16,8	
	plusz kettő vagy több	1	1,0	
Instrumentális-expresszív dimenzió	inkább expresszív	42	42,9	98
	inkább instrumentális	48	49,0	
	nem differenciálható	8	8,2	

Az emberölés rablással párosult	34	34,7	98
Index-cselekményen kívül más emberölés: van még egy *	10	10,0	100
* Csak azokat az eseteket tüntettük fel, ahol az adott változó jelenlétére volt információ az ítéletkiadmányban.			

A cselekmények idői és helyi jellemzői

Az elkövetés napja leggyakrabban az esetek kétharmadában hétköznap (ezen belül leggyakrabban hétfőn és csütörtökön) volt (11. táblázat), ami ellentmond korábbi eredményeknek, miszerint az emberölésnél gyakoribb a hétvégén és ünnepnapokon történő elkövetés az otthon tartózkodó család és az ilyenkor jellemző fokozott alkoholfogyasztás miatt. Ugyanakkor a munkanélküli és alkalmi munkából élő elkövetők (46% és 34,4%) jelen mintában is igen magas aránya (8. táblázat) magyarázza a hétköznap-hétvége rutin és mintázat eltűnését (Bolyky, 2018).

Az elkövetés ideje leggyakrabban éjjelre, illetve estére esett, ami érthető, hiszen az emberek gyakran ebben az időszakban töltik el szabadon, ellenőrizetlenül az idejüket. (11. táblázat)

A legtöbb cselekmény faluban vagy kisebb városban történt, ezzel megelőzték a fővárost és a nagyobb városokat (11. táblázat) ami párhuzamos egyrészt az elkövető lakóhelyének adataival, és azzal az eredménnyel, hogy a háromnegyedük a lakóhelyeül szolgáló településen követte el a cselekményt, másrészt Bolyky (2018) adataival. Meglátása szerint ez a tendencia aláhúzza a munkanélküliség, és az alacsonyabb szocioökonómiai státusz szerepét az emberölés létrejöttében, ugyanakkor hiányolja a kisebb közösségekben tapasztalható egymásra figyelés kontrolláló erejét.

A test felfedezésének leggyakoribb helye (a sértett lakása, a tettes lakása volt, a sértett és a tettes közös lakása) (11. táblázat) egybevág azzal az adattal, miszerint a sértett leggyakrabban nem volt idegen az elkövető számára, ezen belül leggyakrabban intim kapcsolatban voltak vele, barátok voltak, vagy valamilyen rokoni kapcsolatban voltak, ennek megfelelően a gyakran együtt is éltek az elkövetővel (9. táblázat). Érdekes még az utcán, nyílt területen (pl. mezőn), vagy fás területen (pl. erdőben) történő felfedezés relatív magas aránya (11. táblázat), ami egyrészt reflektálhat az elkövető és tettes közötti lazább kapcsolatra, vagy épp ellenkezőleg, a szoros kapcsolat és az elkövetési helyszín miatt szükségessé vált szállításra.

Az esetek négyötödében a felfedezési az elsődleges helyszín volt, tehát ahol a holttest feltalálásra került, ott történt az emberölés is. (11. táblázat)

11. táblázat - Az indexcselekmények helyi és idői jellemzőire vonatkozó leíró adatai (N, Valid%, Σ)

		N	Valid%	Összesen
Az elkövetés ideje	az elkövetés ideje délelőtt 9-11	5	5,4	93
	elkövetés ideje délután 1-6	16	17,2	
	az elkövetés ideje este 6-10	28	30,1	
	az elkövetés ideje éjjel 10-3	30	32,3	
	az elkövetés ideje hajnalban, reggel 3-9	7	7,5	
	az elkövetés ideje déli órákban, ebédszünetben	7	7,5	
Az elkövetés napja	hétfő	20	21,3	94
	kedd	6	6,4	94
	szerda	9	9,6	94
	csütörtök	18	19,1	94
	péntek	13	13,8	94
	szombat	17	17,9	95
	vasárnap	10	10,5	95
Az elkövetés helye	főváros	21	20,8	101
	megyeszékhely	21	20,8	
	város, nem megyeszékhely	26	25,7	
	község	31	30,7	
	nem lakott településen	2	2,0	
A test felfedezése	a sértett lakásán	54	54,5	99
	a tettes lakásán	21	21,2	99
	a sértett és a tettes közös lakása	17	17,2	99
	egyéb lakás	3	3,0	99
	nem lakóépület	11	11,1	99
	vízben	3	3,0	99
	utcán	13	13,1	99
	fás területen	10	10,1	99
	nyílt területen pl. mezőn	13	13,1	99
	járműben	6	6,1	99
	elásva	5	5,1	99
	egyéb helyen	10	10,1	99
A felfedezési az elsődleges helyszín *		81	81,8	99
* Csak azokat az eseteket tüntettük fel, ahol az adott változó jelenlétére volt információ az ítéletkiadmányban.				

Az elkövetés módszere

Az elkövetésben a szűrő-vágó eszköz alkalmazása volt a leggyakoribb, illetve a valamilyen tárggyal való ütlegelés, majd a manuális ütlegelés (12. táblázat). Ez teljes mértékben megfelel más méréseknél tapasztalt tendenciáknak (Bolyky, 2018; Ivaskevics és Almond, 2019). Ezek mind olyan eszközök, amelyek jól látható külsérelmi nyomokat és a környezeten, tettesen is szennyeződéseket okoznak. A halálokok párhuzamosan alakultak az alkalmazott eszközök eloszlásával. Továbbá az esetek majdnem felében az elkövető legalább kétféle eszközt használt a cselekmény során. (Természetesen egy cselekmény esetében többféle eszköz használata is fennállhat, ilyen esetben minden használt eszközt jelöltem.) Szintén körülbelül az esetek felében volt megállapítható, hogy a tettes az eszközt nem hozta magával, hanem alkalmi, legtöbbször a helyszínen talált eszközt használt, és szintén az esetek felében a tettes az eszközt otthagya a helyszínen, ami mind a cselekmények spontaneitására, és a defenzív manőverek átgondolatlanságára és hiányára reflektálnak. (12. táblázat)

A sértett által elszenvedett sérülések eloszlása követi a más mérésnél (Ivaskevics és Almond, 2019) talált tendenciákat: leggyakoribb az arc, majd a torzó sérülése. Az arc sérülésének gyakoriságát a fej sérülékenysége mellett a személynek szóló indulat vagy a szégyen miatti személytelenítés és eltávolítás is magyarázhatja. A szexuális területek sérülése, amely utal a cselekmény szexuális jellegére ebben a mintában is ritka volt. A kezek és karok sérülései, melyek jellemzően a védekezés során sérülnek meg, ebben a mintában az esetek majdnem felében fordult elő, ám csak az esetek harmadában volt ez dulakodásnak és védekezési sérülésnek betudható, ami megfelel korábbi eredményeknek (Bolyky, 2018), ahol csupán az esetek negyedében találtak jelentősebb védekezésre utaló nyomokat. (12. táblázat)

A külsérelmi nyomok az esetek háromnegyedében súlyosak, vagy extrém súlyosak voltak, tehát a sérülések önmagukban is elegendők voltak a halálokozáshoz, vagy jelentősen meghaladták ezt és különös kegyetlenség volt megállapítható. Az esetek felében overkill volt megfigyelhető, azaz a sérülésokozás a halálhoz szükséges mértéket jelentősen túllépte (12. táblázat). Ez jóval magasabb, mint Ivaskevics és Almond (2019) által talált gyakoriság (13%), ami adódhat definíciós eltérésekből is, vagy a vizsgált minta eltéréseiből - ők ugyanis idegen sérelmére elkövetett emberöléseket vizsgáltak, ahol az overkillt megalapozó indulati túltelítettség ritkábban fordul elő.

12. táblázat - Az indexcselekmények elkövetésének módszerére vonatkozó leíró adatok (N, Valid%, Σ , illetve N, átlag, SD)

		N	Valid%	Összesen
Az elkövetés módszere, eszköze	lábbal tapossa	17	17,5	97
	ütés-rúgás	25	25,5	98
	ököllel veri	27	27,8	97
	valamilyen tárggyal üti	42	43,3	97
	sértettet zsinegeli	10	10,3	97
	kézzel fojtás	13	13,3	98
	sértettre rálő	11	11,3	97
	szűrő-vágó	43	43,0	100
	kalapácsszerű tárgy	10	10,2	98
	tompa tárgy	35	35,4	99
	fejsze, csákány	10	10,3	97
	bot (egyéb ütésre alkalmas eszköz)	13	13,4	97
	zacskó, párna vagy rongy	3	3,1	98
	mérgek, gyógyszer	4	4,1	97
	alkalmi eszköz (szék, asztalláb, stb.)	52	53,6	97
	valami egyéb	13	13,3	98
Jelentősen sérült testtáj	fej, nyak	78	80,4	97
	arc	63	64,9	97
	karok, kezek	42	43,3	97
	torzó	60	61,9	97
	lábak	19	19,6	97
	mellek	4	4,1	97
	fenék	5	5,2	97
	genitália	4	4,1	97
Külsérelmi nyomok kiterjedése	nincsenek	2	2,1	96
	minimális (kisebb zúzódások, amelyek valószínűleg a kontrollálás során keletkeztek)	5	5,2	
	mérsékelt (önmagukban nem okoztak volna halált)	23	24,2	95
	súlyos (önmagukban is halálhoz vezettek volna)	58	60,4	96

	extrém (különös kegyetlenség, a halálokozashoz szükségesnél jóval több sérülés, overkill)	52	54,2	96
A halál oka	lőtt seb(ek)	11	11,1	99
	szúrt seb(ek)	30	30,0	100
	vágott, metszett seb(ek)	9	9,0	100
	tompa trauma(k)	40	40,0	100
	fojtás	18	18,0	100
	fulladás	8	8,0	100
	égés, tűz, forróság	4	4,0	100
	egyéb	2	2,0	100
Többféle eszköz	44	44,9%	98	
A tettes a helyszínen talált eszközt használta fel *	46	47,4	97	
Az eszközt a helyszínen felfalálták	48	50,5	95	
A sértett ellenállt, dulakodás volt	38	39,2	97	
Védekezési sebek a sértetten	32	33,3	97	
A sértett száját betömte	10	10,3	97	
Különösen kegyetlen, durva elkövetési mód	52	53,6	97	
		N	Átlag	SD
Sérülések száma	98	17,36	16,072	
Durva sérülések száma (folytonosság megszakadás, törés)	102	10,47	11,649	
Erőbehatások száma	94	13,96	15,176	

Nem általános elkövetési jellegzetességek

Az adatgyűjtés során felmerültek olyan elkövetési magatartások is, amelyek nem tekinthetők általánosnak, ugyanakkor éppen ezek azok a magatartások, amelyek kiugró jellemzőként kezelhetők, amelyek egyedivé, személyessé és ezért mélyebben elemezhetővé teszik az elkövetést. Az elemzésre kevésbé alkalmasak ugyanis azok a magatartások, amelyek az esetek nagy arányában megjelennek, de azok is, amelyek túlságosan ritkák (Salfati, 2000).

A különböző típusú kötözések meglehetősen ritkák voltak, ezen belül a funkcionális, kontrollálást szolgáló kötözés volt a gyakoribb. Az áldozat testén előforduló égetések, egyéb rituális aktivitások, kínzás, rombolás a helyszínen, mind a kifejezetten szórványos magatartások közé tartoztak. Kimondottan ritka volt az emberölés során az erőszakos közömbösülés, vagy a nemi területek bántalmazása, amely párhuzamos a szexuális motivációjú emberölések alacsony előfordulásával. (13. táblázat)

Ebben a körben gyakoribbnak bizonyult a sértett hátulról történő megtámadása, amely az esetek ötödében fordult elő (13. táblázat), és az önbizalom hiányával, bizonytalansággal, a villámszerű támadással hozzák összefüggésbe, de kapcsolódik az áldozat elszemélytelenítéséhez is (Ressler és mtsai, 1995). Az elhúzódo bántalmazás – melynek hátterében állhat az elkövető tapasztalatlansága, vagy kínzás, esetleg vallatás is az anyagi javak hollétének felfedése érdekében - az esetek hatodában fordult elő, a haláltusa elhúzódoása viszont már az esetek negyedében, melynek szintén lehet indoka a tapasztalatlanság, bizonytalanság, ugyanakkor a szexuális motiváció és a kínzás is. (13. táblázat)

13. táblázat – Nem általános elkövetési jellegzetességek leíró adatai (N, Valid%, Σ)

	N	Valid%	Összesen
A sértettet hátulról támadta meg	19	19,6	97
A sértett megkötözése, funkcionális	9	9,0	100
A sértett megkötözése, rituális	2	2,0	100
Rombolás a helyszínen	6	6,1	98
Elhúzódo haláltusa	26	26,8	97
Elhúzódo bántalmazás	15	15,5	97
Égési sebek, rituális	3	3,0	100
Kínzás	4	4,0	100
Erőszakos közösülés	3	3,1	98
Szexuális bántalmazás: vaginális	5	5,1	99
Szexuális bántalmazás: egyéb	4	4,0	99
Szimbolika, rituále a testen	4	4,0	100

A korán elfogottak és a későn elfogottak összehasonlító elemzése

Az elkövetőket két csoportba osztottam a felderítés idejétől függően. Akiknél a cselekmény után egy héten belül megtörtént a felderítés, a korán elfogottak csoportjába kerültek, akiknél egy legalább egy hét volt, azok a későn elfogottak csoportjába.

A két csoport közti különbségeket kategoriális változók esetében Khi-négyzet próbával vizsgáltam. A folytonos változók esetében normál eloszlás esetén független kétmintás t-próbát, nem normál eloszlás esetén független kétmintás Mann-Whitney-féle U-tesztet alkalmaztam. Az elvégzett próbákat teljes terjedelemben a 3. és 4. függelékben közlöm.

A két csoport összehasonlítása a deskriptív adatok mentén

A vizsgált deskriptív adatok tekintetében (nem, lakóhely, a cselekmény feltételes szabadság ideje alatt történő elkövetése, a büntettség, alkohol használata az indexcselekmény idején, illetve az elkövető foglalkozása (3. függelék), az elkövetéskor betöltött életkor, az aktuálisan, és a jelenlegi szabadságvesztés előtt büntetés-végrehajtásban töltött idő, és a cselekmény óta eltelt idő (4. függelék) nem találtam szignifikáns különbséget a korán elfogott és későn elfogott elkövetők között. A végzettség, családi állapot, gyermekek száma, befejezettség, indexcselekmény elkövetése kábítószer hatása alatt, szellemi foglalkozás, tanuló változók esetében a Khi-négyzet próba feltételei nem álltak fenn, ezért nem volt elvégezhető (3. függelék).

A két csoport összehasonlítása a vonásszorongás és a cselekmény közben átélt stressz mentén

A STAI-T kérdőív megbízhatósága ugyan elmaradt az elfogadható szinttől, az eredményt tájékozódásként mégis áttekintem. A teljes mintában 129 fő szerepelt, az átlagos pontszám 44,41 volt, ami kissé magasabb a magyar sztenderd férfiakra vonatkozó értékénél (40,96) (Sipos és mtsai, 1988), és körülbelül megfelel az emberölést elkövetett fogvatartottak körében korábban kapott értékeknek (átlag=43,17) (Ray és mtsai, 2015). (14. táblázat)

A vonásszorongást mérő STAI-T pontszámaiban a két csoport között nem volt szignifikáns eltérés. Nem volt szignifikáns eltérés továbbá a cselekmény közben átélt stressz szubjektív mértékében sem. (4. függelék)

A két csoport összehasonlítása a preferált megküzdési módok (MMPK skálák) mentén

A korán elfogott és a későn elfogott elkövetőket a Megküzdési Mód Preferencia Kérdőív skálái mentén normál eloszlású változók esetén független kétmintás t-próbával, nem normál eloszlású változók mentén Mann-Whitney-féle U-próbával hasonlítottam össze. Orientációs jelleggel az elkövetői populáció átlagértékeit viszonyítom a magyar átlagpopuláció értékeihez (Oláh, 2005), ám mivel a statisztikai elemzés feltételei nem voltak adottak, itt ezeket nem tudtam alkalmazni. A változók eloszlására vonatkozó adatok a 2. függelékben található, a statisztikai próbák eredménye teljes részletességgel az 4. függelékben látható, és a 14. táblázatban kerül szemléltetésre.

A MMPK kérdőív skálái közül a Támaszkérés, a Figyelemelterelés, az Emóciófókusz, az Önbüntetés, az Emóciókiürítés és a Belenyugvás skálákon nem találtam szignifikáns eltérést a korán elfogott és a későn elfogott elkövetők között (5. függelék és 14. táblázat). Tehát a két csoport között nem tapasztalható eltérés az olyan megküzdési stratégiák alkalmazásában, mint a helyzet megváltoztatására irányuló erőfeszítés, ehhez akár közreműködők, segítőtársak keresése, a halogatás és kilépés, a fenyegettség keltette negatív érzelmi állapot felszámolására fókuszálás, a feszültség kontrollálatlan reakciókban való levezetése, a negatív élmények miatti önhibáztatás, vagy a passzív belenyugvás és együttélés (4. függelék). A Támaszkérés és az Emóciófókusz, az Emóció kiürítés skála értékei a magyar átlagpopuláció értékeitől sem térnek el jelentősen, azonban az Önbüntetés és a Figyelemelterelés jól láthatóan magasabb a magyar átlagpopuláció értékeihez képest. (14. táblázat és 1. táblázat).

A Problémacentrikus reagálás területén mutatkozott szignifikáns eltérés a két elkövetői csoport között, miszerint a korán elfogott elkövetők megküzdése általában és szignifikánsan kevésbé (átlag=2,9 SD=0,457) irányul a helyzet megváltoztatására, mint a későn elfogott elkövetőké (átlag=3,1 SD=0,438) ($t_{(108)}=-2,520$ $p<0,05$). A Problémacentrikus reagálás egyébként mindkét elkövetői populációban jelentősen alacsonyabb az átlagpopulációra jellemzőhöz képest (14. táblázat és 4. függelék).

Továbbá a Feszültségkontroll skálán találtam szignifikáns eltérést, mégpedig a korán elfogott elkövetőkkel szemben (átlag=2,6 SD=0,360) a későn elfogott elkövetők ezek szerint nagyobb mértékben (átlag=2,8 SD=0,376) hajlamosak a külvilágtól és a fenyegető ingertől való visszahúzódásra a személyiség stabilitásának megőrzése érdekében, miközben a helyzetmódosítás lehetőségét továbbra is keresik ($t_{(108)}=-2,199$ $p<0,05$) (4. függelék). Ez a megküzdési mód ugyanakkor nem mutat jelentős eltérést az átlagpopulációnál tapasztalható szinthez viszonyítva (14. táblázat és 4. függelék).

Összességében tehát az elkövetői populációnál tendenciaként megfogalmazhatóan az átlagpopulációhoz képest elmarad a problémafókuszú célvezérelt megküzdés, valamint a helyzet keltette negatív érzések kezelése és a stabilitás megőrzésére irányuló erőfeszítés a külvilágtól való visszahúzódás által, ugyanakkor emelkedett a halogatásra, kilépésre, önhibáztatására, a passzív beletörődésre és vélhetően a kontrollálatlan érzelmi és indulati levezetésekre való hajlam. Ezen belül a korán elfogott elkövetőkhöz képest a későn elfogottak megküzdése jelentősen problémaközpontúbb és irányul a helyzet megváltoztatására, és ennek érdekében nagyobb mértékben hajlamosak a külvilágtól és a fenyegető ingertől való visszahúzódásra a személyiség stabilitásának megőrzése érdekében. (14. táblázat)

14. táblázat - A korán elfogott és a későn elfogott elkövetők összehasonlítása a Spielberger Vonásszorongás Skála, Megküzdési Mód Preferencia Kérdőív skálái, valamint a cselekmény közben átélt stresszre vonatkozó kérdés mentén normál eloszlású változók esetén független kétmintás t-próbával (n, átlag, SD, t, p, nem normál eloszlású változók mentén Mann-Whitney-féle U-próbával (medián, SD, W, p); orientációs céllal szerepelnek a táblázatban a MMPK (Oláh, 2005) és a STAI trait skála (Sipos és mtsai, 1988) magyar átlagpopulációra vonatkozó átlagértékei

	Magyar standard (N=453) átlag ± SD	Korán elfogottak		Későn elfogottak		t	p
		n	átlag ± SD	n	átlag ± SD		
MMPK Problémacentrikus reagálás	4.2 ± 0.67	67	2,9 ± 0,457	43	3,1 ± 0,438	-2,520	0,013*
MMPK Támaszkeresés	2.3 ± 0.51	67	2,3 ± 0,640	43	2,1 ± 0,682	1,624	0,107
MMPK Feszültségkontroll	2.7 ± 0.50	67	2,6 ± 0,360	43	2,8 ± 0,376	-2,199	0,029*
MMPK Figyelemelterelés	1.9 ± 0.43	67	2,4 ± 0,476	43	2,4 ± 0,528	0,331	0,741
MMPK Emóciófókusz	2.4 ± 0.37	67	2,2 ± 0,381	43	2,2 ± 0,494	0,030	0,977
MMPK Önbüntetés	1.7 ± 0.50	67	2,5 ± 0,597	43	2,5 ± 0,680	-0,214	0,831
		Korán elfogottak		Későn elfogottak		W	p
		n	medián ± SD	n	medián ± SD		
MMPK Emóciókiürítés	1.6 ± 0.35	67	1,9 ± 0,443	43	1,8 ± 0,520	1458,500	0,912
MMPK Belenyugvás	1.8 ± 0.44	67	2,2 ± 0,699	43	2,2 ± 0,564	1404,500	0,825
Kérem, értékelje, hogy a cselekmény közben milyen fokú stresszt élt át!	-	65	4,0 ± 1,045	39	4,0 ± 1,420	1133,00	0,341
STAI trait skála	40,96	79	44,0 ± 3,396	47	45,0 ± 2,869	2120,500	0,180

* p<0.05, ** p<0.01, *** p<0.001

A két csoport összehasonlítása az elkövetési jellemzők mentén

Az indexcselekmények elsődleges sértettjeire vonatkozó adatok összehasonlítása

Az indexcselekmények elsődleges sértettjeire vonatkozó adatok összehasonlítását a korán elfogottak és a későn elfogottak között Khi-négyzet próbával végeztem a próba feltételeinek megfelelő változókban, melynek eredményei teljes részletességgel az 5. és 4. függelékben található meg.

A statisztikai próbák eredményei szerint ezen a téren nem volt szignifikáns különbség a korán elfogottak és későn elfogottak között. Sem a sértett kora (4. függelék), sem a neme, a lakóhelye, sem a sértett és az elkövető közötti kapcsolat jellegében nem volt statisztikailag szignifikáns különbség kimutatható. Nem volt továbbá eltérés abban sem, hogy az indexcselekménynek egy

vagy több áldozata volt. A sértett lakóközösségére, rokoni kapcsolatra, leszármazotti és felmenői kapcsolatra, egyéb jellegű kapcsolatra vonatkozó Khi-négyzet próba a csoportok kis elemszáma miatt érdemben nem volt elvégezhető. (5. függelék)

A cselekmények általános jellemzőinek összehasonlítása

Az indexcselekmények általános jellemzőire vonatkozó összehasonlítást a korán elfogottak és a későn elfogottak között Khi-négyzet próbával végeztem a próba feltételeinek megfelelő változókon, melynek eredményeit részletesen a 6. függelékben közlöm.

A két elkövetői csoport között nem volt szignifikáns különbség a társtettesi elkövetésben, és a mozzanatosságban. A motivációra vonatkozóan sem találtam szignifikáns különbséget a korán elfogott és későn elfogott elkövetők között. A feltékenységi motivációra, üzleti konfliktusos motivációra, szexuális indítékra, illetve az instrumentalitásra vonatkozó Khi-négyzet próba a csoportok kis elemszáma miatt nem volt érdemben elvégezhető. (6. függelék)

Szignifikáns volt azonban ($\chi^2(1, N=98)=5,109$ $p<0,05$) az a tendencia, miszerint a rablás-emberölés típusú cselekmények a későn elfogottak körében gyakoribbak voltak, mint a korán elfogottak körében. (6. függelék)

A cselekmények idői és helyi jellemzőinek összehasonlítása

Az indexcselekmények általános jellemzőire vonatkozó összehasonlítást a korán elfogottak és a későn elfogottak között Khi-négyzet próbával végeztem a próba feltételeinek megfelelő változókon, melynek eredményeit részletesen a 7. függelékben közlöm.

A cselekmények idői és helyi jellemzőit leíró változóknál nem találtam szignifikáns eltérést a két csoport között. A korán és a későn elfogottak cselekményeinél hasonló arányban fordul elő a holttest feltalálása a sértett lakásában, a tettes lakásában, a sértett és a tettes közös lakásában, vagy az utcán, és a helyszín elsődlegességében sincs különbség. Az elkövetés időpontja és napszaki jellemzői, a test felfedezése egyéb lakásban, a test felfedezése nem lakóépületben, vízben, fás területen, nyílt területen, elásva, egyéb helyen változók esetében Khi-négyzet próba a csoportok kis elemszáma miatt nem volt érdemben elvégezhető. (7. függelék)

Az elkövetés módszerének összehasonlítása

Az indexcselekmények elkövetési jellemzőire vonatkozó adatok összehasonlítását a korán elfogottak és a későn elfogottak között Khi-négyzet próbával végeztem, melynek eredményeit részletesen a 8. függelékben közlöm.

A cselekmények elkövetési jellemzőit leíró változóknak nem találtam szignifikáns eltérést a két csoport között. A korán és a későn elfogottak cselekményeinél hasonló arányban fordulnak elő a különböző elkövetési módok, halálokok, eszközök, a sértetti ellenállás és annak nyomai. A támadott testtájuk eloszlásában sincs szignifikáns különbség, sem az okozott sérülések mértékében. A sértett megkötözése, eszközként kalapács, zacskó, balta, bot, vegyszer, a halál oka vágott-metszett sérülés, fulladás, tűz vagy égés, egyéb, jelentősen sérült a mell, fenék, genitália, a sértett száját befogja, külsérelmi nyomok nincsenek, külsérelmi nyomok kiterjedése minimális változók esetében Khi-négyzet próba a csoportok kis elemszáma miatt érdemben nem volt elvégezhető. (8. függelék)

Nem általános elkövetési jellegzetességek összehasonlítása

Az indexcselekmények nem általános elkövetési jellemzőire vonatkozó adatokat a korán elfogottak és a későn elfogottak között Khi-négyzet próbával vettem össze, melynek eredményeit részletesen a 9. függelékben közlöm.

A cselekmények nem általános elkövetési jellegzetességeit leíró változóknak nem találtam szignifikáns eltérést a két csoport között. A korán és a későn elfogottak cselekményeinél hasonló arányban fordult elő az áldozat hátulról történő megtámadása, a különösen kegyetlen elkövetési mód, az elhúzódó haláltusa és az overkill is. Ugyanakkor éppen a nem általános voltuk miatt, ezeket a változókat a kis elemszámból adódó elemzési nehézség fokozottan érintette, így a legtöbb változón - a funkcionális és rituális kötözés, elhúzódó bántalmazás, rituális és mindenféle égési sebek, kínzás, erőszakos közösülés és a szexuális bántalmazás formái, szimbolika és rituálé a testen, rombolás a helyszínen - a Khi-négyzet próba nem volt elvégezhető. (9. függelék)

Az ölési cselekményhez kapcsolódó poszt-offenzív magatartások összehasonlítása a korán elfogottak és későn elfogottak között

Vannak olyan poszt-offenzív magatartások, amelyek szorosan kapcsolódnak az ölési cselekményhez, és a helyszínen jól felismerhető nyomot hagynak. Ezek természetesen előfordulhatnak olyan cselekmény esetén is, amelyek ún. önmagukat megoldó ügyek, és az elkövető azonnal elfogásra kerül. Ez lehetőséget ad arra, hogy bepillantást nyerjünk a két elkövetői csoport poszt-offenzív magatartása közötti különbségekbe. Az indexcselekményeknél leírt, ölési cselekményhez közvetlenül kapcsolódó és a helyszínen nyomot hagyó poszt-offenzív magatartások jellemzőire vonatkozó, ítéletkiadmányból

származó adatokat a korán elfogottak és a későn elfogottak között Khi-négyzet próbával vettem össze, melynek eredményeit részletesen a 10. függelékben közlöm.

A Khi-négyzet próba elvégzése nem mutatott szignifikáns különbséget ezen magatartások körében, sem a holttest elrejtésére, mozgatására, a nyomok eltüntetésére, sem az áldozat kifosztására és annak részleteire vonatkozóan. Ugyanakkor ezeket a változókat a kis elemszámból adódó elemzési nehézség fokozottan érintette, így a legtöbb változón - a holttest elásása, kútba vagy emésztőbe rejtése, vízben lesúlyozása, darabolása, csonkítása, a sértett arcának letakarása, jelentősebb poszt-mortem bántalmazás és sérülések, szúrások, étel, személyes érték vagy okmány eltulajdonítása az áldozattól, a sértett testéről ékszer eltávolítása, a helyszín megrendezése vagy ilyen célú felgyűjtása - a Khi-négyzet próba nem volt elvégezhető. (10. függelék)

A cselekmény elkövetési jellemzőinek és a cselekménnyel kapcsolatos stressz kapcsolatának vizsgálata

A cselekményhez kapcsolódó stressz mutatóinak leíró elemzése

A cselekményhez kapcsolódó stressz szubjektív megélésére vonatkozó adatokat kérdőíves adatgyűjtésből szereztem be. Ebben a részben a cselekmény közben és után átélt stressz mértékére, annak lefutására vonatkozó sztenderd és saját összeállítású kérdőíves adatgyűjtés eredményei szerepelnek. Ezeket a változókat már csak a későn elfogott elkövetők körében vizsgáltam, miután az ilyen irányú kapcsolatok keresésének voltaképpen csupán az ő körükben van gyakorlati jelentősége, illetve a kérdőívek és kérdések jelentős része is olyan periódusra vonatkozik, amely a korán elfogott elkövetők körében nehezen értelmezhető.

A cselekmény közben átélt stressz mértékét és lefutását mérő kérdések eredményei

A cselekmény közben átélt stresszre vonatkozó kérdésre 39 későn elfogott elkövető adott értékelhető választ. 5 fő (12,8%) abszolút nyugodtnak, 4 fő (10,3%) kissé feszültnak vallotta magát, 5 fő (12,8%) idegesnek érezte magát, de kontrollálta a helyzetet, 10 fő (25,6%) nagyon feszültnak érezte magát, 15 fő (38,5%) pedig soha nem volt feszültebb. Az átlag 4,0 volt, amely a „nagyon feszült voltam” válasznak felel meg (1. függelék). Ezen a téren nem volt különbség a korán elfogott elkövetőkkel szemben (4. függelék).

A stresszreakció lefutására vonatkozó kérdésre 40 későn elfogott elkövető adott értékelhető választ. Ebből 20 fő (50%) arról számolt be, hogy a cselekménytől az elfogásig egyre fokozódott a feszültsége, 18 fő (45%) a cselekmény után nagyon feszült volt, de idővel ez csillapodott és végül megnyugodott. 2 fő (5%) a cselekmény utáni időszakban végig nyugodt volt, és nem volt olyan, aki végig ideges volt. Ezt az utóbbi két variációt a további elemzésekben nem szerepeltettem, mert a statisztikai elemzéseket nem tették volna lehetővé a változó tekintetében. Ugyanakkor fontos eredmény, hogy a feszültség szint alakulásában csupán az első két verzió jelenik meg értékelhető mértékben, a folyamatosan azonos szintű feszültség egyáltalán nem jellemző az elkövetők között. (1. függelék)

A Spielberger-féle Vonásszorongás Kérdőív (PO STAI-S) eredményei

A későn elfogottakkal módosított instrukcióval, a poszt-offenzív szakaszra vonatkozó STAI-S (PO STAI-S) skálát 44 fő töltötte ki értékelhető módon. A kérdőív a cselekmény utáni órákban, napokban tapasztalt feszültség és szorongás mértékére kérdezett rá. Az átlag 62,86 (SD=12,621) volt, amely láthatóan magasabb a magyar mintán mért értékeknél (nők n=338 átlag=42,64 SD=10,79; férfiak n=228 átlag=38,47 SD=10,66), amely azt jelzi, hogy az emberölés utáni órák, napok kiugróan stresszes időszakot jelentettek a vizsgált populáció számára. (1. függelék)

Észlelt Stressz Kérdőív eredményei

A későn elfogottak körében módosított instrukcióval felvett, poszt-offenzív szakaszra vonatkozó skálát 45 fő töltötte ki értékelhető módon. A kérdőív a cselekmény és az elfogás közötti időszakban átélt stressz mértékére kérdezett rá. A skála átlaga 31,15 (SD=10,733) volt (az elérhető maximális pontszám 56) (1. függelék). Ez szintén magasnak értékelhető, amely alátámasztja azt a feltevést, hogy az elkövetés és az elfogás közötti időszakban jelentős stresszt élnek át az elkövetők.

Az elkövetési jellemzők csoportba sorolása

A legmodernebb elméletek mind egyetértenek abban, hogy az elkövetési és az elkövetői jellemzők összekapcsolása akkor a leghatékonyabb, ha azokat nem egyesével próbáljuk „lefordítani”, hanem mintázatokba, típusokba, stílusokba csoportosítjuk őket, és ezek között keresünk összefüggéseket.

Ezért a cselekményeket az elkövetési jellemzők alapján megkíséreltem csoportba rendezni klaszteranalízis segítségével. Ebben csak azok az elkövetési jellemzők szerepeltek, amelyek a helyszínen láthatók, illetve egy helyszínelési jegyzőkönyvben, orvosszakértői véleményben szerepelnek, mert a nyomozást vagy profilalkotás végző személy csak ezekből indulhat ki. Továbbá csak azok a változók szerepeltek, amelyek bináris kódolást kaptak. A klaszteranalízisben minden eset szerepelt, hiszen a helyszíneléskor a nyomozó még nem tudja, hogy az elkövető korán vagy későn elfogott lesz-e.

A klaszteranalízistől azt vártam, hogy olyan – a gyakorlati használhatóság érdekében maximum három – csoportot képezzen, amelyek tematikusan jól megragadhatók, és a későn elfogottak körében is olyan elemszám jut minden csoportba, amely alkalmas arra, hogy az azt követő statisztikai próbák elvégezhetőek legyenek. Az elvégzett klaszteranalízis eredményeit részletesen a 11. függelékben közlöm.

A klaszteranalízis nem hozott olyan eredményt, amely alapján a további statisztikai elemzésre alkalmas elemszámmal bíró csoportok jöttek volna létre. Mind a két, mind a három klaszteres változat esetében az esetek szinte mindegyike egy klaszterbe esett, és csupán egy-két eset került egy vagy két másik klaszterbe: három klaszteres megoldás esetében 3-78-1, két klaszteres elrendezés esetében 81-1 esetszámok születtek. (11. függelék)

A klaszteranalízist elvégeztem csak a későn elfogottakat tartalmazó adatbázison is. A használt elkövetési változók ugyanazok voltak, mint a teljes mintán végzett klaszteranalízis esetében. Az eredmény lényegében ugyanaz, mint a teljes mintán végzett próbák esetében: két klaszteres elrendezésben 30-1, három klaszteres elrendezésben 28-2-1 esetszámok jutottak az egyes klaszterekbe. (11. függelék)

Mindez azt mutatja, hogy az ebben a mintában szereplő esetek legalábbis a vizsgált, helyszínen látható elkövetési jellemzők alapján nem sorolhatók markánsan elkülönülő csoportokba. Lehetséges az is, hogy az esetek túl heterogének, és csupán sokkal több klaszter képzésével lennének a mintázatok megragadhatók. Ám ez a gyakorlati nyomozati munkában nem alkalmazható koncepció, így ettől eltekintettem.

Az elkövetési jellemzők és a cselekménnyel kapcsolatos stresszt mérő mutatók közötti kapcsolat elemzése

Mivel a klaszteranalízis nem hozott használható eredményt, az elkövetési jellemzők és a cselekmény közben átélt stressz, valamint a poszt-offenzív magatartások összefüggéseinek

vizsgálatára szakmai szempontok alapján választottam ki olyan elkövetési változókat, amelyek alkalmasak lehettek az ilyen kapcsolatok feltárására.

A kiválasztott, összesen 65 bináris változó mentén végeztem normál eloszlású skálák esetén független kétmintás t-próbát, nem normál eloszlású változók esetén független kétmintás Mann-Whitney-féle U-próbát, 3 darab folytonos elkövetési változó esetében pedig korrelációt számítottam, melyek eredményei részletesen a 12., 13. és 14. függelékben található. Itt csupán azokat emelem ki, amelyek szignifikáns különbségeket hoztak.

A PO STAI pontszám magasabb volt azoknál az elkövetőknél, akik semmit nem vittek el a cselekmény helyszínéről (átlag=70,1 SD=11,008), mint akiknél igen (átlag=57,9 SD=13,919) ($t_{(29)}=-2,564$ $p<0,05$). (12. függelék)

A PO Észlelt stressz, tehát a cselekmény és az elfogás közötti hosszabb időszakban szintén magasabb volt azoknál a későn elfogott elkövetőknél, akik nem vittek el semmit a helyszínről (átlag=39,2 SD=8,946), mint akik igen (átlag=25,9 SD=13,782) ($t_{(30)}=-3,055$ $p<0,01$). Magasabb volt az ilyen jellegű stressz azoknál is, akiknél az áldozat halálának az oka fulladás volt (átlag=17 SD=9,165), mint akiknél nem (átlag=32,8 SD=12,553) ($t_{(34)}=2,119$ $p<0,05$), ugyanakkor az alacsony elemszám miatt ez az eredmény csupán orientációs jellegűnek tekinthető. (12. függelék)

A cselekmény közben átélt stressz (saját kérdés) esetében nem találtam szignifikáns kapcsolatot az elkövetési jellemzőkkel. (13. függelék)

Az elkövetési változók között voltak folytonos változók is, amelyek kapcsolatát a vizsgált stresszmutatókkal – az eloszlási jellemzők miatt - Spearman korrelációs együtthatóval vizsgáltam, melynek eredményeit teljes részletességgel a 14. függelékben közlöm, és itt a 15. táblázatban szemléltetem.

Ahogy látható, a sértett kora mutat együttjárást egyik vizsgált változóval sem, és ezek között a vizsgált stresszmutatókkal sem. A sérülések és erőbehatások számát jelző elkövető változók egymással együtt járnak, ahogyan az várható is volt. Ugyanez igaz a stresszmutatókra is. Ugyanakkor egyik elkövetési jellemző és stresszmutató között sem mutatható ki együttjárás (15. táblázat). Az egymással szükségszerűen korreláló elkövetési és ugyanígy összefüggő stresszmutatók együttjárnak, ám a két kör, tehát az elkövetési jellemzők és a stresszmutatók elválnak egymástól, nem állnak összefüggésben az elvégzett statisztikai próbák alapján.

15. táblázat - A folytonos elkövetési változók (sértett életkora, durva sérülések száma, erőbehatások száma, sérülések száma összesen) és a stresszmutatók (PO STAI-S skála, PO Észlelt Stressz skála, saját

kérdés) kapcsolatának vizsgálata Spearman korrelációs együtthatóval; szürkével kiemelve a 0,6 feletti értéket mutató korrelációs együtthatók

	A sértett kora	Durva sérülések száma (folytonosság megszakadás, törés)	A sérülések száma összesen	Erőbehatások száma	Kérem, értékelje, hogy a cselekmény közben milyen fokú stresszt élt át!	PO STAI skála	PO Észlelt Stressz skála
A sértett kora	1,000						
Durva sérülések száma (folytonosság megszakadás, törés)	-0,045	1,000					
A sérülések száma összesen	0,164	0,824**	1,000				
Erőbehatások száma	0,144	0,677**	0,826**	1,000			
Kérem, értékelje, hogy a cselekmény közben milyen fokú stresszt élt át!	0,255	0,072	-0,002	0,155	1,000		
PO STAI skála	0,134	0,113	0,029	0,011	0,608**	1,000	
PO Észlelt Stressz skála	0,273	0,168	0,076	0,078	0,586**	0,794**	1,000

A cselekmény után átélt stressz lefutásának és az elkövetési jellemzők kapcsolatának vizsgálatára (saját kialakítású kérdés) Khi-négyzet próbát végeztem, ám az alacsony esetszám miatt szinte minden próbánál előfordult az elvárt öt alatti, sok helyütt elemszám nélküli cella, így a próba nem volt elvégezhető. A próbák eredményeit a 15. függelékben közlöm teljes részletességgel.

Ebben a körben több szignifikáns eltérést találtam. A cselekmény után mérsékelt, majd az elfogásig egyre fokozódó stressz gyakrabban fordult elő azoknál a későn elfogott elkövetőknél, akiknél az elkövetési eszköz szűrő-vágó eszköz volt ($\chi^2(1, N=31)=5,237$ $p<0,05$), többféle elkövetési eszközt is alkalmaztak ($\chi^2(1, N=30)=4,693$ $p<0,05$), és a helyszínen talált eszközt használták fel ($\chi^2(1, N=29)=3,948$ $p<0,05$). (15. függelék)

Összességében az látható, hogy alig ragadható meg statisztikailag az elkövetési jellemzők és a cselekmény közben és után átélt stressz közötti kapcsolat, az elkövetési jellemzők és a stresszmutatók elválnak egymástól. A kimutatható kapcsolatok egyben mutatnak azon a téren, hogy akik semmit nem vittek el a helyszínről, minden jelzés szerint magasabb stresszt élnek át a cselekmény után (de nem közben). Az intenzívebb hosszabb távú stressz az áldozat fulladásos

halálával is összefügghet. Ezen kívül az olyan elkövetési jellemzők, mint a helyszínen talált, szűrő-vágó illetve a többféle eszköz alkalmazása a poszt-offenzív szakaszban egyre fokozódó stresszreakcióhoz kapcsolható, amely indulati reakcióként létrejött cselekményt indikálhat, ahol a cselekmény elkövetésével oldódó indulati töltés megkönnyebbüléshez vezet, amely aztán eltűnik és átadja helyét a realitás okozta szorongásnak.

A poszt-offenzív reakciók elemzése a későn elfogott elkövetők körében

A poszt-offenzív magatartásra vonatkozó objektív adatokat a dokumentumelemzés során szereztem be, a már leírt, alulról-felfelé történő adatgyűjtési módszerrel. Az alábbi elemzésben minden poszt-offenzív magatartás szerepel, ami akár csak egy alkalommal is előfordult az ítéletkiadmányokban.

A poszt-offenzív magatartások elemzése a későn elfogott elkövetőkre terjed ki, akik legalább egy hetet töltöttek szabadlábban a cselekmény elkövetése után, hiszen a legtöbb poszt-offenzív reakció idővel bontakozik ki. Másrészt a tapasztalat azt mutatja, hogy körülbelül egy hét a választóvonal, ha ennyi idő alatt nem születik megoldás az ügyben, akkor hosszabb nyomozásra kell felkészülni (Kovács, 2013). Ezekben az esetekben van igazán jelentősége a profilalkotásnak, és ezen belül a cselekményre adott reakciók ismeretének.

Ugyanakkor vannak olyan poszt-offenzív magatartások, amelyek kimondottan az ölési cselekmény után közvetlenül, ahhoz kapcsolódóan történnek, és azonnali elfogás esetén is van alkalom a megjelenésükre. Ezért szerepel a korábbi elemzésben a két csoport – a korán elfogott és későn elfogott elkövetők - közötti különbségek elemzése is ezen magatartások mentén (Izd. Az ölési cselekményhez kapcsolódó poszt-offenzív magatartások összehasonlítása a korán elfogottak és későn elfogottak között részt, valamint a 10. függelék).

A poszt-offenzív magatartások leíró elemzése

Az ítéletkiadmányból származó, poszt-offenzív magatartásra vonatkozó változókat az értelmezés megkönnyítése érdekében tematikus csoportokba osztva mutatom be. Ez a két csoport a modus operandi és a kézjegy aspektus, vagy más megközelítésben a praktikus vagy az emocionális célt szolgáló magatartások. Ahogy korábban láttuk, mind a cselekmény során, mind a cselekmény után végrehajtott magatartások több célt is szolgálhatnak egyszerre, az elsődleges vagy kizárólagos funkció a finomabb részletek elemzése, és a mintázatba illeszkedés

alapján dönthető el. Itt mégis megkíséreltem a csoportba sorolást, fenntartva, hogy ez természetesen nem általános szabály, cselekményről cselekményre, mintázatról mintázatra alakulhatnak a tematikus hangsúlyok.

A modus operandiként besorolható poszt-offenzív magatartások leíró elemzése

A modus operandi kategóriába esnek azok a poszt-offenzív magatartások, amelyek célszerűen és racionálisan a lebukás elkerülését szolgálják, vagy szolgálnák, ebben az értelemben a helyzettel való problémaközpontú megküzdésről beszélnek. A jelölt elemek nagy része, összesen 38 darab, és a leggyakrabban előforduló magatartások is ide voltak besorolhatók. Az eredmények a 16. táblázatban láthatók, részletesen az 1. függelékben közlöm őket.

A cselekmények körülbelül harmadában volt bizonyosan megállapítható, hogy a tettes semmit nem vitt el az áldozattól. Az esetek majdnem felében ezzel szemben szerepelt az ítéletkiadmányban az emberölés mellett kifosztás is, azaz az elkövető valamit eltulajdonított az áldozattól. A tettes leggyakrabban pénzt vett el a sértettől, vagy valamilyen értékesíthető dolgot (pl. műszaki cikket, műtárgyat, ékszert, stb). Ennél már jóval ritkábban, és csupán egyetlen esetben fordult elő étel vagy ital eltulajdonítása. (Alacsony anyagi, és inkább személyes értéke miatt okmányok és személyes értékek eltulajdonítása a kézjegy aspektusoknál szerepel.) Az ide vonatkozó nemzetközi prevalencia-adatok igen nagy varianciát mutatnak különösen az emberölés típusától, illetve a kriminális előzménytől függően – több adat is arra utal, hogy a sértett kifosztása az áldozat tárgyként való kezelését jelzi, illetve a cselekményt megelőző szexuális krimenekkel mutat kapcsolatot, míg a vagyon elleni cselekményekkel nem (Horning és mtsai, 2010; Ivaskevics és Almond, 2019). Az eltulajdonítás mikéntjét tekintve körülbelül az elkövetők harmada kutatott a helyszínen, a tizedük pedig a sértett testéről vette le az ékszert. Ez utóbbi az áldozat tárgyként kezelését még erősebben húzza alá. (16. táblázat)

A megszerzett zsákmányt az elkövető legtöbbször, körülbelül minden harmadik esetben valamilyen módon felhasználta, minden ötödik esetben elvesztette vagy eldobta, elrejtette, az esetek tizedében eladta, ennél ritkábban elszórakozta, zálogba adta. Az esetek huszadában az elkövető a cselekmény után közvetlenül vásárolni ment, ami arra utal, hogy a cselekmény célja a sürgős pénzszerzés lehetett. Az elkövetők tizede feltűnően költekezett a cselekmény után, ami a defenzív taktika hiányát, és ezáltal dezorganizáltságot jelezhet. (16. táblázat)

Az esetek felében a tettes egyáltalán nem tett semmit azért, hogy a nyomokat eltüntesse. Háromnegyedik a holttestet gondatlanul, hanyagul rejtette el, figyelmet nem fordított rá, vagy egyáltalán nem is próbálta meg elrejtetni. Elmondhatjuk, hogy az ilyenfajta gondatlanság és

hiányosság – akár a pánik, akár a kriminális tapasztalatlanság, akár az elbizakodottság miatt – a későn elfogottak körében is igen gyakorinak bizonyult (16. táblázat). Ez az arány megfelel korábbi adatoknak (Salfati és Haratsis, 2001; Ivaskevics és Almond, 2019).

A test mozgatására, például arrébb húzására, forgatására a cselekmények harmadánál volt adat. Ennek egyik praktikus funkciója a test elrejtése, melyet az esetek negyedében tett meg az elkövető hatékonyan. Az esetek tizedében a tettes elásta a holttestet, körülbelül ilyen arányban került sor vízben való lesúlyozásra is, és egyetlen esetben kútba vagy emésztőbe rejtette, és egy esetben feldarabolta a testet, amelynek természetesen vannak a kézjegy aspektushoz tartozó formái is (agresszív, offenzív típusok), melyet itt nem jelöltem külön. Csak minden huszadik elkövető próbálta meg elszállítani, vagy szállította is el a cselekmény helyszínéről a testet (16. táblázat). A korábbi adatok azt mutatják, hogy a test mozgatásának, szállításának előfordulása nagyban függ a cselekmény előzményeitől és típusától, ugyanakkor a test elrejtésére vonatkozó korábbi magyar adatoknak (Bakóczy, 1984) megfelelnek az itt kapott arányok.

Az esetek harmadában az elkövető a cselekmény után megmosakodott, átöltözött, amit indokolhatott, ha az elkövető teste és ruházata vérrel erősen szennyeződött. Természetesen a nyilvánvaló praktikus funkció mellett a mosakodásnak és átöltözésnek pszichológiai jelentősége is lehet a megtisztulás, a meg nem történté tevés mechanizmusain keresztül. (16. táblázat)

Az elkövető egyetlen esetben gyűjtotta fel a helyszínt, és két esetben megrendezte a helyszínt azzal a céllal, hogy azt megváltoztassa, a cselekményt álcázza, a gyanút elterelje, a nyomokat eltüntesse, vagy másnak állítsa be a történeteket, mint ami az valójában volt. Ahogy látható, ez ritka magatartásnak bizonyult (16. táblázat). Ez megfelel nemzetközi adatoknak (pl. Keppel és Weis, 2004; Salfati és Dupont, 2006; Sorochinski és mtsai, 2015), amelyek szintén nagyon ritka előfordulást találtak a megrendezés tekintetében, ugyanakkor az utóbbi években emelkedő tendenciát jeleznek.

Az esetek negyedében az elkövető megfenyegette a bűntársát, ami gyakori magatartásnak tekinthető azzal összevetve, hogy a későn elfogottak között az esetek körülbelül felét követte el a tettes egy vagy több társsal. Az elkövetők negyede megtévesztő, félrevezető történetet adott elő vallomásként, és tizede mást vádolt meg a cselekmény elkövetésével. Ritka magatartás volt, csak két esetben fordult elő, hogy a tettes a cselekmény után ügyvédet keresett fel az ügyel kapcsolatban. Csupán egyetlen elkövető számolt be arról, hogy szándékában állt feladni magát, de végül meggondolta magát. (16. táblázat)

Az elkövetők ötöde a cselekmény után szökésben volt, menekült, rejtőzködött. Ennek jegyében az elkövetők negyede elköltözött addigi tartózkodási helyéről, ami kissé magasabb, mint az ide vonatkozó korábbi fellelhető adat (Alison és mtsai, 2005). Körülbelül ötödük szándékozott külföldre menni ám ezt nem tette meg, tizedük elment külföldre. A poszt-offenzív magatartások ilyen köre összességében tehát nem bizonyult gyakorinak a későn elfogott elkövetőknél. (16. táblázat)

16. táblázat – Az ítéletkiadmányban szereplő, modus operandiként értékelt poszt-offenzív magatartások gyakorisági mutatói a későn elfogott elkövetők körében (n, %, Σ)

	N	Valid%	Összesen
A test elrejtése gondatlanul, nem törődve, nem rejtett	28	75,7	37
Bizonyítékoktól szabadult	24	66,7	36
A tettes nem próbálta meg eltüntetni a nyomokat	18	48,6	37
Kifosztás	17	47,2	36
Eltulajdonítás az áldozattól: pénz	15	40,5	37
Nem vitt el semmit	13	38,2	34
A tettes kutatott a helyszínen	14	37,8	37
A zsákmányt felhasználta	13	37,1	35
A holttest mozgatása	12	33,3	36
Eltulajdonítás az áldozattól: értékesíthető dolog	11	29,7	37
Büntárs megfenyegetése	8	28,6	28
Mosakodás, átöltözés	10	27,8	36
Megtévesztő történet vallomásként	10	27,8	36
A test elrejtése hatékonyan	9	25,7	35
Elköltözött	9	24,3	37
A zsákmányt eldobta, elvesztette, elhagyta	8	22,9	35
Szökés, elrejtőzés (pucolás)	7	18,9	37
Eltulajdonítás az áldozattól: okmányok	6	16,2	37
A tettes a nyomokat megpróbálta eltüntetni, de sikertelenül	6	16,2	37
Külföldre szándékozott menni	6	16,2	37
A zsákmányt elrejtette	5	14,3	35
Mást vádolt a cselekmény elkövetésével	5	13,9	36
Feltűnő költségek	4	11,1	37
A zsákmányt eladta	4	11,1	36
A zsákmányt elszórakozta	3	8,3	36
A sértett testéről levett ékszer, elvitt	3	8,3	36
A holttest elásása	3	8,3	36
Vízben lesúlyozás	3	8,1	37
Külföldre ment	3	8,1	37
A zsákmányt zálogba adta	2	5,7	35

Vásárolni ment	2	5,6	36
A test elszállítása, vagy ennek szándéka	2	5,6	36
A helyszín megváltoztatása: megrendezés	2	5,6	36
Ügyvéd felkeresése	2	5,6	36
Fel akarta adni magát, de meggondolta	1	2,8	36
A holttest kútba vagy emésztőbe rejtése	1	2,8	36
A helyszín megváltoztatása: felgyújtás	1	2,8	36
Eltulajdonítás az áldozattól: étel, ital	1	2,7	37
A test feldarabolása	1	2,6	38

A kézjegy aspektusként besorolható poszt-offenzív magatartások leíró elemzése

Kézjegy aspektusként azokat a magatartásokat értékeltem, amelyek valamilyen érzelmi szükségletből vagy reakcióként születtek, mint a megbánás vagy szégyen, magas fokú stressz, izgalomkeresés, a kapcsolat szimbolikus fenntartása az áldozattal. Összesen 22 magatartás került ebbe a kategóriába, ám a leggyakoribb is csupán az esetek harmadában fordult elő. Az eredmények a 17. táblázatban láthatók, részletesen az 1. függelékben közlöm őket.

A testen az esetek tizedében voltak jelentősebb poszt-mortem sérülések, melyek nem mozgatas, hanem egyértelműen poszt-mortem bántalmazás eredményeként keletkeztek. Poszt-mortem szúrások egyetlen esetben voltak igazolhatók, valamilyen egyéb módon történő poszt-mortem bántalmazás három esetben. A halál után elszenvedett sérülések lehetnek az overkill megnyilvánulásai, amikor az elkövető indulati előntöttsége az öléssel nem ürül ki, ezért annak ventillálása folytatódik a halál után is (Izd. harag-megtorló típus). De keletkezhettek a tettes olyan explorációs vagy ritualisztikus tevékenysége nyomán is, amit az áldozat halála előtt nem tudott megvalósítani (Izd. hatalom-megerősítő típus, szadisztikus elkövető, dezorganizált elkövető). Mindkét esetben igaz, hogy a poszt-mortem sérülések csonkítás formájában is megvalósulhatnak, ez itt egyetlen esetben fordult csak elő. (17. táblázat)

A cselekmény megbánását jelezheti, ha az elkövető mentőt hív a sértetthez, ez egyetlen esetben fordult elő. Ugyanakkor a késői elfogás arra utal, hogy az elkövető ezzel párhuzamosan nem adta fel magát, ami a mozgatórugók többrétegűségét, vagy a megtévesztés szándékát jelzi ebben az esetben. A megbánást jelezheti, vagy az elszemélytelenítést szolgálhatja az áldozat arcának letakarása, amely 3 esetben fordult elő, ez korábbi adatok szerint is hasonlóan ritka jelenségnek bizonyult (Salfati és Dupont, 2006; Horning és mtsai, 2010; Ivaskevics és Almond, 2019). Az elkövető minden huszadik esetben letakarta az egész testet, vagy becsomagolta, betekerte valamilyen anyagba, például pokrócba, zsákba, nejlonba – ezek a magatartások azonban a meg nem történtté tevés mellett a rejtést is szolgálhatják. Nemzetközi adatok a test letakarását

illetően ennél némileg magasabb előfordulást találtak (Salfati és Haratsis, 2001; Salfati, 2003; Salfati és Dupont, 2006; Häkkänen-Nyholm és mtsai, 2009; Horning és mtsai, 2010). (17. táblázat)

Az esetek harmadában volt bizonyosan megállapítható, hogy a tettes semmit nem vitt el az áldozattól, tehát a cselekmény célja nagy valószínűség szerint nem az anyagi haszonszerzés lehetett. Minden tizenkettedik esetben valamilyen személyes értéket (pl. fényképet, személyesebb ékszert, stb.), az esetek hatodában pedig okmányokat vitt el a tettes, amelyeknek tehát nem anyagi, hanem érzelmi értékük volt a számára, szuvenírként vagy trófeaként szolgáltak a számára. Korábbi adatok ezzel kapcsolatban magasabb előfordulást kimondottan a sorozatos elkövetők esetében talált jellemzőnek (Bakóczy, 1984; Alison és mtsai, 2005; Salfati és Bateman, 2005). Érzelmi funkciója van annak is, amikor az elkövető a megszerzett dolgot odaajándékozza, jellemzően egy hozzá közel álló személynek. Ennek célja sokszor az elkövető önbizalmának a megerősítése a megajándékozott személlyel szemben. Ez a magatartás minden tizenkettedik esetben fordult elő. (17. táblázat)

Minden hetedik elkövető ment a cselekmény után közvetlenül kocsmázni, italozni vagy kábítószer fogyasztani, illetve társaságba. Egyetlen esetben volt adat arra vonatkozóan, hogy az elkövető alkoholfogyasztása megnőtt a cselekmény után. Körülbelül a harmaduk mondta el valakinek a történeteket – ez körülbelül megegyezik más helyen talált adatokkal (Alison és mtsai, 2005). Ezek olyan magatartások, melyek célja a feszültség csökkentése, az attól való megszabadulás, egyrészt a szerhasználat útján, másrészt a társas jelenlétből adódóan, ám a korábbi adatok (Häkkänen-Nyholm és mtsai, 2009) azt is jelzik, hogy ez a magatartás függ az elkövető életkorától és nemétől is. (17. táblázat)

Egyetlen esetben a tettes a cselekmény után szuicid kísérletet követett el vagy szuicid gesztust tett, függetlenül annak letális potenciáljától vagy a meghalási szándék határozottságától (17. táblázat). Ennek hátterében számos ok állhat, a cselekmény miatti büntudat, az áldozatban látott nélkülözhetetlen személy elvesztése, vagy menekülési kísérlet a kialakult helyzetből. Az ide vonatkozó prevalencia-adatok jelentős időbeli és térbeli varianciát mutatnak. Hazai, bár nem friss adatok ennél kissé magasabb előfordulást mutatnak (Bakóczy, 1984; Rózsa, 2013).

Három esetben céltalanul autózott, járkált, kóborolt az elkövető a cselekmény után rövid időn belül, amit a tapasztalat szerint azok a fantáziavezérelt elkövetők tesznek, akik egyébként is hajlamosak az éjszakai életmódra és az ilyen cirkáló magatartásra. (17. táblázat)

Minden tizenkettedik elkövetőnél volt információ arra vonatkozóan, hogy a cselekmény után rövid időn belül visszatért a helyszínre (17. táblázat). Ennek több oka lehet: az elkövető meg

akar győződni róla, hogy az áldozat valóban meghalt, hogy a cselekmény felfedezése megtörtént vagy nem, újra akarja élni a történetet, vagy fenntartani egy szimbolikus kapcsolatot az áldozattal. Az első esetekben a feszültség tolerálásának képtelensége, az utolsó esetben az izgalom keresése áll a háttérben. Az értelmezés itt is a teljes mintázat alapján lehetséges. Az ide vonatkozó prevalencia adatok ismét nagy változatosságot jeleznek az emberölés típusától függően, a hazai adatok (Bakóczy, 1984) emelkedett gyakoriságot jeleznek a szexuális emberölések és a konfliktusos emberölések körében.

Az elkövetők harmada követte a cselekménnyel kapcsolatos média híreket, tizede pedig tájékozódott vagy megkísérelt tájékozódni a nyomozás haladásáról (17. táblázat). Ennek egyik oka lehet defenzív is, ugyanakkor praktikusán ez a felderítés elkerülésében nem sokat segít. Ugyanakkor az elkövető bizonytalanságérzését csökkentheti, növelheti az önbizalmát, és narcisztikus kielégülést nyújthat a számára.

Minden hatodik elkövető a cselekmény után újabb cselekményt tervezett vagy hajtott végre, és minden ötödik az indexcselekményt követő 6 hónapon belül realizálta is az újabb életellenes cselekményt (17. táblázat), melyben számos személyiségbeli és érzelmi tényező szerepet játszik. A prevalenciát illetően igen kevés adat áll rendelkezésre, azonban általános megállapítás, hogy a sorozatgyilkosság ritka, azt itt mértnél valamivel ritkább jelenségnek tekinthető (Bakóczy, 1984; Broadhurst és mtsai, 2018; Sturup, 2018).

17. táblázat – Az ítéletkiadmányokban szereplő, kézjegyként értékelhető poszt-offenzív magatartások gyakorisági mutatói a későn elfogott elkövetők körében (n, %, Σ)

	N	Valid%	Összesen
Események követése a médiában	9	36,0	25
Visszatérés a helyszínre rövid idő múltán	11	30,6	36
Elmondta valakinek a cselekményt	10	27,8	36
Újabb cselekmény tervezése, kivitelezése	6	16,7	36
A testen jelentősebb poszt-mortem sérülések	5	13,9	36
Kocsmázni ment, italozott vagy drogozott	5	13,9	36
Társaságba ment	5	13,9	36
6 hónapon belül újra ölt	5	13,9	36
Tájékozódás a nyomozás állásáról	4	11,1	36
Poszt-mortem bántalmazás egyéb módon	3	8,3	36
A zsákmányt elajándékozta	3	8,3	36
Autózás, járkálás, kóborlás	3	8,3	36
A sértett arcának takarása	3	8,1	37
Eltulajdonítás az áldozattól: személyes érték	3	8,1	37

A test letakarása	2	5,6	36
A test csomagolása, betekerése (pl. pokrócba, zsákba)	2	5,6	36
Poszt-mortem szúrások	1	2,8	36
Mentőt hívott	1	2,8	36
Szuicid kísérlet	1	2,8	36
Egyre több alkohol fogyasztása	1	2,8	36
Csonkítás	1	2,6	38

A poszt-offenzív magatartások leíró adatainak elemzése az emberölési típusok szerint

Az ítéletkiadmányok poszt-offenzív magatartásokra vonatkozó gyakorisági adatainak pszichológiai tematika szerinti értelmezése szintén értékes perspektívát jelent, ugyanakkor rámutat arra is, hogy a téma elemzése ennél jóval mélyebb és szerteágazóbb módon is lehetséges.

Az organizált és dezorganizált típusoknál leírt poszt-offenzív magatartások elsősorban a hatékony defenzív cselekményekre, illetve azok hiányára vonatkoznak: a holttest szállítása, elrejtése illetve otthagynása, a bizonyítékok eltüntetése illetve otthagynása tartoznak ide (Ressler és mtsai, 1995). A test elszállítása kimondottan ritkán fordult elő, és a nyomok eltüntetésére tett kísérlet (amely esetben a szándék megvolt, csak a kivitelezés maradt elégtelen) szintén. Az organizált elkövetés jellemzői közül a bizonyítékoktól való azonnali megszabadulás volt jellemző, és a test hatékony elrejtése is az esetek negyedében fordult elő. Ezen belül a holttest elásása volt gyakori, és a vízben lesúlyozás, a kútba vagy emésztőbe rejtés csupán egy esetben fordult elő. Ezzel szemben az olyan dezorganizált jellemzők, mint az, hogy a tettes egyáltalán nem próbálta meg eltüntetni a nyomokat, a testet vagy hanyagul vagy sehogyan sem rejtette el, a leggyakoribb jellemzők voltak az egész változósorban.

Az instrumentális cselekményekre jellemző poszt-offenzív magatartások közül a megtévesztő történet előadása vallomásként volt a legjellemzőbb, körülbelül az esetek harmadában fordult elő. Ide értendő az is, ami az instrumentális elkövetőkre jellemző, hogy tagadják a felelősségüket a cselekményben, vagy narratívájukban a reaktivitást hangsúlyozzák és az instrumentalitást palástolják (Porter és mtsai, 2007). Ilyen például amikor valaki mást vádolnak a cselekmény elkövetésével, ami körülbelül minden kilencedik esetenél volt dokumentálható. Egy másik, kimondottan instrumentális magatartás az áldozat meglopása (Häkkinen és Laajasalo, 2006), szintén gyakori magatartás volt a mintában, szinte az esetek felében fordult elő kifosztás, amely szinte minden esetben pénz, de szintén gyakran valamilyen értékesíthető dolog elvételét jelentette. Ennek egy sajátos és többletjelentéssel bíró változata az, amikor az

elkövető az áldozat holttestéről veszi le az ékszert, mert ez a magatartás aláhúzza az áldozat tárgyként kezelését. Ez viszonylag ritka volt, nagyjából minden tizedik esetben fordult elő. Az instrumentális poszt-offenzív magatartások közé sorolják azt is, amikor az elkövető a cselekmény után elköltözik addigi lakóhelyéről, akár a környékről, vagy az országból is, mellyel nehezíti a nyomozó hatóság munkáját azáltal, hogy nehezebben elérhetővé válik (Almond és mtsai, 2018). A jelen mintában ez gyakori magatartás volt, az esetek negyedében elköltözött az elkövető, gyakran külföldre. Az instrumentális elkövetőhöz köthető továbbá a megrendezés (Salfati és Bateman, 2005), amely ritka jelenség volt jelen mintában. További, ám ellentmondásos jelenség a csonkítás. Vannak nézetek, melyek szerint a csonkítás, és vélhetően a darabolás defenzív formája instrumentális jellemző (Almond és mtsai, 2018). Más nézetek szerint (Salfati és Haratsis, 2001; Santtila és mtsai, 2003; Salfati és Dupont, 2006) a csonkítás és a darabolás csupán agresszív és offenzív típusai expresszív jellemzők a cselekményben. Jelen mintában mind a darabolás, mind a csonkítás igen ritka volt, csupán egy-egy esetben fordult elő.

A négyes tipológiában is említésre kerülnek poszt-offenzív magatartások (Keppel és Walter, 1999; Turvey, 2012). A hatalom-érvényesítő típus a testet nem rejti, zavartalanul hagyja hátra, és sokszor nem tesz óvintézkedéseket, mert azokat szükségtelennek látja. Ezek egybeesnek a fentebb dezorganizáltként leírt magatartásokkal – nem próbálja eltüntetni a nyomokat, a test elrejtése hanyagul vagy sehogyan –, melyek a leggyakoribb magatartások közé tartoztak jelen mintában. A hatalom-megerősítő típus gyakran gyűjti továbbá a cselekménnyel kapcsolatos sajtótermékeket, ami megfeleltethető annak, hogy követi az eseményeket a médiában – ez minden harmadik esetben megjelent a mintában. Az ilyen típusú elkövetőnél megjelenhetnek poszt-offenzív csonkítások az exploratív aktivitás keretében – csonkítás csupán egy esetben fordult elő a mintában. Megjegyzendő azonban, hogy más típusú vagy intenzitású poszt-mortem bántalmazások azonban ennél jóval gyakoribbak voltak, akár minden ötödik cselekménynél előfordultak. Ez megjelenhet a harag-megtorló típusnál is ám ott nem explorációként, hanem az öléssel még ki nem ürült indulatainak levezetéseként, az áldozat megalázásaként. Ez az elkövető gyakran letakarja az áldozat szemét, arcát, ám nem a szégyen jeleként, hanem deperszonalizációként, megalázásként. A harag-izgalom típusú elkövető esetében poszt-mortem szexuális aktus lehetséges, mely az egyéb módon történő poszt-mortem bántalmazás kategóriába esik, és igen ritka jelenségnek bizonyult.

A szuvenírek begyűjtése előfordulhat mind a hatalom-megerősítő, mind a harag-megtorló, mind a harag-izgalom típusú elkövetőnél. Ez a magatartás az áldozat kifosztásánál található,

ugyanakkor abban a változatban, amikor az eltulajdonított tárgyak nem képeznek értékelhető anyagi értéket. A személyes érték eltulajdonítása három, az okmányok (mint kedvelt szuvenírek) eltulajdonítása hat esetben fordult elő. A szuvenírek sorsa gyakran az elajándékozás, mert a tettest ez emlékezteti a hatalmára, hogy viselőjével bármikor ugyanazt tehetné, mint az áldozatával. Ilyen magatartás szintén három esetben fordult elő, tehát kimondottan ritkának tekinthető.

A cselekménnyel kapcsolatos stressz mutatói és a poszt-offenzív magatartás objektív mutatói közötti kapcsolatok vizsgálata

A cselekménnyel kapcsolatos stressz és poszt-offenzív magatartás ítéletkiadmányból származó, objektív változóinak kapcsolatát normál eloszlású skálák esetében független kétmintás t-próbával, a nem normál eloszlású skála esetében független kétmintás Mann-Whitney-féle próbával vizsgáltam. A próbák eredményeit részletesen a 16. és 17. függelékben közlöm.

Megjegyzendő, hogy ebben az elemzésben csak a helyszínen nyomot nem hagyó magatartások szerepelnek, mivel a helyszínen nyomot hagyó poszt-offenzív magatartások stresszmutatókkal való kapcsolatának elemzése már megtörtént az elkövetési jellegzetességek és a stresszmutatók kapcsolatának vizsgálatánál, melynek az eredményei részletesen a 12., 13. és 14. függelékben található. Ennek oka, hogy azok a magatartások, melyek jól látható nyomot hagynak a helyszínen, az elkövetési magatartás elemzésében, besorolásában és a profilalkotásban jól felhasználhatók, miután a nyomozás kezdetétől ismertek. A statisztikailag szignifikáns eredményeket a 3. ábra szemlélteti, szerepeltetve a korábbi elemzésben szereplő poszt-offenzív magatartások közül relevánsat is (semmit nem vitt el).

A poszt-offenzív magatartások és cselekmény közben átélt stressz között nem volt szignifikáns kapcsolat kimutatható. (13. és 17. függelék)

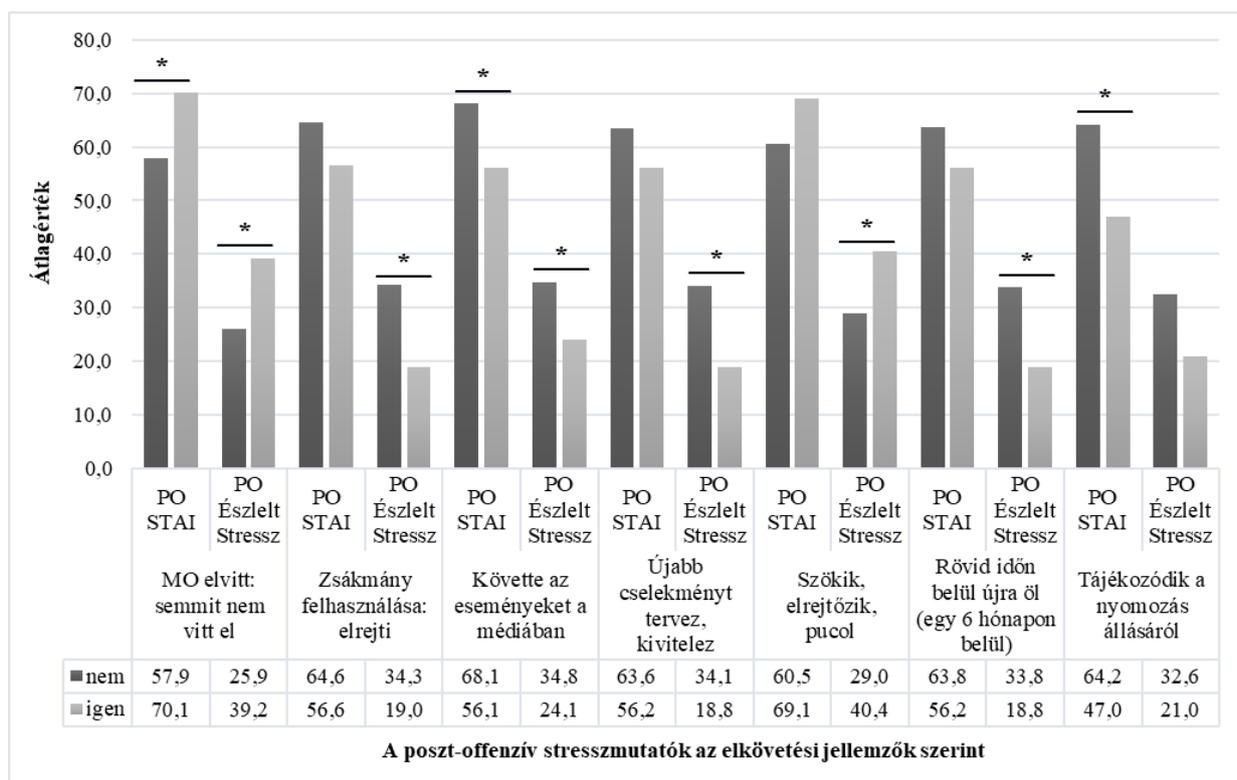
Ugyanakkor érdekes eltérés mutatkozik a cselekmény utáni órákban, napokban átélt stressz mértéke (PO STAI-S skála) és a cselekmény és az elfogás közti időszakban átélt stressz (PO Észlelt Stressz skála), tehát a rövid és hosszabb távú stresszélmény, illetve az ehhez kapcsolódó poszt-offenzív magatartás objektív változóinak mintázatában. (3. ábra)

A rövid távú, tehát a cselekmény utáni órákban és napokban tapasztalt feszültség (PO STAI-S skála) szignifikánsan magasabb értéket mutatott ($t_{(21)}=2,655$ $p<0,05$) azoknál, akik nem követték az eseményeket a médiában (átlag=68,1 SD=7,977), mint akik követték a híreket (átlag=56,12 SD=13,757). Ugyanez igaz azokra is, akik nem tájékoztak semmilyen formában a nyomozás állásáról (átlag=64,2 SD=12,877), szemben azokkal, akik igen (átlag=47,0

SD=14,000) ($t_{(31)}=2,198$ $p<0,05$). Az alacsony elemszámok miatt azonban ezek az eredmények csupán tájékozódásra alkalmasak. (16. függelék és 3. ábra)

A hosszabb távú, tehát a cselekmény és az elfogás közötti időszakban átélt stressz (PO Észlelt Stressz skála) szignifikánsan magasabb értéket mutatott azoknál a későn elfogott elkövetőknél, akik nem rejtették el az eltujadonított zsákmányt (átlag=34,39 SD=12,748), mint akik elrejtették (átlag=19 SD=7,348) ($t_{(31)}=2,584$ $p<0,15$). Magasabb azoknál is, akik nem követték az eseményeket a médiában (átlag=34,81 SD=9,551), mint akik követték (átlag=24,16 SD=12,933) ($t_{(22)}=2,297$ $p<0,05$). Alacsonyabb volt ez az érték azoknál, akik terveztek vagy kiviteleztek újabb életellenes cselekményt (átlag=18,8 SD=13,773), mint aki nem terveztek vagy követték el újabb homiciumot (átlag=34,14 SD=12,001) ($t_{(32)}=2,587$ $p<0,05$). Ezt alátámasztja, hogy hasonló tartalmú változón, miszerint alacsonyabb stressz mutatkozott azoknál, akik 6 hónapon belül újra öltek (átlag=18,8 SD=13,773), mint akik nem (átlag=33,759 SD=12,058) ($t_{(32)}=2,514$ $p<0,05$). Magasabb stresszel jár együtt a cselekmény és az elfogás között az, ha az elkövető szökésben van (átlag=40,43 SD=10,581), mint amikor ez a körülmény nem áll fenn (átlag=29,04 SD=12,848) ($t_{(33)}=-2,163$ $p<0,05$). Az alacsony elemszámok miatt ezek az eredmények szintén csupán tájékozódásra alkalmasak. (16. függelék és 3. ábra)

A cselekmény után átélt stressz lefutásának (saját kialakítású kérdés) és a poszt-offenzív magatartás objektív mutatók (ítéletkiadmányból jelölt változók) kapcsolatának vizsgálatára Khi-négyzet próbát végeztem, ám az alacsony esetszám miatt minden próbánál előfordult az elvárt öt alatti, sok helyütt elemszám nélküli cella, így a próba nem volt elvégezhető. Három esetben álltak fenn a próba feltételei, azonban szignifikáns különbség nem volt kimutatható egyik poszt-offenzív magatartás tekintetében sem a stressz lefutása szerint. Az elvégzett próbák eredményei részletesen a 18. függelékben láthatók.

3. ábra - A cselekménnyel kapcsolatos stressz mutatói és a poszt-offenzív magatartás objektív változói közötti kapcsolat független kétmintás t-próbák eredményei alapján, a skálák átlagértéket feltüntetve; az ábrán csak a szingifikáns eredményt mutató poszt-offenzív változó kerülnek bemutatásra; (* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$)

Összességében (3. ábra) az látható, hogy a cselekmény közben átélt stressz, valamint a stressz lefutásának típusa nem áll kapcsolatban az objektíve megragadható poszt-offenzív magatartásokkal. Általában magasabb stresszélmény jellemző azokra, akik nem vittek el semmit a cselekmény helyszínéről, tehát vélhetően nem anyagi haszonszerzéssel motivált emberölést követtek el. A cselekmény utáni órákban és napokban magasabb szorongást átélő elkövetőkre kevésbé jellemző az események médiában való követése, vagy a nyomozás állásáról való tájékozódás. A hosszabb idejű, a cselekmény és az elfogás között jellemző stressz szintén azoknál magasabb, akik nem követték az eseményeket a médiában. Ezen kívül intenzívebb stresszt éltek át azok, akik nem rejtették el a zsákmányt, illetve akik szökésben voltak és rejtőzködniük kellett. A hosszabb periódusban alacsonyabb stresszt éltek át azonban azok, akik újabb életellenes cselekmény terveztek, vagy hajtottak végre, különösen a cselekményt követő 6 hónapban. Mindezek az eredmények azt mutatják, hogy a magasabb stressz-szint egyrészt a lebukás lehetőségét közvetlenül hordozó elemekhez kapcsolódik, és ezzel egyidejűleg az azzal kapcsolatos ingerek kerüléséhez. Nem meglepő eredmény, hogy a

bűnismétlés a poszt-offenzív szakaszban nyugodtabb elkövetőknél fordult elő. Megjegyzendő azonban, hogy a helyszínről való eltulajdonítás hiányán kívül ezek az eredmények bár egybemutatóak, az alacsony elemszám miatt csupán tájékozódásra alkalmasak.

A poszt-offenzív megküzdési módok és reakciók mérésére szolgáló kérdőívek elemzése

Poszt-offenzív Megküzdési Mód Preferencia Kérdőív eredményei

A Megküzdési Mód Preferencia Kérdőív későn elfogott elkövetőkkel, poszt-offenzív szakaszra vonatkozóan módosított instrukcióval felvett skálák értékeit, és a magyar populáció átlagos értékeivel (Oláh, 2005) történő összehasonlítását az 4. ábra szemlélteti. A minták és az instrukciók eltérő volta miatt megbízható eredményt adó összehasonlító statisztikai próbák elvégzésétől eltekintettem. A skálákra vonatkozó deskriptív adatokat részletesen a 19. függelék tartalmazza.

Megállapítható, hogy a poszt-offenzív szakaszban a legmagasabb pontszámot az Önbüntetés kapta (átlag=2,8 SD=0,815), azaz a fenyegetés és a negatív emocionális élmények olyan módon való értelmezése, miszerint az jogos, törvényszerű válasz a személy korábbi helytelen, nem kívánatos viselkedésére. A skálán kapott átlagérték lényegesen magasabb, mint a magyar átlag (átlag=1,7 SD=0,50). (19. függelék)

Ezt követte a Problémacentrikus reagálás (átlag=2,7 SD=0,666), tehát a fenyegetettség elhárításának, a környezet megváltoztatásának érdekében tett célirányos cselekvés, ugyanakkor ez még így is jól láthatóan alacsonyabb volt a magyar átlagszintnél (átlag=4,2 SD=0,67). (19. függelék)

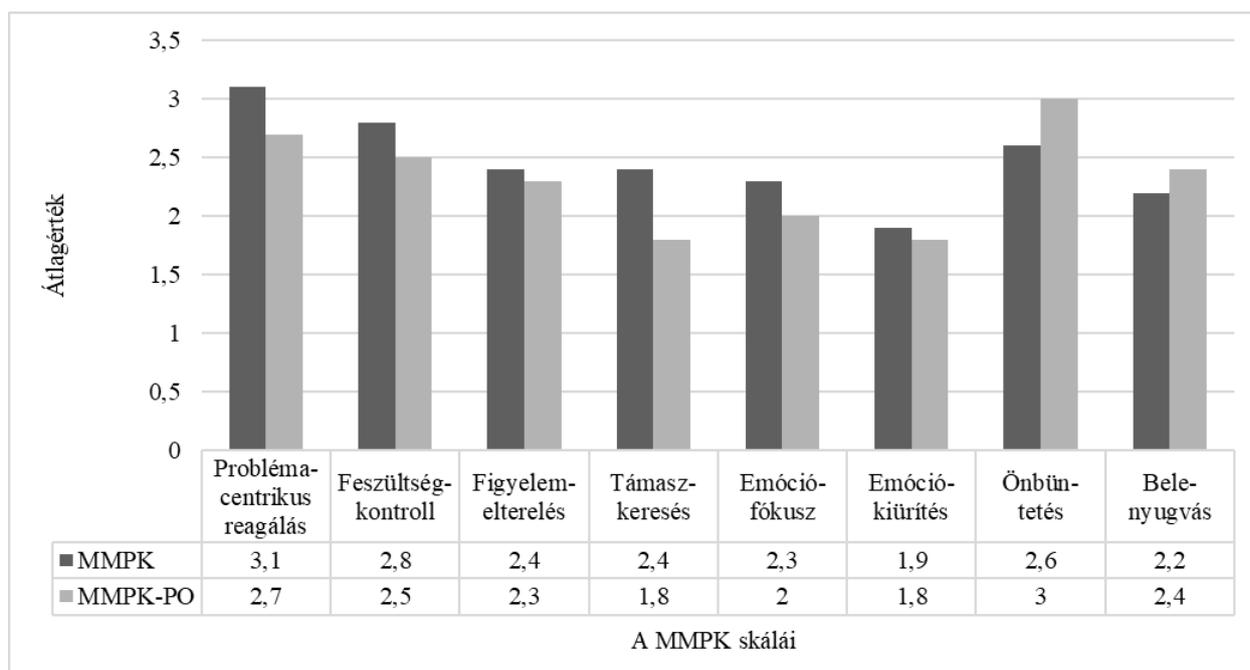
A Belenyugvás, tehát a kínos helyzetbe, az azzal való együttélésbe való passzív beletörődés átlagértéke szintén magasnak (átlag=2,5 SD=0,957), és emellett lényegesen magasabbnak bizonyult, mint a magyar átlag (átlag=1,8 SD=0,44). A Figyelemelterelés (átlag=2,3 SD=0,479), azaz a helyzetből való kilépés, a közbeavatkozás halogatása pedig magasabb átlagértéket ért el, mint a magyar átlag (átlag=1,9 SD=0,43). (19. függelék)

A Feszültségkontroll (átlag=2,5 SD=0,541), a személyiség stabilitásának megőrzésére helyezett fókusz a figyelem fenyegetésről az én-re terelésével, ezzel egyidőben a leküzdés, a helyzetmódosítás lehetőségének fenntartásával alacsonyabb átlagértéket kapott, mint a magyar átlag (átlag=2,7 SD=0,50). (19. függelék)

Az Emóciófókusz (átlag=2,2 SD=0,653), vagyis a fenyegetettség keltette negatív, kellemetlen emocionális állapot megszüntetésére irányuló erőfeszítések, illetve az Emóciókiürítés (átlag=1,8 SD=0,584), tehát a fenyegetettség okozta feszültség kontrollálatlan, nem célirányos reakciókban való levezetése a többi skálához képest alacsony átlagértéket mutattak, de a magyar átlagértéktől (Ef: átlag=2,4 SD=0,37; Ek: átlag=1,6 SD=0,35) nem mutattak jelentős eltérést. (19. függelék)

A legalacsonyabb értéket a Támaszkeresés (átlag=1,7 SD=0,696), azaz a helyzet megváltoztatásához, a fenyegetettség megszüntetéséhez közreműködők keresését jelző stratégia kapta, és ezen túl az ezen a skálán kapott átlagérték jóval alacsonyabb, mint a magyar átlag (átlag=2,3 SD=0,51). (19. függelék)

Összességében (4. ábra) egy olyan profil rajzolódik ki a poszt-offenzív megküzdés tekintetében a PO MMPK skálái alapján, amely jellegzetesen eltér az átlagos magyar megküzdési mintázatoktól. A kialakult helyzet miatti önvád, büntudat jellemzően uralja a képet. Jellemző a helyzet megváltoztatására tett erőfeszítések, megoldás keresésének aktiválódása, amely azonban még így is átlag alatti szinten maradt, és ezzel egyidőben átlag feletti a helyzetbe való passzív beletörődés, a megoldások halogatása, a helyzetből való kilépés. A legalacsonyabb értéket a társak segítségének keresése kapta, amely érthető, hiszen minden egyes személy közel engedése a cselekményhez kockázatot jelent az elkövető számára mind praktikus értelemben, de esetenként pszichológiai téren is.

4. ábra - A Megküzdési Mód Preferencia Kérdőív magyar sztederd értékeinek (Oláh, 2005) és a későn elfogott elkövetőkkel, poszt-offenzív szakaszra vonatkozóan módosított instrukcióval felvett skálák átlagos értékeinek összehasonlítása

Poszt-offenzív Kognitív Érzelemregulációs Nehézségek Kérdőív eredményei

A Kognitív Érzelemregulációs Kérdőív későn elfogott elkövetőkkel, poszt-offenzív szakaszra vonatkozóan módosított instrukcióval felvett skáláinak értékeit, és a magyar populáció átlagos értékeivel (Miklósi és mtsai, 2011) történő összehasonlítását a 5. ábra szemlélteti. A minták és eltérő volta miatt megbízható eredményt adó összehasonlító statisztikai próbák elvégzésétől eltekintettem. A skálákra vonatkozó deskriptív adatokat részletesen a 20. függelék tartalmazza. A kognitív érzelmszabályozási figyelmi vagy gondolkodási folyamatok aktivizálása összességében (átlag=104,5 SD=21,693) megfelel az átlagos szintnek (átlag=103,6 SD=12,73). Ugyanakkor a magyar átlaghoz (A: átlag=64,6 SD=10,33; NA: átlag=39,0 SD=8,01) képest magasabb a nem adaptív (átlag=48,2 SD= 11,23) és alacsonyabb az adaptív stratégiák átlagértéke (átlag=59,1 SD=15,61). Ezen belül a specifikus megküzdési módok eltéréseit és profilját a 5. ábra szemlélteti. (20. függelék)

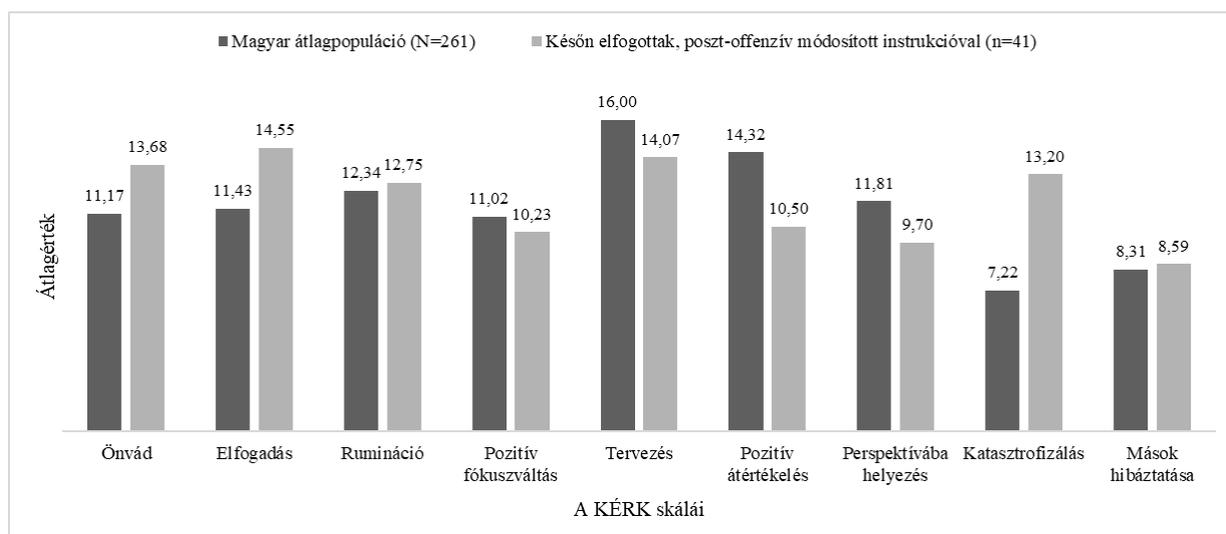
Az adaptív stratégiák közül a Tervezés (átlag=14,0 SD=4,07) és az Elfogadás (átlag=14,6 SD=4,38) érte el a legmagasabb értéket, tehát az elkövetők hajlamosak egyfajta rezignált attitűdre a történetekkel kapcsolatban, ugyanakkor sokat foglalkoznak azzal, hogy mit tehetnének az adott szituációban, bár ez utóbbi még így is elmarad az átlagos értéktől (átlag=11,4 SD=2,87), ahogya a Tervezés is (átlag=16 SD=2,73). (20. függelék)

A nem adaptív stratégiák közül az Önvád (átlag=13,7 SD=4,89) és a Katasztrófizálás (átlag=13,2 SD=4,66) kapták a legmagasabb értéket, mind az első (átlag=11,2 SD=2,77), de különösen az utóbbi skálánál a sztenderd átlagnál (átlag=7,22 SD=2,7) magasabbat, tehát az elkövetők a cselekmény után hajlamosak önmagukat tenni felelőssé a történetek miatt, és különösen a történetek negatív aspektusainak, káros következményeinek felnagyítására. Ezzel párhuzamosan a Mások hibáztatása, tehát a felelősség kívülre helyezésének hajlama kapta az egyik legalacsonyabb értéket (átlag=8,6 SD=4,62), amely azonban körülbelül megfelel a magyar átlagnak (átlag=8,3 SD=2,37). (20. függelék)

Alacsony, és az átlagosnál (átlag=11,81 SD=3,53) lényegesen alacsonyabb értéket kapott a Perspektívába helyezés (átlag=9,7 SD=4,30) is, tehát az elkövetők a cselekmény után kevésbé képesek az ítéletek negatív megítélésének csökkentésére azáltal, hogy más élményeinkkel vagy mások élményeivel vetik össze azokat. A Pozitív átértékelés értéke (átlag=10,5 SD=4,78), azaz a helyzet pozitív jelentéssel való felruházása szintén elmarad az átlagostól (átlag=14,3 SD=3,27). Tekintve, hogy az emberölés elkövetése nagyon ritka élettapasztalat, ráadásul nehezen ruházható fel pozitív jelentéssel, ezen stratégiák alkalmazására az elkövetők lehetőségei is igen korlátozottak. (20. függelék)

A Rumináció (átlag=12,8 SD=4,62), azaz a történeteken való rágódás körülbelül megfelel a magyar átlagértéknek (átlag=12,3 SD=3,6), ahogy a Pozitív fókuszváltás is (átlag=10,2 SD=4,57), tehát a figyelem átirányítása a negatív eseményekről kellemes kogníciókra. (20. függelék)

Összességében (5. ábra) tehát a figyelmi és gondolkodási folyamatokkal történő érzelmregulációs aktivitás átlagos szintű, ám a mintázatban jellegzetes eltérés látható a magyar átlaghoz képest, mégpedig oly módon, hogy jelentősen kevesebb adaptív és jelentősen több nem adaptív vagy konstruktív megküzdést alkalmaznak az elkövetők a cselekmény utáni szakaszban. Ezen belül – ahogyan azt az 5. ábra szemlélteti - az elkövetők jellemzően a kialakult helyzettel kapcsolatban hajlamosak önmagukat tenni felelőssé a történetek miatt, és a történetek negatív aspektusainak, káros következményeinek felnagyítására. Ugyanakkor egyfajta rezignált, beletörődő attitűd is jellemző a történetekkel kapcsolatban. Ezzel egyidőben az azzal való foglalatosság, hogy mit tehetnének az adott szituációban szintén gyakori, bár ez utóbbi még így is elmarad az átlagos szinttől. A helyzetben sajátos elem, hogy az emberölés elkövetése nagyon ritka élettapasztalat, így a más életeseményekkel való összevetés, ahhoz való viszonyítása, esetleg az ott szerzett tapasztalatok hasznosítása ebben a szituációban igen korlátozott, a pozitív értelem keresése pedig ellenállást válthat ki.

5. ábra - A Kognitív Érzelem-regulációs Kérdőív magyar sztederd értékeinek (Miklósi és mtsai, 2011) és a későn elfogott elkövetőkkel, poszt-offenzív szakaszra vonatkozóan módosított instrukcióval felvett skálák átlagos értékeinek összehasonlítása

A poszt-offenzív reakciók mérésére szolgáló saját kialakítású kérdőív tételeinek leíró adatai

A poszt-offenzív reakciókat vizsgáló kérdőívet csupán a későn elfogott elkövetőkkel vettem fel, a cselekmény után szabadlábban töltött időszakra vonatkozóan. A tételekre 39-44 fő adott értékelhető válaszokat. Az egyes reakciókat akkor tekintettem magas előfordulásúnak, ha az átlagérték 2 felett volt. Az eredmények a 18. táblázatban, teljes részletességgel pedig a 20. függelékben láthatók.

A legmagasabb értéket az ügytől való távolmaradás kapta, majd a felfokozott önkontrollra törekvés. A legmagasabb átlagot kapott tételek között elsősorban olyan tételek szerepeltek, amelyek a cselekménnyel és lebukással való gondolatok kerülését illetve az ilyen gondolatok betörését, vagy ezekkel való fokozott foglalatosságot jelezték. A következő övezetben megjelennek a szorongásos nyugtalansággal, ingerlékenységgel, visszahúzóással, lehangoltsággal kapcsolatos, hangulati labilitást jelző tételek. Ebben a sávban sűrűsödnek az alvási problémákat és rémálmokat jelző itemek is. A magas, tehát 2 feletti átlagot elért további tételek között jelennek meg a közönyt jelző kérdések is. (18. táblázat)

A közepes értéket elért kategóriában elsőként a defenzív erőfeszítések bukkantak fel, azaz a lebukás elkerülésével kapcsolatos gondolatokkal való foglalatosság. Ezt követték a különböző szomatikus tüneteket leíró tételek, az eltávolodás a realitástól akár dossziatív mechanizmusok útján, akár szerhasználattal, pszichiátriai tünetek megjelenése, valamint a más

egyedi és apróbb magatartási elemeket leíró tételek vegyesen. A sor végén a sértett családjának való segítségnyújtásban nyomon érhető resztoratív késztetés állt. (18. táblázat)

18. táblázat - A poszt-offenzív reakciókra vonatkozó saját kialakítású kérdőív tételeinek leíró adatai (N, átlag, SD)

	N	Átlag	SD
Távol tartottam magam az ügytől és nem tettem semmit.	44	2,84	4,812
Megpróbáltam nagyon fegyelmelni magam és kontrollálni minden megnyilvánulásomat.	40	2,68	1,207
Akkor is gondoltam a cselekményre, ha nem akartam.	43	2,58	1,200
Próbáltam nem gondolni a cselekményre.	44	2,57	1,228
Megpróbáltam nem beszélni az egészről.	44	2,55	1,337
Próbáltam nem gondolni a lebukásra.	40	2,38	1,295
Az ügy részleteit követtem a médiában.	44	2,34	1,140
Próbáltam információkat szerezni arról, hogyan áll a nyomozás.	43	2,26	1,311
A cselekmény után rosszabbul aludtam, mint azelőtt.	44	2,25	1,144
Akkor is gondoltam a lebukásra, ha nem akartam.	44	2,25	1,184
A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban nem tudtam nyugodtan ülni, semmi nem kötött le tartósan.	44	2,23	1,217
Próbáltam kitörölni az emlékezetemből a cselekményt.	44	2,23	1,054
A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban időnként bevillantak a cselekmény képei.	43	2,23	1,130
Nem hagytam, hogy felidegesítsen az egész.	44	2,18	1,105
Rémálmaim voltak a cselekménnyel / lebukással kapcsolatban.	44	2,16	1,238
A feszültség miatt nehezen tudtam koncentrálni.	39	2,15	1,182
A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban álmodtam a cselekményről.	44	2,14	1,250
A cselekmény és az elfogásom között kevesebbet aludtam, mint azelőtt.	40	2,10	1,150
Megpróbáltam eltüntetni a nyomokat, amelyek hozzám vezettek volna.	40	2,10	1,355
A cselekmény utáni időszakban depresszióssá váltam.	44	2,09	1,096
A cselekmény és az elfogásom között nem érdekelt az egész.	40	2,08	1,248
A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban hirtelen nagy zajra ijedősebb lettem.	43	2,07	1,183
A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban magamba húzódtam, bizalmatlanná váltam, elzárkóztam az emberektől.	44	2,07	0,974

A cselekmény és az elfogásom között mindent úgy csináltam, mintha semmi sem történt volna.	40	2,05	1,260
A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban agresszívabb, ingerlékenyebb voltam.	40	2,00	1,086
Egyáltalán nem éreztem feszültséget a lehetséges lebukással kapcsolatban.	44	2,00	1,258
Ötleteket gyűjtöttem arra vonatkozóan, hogyan oldjam meg a helyzetet, ha elfognak.	44	1,98	1,248
Minden energiámat arra fordítottam, hogy el tudjam kerülni a lebukást.	40	1,95	1,197
A lebukással kapcsolatos képek és gondolatok villantak be az agyamba.	40	1,95	1,131
A cselekmény után terveket készítettem arra vonatkozóan, hogy mit tegyek, hogy ne fogjanak el.	44	1,91	1,137
A cselekmény után kerültem a rendőröket.	44	1,89	1,185
A cselekményem és az elfogásom között egyáltalán nem éreztem feszültséget a történetekkel kapcsolatban.	40	1,88	1,114
Sokat gondolkodtam azon, hogy vajon voltak-e tanúi a cselekménynek.	44	1,82	1,105
A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban gyakrabban éreztem gombócot a torkomban, mint azelőtt.	40	1,80	1,018
A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban folyamatosan fáradtnak vagy gyengének éreztem magam.	44	1,80	0,954
A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban szebb dolgokról álmodoztam, elmerültem a gondolataimban.	40	1,80	0,966
A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban többet/kevésbé csavarogtam, mint azelőtt.	43	1,79	1,103
A cselekmény utáni időszakban látványosan fogytam/híztam.	43	1,74	1,157
A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban gyakrabban/ritkábban fáj a fejem, mint azelőtt.	43	1,74	1,157
A cselekmény után megváltozott az étvágyam.	44	1,68	1,157
A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban evéssel, ivással, nyugtatók szedésével csökkentettem a bennem lévő feszültségeket.	39	1,67	1,034
A cselekmény utáni időszakban fokozódott az alkoholfogyasztásom.	44	1,66	1,098
A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban megváltoztak a szexuális szokásaim, jobban/kevésbé élveztem a szexet, több/kevésbé szexet kívántam, mint azelőtt.	43	1,65	1,044
A cselekmény és az elfogásom között azzal álmodtam, hogy elfognak.	40	1,60	0,955
A cselekmény utáni időszakban fokozódott a drogfogyasztásom.	44	1,59	1,019

Elhittetem magammal azt, hogy semmi sem történt.	44	1,59	0,948
A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban gyakrabban/ritkábban sírtam, mint azelőtt.	43	1,58	1,029
A cselekmény és az elfogásom között öngyilkosságon gondolkodtam.	40	1,55	0,959
A cselekmény után többet jártam templomba és imádkoztam, mint azelőtt.	44	1,55	1,044
A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban mellkasi, szív táji fájdalmaim, heves szívdobogásom voltak.	40	1,53	0,905
A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban többször volt pánikrosszullétem.	40	1,53	0,960
A cselekmény után megváltoztak a tisztálkodási szokásaim.	44	1,48	1,023
Elégedett voltam magammal, és a végrehajtott cselekménnyel.	40	1,48	0,905
A cselekmény után megváltozott az emésztésem.	44	1,45	0,926
A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban többet szédültem, mint azelőtt.	40	1,45	0,932
A cselekmény után megváltozott a munkahelyi teljesítményem.	44	1,45	0,926
A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban megszorodtak a konfliktusaim.	42	1,43	0,770
A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban igyekeztem mások beszélgetésébe bekapcsolódni, ha az ügyről volt szó.	43	1,42	0,852
A cselekmény utáni időszakban figyeltem a sértett hozzátartozóit.	43	1,40	0,791
Megpróbáltam másnak beállítani a történeteket (pl. rablásnak, öngyilkosságnak), hogy eltereljem magamról a gyanút.	40	1,38	0,897
A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban többet/kevesebbet játékgépeztem, mint azelőtt.	44	1,36	0,917
A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban többet voltam beteg, mint azelőtt.	40	1,35	0,770
A cselekmény után megpróbáltam megváltoztatni a külsőmet.	40	1,35	0,770
A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban moziba mentem, TV néztem, számítógépeztem, stb. csak azért, hogy ne gondoljak ezekre a problémákra.	40	1,33	0,764
A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban igyekeztem beszélgetéseket úgy terelni, hogy az ügyről is beszélgessünk.	44	1,30	0,765
A cselekmény utáni időszakban próbáltam a sértett családjának segítséget nyújtani.	44	1,23	0,605

A saját kialakítású poszt-offenzív kérdőív elemzése faktoranalízissel

A szubjektív poszt-offenzív reakciók mérésére szolgáló saját összeállítású kérdőív eredetileg 88 tételből állt. Ám utólagos áttekintés után 19 tétel a Likert-skála típusú válaszadásra nem bizonyult megfelelőnek, 3 pedig összetettebb volt, így potenciálisan nehezen értelmezhető volt a válaszadónak. Ezek a tételek törlésre kerültek.

Így a kérdőívben maradt 66 tétel. Ezt a 66 tételt exploratív faktoranalízisnek vettem alá, amelynek eredményeit részletesen a 21. függelékben közlöm, a kialakult faktorstruktúrát pedig a tételek súlyszámaival a 19. táblázatban. Az elemzés alapján 6 faktor rajzolódott ki. Több helyütt ugyan az első és utolsó tétel súlyszáma között nagynek tűnik a különbség, ugyanakkor tematikusan olyan egyértelműen kapcsolódtak egymáshoz, hogy mindenképpen egy faktorba kívánkoztak.

Ezt követően vizsgáltam a faktorok reliabilitását, melynek eredményei részletesen a 22. függelékben találhatók meg. Azokban az esetekben, amikor a reliabilitási mutató nem érte el az optimális (0,700) szintet, töröltem azokat a tételeket, amelyek a faktor megbízhatóságát rontották. Mindezek után minden faktor megbízhatósága kiválóan bizonyult.

14 tétel egyik faktorba sem került be a faktoranalízisben kapott mutatóik ellenére sem. Ennek oka az volt, hogy a faktoranalízis exploratív célja nem csupán a faktorstruktúra létrehozására irányult, hanem hogy az is feltáruljon, melyek azok a magatartásminták, amelyek nem hordoznak elegendő információt, nem illeszkednek olyan módon a mintázatokba, ami a gyakorlati felhasználás számára értelmezhető lenne. Ez a 14 változó nem alkotott olyan jól megragadható és definiálható jelentéskötegeket, amelyek ennek a kritériumnak megítélésem szerint megfeleltek volna.

19. táblázat - A saját kialakítású poszt-offenzív reakciókat mérő kérdőív tételein elvégzett faktoranalízis eredménye; a tételek faktorsúllyal szerepelnek, a faktorok neve alatt látható a reliabilitási mutató (Cronbach α), valamint a megbízhatóságot rontó, törölt tételek áthúzva

Tétel	Súlyszám
	Nyugtalanság és szorongásos kimerülés Cronbach $\alpha = 0,956$
PO REACT 37 - A feszültség miatt nehezen tudtam koncentrálni.	0,876
PO REACT 21 - A cselekmény és az elfogásom között kevesebbet aludtam, mint azelőtt.	0,874
PO REACT 69 - A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban hirtelen nagy zajra ijedősebb lettem.	0,874
PO REACT 51 - Rémálmaim voltak a cselekménnyel / lebukással kapcsolatban.	0,844
PO REACT 82 - A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban folyamatosan fáradtnak vagy gyengének éreztem magam.	0,835

PO REACT 50 - A cselekmény után rosszabbul aludtam, mint azelőtt.	0,830		
PO REACT 70 - A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban nem tudtam nyugodtan ülni, semmi nem kötött le tartósan.	0,828		
PO REACT 81 - A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban gyakrabban éreztem gombócot a torkomban, mint azelőtt.	0,827		
PO REACT 34 - A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban agresszívabb, ingerlékenyebb voltam.	0,794		
PO REACT 38 - Akkor is gondoltam a cselekményre, ha nem akartam.	0,791		
PO REACT 64 - A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban magamba húzódtam, bizalmatlanná váltam, elzárkóztam az emberektől.	0,762		
PO REACT 83 - A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban többször volt pánikrosszullétem.	0,754		
PO REACT 42 - A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban álmodtam a cselekményről.	0,754		
PO REACT 84 - A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban megváltoztak a szexuális szokásaim, több/kevesebb szexet kívántam, mint azelőtt.	0,736		
PO REACT 33 - Akkor is gondoltam a lebukásra, ha nem akartam.	0,730		
PO REACT 80 - A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban mellkasi, szív táji fájdalmaim, heves szívdobogásom (aláhúzandó) voltak.	0,720		
PO REACT 63 - A cselekmény utáni időszakban depresszióssá váltam.	0,684		
PO REACT 49 - A cselekmény után kerültem a rendőröket.	0,676		
Orális feszültségkezelés és disszociáció Cronbach $\alpha = 0,765$			
PO REACT 58 - A cselekmény utáni időszakban fokozódott a drogfogyasztásom.	0,293	0,624	
PO REACT 32 - A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban szebb dolgokról álmodoztam, elmerültem a gondolataimban.	0,078	0,608	
PO REACT 62 - Elhitettem magammal azt, hogy semmi sem történt.	-0,054	0,573	
PO REACT 54 - A cselekmény utáni időszakban fokozódott az alkoholfogyasztásom.	0,232	0,557	
PO REACT 40 - Próbáltam kitörölni az emlékezetemből a cselekményt.	-0,065	0,534	
PO REACT 36 - A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban evéssel, ivással, nyugtatók szedésével (aláhúzandó) csökkentettem a bennem lévő feszültségeket.	0,373	0,517	
PO REACT 52 - Az ügy részleteit követtem a médiában.	0,192	-0,455	
PO REACT 86 - A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban igyekeztem mások beszélgetésébe bekapcsolódni, ha az ügyről volt szó.	0,335	-0,552	
PO REACT 19 - A cselekmény és az elfogásom között azzal álmodtam, hogy elfognak.	0,435	-0,586	
PO REACT 67 - A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban megszorodtak a konfliktusaim.	0,499	-0,622	
Defenzív fókusz Cronbach $\alpha = 0,791$			
PO REACT 30 - A cselekmény után terveket készítettem arra vonatkozóan, hogy mit tegyek, hogy ne fogjanak el.	0,070	0,317	0,809
PO REACT 20 - Megpróbáltam eltüntetni a nyomokat, amelyek hozzám vezettek volna.	-0,018	0,156	0,711

PO REACT 29 - Minden energiámat arra fordítottam, hogy el tudjam kerülni a lebukást.	0,110	0,434	0,677		
PO REACT 88 - A cselekmény utáni időszakban figyeltem a sértett hozzátartozóit.	-0,067	0,027	0,662		
PO REACT 59 - Ötleteket gyűjtöttem arra vonatkozóan, hogyan oldjam meg a helyzetet, ha elfognak.	0,051	0,250	0,621		
PO REACT 13 - Megpróbáltam másnak beállítani a történeteket (pl. rablásnak, öngyilkosságnak), hogy eltereljem magamról a gyanút.	0,049	0,144	0,600		
PO REACT 11 - Sokat gondolkodtam azon, hogy vajon voltak-e tanúi a cselekménynek.	0,089	0,214	0,527		
PO REACT 53 - Próbáltam információkat szerezni arról, hogyan áll a nyomozás.	0,151	-0,423	0,514		
Szomatikus reakciók Cronbach $\alpha = 0,846$					
PO REACT 43 - Megpróbáltam nem beszélni az egészről.	0,072	0,147	0,090	0,503	
PO REACT 44 - Próbáltam nem gondolni a cselekményre.	-0,084	0,220	0,064	0,462	
PO REACT 72 - A cselekmény után megváltozott az emésztésem.	0,508	0,106	0,004	-0,430	
PO REACT 73 - A cselekmény után megváltozott az étvágyam.	0,672	0,116	-0,118	-0,458	
PO REACT 66 - A cselekmény után megváltozott a munkahelyi teljesítményem.	0,657	0,125	-0,039	-0,512	
PO REACT 75 - A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban gyakrabban/ritkábban fáj a fejem, mint azelőtt.	0,516	0,147	-0,003	-0,693	
Közöny Cronbach $\alpha = 0,763$					
PO REACT 45 - Egyáltalán nem éreztem feszültséget a lehetséges lebukással kapcsolatban.	-0,530	0,350	0,144	0,290	0,476
PO REACT 55 - A cselekményem és az elfogásom közötti egyáltalán nem éreztem feszültséget a történetekkel kapcsolatban.	-0,644	0,218	-0,145	0,063	0,441
PO REACT 17 - Próbáltam nem gondolni a lebukásra.	-0,239	0,296	0,340	0,310	0,433
PO REACT 28 - A cselekmény és az elfogásom között mindent úgy csináltam, mintha semmi sem történt volna.	-0,546	0,479	0,221	0,123	0,382
PO REACT 60 - Távol tartottam magam az ügytől és nem tettem semmit.	-0,246	0,303	-0,116	0,220	0,310
PO REACT 89 - A cselekmény utáni időszakban próbáltam a sértett családjának segítséget nyújtani.	0,078	-0,186	0,244	0,089	-0,357
PO REACT 87 - A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban igyekeztem beszélgetéseket úgy terelni, hogy az ügyről is beszéljessünk.	-0,069	-0,107	0,284	0,031	-0,400
A feszültség szomatikus megjelenése Cronbach $\alpha = 0,859$					
PO REACT 71 - A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban gyakrabban/ritkábban sírtam, mint azelőtt.	0,611	0,242	-0,001	0,101	0,176
PO REACT 79 - A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban többet szédültem, mint azelőtt.	0,633	0,331	-0,251	-0,074	0,047
PO REACT 78 - A cselekmény és az elfogásom közötti időszakban többet voltam beteg, mint azelőtt.	0,611	0,323	-0,210	-0,137	0,118

Összesen tehát 6 jól megragadható faktor rajzolódott ki.

Az első faktorba 18 tétel került (21, 33, 34, 37, 38, 42, 49, 50, 51, 63, 64, 69, 70, 80, 81, 82, 83, 84) melyből egy sem fordított. A megbízhatóság elemzésénél nem távolítottam el itemet, a reliabilitási mutató kiváló (Cronbach $\alpha = 0,956$) (22. függelék). A skálába olyan tételek

kerültek, melyek elsősorban a szorongás miatti nyugtalanságot, alvási problémákat, pánikrosszullétet és startle-fokozódást jeleztek. A szexualitás megváltozására vonatkozó tétel jelzi ezen terület érzékenységét a stressz jelenlétére. A gyengeség és fáradtság, depresszió és az emberektől való visszahúzódás látszólag kilóg a tematikából, ugyanakkor a stresszreakcióban való kifáradás mentén mégis kapcsolódik ebbe a körbe. A rendőrök kerülése mint a szorongás további fokozódásának elkerülését szolgáló eszköz illik a koncepcióba. Ezt a tematikát a Nyugtalanság és szorongásos kimerülés elnevezéssel foglaltam össze.

A második faktorba 10 tétel került (19, 32, 36, 40, 52, 54, 58, 62, 67, 86), melyből 4 (aláhúzottak) fordított. A megbízhatóság elemzésénél nem távolítottam el itemet, a reliabilitási mutató kiváló (Cronbach $\alpha = 0,765$) (22. függelék). A skálába került tételek olyan manőverek köré összpontosulnak, amelyek vagy kémiai úton, vagy aktív tagadás útján célozzák meg a helyzettől való disszociálódást. Fordított tételként szerepelnek az elfogással való álmodás, az ügy médiában és mások beszélgetésében való követése, a konfliktusok megszorodása, ezek tehát ellene hatnak a disszociálódásnak. Az álmok tartalma alapján ebben a faktorban a feszültség vélhetően elsősorban a lebukásra összpontosul, szemben az első faktorial, ahova a cselekménnyel kapcsolatos álmokra vonatkozó tételek kerültek. A skála az Orális feszültségkezelés és disszociáció nevet kapta.

A harmadik faktor 8 tételből áll (11, 13, 20, 29, 30, 53, 59, 88), melyek közül egyik sem fordított. A megbízhatóság elemzésénél nem távolítottam el itemet, a reliabilitási mutató kiváló (Cronbach $\alpha = 0,791$) (22. függelék). A skála tételei a lebukás elkerülése érdekében tett poszt-offenzív óvintézkedések köré szerveződnek, és a bukáshoz vezető pontok feltérképezésére, információszerzésre, tervek gyártására, a nyomok eltüntetésére vagy megváltoztatására irányulnak. Ez a tematikusan meglehetősen egybetartó skála a Defenzív manőverek elnevezést kapta.

A negyedik faktor 4 tételből áll (66, 72, 73, 75), melyek eredetileg mind a skála fordított tételei voltak, ám az eredetileg szereplő további itemeket töröltem a realibilitást rontó adataik miatt. A skála megbízhatósága így kiváló (Cronbach $\alpha = 0,846$) (22. függelék). A tételek a megváltozott étvágyra, emésztésre, munkahelyi teljesítményre, fejfájásra vonatkoztak. Ezek jellemzően a magas feszültség szomatizációban megjelenő tünetei, mely a munkahelyi teljesítményben is gyakran érezteti hatását. Ezért ennek a skálának a Szomatikus reakciók nevet adtam.

Az ötödik skála végső formájában szintén 4 itemből áll (17, 28, 45, 55), melyek között nincs fordított tétel. A reliabilitás elemzése során három tétel került törlésre. A skála megbízhatósága

jó (Cronbach $\alpha = 0,763$) (22. függelék). A tételek tartalmilag a cselekmény megtörténtével és a lebukással kapcsolatos érzelmi reakciók hiányára, közönyre reflektálnak. Ezért ez a skála a Közöny nevet kapta.

A hatodik skálába 3 tétel került (71, 78, 79), melyek egyike sem fordított. A skála megbízhatósága kiváló (Cronbach $\alpha = 0,859$) (22. függelék). A tételek a stressz olyan szomatikus megjelenési módjait tartalmazzák – sírás, szédülés, betegeskedés - , melyek akutabbak és kevésbé mélyrehatóak, mint a negyedik skálában szereplő reakciók. Ezért ennek a skálának az Akut szomatikus reakciók nevet adtam.

Az így kialakított skálák leíró adatai a 20. táblázatban láthatók, valamint részletesen a 23. függelékben.

20. táblázat - A poszt-offenzív reakciókat mérő kérdőív skáláinak leíró adatai (N, minimum, maximum, medián, átlag, SD, eloszlás)

	N	Minimum	Maximum	Medián	Átlag	SD	Eloszlás
PO REACT Nyugtalanság és szorongásos kimerülés Skála	37	1,00	3,78	1,89	1,97	0,835	nem normál
PO REACT Orális feszültségkezelés és disszociáció Skála	36	1,00	3,70	2,30	2,37	0,529	normál
PO REACT Defenzív manőver Skála	38	1,00	3,50	1,56	1,84	0,713	nem normál
PO REACT Szomatikus reakciók Skála	43	1,00	4,00	1,00	1,59	0,873	nem normál
PO REACT Közöny Skála	40	1,00	4,00	1,88	2,08	0,941	nem normál
PO REACT Akut szomatikus reakciók Skála	39	1,00	4,00	1,00	1,48	0,826	nem normál

A deskriptív adatok alapján jól látszik, hogy a legmagasabb átlagot elért poszt-offenzív reakció az orális és disszociatív feszültségkezelés, azaz az alkohol/drogfogyasztás, nappali álmodozás, a helyzetből való érzelmi kimenekülés. Ezt követi az érzelmi reakciók hiányával jellemezhető közönyös viszonyulás. Szintén a legjellemzőbb reakciók között találjuk a nyugtalanságot és szorongást, valamint az ehhez kapcsolódó kimerüléssel járó tüneteket. A következő reakció a mentális és magatartásbeli defenzív stratégiákat, taktikákat, manővereket felölelő skála. A legkritikábbnak pedig az akut és krónikus szomatikus tünetek jelentkezése bizonyult. (20. táblázat)

A stresszt mérő skálák és a poszt-offenzív megküzdést mérő skálák közötti együttjárások vizsgálata

A cselekménnyel kapcsolatos stressz mértékét jelző skálák (PO STAI-S skála, PO Észlelt Stressz skála, saját kérdés) és a poszt-offenzív megküzdést mérő skálák (PO KÉRK skálái, PO

MMPK skálák, saját kérdőív tételein végzett faktoranalízissel nyert skálák) közötti kapcsolatokat korrelációs együtthatóval vizsgáltam. Normál eloszlású skálák (2. függelék) esetében Pearson-féle korrelációs együtthatót, nem normál eloszlású skálák (2. függelék) esetében Spearman-féle korrelációs együtthatót alkalmaztam. Az eredmények a 21. táblázatban kerülnek bemutatásra, a statisztikai próbák eredményei pedig részletesen a 24. függelékben találhatók.

21. táblázat - A mért stresszmutatók (cselekmény közben átélt stressz, PO STAI-S skála, PO Észlelt Stressz skála) és a poszt-offenzív megküzdést mérő skálák (PO MMPK, PO KÉRK, saját kérdőívben kapott skálák) közötti együttjárások vizsgálata normál eloszlás esetén Pearson korrelációs együtthatóval (dőlttel szedve), nem normál eloszlású skálák esetén Spearman korrelációs együtthatóval vizsgálva; a 0,6 feletti, erősnek tekinthető korrelációs együtthatók szürkével kiemelve láthatók

	Kérem, értékelje, hogy a cselekmény	PO STAI skála	PO Észlelt Stressz skála	PO KÉRK Önvád	PO KÉRK Rumináció	PO KÉRK Katasztrofizálás	PO KÉRK Mások hibáztatása	PO KÉRK Elfogadás	PO KÉRK Pozitív fókuszváltás	PO KÉRK Tervezés	PO KÉRK Pozitív átértékelés	PO KÉRK Perspektívába helyezés	PO MMPK Problémacentrikus reagálás	PO MMPK Támazskeresés	PO MMPK Feszültségkontroll	PO MMPK Figyelemelterelés	PO MMPK Emóciófókusz	PO MMPK Emóciókiütés	PO MMPK Önbüntetés	PO MMPK Belenyugvás	PO_REACT Nyugtalanlás és szorongásos kimerülés Skála	PO_REACT Orális feszültségkezelés és disszociáció Skála	PO_REACT Defenzív manőver Skála	PR_REACT Szomatikus reakciók Skála	PO_REACT Közöny Skála	PO_REACT Akut szomatikus reakciók Skála
Kérem, értékelje, hogy a cselekmény közben milyen fokú stresszt élt át!	1,000																									
PO STAI skála	0,608	1,000																								
PO Észlelt Stressz skála	0,586	0,804	1,000																							
PO KÉRK Önvád	0,330	0,220	0,229	1,000																						
PO KÉRK Rumináció	0,639	0,458	0,454	0,405	1,000																					
PO KÉRK Katasztrofizálás	0,473	0,529	0,494	0,253	0,613	1,000																				
PO KÉRK Mások hibáztatása	-0,168	-0,025	-0,039	-0,413	-0,125	0,134	1,000																			
PO KÉRK Elfogadás	0,159	0,019	0,001	0,516	0,316	0,219	-0,239	1,000																		
PO KÉRK Pozitív fókuszváltás	-0,220	-0,221	-0,421	0,248	0,146	-0,015	0,085	0,229	1,000																	
PO KÉRK Tervezés	-0,031	0,017	-0,085	0,374	0,087	0,168	0,016	0,137	0,460	1,000																
PO KÉRK Pozitív átértékelés	-0,437	-0,481	-0,448	0,104	-0,058	-0,108	0,080	0,139	0,429	0,541	1,000															
PO KÉRK Perspektívába helyezés	-0,132	-0,144	-0,193	0,290	-0,001	-0,027	0,110	0,001	0,459	0,446	0,636	1,000														
PO MMPK Problémacentrikus reagálás	-0,234	-0,196	-0,286	0,199	-0,119	-0,185	0,062	0,128	0,396	0,713	0,587	0,387	1,000													
PO MMPK Támazskeresés	0,003	0,136	0,167	0,055	0,000	0,094	0,267	0,176	0,037	0,131	0,099	0,077	0,260	1,000												
PO MMPK Feszültségkontroll	-0,200	-0,308	-0,367	0,084	-0,104	-0,115	0,224	0,083	0,483	0,507	0,557	0,509	0,745	0,115	1,000											
PO MMPK Figyelemelterelés	-0,091	-0,185	-0,299	0,158	0,129	0,086	0,238	-0,046	0,681	0,311	0,302	0,385	0,278	0,177	0,564	1,000										
PO MMPK Emóciófókusz	-0,140	-0,245	-0,266	0,146	0,135	0,093	0,313	0,144	0,683	0,298	0,310	0,328	0,346	0,193	0,671	0,743	1,000									
PO MMPK Emóciókiütés	0,158	0,099	0,086	0,081	0,226	0,262	0,291	0,005	0,257	0,103	0,278	0,501	0,157	0,350	0,428	0,481	0,515	1,000								
PO MMPK Önbüntetés	0,371	0,456	0,495	0,743	0,511	0,602	-0,185	0,478	0,146	0,259	-0,012	0,044	-0,040	0,177	0,018	0,127	0,113	0,071	1,000							
PO MMPK Belenyugvás	0,071	-0,203	-0,124	0,263	0,089	0,188	-0,049	0,469	0,377	-0,018	0,162	0,133	0,079	0,047	0,365	0,345	0,492	0,335	0,032	1,000						
PO_REACT Nyugtalanlás és szorongásos kimerülés Skála	0,564	0,667	0,697	0,190	0,277	0,509	0,126	0,100	-0,172	0,016	-0,275	-0,045	-0,171	0,287	-0,083	-0,032	0,005	0,300	0,393	-0,055	1,000					
PO_REACT Orális feszültségkezelés és disszociáció Skála	-0,033	-0,195	-0,338	-0,088	0,083	0,005	0,166	-0,038	0,421	0,019	0,190	0,146	0,020	-0,273	0,211	0,360	0,494	0,202	0,014	0,155	-0,032	1,000				
PO_REACT Defenzív manőver Skála	-0,052	-0,058	-0,055	0,180	-0,132	-0,145	0,200	0,090	0,187	0,437	0,401	0,293	0,573	0,518	0,305	0,109	0,056	0,063	0,084	-0,182	0,231	0,024	1,000			
PR_REACT Szomatikus reakciók Skála	0,246	0,366	0,340	0,061	0,020	0,219	0,227	-0,029	-0,061	-0,013	-0,185	0,105	-0,131	0,364	0,029	0,055	0,098	0,196	0,245	-0,109	0,620	-0,087	0,317	1,000		
PO_REACT Közöny Skála	-0,232	-0,580	-0,505	0,098	-0,186	-0,325	-0,108	0,222	0,253	0,021	0,329	0,017	0,217	-0,050	0,208	0,221	0,168	0,013	-0,120	0,246	-0,320	0,493	0,155	-0,153	1,000	
PO_REACT Akut szomatikus reakciók Skála	0,196	0,369	0,318	0,043	0,181	0,496	0,117	0,087	0,070	-0,064	-0,072	0,040	-0,167	0,341	0,108	0,301	0,236	0,457	0,292	0,174	0,649	0,046	0,185	0,597	-0,101	1,000

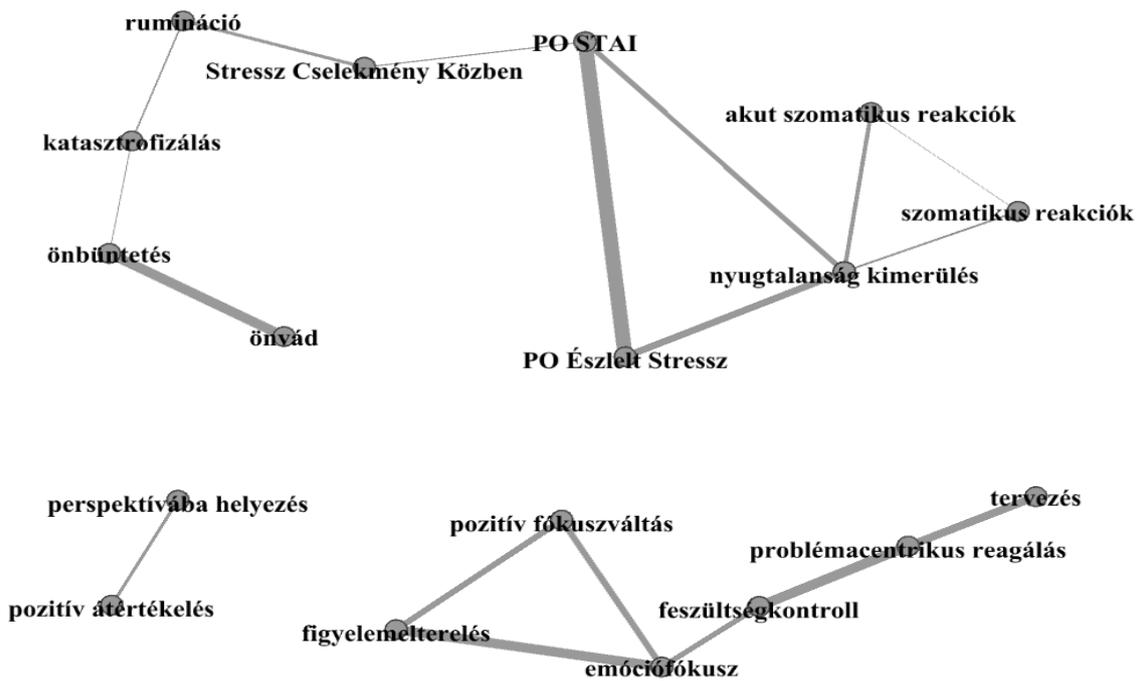
A cselekménnyel kapcsolatos stressz mutatói közül a cselekmény közben átélt stressz és a cselekmény utáni órákban, napokban átélt stressz (PO STAI S skála) között szoros együttjárás mutatkozott, és a cselekmény utáni órákban és napokban átélt stressz (PO STAI S skála) és a cselekmény és az elfogás közötti időszakban átélt stressz (PO Észlelt Stressz skála) is erős, de az előbbinél valamelyest gyengébb korrelációt mutatott. (21. táblázat)

A cselekmény közben átélt stressz együtt járt a Ruminációval, azaz az átéltekkel kapcsolatos érzésekkel, gondolatokkal való állandó és terméketlen foglalatossággal. (21. táblázat)

A cselekmény utáni órákban, napokban tapasztalt stressz (PO STAI skála), és a cselekmény és az elfogás közötti időszakban átélt stressz (PO Észlelt Stressz skála) is a poszt-offenzív megküzdést mérő skálák közül a Nyugtalanság és szorongásos kimerülés skálával állt korrelációban. Tehát minél magasabb stresszt él az elkövető a cselekmény után, annál gyakoribbak a szorongás miatti nyugtalanságot, alvási problémákat, pánikkrosszullétet és startle-fokozódást, szexuális igények megváltozását, gyengeséget és fáradtságot, depressziót és az emberektől való visszahúzódást, a rendőrök kerülését jelző szubjektív reakciók. (21. táblázat)

A Nyugtalanság és szorongásos kimerülés skála, és az erre jellemző reakciók egyébként együttjárnak a Szomatikus reakciók skálával, tehát az olyan szomatikus reakciókkal is, mint a megváltozott étvágy, emésztés, munkahelyi teljesítmény, fejfájás, valamint az Akut szomatikus tünetek skálával, amely az olyan, kevésbé mélyreható tüneteket tartalmazza, mint a sírás, szédülés, betegeskedés. A szomatikus tünetek különböző formái ugyanakkor nem korrelálnak szorosan a stresszmutatókkal. (21. táblázat)

A korrelációs számítások alapján kirajzolódó kapcsolatokat a 6. ábra szemlélteti, és teszi grafikusán jól láthatóvá, hogy ebben a körben két markáns tematika rajzolódik ki.

6. ábra - A mért stresszmutatók (cselekmény közben átélt stressz, PO STAI-S skála, PO Észlelt Stressz skála) és a poszt-offenzív megküzdést mérő skálák (PO MMPK, PO KÉRK, saját kérdőíven kapott skálák) közötti korrelációs kapcsolatok; a csomópontok közötti vonalak vastagsága jelzi a korreláció erősségét

A Katasztrofizálás (PO KÉRK), tehát a történetek negatív aspektusainak, káros következményeinek felnagyítása korrelál a Ruminációval (PO KÉRK), vagyis az átéltekkel kapcsolatos érzésekkel, gondolatokkal való állandó és terméketlen foglalatossággal. A Katasztrofizálás (PO KÉRK) korrelál az Önbüntetéssel (PO MMPK) is, tehát azzal a hajlammal, hogy a személy a fenyegetést, a negatív élményeket jogos és törvényszerű válasznak értékelje a korábbi helytelen, nem kívánatos viselkedésére. Az Önbüntetés (PO MMPK) továbbá korrelál az Önváddal (PO KÉRK), vagyis az olyan gondolatokkal, amelyekben személy önmagát teszi felelőssé a negatív életesemény bekövetkezéséért. Összességében tehát az látható, hogy a negatív perspektíva és annak fokozására való hajlam, az ezekkel kapcsolatos rágódás és őrlődés, valamint a saját felelősség megélése, vagy akár felnagyítása egy összefüggő és különálló tematikát alkotnak a poszt-offenzív folyamatokban. (6. ábra)

A második tematika középpontjában az Emóciófókuszs (PO MMPK) áll, tehát az a megküzdési stratégia, amikor az erőfeszítéseit a személy csak arra fordítja, hogy a fenyegetettség keltette negatív, kellemetlen érzelmi állapotot felszámolja, megszüntesse. Ez körkörös korrelációban

áll a Figyelemeltereléssel (PO MMPK), azaz az olyan elhárítási manőverrel, melynek során a személy kilép a helyzetből, és halogatja a beavatkozást, valamint a Pozitív fókuszváltással (PO KÉRK), melynek során a személy a figyelmét átirányítja a negatív eseményekről kellemes kogníciókra. Az Emóciófókusz ezen kívül korrelál a Feszültségkontrollal (PO MMPK), amelyben az elsődleges cél a személyiség stabilitásának megőrzése, a figyelem a fenyegetésről az énrre terelődik, miközben a helyzetmódosítás lehetőségét nem adja fel. A Feszültségkontroll továbbá korrelál a Problémacentrikus reagálással (PO MMPK), amely olyan megküzdési stratégia, melynek során a cél a helyzet megváltoztatása, a fenyegetettség megszüntetése, a Problémacentrikus reagálás pedig korrelál a Tervezéssel (PO KÉRK), amely az azzal való foglalatosság, hogy milyen viselkedéses stratégiákat lehetne alkalmazni a helyzet megoldására. Összességében az látható tehát, hogy az érzelmi egyensúly megőrzésére irányuló igyekezet a poszt-offenzív szakaszban elsősorban a figyelem elterelésével és átirányításával kapcsolatos megküzdési manőverekkel jár együtt. A stabilitás ilyen megőrzése ugyanakkor nem feltétlenül jár együtt a helyzet megváltoztatásának, az erre irányuló tervek kidolgozásának feladásával. Lehetséges, hogy az érzelmi egyensúly ilyen módon történő megőrzése nyit utat a problémacentrikus megküzdésnek. (6. ábra)

További együttjárásokat találtam a Pozitív átértékelés (PO KÉRK), azaz a helyzet pozitív, akár a személyes növekedés terminusaiban történő jelentéssel való felruházása, és a Perspektívába helyezés (PO KÉRK), vagyis az átéltek negatív megítélésének más élményekkel való összehasonlításával történő redukciója között. Ezek az adaptív megküzdési módok elszigetelten jelennek meg, és az emberölés kontextusában sokszor nehezen alkalmazhatók, vagy akár nemkívánatosak, és az alacsony átlagértékek alapján nem is tekinthetők jellemző reakciómódoknak, ugyanakkor jól mutatja az ebben a helyzetben szükséges elhárítások erejét. (6. ábra)

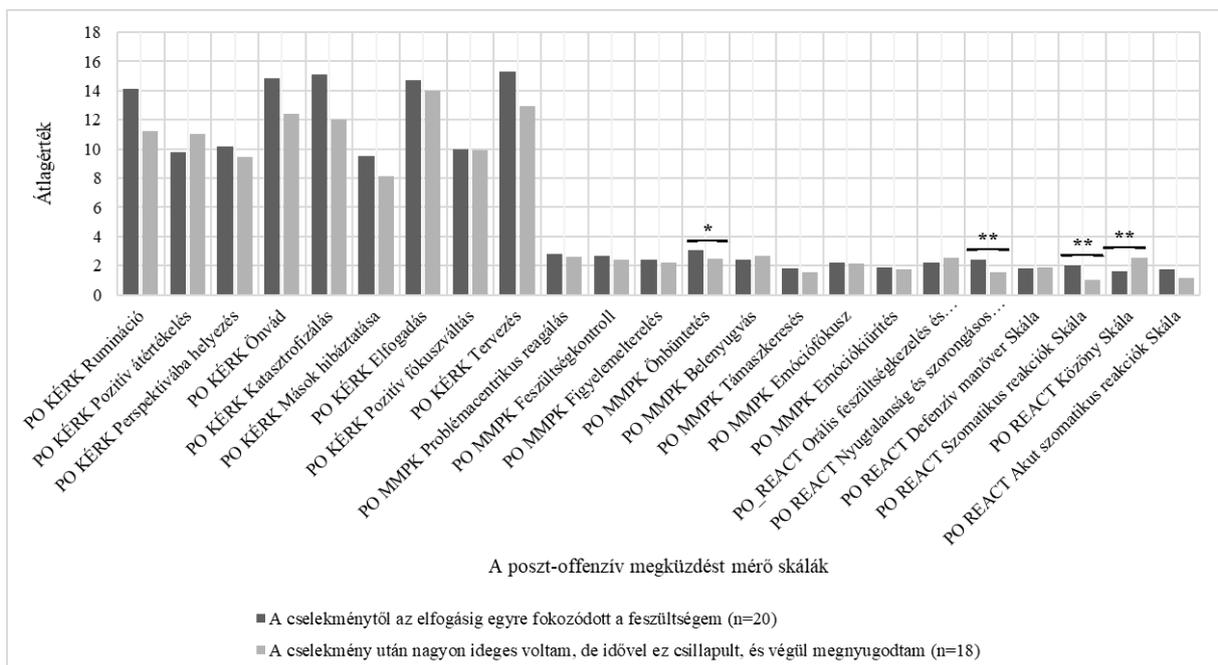
A stressz lefutása és a poszt-offenzív megküzdést mérő skálák közötti kapcsolat vizsgálata

A stressz lefutását és a poszt-offenzív megküzdést mérő mutatók kapcsolatát normál eloszlású skálák (2. függelék) esetén független kétmintás t-próbával vizsgáltam, nem normál eloszlású skálák (2. függelék) esetében pedig független kétmintás Mann-Whitney-féle U-próbával. Az eredmények részletesen a 25. és 26. függelékben található meg, és a 7. ábra kerülnek szemléltetésre.

Az elvégzett próbák alapján az Önbüntetés - azaz a fenyegetés és a negatív emocionális élmények olyan módon való értelmezése, miszerint az jogos, törvényszerű válasz az ő korábbi

helytelen, nem kívánatos viselkedésére - átlagértéke abban a csoportban volt szignifikánsan magasabb ($t_{(36)}=2,261$ $p<0,05$), akik a cselekmény után eleinte nyugodtabbak voltak, de a feszültségük fokozódott egészen az elfogásig (átlag=3,1 SD=0,631 vs. átlag=2,5 SD=1,013). Ebben a csoportban mutatott szignifikánsan magasabb értéket ($U=54,000$ $p<0,001$) a Nyugtalanág és szorongásos kimerülés Skála is ($n=19$ medián=2,3 vs. $n=15$ medián=1,4), tehát a szorongás miatti nyugtalanágot, alvási problémákat, pánikrosszullétet és startle-fokozódást, szexuális igények megváltozását, gyengeséget és fáradtságot, depressziót és az emberektől való visszahúzódást, a rendőrök kerülését jelző szubjektív reakciók mutatója. Ebben a csoportban ($n=19$ medián=1,8 vs. $n=17$ medián=1) volt magasabb továbbá a Szomatikus reakciók Skála értéke is ($U=76,500$ $p<0,001$), azaz az olyan szomatikus reakciók, mint a megváltozott étvágy, emésztés, munkahelyi teljesítmény, fejfájás. (25. és 26. függelék)

Ezzel szemben a Közöny Skála, tehát a cselekmény megtörténtével és a lebukással kapcsolatos érzelmi reakciók hiánya abban a csoportban ($n=17$ medián=1,8 vs. $n=20$ medián=1) kapott magasabb értéket ($U=256,000$ $p<0,001$), akik a cselekmény után nagyon idegesnek érezték magukat, de ez idővel csillapodott és végül megnyugodtak. (26. függelék)

7. ábra - A cselekménnyel kapcsolatos stresszreakció lefutása és a poszt-offenzív megküzdés és reakciók mutatói közötti kapcsolatok (normál eloszlású skálák esetén független kétmintás t-próbák és nem normális eloszlású skálák esetében független kétmintás Mann-Whitney-féle U-próbák eredményei alapján) (* $p<0,05$, ** $p<0,01$, *** $p<0,001$)

Összességében tehát (7. ábra) a kezdeti nyugalom után egyre feszültebbé váló elkövetőkre jellemző a szorongásos tünetek megjelenése a teljes működés területén, beleértve a testi tüneteket is, érzelmileg pedig a szorongás és büntudat és az önbüntető tendenciák erőteljes jelenléte. Ezzel szemben az idővel egyre csillapodó elkövetőknél a közöny volt a jellemző érzelmi reakció.

Az általános és poszt-offenzív megküzdés összehasonlítása a Megküzdési Mód Preferencia Kérdőív (MMPK) skálái mentén

A MMPK kérdőívet két verzióban vettem fel. Először a teszt sztenderd változatát az általánosan alkalmazott megküzdési stratégiákra vonatkozóan, majd módosított instrukcióval a cselekmény és az elfogás közötti időszakra vonatkozóan. Ez módot adott arra, hogy összehasonlítsam az általános és a poszt-offenzív megküzdést normál eloszlású skálák (2. függelék) esetében kapcsolt mintás t-próbával, nem normál eloszlású skálák (2. függelék) esetében pedig kapcsolt mintás Mann-Whitney-féle U-teszttel. A statisztikai próbák eredményei részletesen a 27. függelékben láthatók, és a 8. ábra kerülnek szemléltetésre.

A Figyelemelterelés, az Emóciófókusz, és az Emóciókiürítés skálákon nem mutatkozott statisztikailag szignifikáns eltérés. A helyzetből való kilépés és a beavatkozás halogatása, a csak a fenyegetettség keltette negatív, kellemetlen érzelmi állapot felszámolására, megszüntetésére irányuló megküzdés, illetve a feszültség kontrollálatlan, nem célirányos reakciókban, anger-out és acting-out megnyilvánulásokban való levezetése tehát nem mutatott eltérést az általános és a poszt-offenzív szakasz között. (27. függelék)

A Problémacentrikus reagálás skála a poszt-offenzív mérésnél (átlag=2,7 SD=0,653) szignifikánsan alacsonyabb volt ($t_{(40)}=3,746$ $p=0,001$), mint általánosan (átlag=3,1 SD=0,422), azaz a cselekmény és az elfogás között az elkövetők kevésbé tudták vagy akarták a helyzet megváltoztatására fordítani a megküzdési kapacitásaikat, mint amennyire egyébként ez jellemző volt rájuk. (27. függelék)

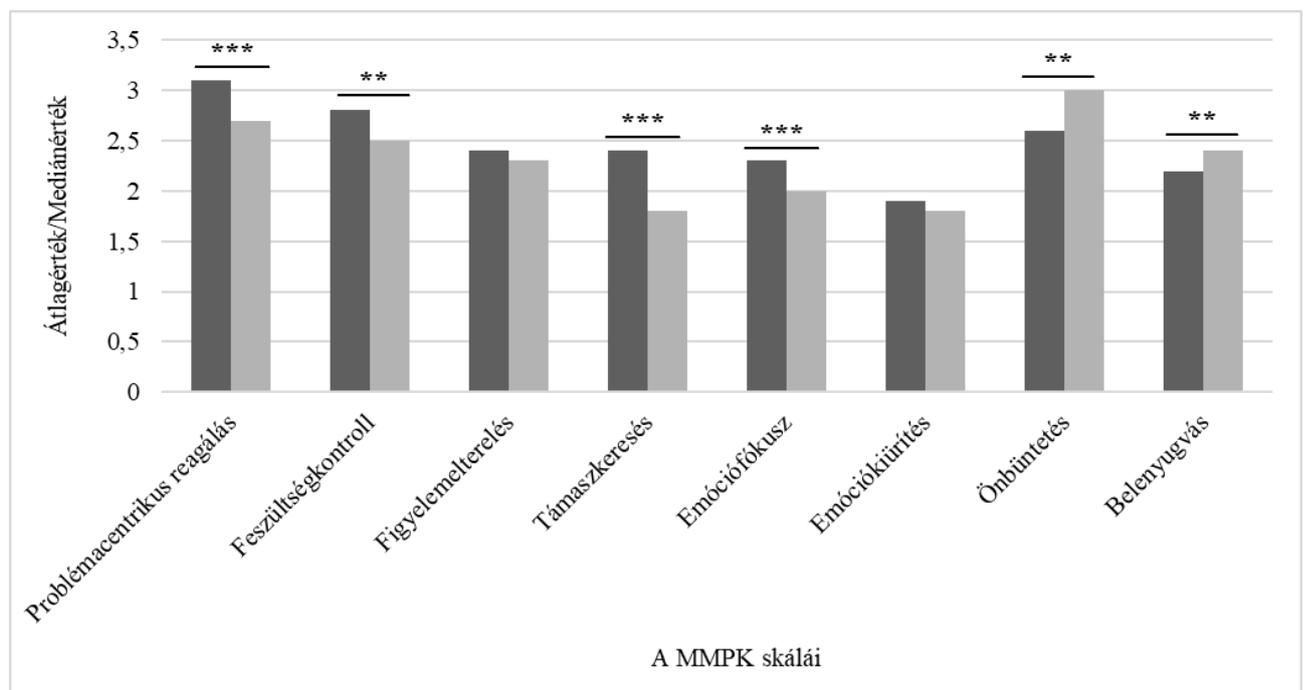
A Feszültség-kontroll skálán a poszt-offenzív mérés (átlag=2,5 SD=0,529) szintén szignifikánsan alacsonyabbnak bizonyult ($t_{(40)}=3,089$ $p<0,01$), mint az általános érték (átlag=2,8 SD=0,375), azaz az elkövetők a cselekmény és az elfogás közötti időszakban kevésbé tudták stabilitásukat megőrizni a külvilágtól való visszahúzódó, ám a helyzetmódosítás lehetőségét továbbra is kereső megküzdés által, mint amennyire erre egyébként képesek voltak.

A Támaszkeresés skálán szintén a poszt-offenzív érték (medián=1,8) volt szignifikánsan alacsonyabb ($n=40$ $W=615,5$ $p<0,001$), mint az általános mérésnél (medián=2,4), tehát az

elkövetők a poszt-offenzív szakaszban a helyzet megoldására segítőtársakat kereső és bevonó megküzdési stratégiát sem voltak képesek a rájuk általánosan jellemző mértékben mozgósítani. Az Emóciófókusz skálán is a poszt-offenzív érték (medián=2,0) volt szignifikánsan alacsonyabb ($W=1301,5$ $p<0,001$), mint az általános mérésnél (medián=2,3), tehát a cselekmény után az általános szinthez képest csökkennek az elkövetők azon erőfeszítései, amelyek a fenyegetettség keltette negatív emocionális állapot megszüntetésére irányulnak. (27. függelék)

Az Önbüntetés skálán a poszt-offenzív érték (medián=3,0) szignifikánsan magasabb volt ($W=3034,5$ $p<0,001$), mint az általános mérésnél (medián=2,6), tehát az elkövetők a negatív élményt és az ezzel járó stresszt a cselekmény után nagyobb mértékben tulajdonították a saját viselkedésük jogos következményének, mint ahogy ez általában jellemző volt rájuk. (27. függelék)

A Belenyugvás skálán szintén a poszt-offenzív érték (medián=2,4) volt szignifikánsan magasabb ($W=2500,5$ $p<0,05$), mint az általános mérésen kapott érték, tehát az elkövetőkre a passzív belenyugvás jellemzőbb volt a cselekmény után, mint amennyire általánosan. (27. függelék)

8. ábra - A Megküzdési Mód Preferencia Kérdőív sztenderd változatának és a később elfogott elkövetőkkel, poszt-offenzív szakaszra vonatkozóan módosított instrukcióval felvett skálák átlagértékeinek összehasonlítása normál eloszlású skálák esetében kapcsolt mintás t-próba, nem normál eloszlású skálák esetében pedig kapcsolt mintás Mann-Whitney-féle U-teszt eredményei alapján (* $p<0,05$, ** $p<0,01$, *** $p<0,001$)

Összességében (8. ábra) tehát azt látjuk, hogy a cselekmény után az általános megküzdési mintázatokhoz képest kevésbé képesek az elkövetők a stabilitásukat megőrizni, a fenyegető helyzet keltette érzelmeiket csillapítani, és a problémacentrikus koncentrációra. A szokottnál jellemzőbb azonban a büntudat és az önbüntető tendenciák jelenléte, illetve a helyzetbe való beletörődés és belenyugvás. A társas támaszt továbbá kevésbé képesek igénybevenni, ám ez adódik a helyzet természetéből is, ugyanakkor ez hozzájárulhat az előbb leírt állapothoz is.

Az eredmények összegzése, a hipotézisek vizsgálata

A vizsgálatban résztvevő, emberölésért jogerősen elítéltektől több forrásból gyűjtöttem adatokat. Egyik oldalon sztenderdizált kérdőíveket vettem fel velük, melyek a szorongásosságra, az átélt szorongás és stressz mértékére, illetve a megküzdési jellegzetességekre kérdeztek rá általánosan, és módosított instrukcióval az elkövetés és az elfogás közötti időszakra vonatkozóan. Emellett saját kialakítású kérdés és kérdőív is szerepelt a battériában, melyet a szakirodalmi tájékozódás során felmerült változók, saját tapasztalatok, olvasmányélmények, megtörtént esetek alapján állítottam össze, miután a poszt-offenzív reakciókat mérő kérdőív tudomásom szerint nem létezik. Ezen kívül pedig mind az elkövetési jellemzőkre, mind az igazolt és bizonyított poszt-offenzív magatartásokra vonatkozóan az ítéletkiadmányokból gyűjtöttem adatot azon elkövetők esetében, akik ehhez engedélyüket adták.

A vizsgálatban összesen 129 fogvatartott vett részt, amely a jelenleg emberölés büntettéért jogerős ítéletet töltők, tehát a vizsgálni kívánt populáció mintegy tíz százaléka. A mintában szereplők körülbelül harmada legalább egy hetet szabadlábban töltött a cselekmény után (későn elfogottak). A vizsgálatban vegyesen vettek részt férfiak és nők, frissen és régóta elítéltek, befejezett és megkísérelt emberölést, egy személy elleni és több személy elleni ölést elkövetők.

A korán elfogott és a későn elfogott elkövetők összehasonlítása leíró adataik, elkövetési jellemzőik, szorongásos hajlamuk, megküzdési sajátosságaik mentén

A korán elfogott és későn elfogott elkövetők demográfiai és leíró adatainak mentén nem találtam eltérést a két csoport között. Nem volt különbség a két csoport szorongásra való hajlamában sem. Nem találtam különbséget az indexcselekmény sértettjeire vonatkozóan sem. Az ölési cselekményhez szorosan kapcsolódó poszt-offenzív magatartások terén szintén nem mutatkozott eltérés a két csoport között.

Az elkövetési jellemzők körében egy eltérést találtam:

- a rablásnak induló, ám emberöléssel végződő cselekmények gyakoribbak a későn elfogott elkövetők esetében.

Az általánosan alkalmazott megküzdési stratégiákat vizsgálva az alábbi jellegzetességeket találtam:

- a későn elfogott elkövetők megküzdése jelentősen problémaközpontúbb és irányul a helyzet megváltoztatására, mint a korán elfogott elkövetők megküzdése;
- a későn elfogott elkövetők hajlamosabbak a külvilágtól és a fenyegető ingertől való visszahúzódnásra a személyiség stabilitásának megőrzése érdekében, miközben a helyzetmódosítás lehetőségét továbbra is keresik.

Csupán tájékozódó szinten, tendencia jelleggel volt megállapítható, hogy bár mindkét csoportban a Problémacentrikus megküzdés a leggyakoribb stratégia, ez még így is elmarad az átlagpopulációra jellemző szinttől; az átlagosnál hangsúlyosabb az emberölést elkövetők körében a kilépés, a halogatás, a belenyugvás és a helyzet megváltoztatásának feladása, az önbüntető, önhibáztató tendencia, valamint a kontrollálatlan érzelmi és indulati levezetésekre való hajlam, ám elmarad elmarad a helyzet keltette negatív érzések kezelésére irányuló fókusz. Az 1. hipotézis, miszerint a korán elfogott és a későn elfogott elkövetők között markáns különbségeket feltételeztem leíró adataik, elkövetési jellemzőik, szorongásos hajlamuk, megküzdési sajátosságaik mentén, nem igazolódott. A két csoport a nagyszámú vizsgált változók mentén csupán egy elkövetési jellemzőben és két megküzdési jellemzőben mutat eltérést, de ezek elmaradnak attól, amit markáns, jól megragadható különbségeknek tekinthetnénk.

Az elkövetési jellemzők és a cselekménnyel kapcsolatos stressz közötti kapcsolat vizsgálata a későn elfogott elkövetők körében

A profialkotás legmodernebb irányzatai mind egyetértenek abban, hogy az elkövetési és az elkövetői jellemzők összekapcsolása akkor a leghatékonyabb, ha azokat nem egyesével próbáljuk „lefordítani”, hanem mintázatokba, típusokba, stílusokba csoportosítjuk őket, és stílusok, tematikus mintázatok között keresünk összefüggéseket. Erre kísérletet tettem, de jelen kutatásban a cselekményeket az elkövetési jellemzők alapján nem sikerült markánsan elkülönülő és elemzésre alkalmas csoportokba – típusokba, stílusokba – sorolni. Ez vélhetően betudható a relatíve alacsony elemszámnak is, ugyanakkor a mintában szereplő esetek heterogenitásának is - lehetséges, hogy csupán sokkal több klaszter képzésével lennének a mintázatok megragadhatók. Ám ez a gyakorlati nyomozati munkában nem alkalmazható koncepció, így ettől eltekintettem. Ezért visszanyúltam ahhoz a módszerhez, amelyben az egyes, szakmai szempontok alapján kiválogatott elkövetési változók kapcsolatát vizsgáltam a cselekménnyel kapcsolatos stresszmutatókkal.

A cselekmény közben átélt stressz esetében nem találtam szignifikáns kapcsolatot az elkövetési jellemzőkkel. Ugyanakkor az megállapítható volt, hogy az elkövetők nagy része a cselekmény közben nagyfokú vagy extrém szintű feszültséget élt át, csupán tizedük vallotta magát abszolút nyugodtnak a cselekmény során.

A cselekmény utáni órákban, napokban átélt stressz mértéke kiugróan magasnak bizonyult az átlagos élethelyzetekhez képest. Ezen belül is magasabbnak bizonyult azoknál a későn elfogott elkövetőknél, akik

- nem vittek el semmit a helyszínről.

A cselekmény és az elfogás közötti időszakban átélt stressz mérésénél, tehát egy hosszabb periódusra vetítve is magas stressz-szint rajzolódik ki a későn elfogott elkövetők körében. Az ebben az időszakban átélt stressz mértéke magasabb volt azoknál, ahol

- semmit nem vittek el a helyszínről;
- az áldozat halálát fulladás okozta, bár ez utóbbi eredmény az alacsony elemszám miatt csupán orientálódásra alkalmas.

A folytonos változók esetében alkalmazott korrelációs számítások esetében az egymással szükségszerűen együttjáró elkövetési és ugyanígy összefüggő stresszmutatók együttjárása volt látható. Ugyanakkor a két kör, tehát az elkövetési jellemzők és a stresszmutatók szétválása egymástól szintén a cselekmény és a poszt-offenzív szakasz egymástól való különállását támasztják alá.

A cselekményt követő stresszreakció lefutásának tekintetében körülbelül fele-fele volt azoknak az aránya, akik előbb nyugodtak voltak, majd egyre feszültebbek lettek, illetve akik eleinte nagyon feszültek voltak, majd lecsillapodtak. A cselekmény után mérsékelt, majd az elfogásig egyre fokozódó stressz gyakrabban fordult elő azoknál a későn elfogott elkövetőknél, akiknél

- az elkövetési eszköz szűrő-vágó eszköz volt;
- többféle elkövetési eszközt is alkalmaztak;
- a helyszínen talált eszközt használták fel.

A 2. hipotézis, miszerint a későn elfogott elkövetők körében kapcsolat van az elkövetési stílus vagy elkövetési jellemzők és a cselekmény során és után átélt stressz között, azaz az elkövetési mód alapján bejósolható a cselekmény során és/vagy után átélt stressz mértéke, annak lefutása, nem igazolódott be. A nagyszámú vizsgált elkövetési változó közül csupán néhány, meglehetősen általános jellemző volt, amelynél a keresett kapcsolat kimutatható volt.

A poszt-offenzív magatartások elemzése és a stresszmutatókkal mutatott kapcsolatuk vizsgálata

A poszt-offenzív magatartások vizsgálatában nívum önmagában azok leírása, melyet a vonatkozó részben megtettem funkció (modus operandi és kézjegy), és típusok (a profilalkotási irányzatok által használt tipológiák) szerint is. A szereplő magatartások természetesen elsődlegesen meghatározottak voltak az eljárás számára szükséges információk típusa által, és így tartalmilag az alábbi csoportokba voltak szedhetők:

- a tettes defenzív aktivitásai (vagy épp azok hiánya), ezen belül kiemelten a holttesttel kapcsolatos tevékenységek: a bizonyítékoktól való megszabadulás, a nyomok eltüntetésének hiánya, események követése a médiában, bűntárs megfenyegetése, mosakodás, átöltözés, megtévesztő történet vallomásként, elköltözés, elrejtőzés, a nyomok sikertelen eltüntetése, külföldre távozás, más megvádolása a cselekménnyel, tájékozódás a nyomozás állásáról, megrendezés, ügyvéd felkeresése, a helyszín felgyújtása megrendezésként, a test elrejtése gondatlanul, vagy sehogysem, vagy hatékonyan, a holttest mozgatása, csomagolása, elszállítása, elásása, vízben lesúlyozása, kútba, emésztőbe rejtése, feldarabolása, csonkítás;
- az eltulajdonítás során és az eltulajdonított tárggyal történtek: kifosztás, pénz, értékesíthető dolog, okmányok, személyes érték, étel-ital eltulajdonítása az áldozattól, nem vitt el semmit a helyszínről, ékszerek levétele a sértett testéről, kutatás, a zsákmány felhasználása, elvesztése, elrejtése, eladása, elszórakozása, elajándékozása, zálogba adása, feltűnő költekezés, vásárlás;
- az egyéb, vegyes kategóriába eső magatartások, melyek között szerepeltek azok a elemek, amelyek az elkövető emocionális reakciójára is utaltak: visszatérés a helyszínre, a történet megosztása valakivel, újabb cselekmény tervezése, vagy kivitelezése 6 hónapon belül, a testen jelentősebb poszt-mortem sérülések, bántalmazás, szúrások jelenléte, a sértett arcának, vagy a test letakarása, a cselekmény után közvetlenül kocsmázás, fokozódó alkoholfogyasztás, drogfogyasztás, társaság keresése, kóborlás, mentő hívása, önfeladás szándéka, szuicid kísérlet.

Megállapítást nyert, hogy a legmagasabb előfordulású magatartások a modus operandi kategóriába estek, de ezen belül is a tervezés és defenzív stratégiák alkalmazásának hiánya álltak az élen. A leggyakoribb magatartás a holttest gondatlan, hanyag elrejtése, vagy a rejtés hiánya volt, amit a bizonyítékoktól való megszabadulás követett. Ugyanakkor a harmadik leggyakoribb magatartás is a tettes defenzív aktivitásának teljes hiányát jelző elem. A legtöbb

magatartás a 25%-os gyakoriság alatt volt, és elsősorban az egyéb kategóriába, és a kézjegyként besorolható magatartások estek ebbe a körbe.

A későn elfogott elkövetők körében a poszt-offenzív magatartások és a cselekmény közben átélt stressz között nem volt szignifikáns kapcsolat kimutatható.

A cselekmény utáni órákban és napokban tapasztalt feszültség szignifikánsan alacsonyabb értéket mutatott azoknál, akik

- követték az eseményeket a médiában;
- tájékozódtek a nyomozás állásáról.

A hosszabb távú, tehát a cselekmény és az elfogás közötti időszakban átélt stressz

- szignifikánsan magasabb értéket mutatott azoknál az elkövetőknél, akik
 - a cselekmény során szerzett zsákmányt nem rejtették el;
 - nem követték az eseményeket a médiában;
 - a cselekmény után szökésben voltak, és rejtőzködtek;
- és szignifikánsan alacsonyabb értéket mutatott azoknál, akik
 - terveztek vagy kiviteleztek újabb életellenes cselekményt,
 - hát hónapon belül újra öltek.

Az alacsony elemszámok miatt azonban ezek az eredmények csupán orientálódásra alkalmasak, nem tekinthetők stabil összefüggésnek.

A 3. hipotézis, miszerint a későn elfogott elkövetők körében kapcsolat van a cselekmény során és után átélt stressz és a poszt-offenzív magatartások között, azaz az átélt stressz mértéke és lefutása alapján következtetések vonhatók le a poszt-offenzív magatartásra vonatkozóan, csupán részben nyert igazolást, mivel láthatók jól kirajzolódó tendenciák, ám a feltárt kapcsolatok az alacsony elemszám miatt nem tekinthetők stabil összefüggésnek.

A poszt-offenzív megküzdések és szubjektív reakciók elemzése és a stresszmutatókkal mutatott kapcsolatuk vizsgálata

A szubjektív poszt-offenzív reakciókat több módszer segítségével térképeztem fel részletesen: saját kialakítású kérdőívvel és megküzdést vizsgáló kérdőívvel.

A poszt-offenzív reakciókat leíró saját kialakítású kérdőív 66 tételét faktoranalízissel hat faktorba sikerült csoportosítanom, melyek az elért átlagpontoszámok alapján csökkenő sorrendben az alábbiak:

- orális és disszociatív feszültségevezetési módszerek, amelyek olyan manőverek köré összpontosulnak, amelyek vagy kémiai úton, vagy aktív tagadás útján célozzák meg a

helyzettől való disszociálódást, ugyanakkor fordított tételként szerepelnek az elfogással való álmódás, az ügy médiában és mások beszélgetésében való követése, a konfliktusok megszorodása, melyek gátolják a disszociálódást;

- az érzelmi reakciók hiányával jellemezhető közöny, melyben a tételek tartalmilag a cselekmény megtörténtével és a lebukással kapcsolatos érzelmi reakciók hiányára, közönyre reflektálnak;
- nyugtalanság és szorongásos kimerülés, mely olyan tételekből áll, melyek elsősorban a szorongás miatti nyugtalanságot, alvási problémákat, pánikrosszullétet és startle-fokozódást, a szexuális készletesség megváltozását, gyengeség és fáradtságérzést jeleztek, valamint a rendőrök kerülését;
- defenzív manőverek és lépések, melyek a lebukás elkerülése érdekében tett poszt-offenzív óvintézkedéseket jelzik, és a bukáshoz vezető pontok feltérképezésére, információszerzésre, tervek gyártására, a nyomok eltüntetésére vagy megváltoztatására irányulnak;
- akutabb szomatikus reakciók, a stressz olyan szomatikus megjelenési módjait tartalmazzák – sírás, szédülés, betegeskedés -, melyek akutabbak és kevésbé mélyrehatóak, mint a
- krónikusabb szomatikus reakciók, azaz a megváltozott étvágy, emésztés, munkahelyi teljesítmény, fejfájás, melyek jellemzően a hosszantartó magas feszültség szomatizációjában megjelenő tünetei.

A poszt-offenzív reakciók vizsgálatának másik aspektusa, a megküzdési kérdőívek alkalmazása volt. A későn elfogott elkövetők poszt-offenzív megküzdését vizsgáló kérdőívek eredményei alapján egy olyan profil rajzolódik ki, amely jelentősen eltér az átlagos megküzdési mintázatoktól. A poszt-offenzív megküzdésben alapvető jellegzetesség, hogy nagyon magas a nem adaptív és nagyon alacsony az adaptív stratégiák alkalmazása:

- több oldalról is alátámasztott, hogy a cselekmény és az elfogás közötti időszakot a büntudat és az önvád uralja, az elkövetők a kialakult helyzetet és a negatív emocionális élményeket olyan módon értelmezik, amelyért ők és csakis ők a felelősek, az jogos, törvényszerű válasz az elkövető korábbi helytelen, nem kívánatos viselkedésére;
- kimondottan jellemző a történetek negatív aspektusainak, káros következményeinek felnagyítása, katasztrófizálása;

- az ennek nyomán keletkező érzelmek csillapítása, a társas támogatás keresése, a történetek perspektívába helyezése, más élményekkel való összehasonlítása, esetleg pozitív jelentéssel való felruházása elmarad, hiányzik;
- jellemző a helyzetbe való passzív beletörődés, a megoldások halogatása, a helyzetből való kilépés;
- aktiválódnak a helyzet megváltoztatására tett erőfeszítések, a megoldás keresése, sokat foglalkoznak azzal, hogy mit tehetnének az adott szituációban, ám az egyébként is alacsony szintű problémacentrikus megküzdés még így is messze elmarad az átlagos értéktől;
- a személyiség stabilitásának megőrzésére irányuló igyekezet a figyelem fenyegetésről az én-re terelésével, közben a helyzetmódosítás lehetőségének fel nem adásával szintén elmarad az átlagos szinttől, bár korábban láttuk, hogy ez a megküzdési mód a később elfogott elkövetőknél jellemzőbb, mint a korán elfogottaknál.

A megküzdési módok és reakciók közötti korrelációs kapcsolatok alapján két markáns tematika rajzolódik ki:

- A történetek negatív aspektusainak, káros következményeinek felnagyítása korrelál az átéltekkel kapcsolatos érzésekkel, gondolatokkal való állandó és terméketlen foglalatossággal. A katasztrófizálás együtt jár továbbá azzal a hajlammal, hogy a személy a fenyegetést, a negatív élményeket jogos és törvényszerű válasznak értékeli a korábbi helytelen, nem kívánatos viselkedésére, ez pedig az olyan gondolatokkal, amelyekben a személy önmagát teszi felelőssé a negatív életesemény bekövetkezéséért.
- A második tematika középpontjában az a megküzdési stratégia áll, amikor az erőfeszítéseit a személy csak arra fordítja, hogy a fenyegetettség keltette negatív, kellemetlen érzelmi állapotot felszámolja, megszüntesse. Ez körkörös korrelációban áll az olyan elhárítással, melynek során a személy kilép a helyzetből, és halogatja a beavatkozást, valamint a pozitív fókuszváltással, melynek során a személy a figyelmét átirányítja a negatív eseményekről kellemes kogníciókra. Az emóciófókusz, tehát a negatív érzelmi állapotok csillapítására összpontosított erőfeszítés együtt jár feszültségkontrollal is, amelyben az elsődleges cél a személyiség stabilitásának megőrzése, a figyelem fenyegetésről az énmű terelésével, a helyzetmódosítás lehetőségének fenntartásával, ez pedig problémacentrikus megküzdési stratégiával, melynek során a cél a helyzet megváltoztatása, a fenyegetettség megszüntetése, ez pedig

az azzal való foglalatossággal, hogy milyen viselkedéses stratégiákat lehetne alkalmazni a helyzet megoldására.

További együttjárás látható a helyzet pozitív, akár a személyes növekedés terminusaiban történő jelentéssel való felruházása, és az átélt negatív megítélését más élményekkel való összehasonlítás útján redukáló stratégia között - ezek az adaptív megküzdési módok az emberölés kontextusában esetleg nehezen értelmezhetők, és az alacsony átlagértékek alapján nem is tekinthetők jellemző reakciómódoknak.

A cselekmény közben átélt stressz együtt járt a ruminációval, azaz az átélttel kapcsolatos érzésekkel, gondolatokkal való állandó és terméketlen foglalatossággal.

A cselekmény utáni órákban, napokban tapasztalt stressz, és a cselekmény és az elfogás közötti időszakban átélt stressz is a poszt-offenzív megküzdést és reakciókat mérő skálák közül csak a nyugtalansági és szorongásos kimerüléssel reagáló reakciókkal járt együtt, és ez a nyugtalanság együtt járt az olyan szomatikus reakciókkal is, mint a megváltozott étvágy, emésztés, munkahelyi teljesítmény, fejfájás, valamint a sírás, szédülés, betegeskedés.

A stresszreakció lefutását tekintve azokra a későn elfogott elkövetőkre, akik

- a cselekmény után eleinte nyugodtabbak voltak, de a feszültségük fokozódott egészen az elfogásig, jellemzőbb volt:
 - a fenyegetés és a negatív emocionális élmények olyan módon való értelmezése, miszerint az jogos, törvényszerű válasz a korábbi helytelen, nem kívánatos viselkedésükre;
 - a szorongás miatti nyugtalanságot, alvási problémákat, pánikrosszullétet és startle-fokozódást, szexuális igények megváltozását, gyengeséget és fáradtságot, depressziót és az emberektől való visszahúzódást, a rendőrök kerülését jelző szubjektív reakciók;
 - az olyan szomatikus reakciók, mint a megváltozott étvágy, emésztés, munkahelyi teljesítmény, fejfájás.
- a cselekmény után nagyon idegesnek érezték magukat, de ez idővel csillapodott és végül megnyugodtak:
 - gyakrabban számoltak be közönről, a cselekmény megtörténtével és a lebukással kapcsolatos érzelmi reakciók hiányáról.

A 4. hipotézis, miszerint a későn elfogott elkövetők körében kapcsolat van a cselekmény során és után átélt stressz és a poszt-offenzív megküzdések és szubjektív reakciók között, azaz az átélt stressz mértéke és lefutása alapján következtetések vonhatók le a poszt-offenzív megküzdési

jellemzőkre és szubjektív reakciókra vonatkozóan, beigazolódott, a stressz mértéke és lefutása a poszt-offenzív reakciók és megküzdési stratégiák jól definiálható mintázatához kapcsolódik.

Az általános és a poszt-offenzív megküzdési módok összehasonlítása

Az általános és a poszt-offenzív megküzdés összehasonlítása ugyanazon kérdőív sztenderd és a poszt-offenzív időszakra módosított instrukcióval való felvételének összevetésén alapult.

A helyzetből való kilépés és a beavatkozás halogatása, a csak a fenyegetettség keltette negatív, kellemetlen érzelmi állapot felszámolására, megszüntetésére irányuló megküzdés, illetve a feszültség kontrollálatlan, nem célirányos reakciókban, anger-out és acting-out megnyilvánulásokban való levezetése nem mutatott eltérést az általános és a poszt-offenzív szakasz között.

Az általában jellemző megküzdéshez képest alacsonyabb átlagos érték el az alábbi megküzdési stratégiák a poszt-offenzív szakaszban:

- az egyébként is alacsony szintű Problémacentrikus reagálás, tehát a megküzdési kapacitások a helyzet megváltoztatására való fordítása;
- a Feszültségkontroll, tehát a stabilitást a külvilágtól való visszahúzódás által megőrző, ugyanakkor a helyzetmódosítás lehetőségét továbbra is kereső megküzdési mód;
- a Támaszkeresés, azaz a megoldáshoz társas támogatás és segítség keresése.

Ezzel szemben az általános felvételnél a poszt-offenzív szakaszban magasabb értéket értek el:

- az Önbüntetés, azaz az események a saját korábbi viselkedésre érkező jogos és megérdemelt válaszként való értelmezése;
- a passzív Belenyugvás.

Az 5. hipotézis, miszerint a későn elfogott elkövetők körében kapcsolat vannak az általános és a poszt-offenzív megküzdési módok között, azaz az általános megküzdési jellemzők alapján következtetések vonhatók le a poszt-offenzív megküzdési jellemzőkre, és azok általánostól való eltéréseire vonatkozóan, beigazolódott, a poszt-offenzív megküzdési mintázat párhuzamos az általános mintázattal, ugyanakkor markáns mintázat látható abban, hogy a poszt-offenzív szakaszban milyen irányú eltolódások figyelhetők meg.

Diszkusszió

Kutatásomban a poszt-offenzív szakasz történéseinek vizsgálatára és az emberölés, valamint a profilalkotás folyamatába való beillesztésére tettem kísérletet azzal a céllal, hogy ez a nyomozati munka számára felhasználható legyen.

A profilalkotás egy nyomozást támogató módszer, melynek lényege, hogy a helyszínen nyomot hagyó elkövetési jellegzetességek alapján, a forenzikus nyomok pszichológiai perspektívából történő elemzése során olyan következtetéseket von le, amely adalékokkal, újabb nyomokkal, háttérinformációval szolgálnak a nyomozás számára, és biztosítani tudja a lélektani tudásanyagot igénylő nyomozati fogásokhoz szükséges háttérrel. Ezzel nem csak a felderítésnek adhat lendületet, hanem utólag is segítheti a cselekmény bizonyítását. A profilalkotás emberöléses ügyekben elsősorban a hosszabb nyomozást igénylő eseteknél használható ki, és ezeknél az eseteknél kap kiemelt jelentőséget a poszt-offenzív magatartás ismerete is. Éppen ezért egy nagyobb az igény a módszer és az annak háttérében álló elméleti feltevések tudományos megalapozottságának empirikus kutatásokkal történő alátámasztására.

Az emberölés és annak ahatása a tettes magatartásában és érzelmi működésében nem ér véget az áldozat halálával, ám az elkövetők fókuszát áttereli a cselekmény megtörténte és annak praktikus és lélektani következményeire. A profilalkotásban sokrétűen használható az erre vonatkozó tudás, a legismertebb felhasználási terület, a gyanúsított kör szűkítésében is, de még inkább lehetőségeket tartogat a kreatív nyomozati taktikai fogások, valamint a kihallgatási stratégiák felépítésében való felhasználás. A poszt-offenzív szakasz, és az ebben a periódusban lezajló folyamatok, magatartások, szubjektív reakciók vizsgálata azonban rendkívül sok nehézségbe ütközik, ezért fontossága ellenére alulvizsgált terület, így pusztán a magatartások, reakciók, szubjektív élmények részletes leíró feltérképezése is előzmény nélküli. Az ide vonatkozó fejezetben részletesen áttekintettem a poszt-offenzív szakasz meghatározását, az egyes poszt-offenzív magatartások felosztását, háttérét és a jellemző érzelmi reakciókat. Jól kirajzolódott, hogy ezek a magatartások szinte mindig többrétegűek, és szinte minden magatartásnak lehet praktikus, a helyzet kezelésére vagy kontrollálására irányuló célja, vagy valamilyen érzelmi igény kielégítése, csillapítása. Ez a kettősség emlékeztet a megküzdési mechanizmusok – problémaközpontú és érzelemközpontú – felosztására. Ez jól illeszkedett ahhoz a megfigyelésemhez, a szakirodalom olvasása során, miszerint az elkövetési és a poszt-offenzív magatartások középpontjában az érzelmi feszültség vagy általánosan a stressz szintje és hullámváltozása, valamint annak kezelése áll.

Empirikus kutatásom célja volt a poszt-offenzív magatartások széles körű explorációja, amire korábbi munkákban eddig nem volt példa. Továbbá feltételeztem, hogy az elkövetési jellemzők és a poszt-offenzív objektív és szubjektív történések között a cselekménnyel kapcsolatos stressz teremt kapcsolatot. Azaz a cselekmény stílusa, a magatartási mintázat árulkodik az átélt stresszről a cselekmény alatt és után, valamint ez a stressz, illetve annak lefutása szorosan kapcsolódik ahhoz, hogy az elkövető ezzel a stresszel hogyan küzd meg, illetve hogyan jelenik meg az elkövető magatartásában és szubjektív élményeiben.

Az elkövetési jellegzetességek

A kutatásban vizsgáltam az elkövetési jellegzetességeket több szempontból. A korán elfogott és a későn elfogott elkövetők összehasonlítása azt mutatja, hogy nem az elkövetés során történő elemek, vagy az azt követő azonnali reakciók, de még csak nem is az elkövető demográfiai háttérjellemezői különböztetik meg azokat az elkövetőket, akiket hamar elfognak, vagy akik több időt töltenek szabadlábban. A vizsgált változók közül meghatározóbb az elkövető alapvető hozzáállása a cselekményhez már annak megkezdése előtt, amit jelez a későn elfogottak körében gyakrabban előforduló rablásos emberölés, és az erre jellemző kíméletlen és szélsőségesen instrumentális, a sértettet teljes mértékben tárgyként kezelő, kizsákmányoló attitűd. Ahogy a továbbiakban látni fogjuk, a poszt-offenzív szakasz egésze is sokkal inkább meghatározott és megragadható az elkövető cselekményhez való alapvető hozzáállása, belső történései, mintsem a felszíni, magatartásos jellemzők által.

A profialkotás legmodernebb irányzatai mind egyetértenek abban, hogy az elkövetési és az elkövetői jellemzők között nagyon komplex asszociáció van, és ezek összekapcsolása akkor a leghatékonyabb, ha azokat nem egyesével próbáljuk lefordítani, megfejteni, hanem mintázatokba, típusokba, stílusokba csoportosítjuk őket, és a tematikus mintázatok között keresünk összefüggéseket. Ugyan továbbra is folynak olyan kutatások, amelyek az egyes elkövetési viselkedések és a tettesi jellemzők közötti direkt kapcsolatot igyekeznek feltárni, mivel a nyomozati gyakorlatban ezek jobban hasznosíthatók, számos kutatás az egyes jellemzők megfejítése helyett a tematikus struktúrák, klaszterek feltárására fókuszál, és ezek tettesi jellemzőkkel való összekötésére. Erre én is kísérletet tettem, de jelen kutatásban a cselekményeket az elkövetési jellemzők alapján nem sikerült markánsan elkülönülő és elemzésre alkalmas csoportokba sorolni. Megjegyzendő, hogy nem adódott sem az organizált/dezorganizált, sem az expresszv/intstrumentális dichotómiára emlékeztető, vagy ezeknek megfelelő elrendeződés sem. Ez vélhetően betudható a relatíve alacsony

elemszámnak, ugyanakkor a mintában szereplő esetek heterogenitásának is - lehetséges, hogy csupán sokkal több klaszter képzésével lennének a mintázatok megragadhatók. Ám ez a gyakorlati munkában nem alkalmazható koncepció, így ettől eltekintettem. Így visszatértem ahhoz a módszerhez, amikor az egyes elkövetési viselkedések és a tettesi jellemzők között keresek direkt kapcsolatot, és a további vizsgálódásra egyes, szakmai szempontok alapján kiválogatott elkövetési változókat használtam, ám kevés eredménnyel.

A megküzdés

Jóval gazdagabb eredményt hozott az elkövetők általánosan alkalmazott megküzdési jellegzetességeinek vizsgálata.

Ugyan csupán tájékoztató és tendencia szinten, de kirajzolódott a teljes elkövetői populációra jellemző, a magyar átlagpopuláció értékeihez képest eltérő megküzdési mintázat. Az átlagpopulációhoz képest elmarad a Problémafókuszú megküzdés, az ennek lehetőséget adó Feszültségkontroll, valamint az Emóciófókusz. Emelkedett azonban Figyelemelterelés, az Önvád és a Belenyugvás, valamint vélhetően az Emóciókiürítés is. Mindez egy olyan működésmódot mutat, ahol a személy hajlamos benneragadni a számára nehezen tolerálható helyzetekben, mert a változtatásra, és a változtatást lehetővé tevő érzelmi állapot megteremtésére mozgósítható kapacitás és repertoár elégtelen, és leginkább az elkerülésre és a megérdemeltként való elfogadásra és annak megváltoztathatlanságába való belenyugvásra korlátozódik. Így a helyzet és az ezzel járó feszültség állandósulása, az önhibáztató tendenciák nyomán esetleg további fokozódása lehetséges, melyek aztán kontrollálatlan acting-out és anger-out megnyilvánulásokban robbanhatnak, amikor a feszültség tarthatatlanná válik.

Ez a kép ugyan csupán tájékoztató szintű, és nem stabilan alátámasztott összefüggésként jelenik meg, ám érvényességét alátámasztják azok a korábbi eredmények, amelyek rámutatnak, hogy az emberölést elkövetők körében az elsődleges megküzdési módok az agresszió alkalmazása, valamint az elkerülő tendenciák, mint például az alkohol-vagy droghasználat, a fantáziavilágba való visszahúzódás, büntudat és ennek nyomán kialakuló depresszió (Daffern és mtsai, 2010; Elisha és mtsai, 2010; Lehoczki, 2017). Ennek ismeretében a cselekmény megküzdésként való konceptualizálása (Agnew, 2001) is még tisztábban érthetővé válik.

Az elkövetői csoportok, a korán elfogott és későn elfogott elkövetők megküzdésében két különbség mutatkozott. Egyrészt a későn elfogottak megküzdése jóval problémaorientáltabb és megoldásközpontúbb. Másrészt a későn elfogott elkövetők hajlamosabbak a külvilágtól és a

fenyegető ingertől való visszahúzódásra a személyiség stabilitásának megőrzése érdekében, miközben a helyzetmódosítás lehetőségét továbbra is keresik. Az így megőrzött egyensúlynak vélhetően nagy szerepe van a stressz jobb tűrésében, amely utat nyit a lebukás hosszabb távú elkerülését lehetővé tevő problémacentrikus megoldásoknak. Lehetséges, hogy ez egy fontos komponens abban a folyamatban, ami a késői elfogáshoz vezet. Ez párhuzamos Cassar és mtsai (2003) eredményeivel, melyek szerint az elkövetők önszabályozása, és így a megküzdés is lényegi szerepet kap az emberülés előtti és utáni folyamatokban, és a lebukás elkerülése azokra az elkövetőkre jellemző, akik képesek a helyzetüket folyamatosan és megoldásközpontúan értékelni – bár a poszt-offenzív defenzív stratégiák általában még így is alacsony színvonalon maradnak.

A későn elfogott elkövetők körében az általánosan alkalmazott copingot összehasonlítva a cselekmény utáni megküzdéssel az rajzolódott ki, hogy a két időszakban alkalmazott megküzdések mintázata hasonló. Voltaképpen a rájuk általánosan jellemző megküzdések kiéleződését láthatjuk a poszt-offenzív szakaszban, mely köszönhető nem csak az átélt stressznek és értékeléseknek, hanem a helyzet objektív sajátosságainak is. Ez a párhuzamosság alátámasztja a profilalkotás egyik elméleti alapvetését, a konzisztencia premisszáját, amely szerint az, ahogyan egy ember viselkedik egy adott helyzetben, az konzisztens azzal, ahogyan más helyzetekben megnyilvánul (Ellerby, 1986). Ez a premissza az, amely megalapozza a helyszínen mutatott viselkedéses bizonyítékok és a háttérjellemzők összekapcsolását (Salfati, 2008).

A későn elfogott elkövetők poszt-offenzív megküzdésének további vizsgálatával egy jellegzetes és részletgazdag kép rajzolódott ki.

Alapvető jellegzetesség, hogy nagyon magas a nem adaptív és nagyon alacsony az adaptív stratégiák alkalmazása. Több oldalról is alátámasztott, hogy a cselekmény és az elfogás közötti időszakot a büntudat és az önvád uralja, az elkövetők a kialakult helyzetet és a negatív emocionális élményeket olyan módon értelmezik, amelyért ők és csakis ők a felelősek, az jogos, törvényszerű válasz az elkövető korábbi helytelen, nemkívánatos viselkedésére. Emellett kimondottan jellemző a történetek negatív aspektusainak, káros következményeinek felnagyítása, katasztrófizálása.

Ugyanakkor az ennek nyomán keletkező érzelmek csillapítása, a társas támogatás keresése, a történetek perspektívába helyezése, más helyzetek vagy személyek élményeivel való

összehasonlítása, esetleg pozitív jelentéssel való felruházása elmarad. Ez természetesen adódik a helyzet sajátosságából is, tekintve, hogy az emberölés elkövetése alapvetően negatív és nagyon ritka élettapasztalat. A cselekmény narratívájában nagyon nehéz pozitívumokat találni, sőt, ez sokszor nemkívánatos is. Nincs morális megoldás, feloldozás, a cselekmény anullálhat minden jó tettet vagy szándékot, ezáltal nincs lehetőség a pszichológiai helyreállításra sem (Adshead és mtsai, 2015). A pozitív értékelésre és a perspektívába helyezésre tehát az elkövetők a lehetőségei igen korlátozottak. A negatív érzelmek csillapítása a társas támogatás igénylése és keresése által szintén kevésbé járható út ebben az időszakban. A történet megosztása egyrészt természetesen növeli a lebukás kockázatát. Másrészt pszichológiai téren is kockázatot jelent akkor, amikor a cselekmény szégyennel és büntudattal terhelt. Ilyenkor a visszahúzódás és az olyan helyzetek kerülése, amelyekben a cselekmény felszínre kerülhet, szóba jöhet, azt a célt szolgálja, hogy tetteivel, ezáltal szégyenével és saját kisebbségével ne kelljen szembesülnie (Malmquist, 2006; Santtila és Pakkanen, 2007; Wright és Gudjonsson, 2007).

A poszt-offenzív szakaszra jellemző továbbá egyfajta rezignált attitűd, a helyzetbe való passzív beletörődés, a megoldások halogatása, a helyzetből való kilépés. Ugyanakkor ezzel párhuzamosan aktiválódnak a helyzet megváltoztatására tett erőfeszítések, megoldás keresése. Sokat foglalkoznak azzal, hogy mit tehetnének az adott szituációban, ám a problémacentrikus megküzdés még így is messze elmarad az átlagos értéktől. Ahogy láttuk, a problémacentrikus reagálás alacsony szintje egyébként is jellemző a teljes elkövetői populációra, a cselekmény után pedig még tovább csökken.

A személyiség stabilitásának megőrzésére irányuló igyekezet a figyelem fenyegetésről az énré terelésével, eközben a helyzetmódosítás lehetőségének fel nem adásával szintén alacsony szintű, bár korábban láttuk, hogy ez a megküzdési mód a későn elfogott elkövetőknél jellemzőbb, mint a korán elfogottaknál. Voltaképpen ez volt az a jellemző, amelyben a későn elfogottak „jobban teljesítettek”, és amely mentén várható volt tőlük a problémahelyzet jobb menedzselése. A poszt-offenzív szakaszban azonban ez is visszaesést mutat.

A korrelációk elemzése alapján a későn elfogott elkövetőknél két markáns poszt-offenzív megküzdési tematika rajzolódik ki.

Az egyik tematikában a negatív perspektíva és annak fokozására való hajlam, a negatív következmények felnagyítása és katasztrófizálására való hajlam, az ezekkel kapcsolatos rágódás és őrlődés, valamint a saját felelősség megélése, vagy akár felnagyítása alkotnak egy összefüggő és különálló kört a poszt-offenzív folyamatokban. Ahogy láttuk, ez kimondottan

jellemző az elkövetőkre általánosan is (Daffern és mtsai, 2010; Elisha és mtsai, 2010), a cselekmény után pedig ez a hajlam felerősödik.

A második tematika középpontjában az a megküzdési stratégia áll, amikor az erőfeszítéseit a személy csak arra fordítja, hogy a fenyegetettség keltette negatív, kellemetlen érzelmi állapotot felszámolja, megszüntesse a halogatással, kilépéssel, valamint a figyelem elterelésével és átirányításával kapcsolatos megküzdési manőverek útján. A stabilitás ilyenén megőrzése ugyanakkor nem feltétlenül jár együtt a helyzet megváltoztatásának feladásával, sőt, vélhetően az így csökkentett feszültség nyit utat a problémacentrikus megküzdésnek, és a megoldásra irányuló tervek kidolgozásának. Ez ismét visszautat Cassar és mtsai (2003) eredményeire, miszerint a lebukás elkerülésében nagy szerepe van a folyamatos helyzetértékelésre való képességnek.

A poszt-offenzív magatartások és reakciók

Az objektív poszt-offenzív magatartások vizsgálatában önmagában névként szolgál azok összefoglaló leírása és részletes explorációja. A kutatásban szereplő magatartások természetesen elsődlegesen meghatározottak voltak az eljárás számára szükséges információk típusa által, melyeket három kategóriába soroltam. A legnagyobb kategóriába a tettes defenzív aktivitásai (vagy épp azok hiánya), ezen belül kiemelten a holttesttel kapcsolatos tevékenységek kerültek. Átlagosan ezek a – modus operandiként besorolható - magatartások mutatták a legnagyobb előfordulást. A legmagasabb előfordulású magatartások érdekes módon a tettes defenzív aktivitásának teljes hiányát jelző elemek voltak. A defenzív cselekmények jól jelzik az elkövető kriminális képességeit, rutinját, organizáltságát, hiányuk ezzel szemben a tettes impulzivitását és dezorganizáltságát jelzi (Bakóczi, 1984; Beauregard és Proulx, 2002; Turvey, 2002; Beauregard és Martineau, 2014; Stefanska és mtsai, 2018). Ez alátámasztja Cassar és mtsai (2003) megállapításait, miszerint a legtöbb elkövető végül a poszt-offenzív szakaszra vonatkozó tervezés és a defenzív aktivitások elégtelensége miatt bukik le.

Az eltulajdonítással kapcsolatos tételeket tartalmazó kategóriába elsősorban közepes gyakoriságú magatartások tartoztak. Az áldozat kifosztása, meglopása egy jól elkülöníthető antiszociális elem a cselekményben, és a tettes opportunistá, antiszociális attitűdjét, és a cselekmény instrumentalitását jelzi (Salfati és Canter, 1999; Salfati, 2000; Salfati és Bateman, 2005; Fisher, 2007; Santtila és mtsai, 2007), és különösen az anyagi haszonszerzés céljából történő cselekményekre és a kriminális előzménnyel rendelkező elkövetőkre jellemző. A kifosztás (és más kizsákmányoló jellegű viselkedések megjelenése) az áldozat teste feletti

dominancia, kontroll és birtoklás jele is lehet illetve az áldozat megalázása iránti igényt is kifejezhetik (Porter és Alison, 2004; Salfati és Bateman, 2005; Adcock és Stein, 2014). Mindenesetre az ilyen magatartást a szerzők leggyakrabban úgy értelmezik, hogy a tettes nem tekintett az áldozatra számára jelentőséggel bíró személyként, hanem csupán tárgyként, eszközként a céljai elérésében (Horning és mtsai, 2010). Más kérdés a személyes tárgyak eltulajdonítása, és szuvenírként vagy trófeaként való megtartása, amely előfordulhat mind a hatalom-megerősítő, mind a harag-megtorló, mind a harag-izgalom típusú elkövetőnél. Ez kimondottan ritka magatartás volt.

A vegyes kategóriába elsősorban az elkövető emocionális reakciójára utaló, kézjegyként értékelhető magatartások kerültek, mint például a visszatérés a helyszínre, a történet megosztása valakivel, poszt-mortem sérülések, takarás, szuicid kísérlet, stb. Az ilyen magatartások pszichológiai hátterét az ide vonatkozó fejezetben részletesen tárgyaltam. A kézjegy aspektust az adta ezeknek a viselkedéseknek, hogy azok nem szolgáltak praktikus célt, sőt gyakran kontraindikáltak voltak az elkövető érdekeit tekintve. Ezek a poszt-offenzív viselkedéses jegyek mind a legkritkább előfordulásúak voltak, ami ismét a személyesítésben betöltött szerepüket támasztja alá.

A szubjektív poszt-offenzív reakciók elemzésénél az volt látható, hogy azok sokszor nem annyira megküzdésként jelentek meg, mint inkább az elkövető feszültségének manifestációjaként. Ezeket a reakciókat faktoranalízissel kialakított hat, tematikailag konzisztens és jól definiálható csoportba soroltam be. A legmagasabb átlagot elért poszt-offenzív reakció az orális és disszociatív feszültségkezelés, azaz az alkohol/drogfogyasztás, nappali álmodozás, a helyzetből való érzelmi kimenekülés volt, melynek ellene hat az elfogással való álmodás, az ügy médiában és mások beszélgetésében való követése, a konfliktusok megszorodása. Ez nem meglepő, hiszen a stressz krónikussá válása mind gyakoriságot mind mértéket tekintve növeli az itt felsorolt érzelemközpontú viselkedéses megküzdési stratégiák megjelenését illetve fokozódását (Ádám és Salavecz, 2010). Ezt követte az érzelmi reakciók hiányával jellemezhető közönyös viszonyulás faktora. Figyelemre méltó, hogy ebben a körben – tehát a szubjektív reakciók között - is a két markánsan ellentétes reakciómód áll az élen, ami párhuzamos a poszt-offenzív megküzdéseknél látott mintázatokkal. Szintén a legjellemzőbb reakciók között találjuk a harmadik faktort, a nyugtalanságot és szorongást, valamint az ehhez kapcsolódó kimerüléssel járó tüneteket, amelyek nem annyira megküzdésként, mint inkább a feszültség megjelenéseként értelmezhetők, és a stresszreakció

előrehaladottságát és kimerülési fázisát jelzik (Selye, 1976). A következő reakció a problémaközpontú és célvezérelt mentális és magatartásbeli defenzív stratégiákat, taktikákat, manővereket felölelő skála. A legritkébbnek az akut és krónikus szomatikus tünetek jelentkezése bizonyult, melyek ismét nem megküzdésként, hanem a krónikus stressz megnyilvánulásaiaként értelmezhetők (Ádám és Salavecz, 2010; Tringer, 2010).

A stressz és a poszt-offenzív szakasz történései

A kutatás egyik feltevése az volt, hogy az elkövetési jellemzők és a poszt-offenzív szakasz történései között a cselekményhez kapcsolódóan átélt stressz teremt kapcsolatot. Ez a feltételezésem nem igazolódott, aminek elsősorban az az oka, hogy az elkövetési jellemzők és a stresszmutatók közötti kapcsolatok meglehetősen, és meglepően szórványosnak bizonyultak. Saját tapasztalatom alapján a pszichológiai profiálkótási munkában, az esetek elemzésénél nagyon jól nyomon követhető az, hogy az elkövetőt a cselekmény mely pontján vagy pontjain éri stressz – mely elemeknél mutat racionális, higgadt és fókuszált magatartást, és hol válik dezorganizálttá, kapkodóvá, célszerűtlenné, indulatvezéreltté a viselkedése. Ennek hátterében állhat egy-egy váratlan esemény, a sértett reakciói, esetleg a cselekmény egyes kellemetlenebb, de szükségszerűnek ítélt részei – ám mindezek hátterében a közös tényező a stressz hullámszeme a végrehajtás során. Pszichológiai perspektívából és elmélyültséggel szemlélve és rekonstruálva a cselekményt mindez jól látható és megállapítható. Ezért számomra meglepő eredmény a hipotézis alátámasztottságának ilyen mértékű hiánya. Ugyanakkor véleményem szerint ez nem jelenti azt, hogy a feltételezett kapcsolat nem létezik, csupán azt, hogy az statisztikai módszerekkel, vagy legalábbis az itt alkalmazott módszerrel, illetve relatíve alacsony elemszámon végzett számításokkal alig ragadható meg. Korábbi kutatások is rámutatnak arra, hogy nem mindegy, hogy milyen szinteken vizsgálódunk. Az externális (viselkedéses) változók használata ugyan objektív adatgyűjtést tesz lehetővé, ám – ahogyan a poszt-offenzív magatartások szakirodalmi és exploratív elemzése is rámutat - egy viselkedés számos belső változóból, motivációból, értelmezésből, percepcióból eredhet. A viselkedés és a pszichológiai háttér folyamatok között a kapcsolat igen komplex, amelyet a szituációs faktorok jelenléte tovább bonyolít. Ebben az esetben úgy tűnik, hogy inkább az internális (pszichológiai) változók vizsgálata vezethet eredményre, ezek azonban nehezen mérhetőek, és túl tág teret hagynak a szubjektív értelmezésnek. Az sem mindegy továbbá, hogy egyéni viselkedést (pl. megköötözés) vagy pszichológiai tematikákat (pl. az áldozat kontrollálása) vizsgálunk. Mindenesetre fontos tanulság, hogy az elkövetési jellemzők és a stresszmutatók kapcsolatának

feltárásához mélyebb, finomabb elemzésre, esetleg nagyobb elemszámú mintára, vagy az itt ne megvalósítható csoportképzésre van szükség, mely a jövőbeli kutatások számára szolgálhat feladatként. Mindez jelzi számunkra azt is, hogy az elmélyült pszichológiai vizsgálódás kihagyása a cselekmények elemzéséből, és a profilalkotás folyamatából rontja annak hatékonyságát, és jelentős információvesztést eredményezhet.

A cselekménnyel kapcsolatos stresszről általában elmondható, hogy mind a cselekmény, mind a poszt-offenzív szakasz kiugróan stresszes esemény és időszak az elkövetők életében. Ugyanakkor a cselekmény közben átélt stressz mértéke az egész vizsgálatban semmivel nem mutatott kapcsolatot. Érdekes módon még a cselekményt követő stresszmutatókkal is meglehetősen laza kapcsolatban állt, ami ismét erősíti a cselekmény és a poszt-offenzív szakasz különállását, amit alátámaszt az elkövetési jellemzők többi stresszmutatóval való szórványos együttjárása is. A cselekmény és a poszt-offenzív szakasz ilyen elkülönülése – szemben az egy folyamatként való kezeléssel - fontos információ a profilalkotás és az e területen születő kutatások számára.

A későn elfogottak körében a cselekmény után átélt stressz mértéke leginkább olyan elkövetési jellemzőkkel járt együtt, amelyek a cselekmény indulatvezéreltségét, spontaneitását, expresszivitását és dezorganizáltságát jelezték. A poszt-offenzív magatartások körében is olyan elemek mutattak kapcsolatot magasabb szorongással és feszültséggel, amelyek a lebukás fokozott veszélyével vagy annak tudatával voltak kapcsolatosak. Érdekes elem, hogy az üggyel kapcsolatos médiatartalmak illetve a nyomozás követése az alacsony feszültséggel járt együtt, illetve a magas feszültség esetén ezek hiánya vagy csökkenése volt látható. Mindkét magatartás a cselekménnyel kapcsolatos külső és belső impulzusokkal való szembesülés terepeként értelmezhető, ami nagy feszültség esetén elkerült, míg alacsony feszültség esetén megengedhető, tolerálható az elkövető számára – ez egyébként párhuzamos a további, internális élményekre vonatkozó eredményekkel.

A stresszmutatók a szubjektív poszt-offenzív reakciók közül csak a nyugtalansági és szorongásos kimerüléssel jártak együtt. Tehát minél magasabb stresszt él az elkövető a cselekmény után, annál gyakoribbak a szorongás miatti nyugtalanságot, alvási problémákat, pánikrosszullétet és startle-fokozódást, szexuális igények megváltozását, gyengeséget és fáradtságot, depressziót és az emberektől való visszahúzódást, a rendőrök kerülését jelző szubjektív reakciók. Ez a nyugtalanság együtt járt továbbá az olyan szomatikus reakciókkal is, mint a megváltozott étvágy, emésztés, munkahelyi teljesítmény, fejfájás, valamint a sírás, szédülés, betegeskedés.

A stresszreakció lefutására vonatkozó eredmények jól keretbe helyezik az eddigieket, és voltaképpen Cassar és Ward (2003) korábbi eredményeinek kiterjesztéseként értelmezhetők. Továbbá a feszültebb, kapkodóbb, kevésbé tűrőképes és a higgadtabb, célvezérelt, problémaorientált típusok megjelenése emlékeztet az organizált/dezorganizált, illetve az expresszív/instrumentális dichotómiák lényegi koncepciójára.

A nyugtalanság, szorongásos tünetek és ennek szomatikus megnyilvánulásai általánosságban emelkednek a poszt-offenzív szakaszban átélt stressz intenzitásával, de különösen jellemző ez azokra az elkövetőkre, akik a cselekmény után nyugodtak voltak, és fokozatosan váltak egyre feszültebbé. A kezdeti nyugalom, vagy akár közöny többnyire harag-megtorló típusú cselekményeknél jellemző, ahol a cselekménnyel oldódik az addigra tolerálhatatlanná duzzadt agressziós vagy egyéb affektív feszültség, illetve az azt kiváltó külső vagy belső konfliktus, fenyegetettségérzés, és ez nagyfokú megkönnyebbülést eredményez (Bakóczi, 1984; Keppel és Birnes, 2003; Schlesinger, 2004). Vannak olyan elkövetők is, akik elégedettek a cselekménnyel, és eleinte nyugalom vagy közöny tapasztalható, idővel hangulatingadozások, paranoiditás, vagy hiperszenzitivitás jelentkezik, mely érzések sokkal inkább a lebukáshoz köthetők, mintsem magához a cselekményhez (Cassar és mtsai, 2003; Keppel és Birnes, 2003). Ennél a típusnál a kezdeti nyugalmat követően a szorongásos feszültség újratermelődik, és fokozódik. Itt lehet jellemző az a megküzdési mintázat ahol a cselekmény és az elfogás közötti időszakot magas szintű stressz, valamint a büntudat és az önvád uralja, továbbá a saját felelősség megélése, vagy akár felnagyítása, valamint a negatív perspektíva a történetek negatív aspektusainak, káros következményeinek katasztrofizálása, az ezekkel kapcsolatos rágódás és őrlődés.

Ebben a csoportban a cselekmény nyomán keletkező érzelmek csillapításának, a társas támogatás keresésének, a történetek perspektívába helyezésének, más vagy mások élményeivel való összehasonlításának, esetleg pozitív jelentéssel való felruházásának hiánya hozzájárulhat a feszültség fokozódásához. Ez természetesen adódik a helyzet sajátosságából is, tekintve, hogy az emberölés elkövetése alapvetően negatív és nagyon ritka élettapasztalat. A cselekmény narratívájában nagyon nehéz pozitívumokat találni, sőt, ez sokszor nemkívánatos is. A negatív érzelmek csillapítása a történetek másokkal való megosztása által szintén kevésbé igénybe vehető ebben az időszakban egyrészt a lebukás veszélye miatt, másrészt a pszichológiai önvédelem nyomán a szorongáskeltő külső és belső tartalmak elkerülése miatt. Ugyanakkor a hallgatás izolál, jelentősen igénybe veszi az elkövető magánytűrő kapacitását (Carich és Calder,

2003; Lehoczki, 2014a), különösen, hogy ebben az izolációban nincs morális megoldás, a büntudat és szégyen alól nincs feloldozás, nincs pszichológiai helyreállítás. Azon túl ez rányomja a bélyegét minden tetre és szándékra. Ennél a típusnál mindez jelentős mértékű stressz, szorongás, büntudat és szégyen felgyülemelését eredményezheti, ami egybevág a stressz lefutásának ívével (Adshead és mtsai, 2015).

A lefutás másik típusánál a kezdeti feszültség után a megnyugvás, lecsillapodás sőt a közöny, az érzelmi reakciók hiánya volt jellemző. Ez valószínűleg köszönhető annak is, hogy a stressz-reakciók többnyire megszűnnek, ha a kiváltó tényezők kedvezően alakulnak, vagy a kiváltó eseménytől időben eltávolodik a személy, illetve amennyiben a helyzet állandósul, akkor a személy lassan hozzászokik és alkalmazkodik az új helyzethez (Tringer, 2010). Ugyanakkor feltehető az is, hogy ez köszönhető annak a megküzdési mintázatnak is, amely feltehetően ehhez a lefutáshoz köthető. Itt az érzelmi egyensúly megőrzésére irányuló igyekezet a poszt-offenzív szakaszban elsősorban a figyelem elterelésével és átirányításával kapcsolatos megküzdési manőverekkel jár együtt. Ebből adódhat egyfajta rezignált attitűd, a helyzetbe való passzív beletörődés, a megoldások halogatása, a helyzetből való kilépés, amelyek mind a fenyegetettségől való eltávolodást szolgálják. Ebben a kontextusban a társas támogatás keresésének, igénybevételének alacsony szintje is más értelmet nyerhet, mint a másik csoportban, és itt hangsúlyosabb lehet a pszichológiai önvédelem, a szorongáskeltő ingerektől való eltávolodás. Az így megteremtett egyensúly nyithat utat az egyébként jellemzően gyenge problémacentrikus megküzdési stratégiák aktiválódásának, helyzet megváltoztatására tett erőfeszítéseknek, a megoldások keresésének, tervek gyártásának, az aktív helyzetmenedzselésnek. Ez az egyensúly érdekében történő eltávolodás és ezzel egyidőben a helyzemegoldással való foglalkozás kimondottan a későn elfogott elkövetőkre jellemző, és jelentős eleme lehet a lebukás elkerülésének. Ez egybevág Cassar és Ward (2003) eredményeivel, miszerint általában a lebukást hosszabb ideig elkerülő elkövetőkre gyakran a cselekmény után a nyugalom, vagy akár közöny volt jellemző (amely idővel ugyan változhatott), és a folyamatos helyzetértékelés.

Az eredmények utalnak arra, hogy a poszt-offenzív szakaszban átélt alacsonyabb szintű stressz és ehhez kapcsolódóan a közöny az újabb emberölést tervező vagy elkövető tetteseknél jellemző. A hosszabb ideig tartó felderítetlenség ráadásul nem csak nyugalmat hozhat az elkövető számára, hanem sikerélményt, önbizalmat, fölényérzést, a saját bűnözői és intellektuális képességeik túlbecsülését. A nyugalom és a nárcisztikus kielégülés mellett az

emberölés továbbá a problémák megoldásának, vagy az élvezet szerzésének egy szükség esetén alkalmazható eszköze jelenhet meg, melyhez máskor már sokkal könnyebben nyúlhat. Ez a konstelláció szinte inspirálhatja a további emberölések elkövetését (Bakóczy, 1984; Barta, 2003).

E két jól elkülönülő tematikából az elsőt nevezhetjük „felfutó feszültség és önvádoló-katasztrófizáló megküzdőnek”, a másikat pedig „csillapodó feszültség és közönyös-eltávolodó megküzdőnek”.

Szem előtt tartandó azonban, hogy az itt leírt összefüggések – bár egybe mutatnak korábbi eredményekkel - leginkább további, részletesebb és mélyebb rétegű kutatásra érdemes feltevéseknek tekinthetők.

Önálló tudományos eredmények

Kutatásom alapján az alábbi önálló tudományos eredményeket értem el.

1. Bebizonyítottam, hogy a profilalkotás folyamatában a mélyebb pszichológiai elemzésnek primátusa van, és a tisztán statisztikai módszerek felé való elmozdulás a profilalkotás használhatóságát rontja. Kijelentésemet alátámasztják mindazok az eredményeim, melyek azt mutatják, hogy az elkövető élményeinek az elkövetési jellemzőkkel való összekötése, a korán elfogott és későn elfogott elkövetők közötti különbségek, valamint a poszt-offenzív szakasz történéseinek elemzése sem lehetséges érdemben a felszíni, magatartásos jellemzők pusztán statisztikai elemzése által. Ezt mélyebb és finomabb pszichológiai elemzést alkalmazva érdemes vizsgálni.
2. Igazoltam, hogy az emberölési cselekmény és a poszt-offenzív szakasz között nem a cselekmény közben vagy után átélt stressz teremt kapcsolatot. Eredményeim szerint azokkal a meglátásokkal ellentétben, miszerint a poszt-offenzív szakasz az emberölési cselekmény és folyamat szerves részének tekinthető, a kettő inkább elválik egymástól, és különálló szakaszként kezelendők.
3. Elsőként végeztem el a poszt-offenzív szakasz belső történéseinek feltárását, és tematikus csoportokba sorolását. Ez jelentős előrelépés az emberölés folyamatának megértésében, miszerint a poszt-offenzív szakasz belső történései hat, tematikailag konzisztens csoportba sorolhatók be: orális és disszociatív feszültségkezelés; közöny; nyugtalanság és szorongás, valamint az ehhez kapcsolódó kimerüléssel járó tünetek; defenzív stratégiák; akut szomatikus tünetek; és krónikus szomatikus tünetek.
4. Hitelt érdemlően bizonyítottam, hogy az emberölési cselekmény után legalább egy hetet szabadlábban töltő homicid elkövetők körében az általánosan alkalmazott és a cselekmény utáni megküzdés mintázata hasonló, és a magyar átlagpopulációtól jellegzetesen eltérő. A homicidium után továbbá az elkövetőkre általánosan jellemző megküzdések kiéleződését tapasztaljuk. Ez az eredmény alátámasztja a profilalkotás konzisztencia premisszáját is.
5. Igazoltam, hogy a későn elfogott homicid elkövetők poszt-offenzív megküzdésében kimutathatók jól megragadható mintázatok, típusok. Az általános képen belül a későn elfogott elkövetőknél két markáns, a stresszreakció lefutásának típusa által meghatározott tematikát definiáltam, melyeket a „felfutó feszültség és nyugtalan-önvédelmi-katasztrofizáló megküzdő”, és a „csillapodó feszültség és közönyös-eltávolodó megküzdő” típusoknak neveztem el.

6. Az eredmények alapján bizonyítottam látom, hogy a poszt-offenzív szakasz intrapszichés és ezáltal magatartásbeli történéseit elsősorban nem az átélt stressz mértéke önmagában, hanem a stresszreakció lefutásának típusa határozza meg.

Javaslatok a profilalkotásban való felhasználásra

A poszt-offenzív magatartás és élmények ismerete nagyon értékes információkkal láthatja el a nyomozati munkát a bonyolultabb, hosszabb nyomozást igénylő ügyek, illetve az elakadt nyomozások, és kiemelten az utólagos felderítések esetében. A profilalkotás ilyen jellegű alkalmazására a környező országokban több alkalommal, és elvértve hazánkban is volt példa, ám a kutatások eddig elmaradtak ezen a szűkebb területen. Ennek orvoslására tettem kísérletet, annak tudatában, hogy ez a kutatás csupán felvillanthatja a területben rejlő lehetőségeket, és stabil eredmények helyett leginkább a jövő kutatásai számára adhat kérdéseket, feladatokat.

Ugyan a jelen dolgozatban az átélt stressz mértéke, lefutása, megjelenése és az azzal való megküzdés nem volt érdemleges módon köthető az elkövetési jellemzőkhöz, és a kapott eredmények egyelőre nem tekinthetők stabil premisszáknak, már ezen a ponton is gazdagíthatják a profilalkotás folyamatát.

A profilalkotás egyik legismertebb használati területe a nyomozás látókörébe került személyek közül az alaposabb vizsgálatra érdemes, vagy elsőként vizsgálandó személyek kiválasztása. Ugyan jelen tanulmányban a cselekmények elkövetési jellemzők alapján történő típusokba sorolása, illetve az elkövetési jellemzők poszt-offenzív reakciókkal való összekötése nem járt sikerrel, a kapott eredmények izgalmas, további vizsgálódást inspiráló feltevésekhez segít hozzá bennünket. Az egyre feszültebb, önvádoló-katasztrófizáló megküzdési típus tematikusan vélhetően a dezorganizált, az expresszív, illetve a hatalom-megerősítő, esetleg a harag-megtorló típusokhoz köthető, az eleinte feszült, ám aztán eltávolodó és közönyös típust pedig inkább az organizált, instrumentális, hatalom-érvényesítő, és a szadista típusú cselekményeknél kereshetjük. Ezeket a kapcsolatokat a jövőbeni kutatásokban érdemes vizsgálni.

A sorozatossá válás megítélésében és az ügyek összekötésében (case linkage) kap jelentőséget a bűnisméltés poszt-offenzív magatartásként való értelmezése. Az ebben érintett elkövetők poszt-offenzív élményeit az újratermelődő szükségleti feszültség, az emberöléssel szemben meglévő gátlások fokozódó fellazulása, illetve idővel az elkövetői sikerélmény, az önbizalom növekedése, sőt a narcisztikus kielégülés jellemzi. Ebben a körben az önvádoló, katasztrófizáló, rágódó megküzdési tematika eleve nem valószínű, továbbá az ilyen elkövetőket több pszichés mechanizmus is segíti a bűntudat és szégyen elhárításában, az áldozat és a cselekmény

devalválásában. Tehát leginkább az itt leírt közönyös, eltávolodó, a tervezést és a felderítés elkerülését célzó magatartásokat lehetővé tevő működés és megküzdés, valamint a kezdeti feszültség csillapodása vélelmezhető. Ez még akkor is így van, ha az idő előrehaladtával a feszültség fokozódása előfordul, mivel ebben a körben ez szükségleti és nem félelmi feszültség. A poszt-offenzív magatartás és reakciók mélyebb ismerete különösen az olyan területeken lehet rendkívül innovatív eszköz, mint a nyomozati stratégiák kialakítása, kreatív taktikai lépések, proaktív technikák, célzott médiastratégia-és kommunikáció, pszichológiai csapdák felállítása, a lakosság bevonása az adatgyűjtésbe, az elkövető vagy az ő környezetének megszólítása. Ezeknél az eljárásoknál a poszt-offenzív érzelmi állapot ismeretében az elkövetőt érzékenyen érintő témaköröket megcélzó ingert feltálalva a tettes specifikus válaszára számíthatunk, ezzel leleplezve a tettetést akár a szűkebb környezete, akár közvetlenül a hatóság előtt. Ezek a profilalkotás kevésbé ismert felhasználási területei, amelyek azonban igen jelentős hasznot hozhatnak, különösen a bonyolultabb, hosszabb nyomozást igénylő ügyek esetében. Ebben az itt talált megküzdési típusok, stílusok, és azok megjelenési formáinak ismerete alapvető szerepet kap, megszabhatja az alkalmazott taktika alapvető irányát, mert olyan támpontokat nyújt, melyek jól körülhatárolhatók, könnyen felismerhetők, és az elkövető által tudatosan és akaratlagosan kevésbé szabályozhatók. Ezért a poszt-offenzív megküzdés összekötése a cselekmény elkövetési jellemzőivel itt is fontos, további kutatásokat igénylő terület.

Hasonló igaz a kihallgatási taktika tervezésére is. Egy homicid elkövető nem könnyen és nem akárkinek nyílik meg, ezért ilyen esetekben esszenciális a megfelelő felkészülés, és a megfelelő kihallgatási taktika megválasztása. A leghatékonyabb fogások tervezése és a mindenképpen kerülendő lépésekre való figyelmeztetések az elkövető általános és specifikus érzelmi, kognitív, viselkedéses reakcióinak ismeretében lehetségesek, melyekhez az itt kapott eredmények fontos adalékokkal szolgálnak már a jelenlegi formájukban is. A poszt-offenzív magatartás elsősorban azt mutatja meg, hogy az elkövető hogyan viszonyul a cselekményhez, annak megtörténtehez, ebben a saját szerepéhez, identitásának megváltozásához. Voltaképpen maga a kihallgatási magatartás is poszt-offenzív magatartásnak tekinthető. Röviden összefoglalva, a cselekmény utáni szakaszban önbüntető, katasztrofizáló, rágódó típusnál az olyan kihallgatási technikák lehetnek hatékonyak, amelyek csökkentik a feszültséget, morális felmentést nyújtanak a cselekményre vonatkozóan, és ezzel csökkentik a büntudat és szégyen érzését, amely gátolná a feltárulkozást. Míg a közönyös, távolító típus esetében ezek vélhetően haszontalanok, és inkább a racionális megközelítések lehetnek eredményesek. Ugyanakkor a megküzdési mintázat felépülését ismerve ezen túlmenő, részletesen felépített stratégiák és fogások javasolhatók.

Bár ezek az összefüggések természetesen egyelőre lazák és elnagyoltak, fontos eredmény, hogy a profilalkotás konzisztencia elve alátámasztást nyert, valamint az is, hogy a csak magatartásos szinten megrekedő vizsgálódással és a statisztikai módszerek kizárólagos alkalmazásával a profilalkotás veszít az információ-tartalmából, és használhatóságából. Ezért fontos tanulság, hogy a pszichológiai változók használata, valamint az elkövetésben megnyilvánuló pszichológiai működés elemzése – leginkább a statisztikai eredményekkel integráltan - nem kihagyható a folyamatból, hiányában a profil is mélységét és lényegében értelmét veszti.

A kutatás korlátai

A poszt-offenzív szakasz precíz kutatása módszertanilag szinte lehetetlen. Ugyanakkor ez nem lehet ok arra, hogy e terület tanulmányozása elmaradjon, hiszen ez is az emberi tapasztalathoz tartozik, továbbá az eredményektől várható társadalmi nyereség sem elhanyagolható – az elkövetők gyorsabb kézrekerítése, ezzel potenciálisan további áldozatok megmenekülése.

A kutatás egyik jelentős korlátja az önbevallásos módszer alkalmazása. Ahogy minden kutatásnál, amely ezt az eljárást alkalmazza, felmerül a megbízhatóság kérdése, amely a kriminális populációnál intuitíve még erősebben jelenik meg. Az automatikusan adódó kételyek ellenére az önbevalláson alapuló módszerek jó validitást mutatnak a kriminális kontextusban, és a hivatalos adatoknál pontosabb képet adnak, bizonyos területeken pedig nélkülözhetetlenek (Junger-Tas és Marshall, 1999). Ilyen terület a poszt-offenzív szakasz vizsgálata is, hiszen az eljárás során objektíve rögzített magatartásokon kívül - melyek jelen kutatásban nem bizonyultak optimális kiindulási pontnak - nem lehet másként hozzáférni ezekhez az élményekhez.

Kérdéseket vethet fel továbbá a kérdőív alkalmazása az interjú-módszerrel szemben. A kérdőíves módszer mellett szóló általános érveken túl – egyszerre nagyobb minta érhető el vele, egységesség, és ebből adódóan a precízebb feldolgozhatóság – ebben az esetben a vizsgált terület is fontos tényező volt. A szakirodalomban (Adshead és mtsai, 2015) is jelzett tapasztalat, és saját tapasztalatom is azt mutatja, hogy az emberöléses elkövetőkkel a cselekményükről, illetve az azzal kapcsolatos élményekről mélységében beszélni igen hosszas előkészítést igényel. Sokszor még jó terápiás kapcsolat esetén is legalább hónapok telnek el, mire ez a téma érinthetővé válik. A kérdőíves vizsgálat arctalansága, személytelensége ugyanakkor segítheti, és véleményem szerint segítette is a feltárulkozást. A módszer jogosultságát alátámasztja az is, hogy a kérdőíves adatgyűjtésből származnak a kutatás legsokatmondóbb eredményei.

A vizsgálat korlátai közé tartozik az időtényező, több szempontból is. Az egyik ilyen szempont, hogy – bár ide vonatkozó szakirodalmat nem találtam, de – az emberölés után azonnal elfogásra és hozzám vizsgálatra került elkövetőkkel szerzett számos tapasztalatom azt mutatja, hogy körülbelül 1-2 hét, amíg az elkövetőben megszületik a cselekmény és az abban magára osztott szerep narratívája. Ez a narratíva innentől stabilizálódik, és terápiás beavatkozás nélkül nem változik, ugyanakkor gyakoriak az énvédő torzítások benne. Az elítéltek vizsgálatakor a kutató erről a kezdeti időszokról szükségszerűen lemarad, így már csak a rögzült énvédő narratíva vizsgálható – ami egyébként nem kevésbé információgazdag terület (Izd. Porter és mtsai, 2007; Youngs és Canter, 2013; Adshead és mtsai, 2015). Ez a probléma a poszt-offenzív szakasz vizsgálatánál, különösen a későn elfogott elkövetők esetében kikerülhetetlen volt.

Az idő abban a tekintetben is felmerülhet limitációként, hogy elítéltekről lévén szó, a cselekmény óta eltelt idő nagy szórást mutat, és akár egészen hosszú is lehet (a maximum 23 év volt). Ennyi idő alatt természetesen torzulnak az emlékek, bár a már említett narratíva többnyire meglehetősen stabil marad. Továbbá - ahogyan azt jelen kutatás eredményei is mutatták - maga a cselekmény, valamint az azt követő periódus meglehetősen magas stresszel jár az elkövetők számára, és nagy jelentőségű esemény az elkövetők élettörténetében. A kutatások pedig azt mutatják, hogy az ilyen élmények a szokásosnál jobban rögzülnek a memóriában. Egyrészt a figyelem nagyon fókuszált az ilyen helyzetekben (Izd. villanófényemlékek), másrészt a személy sokat gondolkodik rajta, rágódik (amire az elkövetők eleve hajlamosak), ismételteti, és ezt hatást maga az eljárás is erősíti (Yuille és Cutshall, 1986). Ugyanakkor vannak adatok, melyek arra utalnak, hogy ha túl magas a stressz az átélt, esetleg traumatikus helyzetben, az gátolhatja a visszahívást (Atkinson és mtsai, 1999). Összességében azt mondhatjuk, hogy bár az emlékek természetesen kopnak az idővel még a sok ismétlés és rágódás ellenére is, az érzelmileg hangsúlyos részek minden bizonnyal megmaradnak – és az elkövetők esetében voltaképpen erre voltam kíváncsi.

Számos statisztikai próbát nem tudtam elvégezni a minta elemszáma, illetve bizonyos magatartások alacsony előfordulása miatt. Ebben az értelemben a minta kicsinek mondható. Ugyanakkor a vizsgált populáció specifikitása és kis mérete eleve korlátozza az elérhető elemszámot. Jelen kutatásban a vizsgált populáció (emberölésért jogerősen elítéltek) körülbelül 10%-a részt vett a vizsgálatban, ami véleményem szerint megfelelőnek tekinthető.

További limitáció, hogy a következtetéseket szennyezi az, hogy több cselekménynél az elkövető nem egyedül, hanem társakkal vett részt az indexcselekményben. A kutatási eredmények pedig rámutatnak, hogy az elkövetési jellegzetességek nagy változatosságot

mutatnak adott elkövető egyszemélyes és többszemélyes elkövetései között (Ivaskevics, 2015). Ugyanakkor az elkövető magatartása, szubjektív megélése, belső történései, reakciói a poszt-offenzív szakaszban egyediek, így jól vizsgálhatók voltak, és a cselekmény és a poszt-offenzív szakasz különállását több eredmény is jelzi.

Szem előtt tartandó az is, hogy az itt leírt összefüggések – bár kongruensek korábbi eredményekkel - lazák, ezért leginkább további, részletesebb és mélyebb rétegű kutatásra érdemes következtetéseknek tekinthetők. A cselekmények elkövetési jellemzők mentén történő csoportosítása mindenképpen fontos jövőbeni kutatási feladat – akár nagyobb elemszámú mintán, akár az organizált/dezorganizált, vagy az expresszív/instrumentális dichotómiák mentén, annak ellenére, hogy jelen kutatásban a klaszteranalízis nem adta ki ezeket a csoportokat. Érdemes lehet az elkövetési jellemzők és a poszt-offenzív reakciók kapcsolatát közvetlenül vizsgálni, a stresszélményt, mint közvetítő faktort kihagyva. A poszt-offenzív magatartások és a szubjektív reakciók közötti kapcsolatok részletes elemzése is kínálkozik. A stresszreakció típusainak kiterjedtebb vizsgálata az itt kapott eredmények alapján kimondottan sokat ígérő kutatási iránynak tűnik. Izgalmas terület lehet más, emocionális változók alakulását is vizsgálni a poszt-offenzív szakaszban. Az egyik legfontosabb kutatási irány a jövőre nézve jelen vizsgálat alapján pedig az, hogy az elkövetési mód pszichológiai háttere kevésbé ragadható meg teljességében és mélységében csupán statisztikai módszerekkel, az externális, viselkedéses változókon túl – bár azok objektívek és könnyebben felismerhetők – ezért elengedhetetlen a nehezebben mérhető és értelmezhető internális, pszichológiai változók, jelentésadások, értelmezések, és különösen a pszichológiai tematikák vizsgálata.

Irodalomjegyzék

Abreu Minero, V., Dickson, H., Barker, E., Flynn, S., Ibrahim, S., és Shaw, J. (2018). The patterns of homicide offence characteristics and their associations with offender psychopathology. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 15(3), 304–318. <https://doi.org/10.1002/jip.1514>

Ádám S., és Salavecz G. (2010). Theoretical background and assessment of stress: Review of the test battery utilized in the János Selye Mental Health Programme. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 11(1), 53–80. <https://doi.org/10.1556/Mental.11.2010.1.4>

Adcock, J. M., és Stein, S. L. (2011). *Cold cases an evaluation model with follow-up strategies for investigators*. CRC Press.

Adcock, J. M., és Stein, S. L. (2014). *Cold Cases: Evaluation Models with Follow-up Strategies for Investigators, Second Edition*. <http://ebookcentral.proquest.com/lib/qut/detail.action?docID=1675632>

Adjorlolo, S., és Chan, H. C. (Oliver). (2017). The Nature of Instrumentality and Expressiveness of Homicide Crime Scene Behaviors: A Review. *Trauma, Violence, és Abuse*, 18(2), 119–133. <https://doi.org/10.1177/1524838015596528>

Adshead, G. (2004). Three degrees of security: Attachment and forensic institutions. In *A matter of security: The application of attachment theory to forensic psychiatry and psychotherapy* (o. 147–166). Kingsley.

Adshead, G., Ferrito, M., és Bose, S. (2015). Recovery After Homicide: Narrative Shifts in Therapy With Homicide Perpetrators. *Criminal Justice and Behavior*, 42(1), 70–81. <https://doi.org/10.1177/0093854814550030>

Agnew, R. (2001). Building on the Foundation of General Strain Theory: Specifying the Types of Strain Most Likely to Lead to Crime and Delinquency. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 38(4), 319–361. <https://doi.org/10.1177/0022427801038004001>

Aldwin, C. (2011). Stress and coping across the lifespan. In *The Oxford Handbook of Stress, Health and Coping* (o. 15–34). Oxford University Press.

Alföldi, Á. D. (2012). A profilalkotás tudományterületi elhelyezkedése és elméleti modelljei. *Magyar Tudomány*, 8, 980–987.

Alison, L. J., Goodwill, A. M., és Alison, E. (2005). Guidelines for profilers. In *The forensic psychologists's casebook: Psychological profiling and criminal* (o. 235–277). Willan Publishing.

- Almond, L., Pell, C., és McManus, M. (2018). Body Part Removal: A Thematic Exploration of U.K. Homicide Offenses. *Journal of Interpersonal Violence*, 088626051881426. <https://doi.org/10.1177/0886260518814268>
- Ambagtsheer, J. A. E., Weimar, W., Swaaningen, R. van, és Duijst-Heesters, W. L. J. M. (2017). *Organ Trade = Orgaanhandel*. Erasmus University Rotterdam.
- American Psychiatric Association, és American Psychiatric Association (Szerk.). (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-5* (5th ed). American Psychiatric Association.
- Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, E. E., Bem, D. J., és Nolen-Hoeksema, S. (1999). *Pszichológia*. Osiris.
- Babcock, J. C., Jacobson, N. S., Gottman, J. M., és Yerington, T. P. (2000). Attachment, Emotional Regulation, and the Function of Marital Violence: Differences Between Secure, Preoccupied, and Dismissing Violent and Nonviolent Husbands. *Journal of Family Violence*, 15(4), 391–409. <https://doi.org/10.1023/A:1007558330501>
- Bakóczy, A. (1984). *Az emberölés*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Bárdos, G. (2003). *Pszichovegetatív kölcsönhatások*. Scolar Kiadó.
- Barta, E. (2003). *Az emberölés nyomozása*.
- Beauregard, E. (2010). Rape and sexual assault in investigative psychology: The contribution of sex offenders' research to offender profiling. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 7(1), 1–13. <https://doi.org/10.1002/jip.114>
- Beauregard, E., és Field, J. (2008). Body Disposal Patterns of Sexual Murderers: Implications for Offender Profiling. *Journal of Police and Criminal Psychology*, 23(2), 81–89. <https://doi.org/10.1007/s11896-008-9027-6>
- Beauregard, E., és Martineau, M. (2014). No body, no crime? The role of forensic awareness in avoiding police detection in cases of sexual homicide. *Journal of Criminal Justice*, 42(2), 213–220. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2013.06.007>
- Beauregard, E., és Proulx, J. (2002). Profiles in the Offending Process of Nonserial Sexual Murderers. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 46(4), 386–399. <https://doi.org/10.1177/0306624X02464002>
- Beauregard, E., és Proulx, J. (2007). A Classification of Sexual Homicide Against Men. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 51(4), 420–432. <https://doi.org/10.1177/0306624X06294432>

- Belknap, J., Larson, D.-L., Abrams, M. L., Garcia, C., és Anderson-Block, K. (2012). Types of Intimate Partner Homicides Committed by Women: Self-Defense, Proxy/Retaliation, and Sexual Proprietariness. *Homicide Studies*, 16(4), 359–379. <https://doi.org/10.1177/1088767912461444>
- Bodonyi-Nagy, E. (2012, 18). *Profilalkotás a gyakorlatban*. www. rtf.hu. http://www.rtf.hu/downloads/tanszekek/krimcs/ma4_profilalk.pdf
- Bolyky, O. (2015). A kiterjesztett öngyilkosságok kriminológiai háttere. In *Kriminológiai tanulmányok 52.* (o. 59–76). Országos Kriminológiai Intézet.
- Bolyky, O. (2018). *Az emberölések jogi és kriminológiai jellemzői, különös tekintettel a mentális tényezők büntetőjogi értékelésére*. <https://doi.org/10.15774/PPKE.JAK.2018.002>
- Boros, J. (2003). A bűnözői profilalkotástól a tanú-kihallgatásig: Törekvések a mai kriminálpszichológiában. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 58(2), 275–292. <https://doi.org/10.1556/MPSzle.58.2003.2.6>
- Broadhurst, R., Maller, R., Maller, M., és Bouhours, B. (2018). The recidivism of homicide offenders in Western Australia. *Australian és New Zealand Journal of Criminology*, 51(3), 395–411. <https://doi.org/10.1177/0004865817722393>
- Brookman, F. (2005). *Understanding homicide*. SAGE Publications.
- Brown, K. M., és Keppel, R. D. (2012). Child Abduction Murder: The Impact of Forensic Evidence on Solvability. *Journal of Forensic Sciences*, 57(2), 353–363. <https://doi.org/10.1111/j.1556-4029.2011.01970.x>
- Bull, R. (2006). *Criminal psychology: A beginner's guide*. Oneworld.
- Bull, R., Valentine, T., és Williamson, T. (Szerk.). (2009). *Handbook of psychology of investigative interviewing: Current developments and future directions*. Wiley-Blackwell.
- Canter, D. (2000). Offender profiling and criminal differentiation. *Legal and Criminological Psychology*, 5(1), 23–46. <https://doi.org/10.1348/135532500167958>
- Canter, D., és Ioannou, M. (2004). Criminals' emotional experiences during crimes. *International Journal of Forensic Psychology*, 1(2), 71–81.
- Canter, D. V. (2010). *Forensic psychology: A very short introduction*. Oxford University Press.
- Canter, D. V., Alison, L. J., Alison, E., és Wentink, N. (2004). The Organized/Disorganized Typology of Serial Murder: Myth or Model? *Psychology, Public Policy, and Law*, 10(3), 293–320. <https://doi.org/10.1037/1076-8971.10.3.293>
- Carich, M. S., és Calder, M. C. (2003). *Contemporary treatment of adult male sex offenders*. Russell House.

- Carter, A. J., Hollin, C. R., Stefanska, E. B., Higgs, T., és Bloomfield, S. (2017). The Use of Crime Scene and Demographic Information in the Identification of Non-Serial Sexual Homicide. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 61(14), 1554–1569. <https://doi.org/10.1177/0306624X16630313>
- Cassar, E., Ward, T., és Thakker, J. (2003). A Descriptive Model of the Homicide Process. *Behaviour Change*, 20(02), 76–93. <https://doi.org/10.1375/bech.20.2.76.24840>
- Chan, A. C. Y., Beh, P. S. L., és Broadhurst, R. G. (2010). To Flee or Not: Postkilling Responses Among Intimate Partner Homicide Offenders in Hong Kong. *Homicide Studies*, 14(4), 400–418. <https://doi.org/10.1177/1088767910382215>
- Chan, H. C. O., Beauregard, E., és Myers, W. C. (2015). Single-Victim and Serial Sexual Homicide Offenders: Differences in Crime, Paraphilias and Personality Traits: Single-victim and serial sexual homicide offenders. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 25(1), 66–78. <https://doi.org/10.1002/cbm.1925>
- Charles, K. E., és Egan, V. (2008). Sensational and extreme interests in adolescents. In *Serial murder and the psychology of violent crimes* (o. 63–84). Humana Press.
- Chiesa, R., Ducci, S., és Ciappi, S. (2009). *Profiling hackers: The science of criminal profiling as applied to the world of hacking*. Auerbach Publications.
- Chilkó, F. (1994). Adalék a profilalkotáshoz szóló cikkhez. *Rendészeti Szemle*, 42(6), 81–84.
- Chisum, W. J., és Turvey, B. E. (2007). *Crime reconstruction*. Elsevier/Academic Press.
- Chopin, J., és Beauregard, E. (2019). Sexual Homicide of Children: A New Classification. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 63(9), 1681–1704. <https://doi.org/10.1177/0306624X19834419>
- Christianson, S. Å., Freij, I., és von Vogelsang, E. (2007). Searching for Offenders' Memories of Violent Crimes. In *Searching for Offenders' Memories of Violent Crimes* (o. 3–36). John Wiley.
- Cohen, S., Kamarck, T., és Mermelstein, R. (1983). A Global Measure of Perceived Stress. *Journal of Health and Social Behavior*, 24(4), 385. <https://doi.org/10.2307/2136404>
- Cole, T., és Brown, J. (2014). Behavioural Investigative Advice: Assistance to Investigative Decision-making in Difficult-to-detect Murder: BIA assistance to SIO decision-making. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 11(3), 191–220. <https://doi.org/10.1002/jip.1396>

- Compas, B. E., Connor, J., Osowiecki, D., és Welch, A. (1997). Effortful and Involuntary Responses to Stress. In B. H. Gottlieb (Szerk.), *Coping with Chronic Stress* (o. 105–130). Springer US. https://doi.org/10.1007/978-1-4757-9862-3_4
- Coupe, J. J. (2003). *A clinical approach to deductive profiling* [Disszertáció]. Widener University.
- Crabbé, A., Decoene, S., és Vertommen, H. (2008). Profiling homicide offenders: A review of assumptions and theories. *Aggression and Violent Behavior*, 13(2), 88–106. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2008.01.001>
- Csernyikné Póth, Á., és Fogarasi, M. (2006). A profilalkotás lényege. In *Kriminálpszichológia* (o. 213–217). Rejtjel Kiadó.
- Daffern, M., Jones, L., és Shine, J. (Szerk.). (2010). *Offence paralleling behaviour: A case formulation approach to offender assessment and intervention*. Wiley-Blackwell.
- Daly, M., és Wilson, M. (1988). *Homicide*. A. de Gruyter.
- Daniel, A. E., és Holcomb, W. R. (1985). A comparison between men charged with domestic and nondomestic homicide. *Bulletin of the American Academy of Psychiatry és the Law*, 13(3), 233–241.
- Davis, J. A. (1999). Criminal Personality Profiling and Crime Scene Assessment: A Contemporary Investigative Tool to Assist Law Enforcement Public Safety. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 15(3), 291–301. <https://doi.org/10.1177/1043986299015003006>
- Doan, B. (2008). *Empirical tests of the homology assumption in criminal profiling (Szakdolgozat)*.
- Douglas, J. E., Burgess, A. W., Burgess, A. G., és Ressler, R. K. (Szerk.). (1992). *Crime classification manual*. Lexington Books ; Maxwell Macmillan Canada ; Maxwell Macmillan International.
- Douglas, J. E., Burgess, A. W., Burgess, A. G., és Ressler, R. K. (Szerk.). (2006). *Crime classification manual: A standard system for investigating and classifying violent crimes* (2nd ed). Jossey-Bass.
- Douglas, J. E., és Olshaker, M. (1996). *Mindhunter: Inside the FBI's elite serial crime unit*. Pocket books.
- Douglas, J. E., Ressler, R. K., Burgess, A. W., és Hartman, C. R. (1986). Criminal profiling from crime scene analysis. *Behavioral Sciences és the Law*, 4(4), 401–421. <https://doi.org/10.1002/bsl.2370040405>

- Dowden, C., Bennell, C., és Bloomfield, S. (2007). Advances in Offender Profiling: A Systematic Review of the Profiling Literature Published Over the Past Three Decades. *Journal of Police and Criminal Psychology*, 22(1), 44–56. <https://doi.org/10.1007/s11896-007-9000-9>
- Dumont, O., és Dubois-Obry, V. (2015, 0 15). *Személy elleni erőszakos sorozatbűncselekmények elemzése-értékelése és a profilalkotás* [Továbbképzés].
- Elekesné Lenhardt, Z. (2015, 11). *Profilalkotás a gyakorlatban*. Közszolgalat és pszichológia konferencia, NKE RTK, Budapest. <https://docplayer.hu/9857594-Profilalkotas-s-a-gyakorlatban.html>
- Elisha, E., Idisis, Y., Timor, U., és Addad, M. (2010). Typology of Intimate Partner Homicide: Personal, Interpersonal, and Environmental Characteristics of Men Who Murdered Their Female Intimate Partner. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 54(4), 494–516. <https://doi.org/10.1177/0306624X09338379>
- Ellerby, L. A. (1986). Consistencies in personality characteristics and behavior patterns of homicide offenders: A synthesis of a police technique and psychological theory (Szakdolgozat). *Szakdolgozat*.
- Evans, C., és Mezey, G. (2007). The Nature of Memories of Violent Crime among Young Offenders. In *Offenders' memories of violent crimes* (o. 99–114). John Wiley.
- Ferguson, C., és Petherick, W. (2016). Getting Away With Murder: An Examination of Detected Homicides Staged as Suicides. *Homicide Studies*, 20(1), 3–24. <https://doi.org/10.1177/1088767914553099>
- Feshbach, S. (1964). The function of aggression and the regulation of aggressive drive. *Psychological Review*, 71(4), 257–272. <https://doi.org/10.1037/h0043041>
- Fisher, B. A. J. (2004). *Techniques of crime scene investigation* (7th ed). CRC Press.
- Fisher, C. M. (2007). *Extreme prejudice: A behavioral analysis of bias-motivated homicides* [Disszertáció]. The City University of New York.
- Flynn, S., Swinson, N., While, D., Hunt, I. M., Roscoe, A., Rodway, C., Windfuhr, K., Kapur, N., Appleby, L., és Shaw, J. (2009). Homicide followed by suicide: A cross-sectional study. *Journal of Forensic Psychiatry és Psychology*, 20(2), 306–321. <https://doi.org/10.1080/14789940802364369>
- Fox, B., és Farrington, D. P. (2018). What have we learned from offender profiling? A systematic review and meta-analysis of 40 years of research. *Psychological Bulletin*, 144(12), 1247–1274. <https://doi.org/10.1037/bul0000170>

- Fox, K. A., és Allen, T. (2014). Examining the Instrumental–Expressive Continuum of Homicides: Incorporating the Effects of Gender, Victim–Offender Relationships, and Weapon Choice. *Homicide Studies*, 18(3), 298–317. <https://doi.org/10.1177/1088767913493420>
- Fraboni, M., Cooper, D., Reed, T. L., és Saltstone, R. (1990). Offense type and two-point MMPI code profiles: Discriminating between violent and nonviolent offenders. *Journal of Clinical Psychology*, 46(6), 774–777. [https://doi.org/10.1002/1097-4679\(199011\)46:6<774::aid-jclp2270460612>3.0.co;2-3](https://doi.org/10.1002/1097-4679(199011)46:6<774::aid-jclp2270460612>3.0.co;2-3)
- Fraser, K. A. (1988). Bereavement in Those Who Have Killed. *Medicine, Science and the Law*, 28(2), 127–130. <https://doi.org/10.1177/002580248802800209>
- Fujita, G., Watanabe, K., Yokota, K., Kuraishi, H., Suzuki, M., Wachi, T., és Otsuka, Y. (2013). Multivariate Models for Behavioral Offender Profiling of Japanese Homicide. *Criminal Justice and Behavior*, 40(2), 214–227. <https://doi.org/10.1177/0093854812458425>
- Fujita, G., Watanabe, K., Yokota, K., Suzuki, M., Wachi, T., Otsuka, Y., és Kuraishi, H. (2016). A Multivariate Model for Analyzing Crime Scene Information: Predicting Stranger, Solo Offender, and Money-Oriented Motive of Japanese Homicides. *Homicide Studies*, 20(4), 295–320. <https://doi.org/10.1177/1088767915613828>
- Fülöp, G. (1997). Bűnözői profilalkotás a hazai bűnüldözésben. *Belügyi Szemle*, 45(12), 5–11.
- Gacono, C. B., Meloy, J. R., és Bridges, M. R. (2000). A Rorschach comparison of psychopaths, sexual homicide perpetrators, and nonviolent pedophiles: Where angels fear to tread. *Journal of Clinical Psychology*, 56(6), 757–777. [https://doi.org/10.1002/\(sici\)1097-4679\(200006\)56:6<757::aid-jclp6>3.0.co;2-i](https://doi.org/10.1002/(sici)1097-4679(200006)56:6<757::aid-jclp6>3.0.co;2-i)
- Garnefski, N., Kraaij, V., és Spinhoven, P. (2001). Negative life events, cognitive emotion regulation and emotional problems. *Personality and Individual Differences*, 30(8), 1311–1327. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(00\)00113-6](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(00)00113-6)
- Geberth, V. (2010). Crime Scene Staging: An Exploratory Study of the Frequency and Characteristics of Sexual Posing in Homicides. *Investigative Sciences Journal*, 2(2). <http://www.investigativesciencesjournal.org/article/viewFile/6236/4326>
- Geberth, V. J. (2006). *Practical homicide investigation: Tactics, procedures, and forensic techniques* (4th ed). CRC/Taylor és Francis.
- Gee, D., és Belofastov, A. (2007). Profiling Sexual Fantasy: Fantasy in Sexual Offending and the Implications for Criminal Profiling. In *Criminal Profiling: International Theory, Research, and Practice* (o. 49–72). Humana Press.

https://www.researchgate.net/publication/27469204_Criminal_profiling_in_a_terrorism_context

Gerard, F. J., Whitfield, K. C., és Browne, K. D. (2017). Exploration of Crime-Scene Characteristics in Juvenile Homicide in the French-Speaking Part of Belgium. *Journal of Interpersonal Violence*, 088626051770248. <https://doi.org/10.1177/0886260517702489>

Gerard, F., Mormont, C., és Kocsis, R. N. (2007). Offender Profiles and Crime Scene Patterns in Belgian Sexual Murders. In *Criminal Profiling: International Theory and Practice*. Humana Press.

Giannangelo, S. J. (1996). *The psychopathology of serial murder: A theory of violence*. Praeger.

Gibson, D. C. (2006). *Serial murder and media circuses*. Praeger Publishers.

Gilligan, D. G., és Lennings, C. J. (2013). Approach–Avoidance Goals and Active–Passive Self-Regulation Styles in Homicide Offending: A Pathways Analysis. *Psychiatry, Psychology and Law*, 20(4), 590–607. <https://doi.org/10.1080/13218719.2012.727074>

Godwin, G. M. (2000). *Hunting serial predators: A multivariate classification approach to profiling violent behavior*. CRC Press.

Godwin, G. M. (Szerk.). (2001). *Criminal psychology and forensic technology: A collaborative approach to effective profiling*. CRC Press.

Gonda Xénia. (2016). *DSM-5 diagnosztikai klasszifikációs rendszer*. Oriold.

Goodwill, A. M., Allen, J. C., és Kolarevic, D. (2014). Improvement of Thematic Classification in Offender Profiling: Classifying Serbian Homicides Using Multiple Correspondence, Cluster, and Discriminant Function Analyses: Improving thematic classification. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 11(3), 221–236. <https://doi.org/10.1002/jip.1416>

Gray, N. S., Carman, N. G., Rogers, P., MacCulloch, M. J., Hayward, P., és Snowden, R. J. (2003). Post-traumatic stress disorder caused in mentally disordered offenders by the committing of a serious violent or sexual offence. *The Journal of Forensic Psychiatry és Psychology*, 14(1), 27–43. <https://doi.org/10.1080/1478994031000074289>

Greenall, P. V., és Richardson, C. (2015). Adult Male-on-Female Stranger Sexual Homicide: A Descriptive (Baseline) Study From Great Britain. *Homicide Studies*, 19(3), 237–256. <https://doi.org/10.1177/1088767914530555>

Groth, A. N., és Birnbaum, H. J. (1979). *Men who rape: The psychology of the offender*. Plenum Press.

- Groves, R. M., Salfati, C. G., és Elliot, D. (2004). The influence of prior offender/victim relationship on offender stalking behavior. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 1(2), 153–167. <https://doi.org/10.1002/jip.13>
- Gudjonsson, G. H. (2003). *The psychology of interrogations and confessions: A handbook*. Wiley.
- Häkkänen, H. (2007). Murder by Manual and Ligature Strangulation: Profiling Crime Scene Behaviors and Offender Characteristics. In *Criminal Profiling: International Theory, Research and Practice*. Humana Press. https://www.researchgate.net/publication/27469204_Criminal_profiling_in_a_terrorism_context
- Häkkänen, H., Hurme, K., és Liukkonen, M. (2007). Distance patterns and disposal sites in rural area homicides committed in Finland. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 4(3), 181–197. <https://doi.org/10.1002/jip.77>
- Häkkänen, H., és Laajasalo, T. (2006). Homicide Crime Scene Behaviors in a Finnish Sample of Mentally Ill Offenders. *Homicide Studies*, 10(1), 33–54. <https://doi.org/10.1177/1088767905283544>
- Häkkänen-Nyholm, H., és Hare, R. D. (2009). Psychopathy, Homicide, and the Courts: Working the System. *Criminal Justice and Behavior*, 36(8), 761–777. <https://doi.org/10.1177/00938548093336946>
- Häkkänen-Nyholm, H., Putkonen, H., Lindberg, N., Holi, M., Rovamo, T., és Weizmann-Henelius, G. (2009). Gender differences in Finnish homicide offence characteristics. *Forensic Science International*, 186(1–3), 75–80. <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2009.02.001>
- Häkkänen-Nyholm, H., Repo-Tiihonen, E., Lindberg, N., Salenius, S., és Weizmann-Henelius, G. (2009). Finnish sexual homicides: Offence and offender characteristics. *Forensic Science International*, 188(1–3), 125–130. <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2009.03.030>
- Häkkänen-Nyholm, H., Weizmann-Henelius, G., Salenius, S., Lindberg, N., és Repo-Tiihonen, E. (2009). Homicides with Mutilation of the Victim's Body. *Journal of Forensic Sciences*, 54(4), 933–937. <https://doi.org/10.1111/j.1556-4029.2009.01094.x>
- Harry, B., és Resnick, P. J. (1986). Posttraumatic Stress Disorder in Murderers. *Journal of Forensic Sciences*, 31(2), 1229–1231. <https://doi.org/10.1520/JFS12293J>
- Hazelwood, R. R., és Burgess, A. W. (Szerk.). (2001). *Practical aspects of rape investigation: A multidisciplinary approach* (3rd ed). CRC Press.

- Hazelwood, R. R., és Napier, M. R. (2004). Crime Scene Staging and Its Detection. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 48(6), 744–759. <https://doi.org/10.1177/0306624X04268298>
- Heide, K. M., és Keeney, B. (1995). Serial Murder: A More Accurate and Inclusive Definition. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 39(4), 299–306. <https://doi.org/10.1177/0306624X9503900402>
- Hervé, H., Cooper, B. S., és Yuille, J. C. (2007). Memory Formation in Offenders: Perspectives from a Biopsychosocial Model of Eyewitness Memory. In *Offenders' Memories of Violent Crimes* (o. 37–74). John Wiley.
- Hickey, E. W. (2013). *Serial murderers and their victims* (6th ed). Wadsworth, Cengage Learning.
- Holcomb, W. R., Adams, N. A., és Ponder, H. M. (1985). The development and cross-validation of an MMPI typology of murderers. *Journal of Personality Assessment*, 49(3), 240–244. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa4903_4
- Holmes, R. M., és Holmes, S. T. (Szerk.). (1998). *Contemporary perspectives on serial murder*. Sage Publications.
- Holmes, R. M., és Holmes, S. T. (2009). *Profiling violent crimes: An investigative tool* (4th ed). Sage.
- Holmes, T. H., és Rahe, R. H. (1967). The social readjustment rating scale. *Journal of Psychosomatic Research*, 11(2), 213–218. [https://doi.org/10.1016/0022-3999\(67\)90010-4](https://doi.org/10.1016/0022-3999(67)90010-4)
- Horning, A. M., Salfati, C. G., és Crawford, K. (2010). Prior Crime Specialization and Its Relationship to Homicide Crime Scene Behavior Type. *Homicide Studies*, 14(4), 377–399. <https://doi.org/10.1177/1088767910382833>
- Ivaskevics, K. (2015, 01). *Nyomozati Pszichológia: Alkalmazott kriminálpszichológia a 21. Században*. Nemzeti Közszerológálati Egyetem Rendészettudományi Kar, Budapest.
- Ivaskevics, K., és Almond, L. (2019). Predicting the criminal record of Hungarian homicide offenders from crime scene behaviours. *Psychology, Crime és Law*, 1–12. <https://doi.org/10.1080/1068316X.2019.1611831>
- Junger-Tas, J., és Marshall, I. H. (1999). The Self-Report Methodology in Crime Research. *Crime and Justice*, 25, 291–367. <https://doi.org/10.1086/449291>
- Kármán, G., Kiss, A., és Kardon, L. (1999). Új, személyiségfüggő kriminalisztikai módszerek. In *Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok (1996-1999)* (Köt. 36, o. 246–272). Közigazgatási és Jogi Kiadó.

- Kemény, G. (1999). A profilalkotás adaptálásáról. *Belügyi Szemle*, 47(3), 3–20.
- Keppel, R. D., és Birnes, W. J. (1998). *Signature killers*. Arrow.
- Keppel, R. D., és Birnes, W. J. (2003). *The psychology of serial killer investigations: The grisly business unit*. Academic Press.
- Keppel, R. D., és Birnes, W. J. (2009). *Serial violence: Analysis of modus operandi and signature characteristics of killers*. CRC Press.
- Keppel, R. D., és Walter, R. (1999). Profiling Killers: A Revised Classification Model for Understanding Sexual Murder. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 43(4), 417–437. <https://doi.org/10.1177/0306624X99434002>
- Keppel, R. D., és Weis, J. G. (2004). The Rarity of “Unusal” Dispositions of Victim Bodies: Staging and Posing. *Journal of Forensic Sciences*, 49(6), 1–5. <https://doi.org/10.1520/JFS2004033>
- Kiss, A. (1995). Profilalkotás mint új kriminalisztikai módszer? In *Kriminológiai és kriminalisztikai évkönyv* (o. 217–232). IKVA.
- Kocsis, R. N. (2006). *Criminal profiling: Principles and practice*. Humana Press.
- Kocsis, R. N. (2007). *Criminal profiling: International theory, research, and practice*. Humana Press.
- https://www.researchgate.net/publication/27469204_Criminal_profiling_in_a_terrorism_context
- Kocsis, R. N., Irwin, H. J., Hayes, A. F., és Nunn, R. (2000). Expertise in Psychological Profiling: A Comparative Assessment. *Journal of Interpersonal Violence*, 15(3), 311–331. <https://doi.org/10.1177/088626000015003006>
- Kopak, A. M., Vartanian, L., Hoffmann, N. G., és Hunt, D. E. (2014). The Connections Between Substance Dependence, Offense Type, and Offense Severity. *Journal of Drug Issues*, 44(3), 291–307. <https://doi.org/10.1177/0022042613511439>
- Kopp, M. (2001). Az emberi magatartás szabályozásának modellje az emberi-környezet rendszerben. In *Magatartástudományok* (o. 25–45). Medicina.
- Kovács, K., és Pásztor, A. (2011). A perszeverancia Kriminalisztikai jelentősége. *Belügyi Szemle*, 59(12), 89–103.
- Kovács, L. (2009). *A mór megtette: Az elmúlt évek legmeggrázóbb magyar gyilkosságai*. Korona Kiadó.

- Kovács, L. (2013). Az emberölések utólagos felderítésének helyzete és tapasztalatai Magyarországon. In *Kriminológiai közlemények 77. Szám: Válogatás a 2012-ben tartott tudományos ülések előadásaiból* (o. 127–138). Magyar Kriminológiai Társaság.
- Kovács, L., Bóji, L., és Girhiny, K. (2019). *Emberölések nyomozása*. Dialóg Campus.
- Kudryavtsev, J. A., és Ratinova, N. A. (1999). The Psychological Typology of Criminal Homicidal Aggression. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 43(4), 459–472. <https://doi.org/10.1177/0306624X99434005>
- Kuncz, E., és Baraczka, B. (2011). *Igazságügyi pszichiátria*. Medicina.
- Laajasalo, T., Ylipekka, M., és Häkkänen-Nyholm, H. (2013). Homicidal behaviour among people with avoidant, dependent and obsessive-compulsive (cluster C) personality disorder: Homicidal behaviour among people with avoidant, dependent, OCPD. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 23(1), 18–29. <https://doi.org/10.1002/cbm.1844>
- Labuschagne, G. (2004). Features and investigative implications of muti murder in South Africa. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 1(3), 191–206. <https://doi.org/10.1002/jip.15>
- Labuschagne, G. N. (2007). *Foreign object insertion in sexual homicide cases: An exploratory study*. University of Pretoria.
- Last, S. K., és Fritzon, K. (2005). Investigating the nature of expressiveness in stranger, acquaintance and intrafamilial homicides. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 2(3), 179–193. <https://doi.org/10.1002/jip.36>
- Lauritsen, J. L., Rezey, M. L., és Heimer, K. (2016). When Choice of Data Matters: Analyses of U.S. Crime Trends, 1973–2012. *Journal of Quantitative Criminology*, 32(3), 335–355. <https://doi.org/10.1007/s10940-015-9277-2>
- Lazarus, R. S. (1993). Coping theory and research: Past, present, and future.: *Psychosomatic Medicine*, 55(3), 234–247. <https://doi.org/10.1097/00006842-199305000-00002>
- Lazarus, Richard S. (1966). *Psychological stress and the coping process*. McGraw-Hill.
- Lazarus, Richard S., és Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping* (11. [print.]). Springer.
- Lazarus, Richard S., és Folkman, S. (1988). *Ways of Coping Questionnaire Manual*. Consulting Psychologists Press.
- Lehoczki, Á. (2011). Irányzatok a bűnügyi profilalkotásban. *Belügyi Szemle*, 6, 62–81.
- Lehoczki, Á. (2014a). Donászi és Nagy esete a nárcizmussal. *Belügyi Szemle*, 62(2), 119–142.

- Lehoczki, Á. (2014b, 20). *Életellenes elkövetők poszt-traumás tüneteinek vizsgálata*. Rendészeti Ágazat Doktoranduszainak VI. Országos Fóruma, Budapest.
- Lehoczki, Á. (2014c). *Nehézségek és próbálkozások a profilalkotás hazai kutatásában*. 14(2), 51–62.
- Lehoczki, Á. (2017). A fantázia szerepe a szexuális emberölésekben. *Magyar Rendészet*, 17(2), 67–85.
- Levin, J., és Fox, J. A. (2008). Normalcy in Behavioral Characteristics of the Sadistic Serial Killer. In *Serial Murder and the Psychology of Violent Crimes* (o. 3–14). Humana Press.
- Liem, M. (2010). Homicide followed by suicide: A review. *Aggression and Violent Behavior*, 15(3), 153–161. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2009.10.001>
- Liem, M., és Koenraadt, F. (2008). Filicide: A comparative study of maternal versus paternal child homicide. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 18(3), 166–176. <https://doi.org/10.1002/cbm.695>
- Liem, M., Postulart, M., és Nieuwbeerta, P. (2009). Homicide-Suicide in the Netherlands: An Epidemiology. *Homicide Studies*, 13(2), 99–123. <https://doi.org/10.1177/1088767908330833>
- Liem, M., és Roberts, D. W. (2009). Intimate Partner Homicide by Presence or Absence of a Self-Destructive Act. *Homicide Studies*, 13(4), 339–354. <https://doi.org/10.1177/1088767909347988>
- Magyarország Ügyészsége. (2020). *Bűnözés és igazságszolgáltatása*. <http://ugyeszseg.hu/statisztikai-adatok/bunozes-es-igazsagszolgalatas/>
- Malmquist, C. P. (2006). *Homicide: A psychiatric perspective* (2nd ed). American Psychiatric Pub.
- Maniglio, R. (2010). The role of deviant sexual fantasy in the etiopathogenesis of sexual homicide: A systematic review. *Aggression and Violent Behavior*, 15(4), 294–302. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2010.02.001>
- Marzuk, P. M., Tardiff, K., és Hirsch, C. S. (1992). The epidemiology of murder-suicide. *JAMA*, 267(23), 3179–3183.
- McClellan, J. (2008). Sexual (lust) homicide: Definitional constructs, dynamics, and investigative considerations. In *Serial Murder and the Psychology of Violent Crimes* (o. 229–244). Humana Press.
- McGrath, M. G. (2000). Criminal profiling: Is there a role for the forensic psychiatrist? *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 28(3), 315–324.

- Meloy, J. R. (2000). The nature and dynamics of sexual homicide. *Aggression and Violent Behavior*, 5(1), 1–22. [https://doi.org/10.1016/S1359-1789\(99\)00006-3](https://doi.org/10.1016/S1359-1789(99)00006-3)
- Mérei Ferenc, Rorschach, H., Fischer Eszter, és Gerő Zsuzsa. (2002). *A Rorschach-próba. Medicina.*
- Miklósi, M., Martos, T., Kocsis-Bogár, K., és Perczel Forintos, D. (2011). A Kognitív Érzelem-Reguláció Kérdőív magyar változatának pszichometriai jellemzői. *Psychiatria Hungarica*, 26(2), 102–111.
- Miller, S. B. (1983). Humiliation and shame: Comparison of two affective states as indications of narcissistic stressors. *Bulletin of the Menninger Clinic*, 52(1), 40-51.
- Milroy, C. M. (1998). Homicide followed by suicide: Remorse or revenge? *Journal of Clinical Forensic Medicine*, 5(2), 61–64.
- Mirnic, Z. (2006). *A személyiség építőkövei: Típus-, vonás- és biológiai elméletek.* Magyar Elektronikus Könyvtár. <http://mek.niif.hu/04800/04808/04808.pdf>
- Mjanes, K., Beauregard, E., és Martineau, M. (2017). Revisiting the Organized/Disorganized Model of Sexual Homicide. *Criminal Justice and Behavior*, 44(12), 1604–1619. <https://doi.org/10.1177/0093854817736554>
- Mohanty, M. K. (2004). Variants of homicide: A review. *Journal of Clinical Forensic Medicine*, 11(4), 214–218. <https://doi.org/10.1016/j.jcfm.2004.04.006>
- Münnich, I. (2013). Az emberölést elkövetett személy lélektanáról. In *Kriminológiai Tanulmányok* (o. 135–174). Országos Kriminológiai Intézet.
- Nagy, E., és Elekesné Lenhardt, Z. (2004). A specifikus elkövetői profilalkotás elmélete és gyakorlata. *Belügyi Szemle*, 52(6), 51–65.
- Ogle, R. S., Maier-Katkin, D., és Bernard, T. J. (1995). A THEORY OF HOMICIDAL BEHAVIOR AMONG WOMEN*. *Criminology*, 33(2), 173–193. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1995.tb01175.x>
- Oláh, A. (1986). *Szorongás Leküzdési Mód Preferencia Kérdőív.* ELTE BTK, Személyiség- és Egészségpszichológiai Tanszék, Budapest.
- Oláh, A. (1993). *Szorongás, megküzdés és megküzdési potenciál (Kandidátusi disszertáció)* [Kandidátusi disszertáció].
- Oláh Attila. (2005). *Érzelmek, megküzdés és optimális élmény Belső világunk megismerésének módszerei.* Trefort Kiadó.

(22/2000. (XII. 29.) ORFK utasítás a Modus Operandi Nyilvántartás ideiglenes Szabályzata kiadásáról, Pub. L. No. 22/2000, (22/2000. (XII. 29.) ORFK utasítás a Modus Operandi Nyilvántartás ideiglenes Szabályzata kiadásáról (2000).

Osborne, J. R., és Salfati, C. G. (2015). Re-Conceptualizing “Cooling-Off Periods” in Serial Homicide. *Homicide Studies*, 19(2), 188–205. <https://doi.org/10.1177/1088767914526716>

Papanastassiou, M., Waldron, G., Boyle, J., és Chesterman, L. P. (2004). Post-Traumatic Stress Disorder in mentally ill perpetrators of homicide. *Journal of Forensic Psychiatry és Psychology*, 15(1), 66–75. <https://doi.org/10.1080/14789940310001630419>

Petherick, W. (2007). *Criminal Profiling: A Qualitative and Quantitative Analysis of Process and Content* [Disszertáció]. Bond University.

Pinizotto, A. J., és Finkel, N. J. (1990). Criminal Personality Profiling: An Outcome and Process Study. *Law and Human Behavior*, 14(3), 215–233.

Podlogar, M. C., Gai, A. R., Schneider, M., Hagan, C. R., és Joiner, T. E. (2018). Advancing the prediction and prevention of murder-suicide. *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*, 10(3), 223–234. <https://doi.org/10.1108/JACPR-08-2017-0309>

Pollock, P. H. (1999). When the killer suffers: Post-traumatic stress reactions following homicide. *Legal and Criminological Psychology*, 4(2), 185–202. <https://doi.org/10.1348/135532599167842>

Porter, L. E., és Alison, L. J. (2004). Behavioural coherence in violent group activity: An interpersonal model of sexually violent gang behaviour. *Aggressive Behavior*, 30(6), 449–468. <https://doi.org/10.1002/ab.20047>

Porter, S., Woodworth, M., és Doucette, N. L. (2007). Memory for Murder: The Qualities and Credibility of Homicide Narratives by Perpetrators. In *Offenders' memories of violent crimes* (o. 115–134). John Wiley.

Prentky, R. A., és Knight, R. A. (1991). Identifying critical dimensions for discriminating among rapists. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 59(5), 643–661. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.59.5.643>

Purcell, C. E., és Arrigo, B. A. (2006). *The psychology of lust murder: Paraphilia, sexual killing, and serial homicide / Catherine E. Purcell and Bruce A. Arrigo*. Academic Press.

Rajs, J., Lundström, M., Broberg, M., Lidberg, L., és Lindquist, O. (1998). Criminal Mutilation of the Human Body in Sweden—A Thirty-Year Medico-Legal and Forensic Psychiatric Study. *Journal of Forensic Sciences*, 43(3), 16183J. <https://doi.org/10.1520/JFS16183J>

Rapp, B. (1989). *Homicide investigation: A practical handbook*. Loompanics Unlimited.

- Ray, T., Das Gupta, T., és Das Gupta, S. (2015). A comparative study between persons engaging in Deliberate Self Harm and Homicide in terms of manifestations of aggression and other psychological components. *Indian Journal of Community Psychology*, *11*(2), 354–361.
- Reale, K., és Beauregard, E. (2018). Body Recovery After the “First 48”: Implications for Sexual Homicide Investigations. *Homicide Studies*, 108876791879520. <https://doi.org/10.1177/1088767918795209>
- Ressler, R. K., Burgess, A. W., és Douglas, J. E. (1988). *Sexual homicide: Patterns and motives*. Free Press.
- Ressler, R. K., Burgess, A. W., Douglas, J. E., és Luke, J. L. (1995). *Sexual homicide: Patterns and motives* (1st Free Press paperback ed). Free Press.
- Roberts, A. R., Zgoba, K. M., és Shahidullah, S. M. (2007). Recidivism among four types of homicide offenders: An exploratory analysis of 336 homicide offenders in New Jersey. *Aggression and Violent Behavior*, *12*(5), 493–507. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2007.02.012>
- Rossmo, D. K. (2000). *Geographic profiling*. CRC Press.
- Rózsa, J. (2013). Az emberölésekről. In *Kriminológiai tanulmányok 50.* (o. 105–133). Országos Kriminológiai Intézet.
- Rózsa, S., Nagybányai Nagy, O., és Oláh, A. (Szerk.). (2006). *A pszichológiai mérés alapjai*. Bölcsész Konzorcium. <http://mek.niif.hu/05500/05536/05536.pdf>
- Rózsa S., Purebl G., Susánszky É., Kő N., Szádóczky E., Réthelyi J., Danis I., Skrabski Á., és Kopp M. (2008). Dimensions of coping: Hungarian adaptation of the Ways of Coping Questionnaire. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, *9*(3), 217–241. <https://doi.org/10.1556/Mental.9.2008.3.3>
- Russell, M., Schlesinger, L. B., Leon, M., és Holdren, S. (2018). “Undoing” (or Symbolic Reversal) at Homicide Crime Scenes. *Journal of Forensic Sciences*, *63*(2), 478–483. <https://doi.org/10.1111/1556-4029.13556>
- Safarik, M. E., Jarvis, J. P., és Nussbaum, K. E. (2002). Sexual Homicide of Elderly Females: Linking Offender Characteristics to Victim and Crime Scene Attributes. *Journal of Interpersonal Violence*, *17*(5), 500–525. <https://doi.org/10.1177/0886260502237811>
- Sale, I. (2008). Anatomy of a Mass Murder: Psychological Profile of Martin Bryant and the Port Arthur Massacre. In *Serial Murder and the Psychology of Violent Crimes* (o. 197–206). Humana Press.
- Salfati, C. G., és Canter, D. V. (1999). Differentiating stranger murders: Profiling offender characteristics from behavioral styles. *Behavioral Sciences és the Law*, *17*(3), 391–406.

- Salfati, C. Gabrielle. (2000). The Nature of Expressiveness and Instrumentality in Homicide: Implications for Offender Profiling. *Homicide Studies*, 4(3), 265–293. <https://doi.org/10.1177/1088767900004003004>
- Salfati, C. Gabrielle. (2001). A European Perspective on the Study of Homicide: Guest Editor's Introduction. *Homicide Studies*, 5(4), 286–291. <https://doi.org/10.1177/1088767901005004002>
- Salfati, C. Gabrielle. (2003). Offender Interaction With Victims in Homicide: A Multidimensional Analysis of Frequencies in Crime Scene Behaviors. *Journal of Interpersonal Violence*, 18(5), 490–512. <https://doi.org/10.1177/0886260503251069>
- Salfati, C. Gabrielle, és Bateman, A. L. (2005). Serial homicide: An investigation of behavioural consistency. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 2(2), 121–144. <https://doi.org/10.1002/jip.27>
- Salfati, C. Gabrielle, és Dupont, F. (2006). Canadian Homicide: An Investigation of Crime-Scene Actions. *Homicide Studies*, 10(2), 118–139. <https://doi.org/10.1177/1088767906288449>
- Salfati, C. Gabrielle, és Haratsis, E. (2001). Greek Homicide: A Behavioral Examination of Offender Crime-Scene Actions. *Homicide Studies*, 5(4), 335–362. <https://doi.org/10.1177/1088767901005004006>
- Salfati, C. Gabrielle, Horning, A. M., Sorochinski, M., és Labuschagne, G. N. (2015). South African Serial Homicide: Consistency in Victim Types and Crime Scene Actions Across Series: Serial homicide consistency. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 12(1), 83–106. <https://doi.org/10.1002/jip.1428>
- Salfati, C. Gabrielle, James, A. R., és Ferguson, L. (2008). Prostitute Homicides: A Descriptive Study. *Journal of Interpersonal Violence*, 23(4), 505–543. <https://doi.org/10.1177/0886260507312946>
- Salfati, C. Gabrielle, és Park, J. (2007). An Analysis of Korean Homicide Crime-Scene Actions. *Journal of Interpersonal Violence*, 22(11), 1448–1470. <https://doi.org/10.1177/0886260507305716>
- Salfati, G. C. (2008). Offender profiling: Psychological and methodological issues of testing for behavioral consistency. In *Issues in Forensic Psychology: Investigative Psychology* (o. 68–81). British Psychological Society, Division of Forensic Psychology Publications.
- Santtila, P., Canter, D., Elfgrén, T., és Häkkinen, H. (2001). The Structure of Crime-Scene Actions in Finnish Homicides. *Homicide Studies*, 5(4), 363–387. <https://doi.org/10.1177/1088767901005004007>

- Santtila, P., Hakkanen, H., Canter, D., és Elfgrén, T. (2003). Classifying homicide offenders and predicting their characteristics from crime scene behavior. *Scandinavian Journal of Psychology*, 44(2), 107–118. <https://doi.org/10.1111/1467-9450.00328>
- Santtila, P., Laukkanen, M., és Zappalà, A. (2007). Crime behaviours and distance travelled in homicides and rapes. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 4(1), 1–15. <https://doi.org/10.1002/jip.56>
- Santtila, P., és Pakkanen, T. (2007). Crime Features and Interrogation Behaviour among Homicide Offenders. In *Offenders' memories of violent crimes* (o. 305–328). John Wiley.
- Schlesinger, L. B. (2004). *Sexual murder: Catathymic and compulsive homicides*. CRC Press.
- Schlesinger, L. B. (2008). Compulsive-Repetitive Offenders: Behavioral Patterns, Motivational Dynamics. In *Serial Murder and the Psychology of Violent Crimes* (o. 15–34). Humana Press.
- Schlesinger, L. B., Gardenier, A., Jarvis, J., és Sheehan-Cook, J. (2014). Crime Scene Staging in Homicide. *Journal of Police and Criminal Psychology*, 29(1), 44–51. <https://doi.org/10.1007/s11896-012-9114-6>
- Sea, J., és Beauregard, E. (2017). An Analysis of Crime Scene Behavior in Korean Homicide. *Journal of Interpersonal Violence*, 088626051772483. <https://doi.org/10.1177/0886260517724832>
- Selye, H. (1976). *Stressz distressz nélkül*. Akadémiai Kiadó.
- Selye, J. (1956). *The stress of life*. McGraw-Hill.
- Serran, G., és Firestone, P. (2004). Intimate partner homicide: A review of the male proprietariness and the self-defense theories. *Aggression and Violent Behavior*, 9(1), 1–15. [https://doi.org/10.1016/S1359-1789\(02\)00107-6](https://doi.org/10.1016/S1359-1789(02)00107-6)
- Shipley, S. L., és Arrigo, B. A. (2008). Serial killers and serial rapists: Preliminary comparison of violence typologies. In *Serial Murder and the Psychology of Violent Crimes* (o. 119–140). Humana Press.
- Sipos, K., Sipos, M., és Spielberger, C. D. (1988). A State–Trait Anxiety Inventory (STAI) magyar változata. In *Pszichodiagnosztikai vademecum I/2. Egyetemi jegyzet*. Tankönyvkiadó.
- Sorochinski, M., és Salfati, C. G. (2010). The consistency of inconsistency in serial homicide: Patterns of behavioural change across series. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, n/a-n/a. <https://doi.org/10.1002/jip.118>
- Sorochinski, M., és Salfati, C. G. (2019). Sex Worker Homicide Series: Profiling the Crime Scene. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 63(9), 1776–1793. <https://doi.org/10.1177/0306624X19839274>

- Sorochinski, M., Salfati, C. G., és Labuschagne, G. N. (2015). Classification of Planning and Violent Behaviours in Serial Homicide: A Cross-National Comparison Between South Africa and the US: Planning and violent behaviours in serial homicide. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 12(1), 69–82. <https://doi.org/10.1002/jip.1427>
- Spielberger, C. D., Gorsuch, R. L., és Lushene, R. E. (1970). *State-trait anxiety inventory: Self-evaluation questionnaire*. Consulting Psychologists Press.
- Spielberger, C. D., és Lushene, R. E. (1983). *Stai manual for the State-Trait Anxiety Inventory*. Consulting Psychologists Press.
- Spitzer, C., Dudeck, M., Liss, H., Orlob, S., Gillner, M., és Freyberger, H. J. (2001). Post-traumatic stress disorder in forensic inpatients. *The Journal of Forensic Psychiatry*, 12(1), 63–77. <https://doi.org/10.1080/09585180121757>
- Stauder, A., és Konkoly-Thege, B. (2006). Az észlelt stressz kérdőív (PSS) magyar verziójának jellemzői. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 7(3), 203–216. <https://doi.org/DOI:10.1556/Mentál.7.2006.3.4>
- Stefanska, E. B., Higgs, T., Carter, A. J., és Beech, A. R. (2017). When is a murder a sexual murder? Understanding the sexual element in the classification of sexual killings. *Journal of Criminal Justice*, 50, 53–61. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2017.03.004>
- Stefanska, E. B., Higgs, T., Carter, A. J., és Beech, A. R. (2018). “We Boil at Different Degrees”: Factors Associated With Severity of Attack in Sexual Killing. *Journal of Interpersonal Violence*, 088626051875833. <https://doi.org/10.1177/0886260518758333>
- Strano, M. (2004). A Neural Network Applied to Criminal Psychological Profiling: An Italian Initiative. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 48(4), 495–503. <https://doi.org/10.1177/0306624X04265284>
- Sturup, J. (2018). Comparing serial homicides to single homicides: A study of prevalence, offender, and offence characteristics in Sweden. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 15(2), 75–89. <https://doi.org/10.1002/jip.1500>
- Szokolszky, Á. (2004). *Kutatómunka a pszichológiában*. Osiris Kiadó.
- Tamási, E. (2015). Békésebb világ—Fiatal gyilkosokkal. In *Kriminológiai tanulmányok 52*. Országos Kriminológiai Intézet.
- Tamási, E., Bolyky, O., és Sárík, E. (2014). Az emberöléshez vezető út rizikófaktorai fiatalkorúak és fiatal felnőttek körében. In *Kriminológiai tanulmányok 51*. (o. 130–164). Országos Kriminológiai Intézet.

- Tatár, L. (2004). Profilalkotás a bűnüldözésben. In *Emlékkönyv Irk Albert egyetemi tanár születésének 120. Évfordulójára*. Pécs ÁJK.
- Thijssen, J., és de Ruiter, C. (2011). Instrumental and expressive violence in Belgian homicide perpetrators. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 8(1), 58–73. <https://doi.org/10.1002/jip.130>
- Thomas, C., Adshead, G., és Mezey, G. (1994). Case report: Traumatic responses to child murder. *The Journal of Forensic Psychiatry*, 5(1), 168–176. <https://doi.org/10.1080/09585189408410907>
- Thomas, K. A., Dichter, M. E., és Matejkowski, J. (2011). Intimate Versus Nonintimate Partner Murder: A Comparison of Offender and Situational Characteristics. *Homicide Studies*, 15(3), 291–311. <https://doi.org/10.1177/1088767911417803>
- Tremmel, F., Fenyvesi, C., és Herke, C. (2005). *Kriminalisztika: Tankönyv és Atlasz*. Budapest-Pécs.
- Tringer László. (2010). *A pszichiátria tankönyve: Egyetemi tankönyv*. Semmelweis.
- Trojan, C., és Salfati, G. (2016). Criminal history of homicide offenders: A multi-dimensional analysis of criminal specialization. *Journal of Criminal Psychology*, 6(1), 28–41. <https://doi.org/10.1108/JCP-09-2015-0027>
- Turco, R. (2008). Criminal Profile Construction and Investigative Procedures. In *Serial murder and the psychology of violent crimes* (o. 245–258). Humana Press.
- Turvey, B. E. (2000). Staged Crime Scenes: A preliminary study of 25 cases. *Journal of Behavioral Profiling*, 1(3). http://www.profiling.org/journal/vol1_no3/jbp_scs_1-3a.html
- Turvey, B. E. (2002). *Criminal profiling: An introduction to behavioral evidence analysis* (2nd ed). Academic Press.
- Turvey, B. E. (2008). *Criminal profiling: An introduction to behavioral evidence analysis* (3rd ed). Academic Press.
- Turvey, B. E. (2012). *Criminal profiling: An introduction to behavioral evidence analysis* (4th ed). Academic Press.
- Turvey, B. E., és Petherick, W. (2009). *Forensic victimology: Examining violent crime victims in investigative and legal contexts*. Elsevier/Academic Press.
- United Nations Office on Drugs and Crime. (2020). *Global Study on Homicide*. https://dataunodc.un.org/GSH_app
- Urbán, R. (2006). Az érzelmek és a stressz pszichológiája. In *Pszichológiai alapismeretek* (o. 370–390). Bölcsész Konzorcium.

- Vedres, G. (1976). *A holttest darabolásával leplezett emberölések*. BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség.
- Viñas-Racionero, R., Schlesinger, L. B., Scalora, M. J., és Jarvis, J. P. (2017). Youthful Familicidal Offenders: Targeted Victims, Planned Attacks. *Journal of Family Violence*, 32(5), 535–542. <https://doi.org/10.1007/s10896-016-9836-9>
- Vronsky, P. (2005). *Serial Killers: The Method and Madness of Monsters*. Penguin Group (USA) Inc. NetLibrary, Inc. [distributor. <http://site.ebrary.com/id/10114289>
- Walter, R., Stein, S. L., és Adcock, J. M. (2015). Suspectology: The development of suspects using pre-, prei-, and post-offense behaviors. In *Cold cases: Evaluation models with follow.up strategies for investigators* (o. 151–175). CRC Press.
- Wood Harper, D., és Voigt, L. (2007). Homicide Followed by Suicide: An Integrated Theoretical Perspective. *Homicide Studies*, 11(4), 295–318. <https://doi.org/10.1177/1088767907306993>
- Woodhams, J., és Bennell, C. (2015). *Crime linkage: Theory, research, and practice*.
- Woodworth, Michael, Porter, S., ten Brinke, L., Doucette, N. L., Peace, K., és Campbell, M. A. (2009). A comparison of memory for homicide, non-homicidal violence, and positive life experiences. *International Journal of Law and Psychiatry*, 32(5), 329–334. <https://doi.org/10.1016/j.ijlp.2009.06.008>
- Woodworth, Mike, és Porter, S. (2000). Historical Foundations and Current Applications of Criminal Profiling in Violent Crime Investigation. *Expert Evidence*, 7(4), 241–264. <https://doi.org/10.1023/A:1016655103536>
- Wright, K., és Gudjonsson, G. H. (2007). The development of a scale for measuring offence-related feelings of shame and guilt. *Journal of Forensic Psychiatry és Psychology*, 18(3), 307–316. <https://doi.org/10.1080/14789940701292810>
- Yapp, J. R. (2010). *The profiling of robbery offenders (Szakdolgozat)*.
- Youngs, D., és Canter, D. V. (2013). Offenders' Crime Narratives as Revealed by the Narrative Roles Questionnaire. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 57(3), 289–311. <https://doi.org/10.1177/0306624X11434577>
- Youngs, D., és Zeyrek-Rios, E. Y. (2014). The Role of Psychology in Investigations. *The Bulletin of Legal Medicine*, 19(3), 135–145. <https://doi.org/10.17986/blm.2014193853>
- Yuille, J. C., és Cutshall, J. L. (1986). A case study of eyewitness memory of a crime. *Journal of Applied Psychology*, 71(2), 291–301. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.71.2.291>

Zerbo, S., Lanzarone, A., Procaccianti, P., Ventura Spagnolo, E., és Argo, A. (2018). Homicide with post mortem dismemberment of the victim with previous amputation of right lower limb: Case report and review of the literature. *Medico-Legal Journal*, 86(4), 213–215. <https://doi.org/10.1177/0025817218775575>

Mellékletek

1. számú melléklet - Tájékoztató nyilatkozat

Ön egy tudományos kutatásban vesz részt, amelynek vezetője Lehoczki Ágnes klinikai szakpszichológus, Pécsi Tudományegyetem doktorandusza. A vizsgálat lebonyolítását a vizsgálat vezetője végzi és a Szegedi Fegyház és Börtön munkatársai segítik.

A vizsgálat célja

A vizsgálat célja, hogy széleskörűen felmérje az elkövetők életellenes cselekményre adott érzelmi, gondolkodásbeli és viselkedéses reakcióit a cselekményt követő időszakban. Ez a terület kevés figyelmet kap a tudományos kutatásban, pedig megismerése fontos az újabb cselekmények megelőzésében, felderítésében és a már elkövetővé váltaknak való segítségnyújtásban.

A vizsgálat menete

A vizsgálat kérdőíves formában zajlik, várhatóan szeptember folyamán. Két kérdőív-csomag kerül kitöltésre. Első körben általános felmérések készülnek, a második csomagban a cselekménnyel kapcsolatos kérdések szerepelnek, melyek kimondottan az elkövető szempontjáról, megéléséről szólnak. A kérdőívek kitöltése kb. 45-45 percet vesz igénybe.

A vizsgálat későbbi részében – a vizsgálati személy beleegyezése esetén - áttekintésre kerülnek az ítéletkiadmányok is.

Feltételek

A vizsgálatban életellenes cselekményért büntetésüket töltő személyek részvételét várjuk.

Adatkezelés, részvétel

A kutatás vezetője a kutatás során keletkezett minden adatot bizalmas és anonimitást biztosító módon kezel. A kutatás során nyert adatokat összegezzük, statisztikai elemzéseket végzünk rajta, amelyekből egyetlen résztvevő azonossága sem állapítható meg. A vizsgálat eredményeit

kizárólag kutatási célra használjuk, a büntetés-végrehajtási anyagba nem kerül be, felhasználásával vélemény nem készül.

A kutatásban való részvétel teljesen önkéntes. A vizsgálatot bármikor indoklás nélkül megszakíthatja.

Együtműködését előre is köszönjük!

Amennyiben további kérdése van a vizsgálattal kapcsolatban, a Szegedi Fegyház és Börtön munkatársaival igyekszünk mindet megválaszolni.

2. számú melléklet - Beleegyző nyilatkozat

Kijelentem, hogy Lehoczki Ágnes, a Pécsi Tudományegyetem doktorandusza által végzett kérdőíves vizsgálatban önként veszek részt. A vizsgálat jellegéről annak megkezdése előtt kielégítő tájékoztatást kaptam.

Fenntartom a jogot arra, hogy a vizsgálat során annak folytatásától bármikor elállhassak. Ilyen esetben a rólam addig felvett adatokat törölni kell.

Tájékoztatást kaptam arról, hogy a vizsgálatot végzők az azonosításomra alkalmas személyi adataimat bizalmasan kezelik és szigorúan bizalmasan kezelnek minden olyan információt, amit a kutatás keretén belül gyűjtenek össze. A kutatás során nyert adatokat kóddal ellátva biztonságos számítógépen, a válaszlapokat pedig elzárva őrzik. A kutatás során nyert adatokat összegzik és statisztikai elemzéseket végeznek rajta, amelyekből egyetlen résztvevő azonossága sem állapítható meg.

Tudomásul veszem, hogy a vizsgálat eredményeit kizárólag kutatási célra használják, a büntetés-végrehajtási anyagomba nem kerül be, felhasználásával külön pszichológiai lelet vagy zárójelentés nem készül.

Kelt: 20..... év hó nap

a személy neve és aláírása

Hozzájárulok, hogy a kutatás keretében a kutatás vezetője hozzáférhessen az ítéletkiadmányomhoz és az ebben szereplő adatokhoz.

Kelt: 20 év hó nap

a személy neve és aláírása

3. számú melléklet – Felhasznált kérdőívek

Általános tesztbattéria

Azonosító:

Neme: Férfi Nő

Kora:

Kora az életellenes cselekmény idején:

Az életellenes cselekmény és az elfogása **között eltelt idő** a lehető legpontosabban:

Elfogása óta eltelt idő (mióta van most BV-ben):

STAI-T

Néhány olyan megállapítást olvashat az alábbiakban, amelyekkel az emberek önmagukat szokták jellemezni. Figyelmesen olvassa el valamennyit és karikázza be a megfelelő számot attól függően, hogy

ÁLTALÁBAN HOGYAN ÉRZI MAGÁT?

Nincsenek helyes, vagy helytelen válaszok. Ne gondolkodjon túl sokat, hanem a jelenlegi érzéseit legjobban kifejező választ jelölje meg.

21	Jól érzem magam.	soha	néha	gyakran	mindig
22	Gyorsan elfáradok.	soha	néha	gyakran	mindig
23	A sírás ellen küszködnöm kell.	soha	néha	gyakran	mindig
24	A szerencse engem elkerül.	soha	néha	gyakran	mindig
25	Sokszor hátrányos helyzetbe kerülök, mert nem tudom elég gyorsan elhatározni magam.	soha	néha	gyakran	mindig
26	Nyugodt, megfontolt és tettekre kész vagyok.	soha	néha	gyakran	mindig
27	A semmiséget is túlzottan a szívemre veszem.	soha	néha	gyakran	mindig
28	Boldog vagyok.	soha	néha	gyakran	mindig
29	Hajlamos vagyok túlságosan komolyan venni dolgokat.	soha	néha	gyakran	mindig
30	Kevés az önbizalmam.	soha	néha	gyakran	mindig
31	Biztonságban érzem magam.	soha	néha	gyakran	mindig
32	A kritikus helyzeteket szívesen elkerülöm.	soha	néha	gyakran	mindig
33	Csüggedtnek érzem magam.	soha	néha	gyakran	mindig
34	Elégedett vagyok.	soha	néha	gyakran	mindig

35	Lényegtelen dolgok is sokáig foglalkoztatnak, és nem hagynak nyugodni.	soha	néha	gyakran	mindig
36	A csalódások annyira megviselnek, hogy nem tudom a fejemből kiverni őket.	soha	néha	gyakran	mindig
37	Kiegyensúlyozott vagyok.	soha	néha	gyakran	mindig
38	Feszült lelkiállapotba kerülök és izgatott leszek, ha az utóbbi időszak gondjaira, bajaira gondolok.	soha	néha	gyakran	mindig

MMPK

A mindennapokban gyakran élünk át olyan helyzeteket, amelyek szorongást idéznek elő. Kérjük, gondolja át, hogy ÖN ÁLTALÁBAN MIT SZOKOTT TENNI, amikor ilyen szorongást kiváltó, valamivel fenyegető helyzettel, vagy valamilyen kínos problémával találkozik. Az alábbiakban felsorolunk néhány magatartásmódot, amelyet az emberek általában akkor alkalmaznak, amikor szorongáskeltő helyzetben vannak. Figyelmesen olvassa el valamennyit, és karikázza be a jobb oldali számok közül a megfelelőt attól függően, hogy Ön milyen gyakran alkalmazza ezeket a magatartásmódokat, amikor stressz-szituációban van.

Amikor egy fenyegető helyzetben vagyok, vagy valamilyen kínos problémám van, ...

1.	Beszélek valakivel, aki konkrét lépést tehet a probléma megoldására	szinte soha	néha	gyakran	mindig
2.	Nem veszem túl komolyan a dolgot	szinte soha	néha	gyakran	mindig
3.	Megpróbálom kikapcsolni valahogy az érzelmeimet	szinte soha	néha	gyakran	mindig
4.	Várakozó álláspontra helyezkedem	szinte soha	néha	gyakran	mindig
5.	Különböző megoldásokat gondolok ki	szinte soha	néha	gyakran	mindig
6.	Erőt merítek mások példáiból	szinte soha	néha	gyakran	mindig
7.	Igyekszem rugalmas lenni	szinte soha	néha	gyakran	mindig
8.	Magamat okolom a törtétekért	szinte soha	néha	gyakran	mindig
9.	Úgy veszem, mintha semmi sem történt volna	szinte soha	néha	gyakran	mindig
10.	Különböző dolgokkal megpróbálom elérni, hogy jobban érezzem magam	szinte soha	néha	gyakran	mindig
11.	Megpróbálom minél jobban megérteni a helyzetet	szinte soha	néha	gyakran	mindig
12.	Nyugtatom magam, hogy legközelebb majd másképpen alakulnak a dolgok	szinte soha	néha	gyakran	mindig
13.	Más elfoglaltság után nézek, hogy a gondoktól megszabaduljak	szinte soha	néha	gyakran	mindig
14.	Nem hagyom, hogy a probléma hatalmába kerítsen	szinte soha	néha	gyakran	mindig
15.	Halogatom a beavatkozást	szinte soha	néha	gyakran	mindig
16.	Megpróbálom kideríteni, hogy ki a felelős a törtétekért	szinte soha	néha	gyakran	mindig
17.	Arra a kedvező lehetőségre koncentrálok, ami kihozható a helyzetből	szinte soha	néha	gyakran	mindig
18.	Megkímélek másokat attól, hogy értesüljenek a problémáról.	szinte soha	néha	gyakran	mindig
19.	Igyekszem elfelejteni az egészet	szinte soha	néha	gyakran	mindig
20.	Arra gondolok, bárcsak megváltozna minden	szinte soha	néha	gyakran	mindig

21. Tanácsot kérek egy általam nagyra értékelt személytől	szinte soha	néha	gyakran	mindig
22. Terveket készítetek, és azokat követem	szinte soha	néha	gyakran	mindig
23. Elfogadom, ami van	szinte soha	néha	gyakran	mindig
24. Büntudatot érzek a történetek miatt	szinte soha	néha	gyakran	mindig
25. Ilyenkor többet és gyakrabban eszem	szinte soha	néha	gyakran	mindig
26. Az időre bízom a megoldást	szinte soha	néha	gyakran	mindig
27. Erőt merítek a szerencsétlenségéből	szinte soha	néha	gyakran	mindig
28. Dühbe gurulok	szinte soha	néha	gyakran	mindig
29. A közvetlen tennivalóra koncentrálok	szinte soha	néha	gyakran	mindig
30. Gyógyszerrel nyugtatom magam	szinte soha	néha	gyakran	mindig
31. Igyekszem nem elhamarkodottan fellépni	szinte soha	néha	gyakran	mindig
32. Nem mutatom ki az érzelmeimet	szinte soha	néha	gyakran	mindig
33. Próbálok helytállni, és megküzdeni azért, amit el akarok érni	szinte soha	néha	gyakran	mindig
34. Belenyugszom, hogy időnként baj is éri az embert	szinte soha	néha	gyakran	mindig
35. Igyekszem olyan helyzeteket felidézni, amelyekben kellemesen éreztem magam	szinte soha	néha	gyakran	mindig
36. Megpróbálom más számlájára írni azt, hogy rosszul alakulnak a dolgok	szinte soha	néha	gyakran	mindig
37. Megpróbálom ivással/drogozással jobb hangulatra deríteni magam	szinte soha	néha	gyakran	mindig
38. Igyekszem gondolataimat inkább más feladatokra koncentrálni	szinte soha	néha	gyakran	mindig
39. Legszívesebben törnék-zúznék	szinte soha	néha	gyakran	mindig
40. Szabadjára engedem az érzelmeimet	szinte soha	néha	gyakran	mindig
41. Ilyenkor valakinek beszélnem kell az érzéseimről	szinte soha	néha	gyakran	mindig
42. Olyan személyektől kérek információt, akik voltak hasonló helyzetben	szinte soha	néha	gyakran	mindig
43. Jobb időkről álmodozom	szinte soha	néha	gyakran	mindig
44. Próbálok humorosan felfogni az egészet	szinte soha	néha	gyakran	mindig
45. Igénylem mások együttérzését	szinte soha	néha	gyakran	mindig
46. Magabiztosan lépek fel	szinte soha	néha	gyakran	mindig
47. Megpróbálok kilépni a helyzetből	szinte soha	néha	gyakran	mindig
48. Igyekszem megosztani másokkal gondjaimat	szinte soha	néha	gyakran	mindig
49. Tartalék energiáimat bevetve próbálok helytállni	szinte soha	néha	gyakran	mindig
50. Segítséget keresek a probléma megoldásához	szinte soha	néha	gyakran	mindig
51. Valamivel megjutalmazom magam	szinte soha	néha	gyakran	mindig
52. Magamban keresem a hibát	szinte soha	néha	gyakran	mindig
53. Inkább a számomra kedvező dolgok felé fordulok	szinte soha	néha	gyakran	mindig
54. Elzárkózom az emberek elől	szinte soha	néha	gyakran	mindig
55. Bosszúálláson töröm a fejem	szinte soha	néha	gyakran	mindig
56. Azt kívánom, bárcsak erőteljesebb lehetnék	szinte soha	néha	gyakran	mindig
57. Igyekszem a problémát kirekeszteni a tudatomból	szinte soha	néha	gyakran	mindig
58. Megpróbálok minél határozottabban fellépni	szinte soha	néha	gyakran	mindig
59. Összegzem azokat a múltbeli tapasztalataimat, amelyeket korábban hasonló helyzetekben szereztem	szinte soha	néha	gyakran	mindig
60. Igyekszem távolabbról szemlélni a helyzetet, így próbálok tárgyilagosabb lenni	szinte soha	néha	gyakran	mindig

61. Igyekszem minél többet megtudni a helyzetről	szinte soha	néha	gyakran	mindig
62. Alkuval vagy engedményekkel megpróbálok valami pozitívat kihozni a helyzetből	szinte soha	néha	gyakran	mindig
63. Megpróbálok olyan szemszögből vizsgálni a problémát, hogy elviselhetőbbnek tűnjön	szinte soha	néha	gyakran	mindig
64. Azzal biztatom magam, hogy legközelebb majd másképpen alakulnak a dolgok	szinte soha	néha	gyakran	mindig
65. Hagyom, hogy az érzelmeim szabadon megnyilvánuljanak	szinte soha	néha	gyakran	mindig
66. Beletörődöm, hogy együtt kell élnem a problémával	szinte soha	néha	gyakran	mindig
67. Érzelmi támaszt keresek a barátaimnál, szeretteimnél	szinte soha	néha	gyakran	mindig
68. Igyekszem a helyzet pozitív, kellemes oldalát észrevenni	szinte soha	néha	gyakran	mindig
69. Olyan dolgokkal vigasztalom magam, amelyektől jobb kedvre derülök	szinte soha	néha	gyakran	mindig
70. Valami olyan tevékenységbe fogok, ami nyugtatólag hat rám	szinte soha	néha	gyakran	mindig
71. Minden dühömet kiadom, hogy csökkentsem a probléma keltette feszültséget	szinte soha	néha	gyakran	mindig
72. Igyekszem elterelni a figyelmemet a problémáról	szinte soha	néha	gyakran	mindig
73. Hajlandó vagyok megváltozni az eredményesség érdekében	szinte soha	néha	gyakran	mindig
74. A sorsra bízom magam	szinte soha	néha	gyakran	mindig
75. Igyekszem megváltoztatni a helyzetet	szinte soha	néha	gyakran	mindig
76. Kritizálok és elmarasztalom magam	szinte soha	néha	gyakran	mindig
77. Minden lehetőséget számításba veszek, ami segítheti a probléma kezelését	szinte soha	néha	gyakran	mindig
78. Tehetetlennek érzem magam	szinte soha	néha	gyakran	mindig
79. Nem tudok uralkodni magamon	szinte soha	néha	gyakran	mindig
80. Igyekszem egyedül megoldani a problémát	szinte soha	néha	gyakran	mindig

Poszt-offenzív tesztbattéria

Azonosító:

Az alábbi kérdések mind az EMBERÖLÉSI CSELEKMÉNYÉRE/CSELEKMÉNYEIRE, A CSELEKMÉNYE(I) ALATT ILLETVE UTÁN tapasztalt élményeire, lelkiállapotára, viselkedésére vonatkoznak. Kérem, ezt végig tartsa szem előtt, amikor a kérdésekre válaszol!

Kérem, értékelje, hogy A CSELEKMÉNY KÖZBEN milyen fokú stresszt élt át!

1	2	3	4	5
Abszolút nyugodt voltam	Kissé feszült voltam	Ideges voltam, de kontrolláltam a helyzetet	Nagyon feszült voltam	Soha nem voltam zaklatottabb

Kérem, értékelje, hogy A CSELEKMÉNY UTÁNI IDŐSZAKBAN milyen fokú stresszt élt át!

1	2	3	4	5
Abszolút nyugodt voltam	Kissé feszült voltam	Ideges voltam, de kontrolláltam a helyzetet	Nagyon feszült voltam	Soha nem voltam zaklatottabb

Kérem, jelölje, hogy A CSELEKMÉNY UTÁNI IDŐSZAKBAN melyik volt Önre jellemzőbb az alábbiak közül!

A cselekménytől az elfogásig egyre fokozódott a feszültségem.
vagy
A cselekmény után nagyon ideges voltam, de idővel ez csillapult, és végül megnyugodtam.
vagy
Végig nyugodt voltam.
vagy
Végig ideges voltam.

PO-STAI-S

Néhány olyan megállapítást olvashat az alábbiakban, amelyekkel az emberek önmagukat szokták jellemezni. Figyelmesen olvassa el valamennyit és tegyen X-et a megfelelő válasz alá attól függően, hogy **A CSELEKMÉNYE(I) UTÁNI ÓRÁKBAN, NAPOKBAN HOGYAN ÉREZTE MAGÁT?** Nincsenek helyes, vagy helytelen válaszok. Ne gondolkodjon túl sokat, hanem a jelenlegi érzéseit legjobban kifejező választ jelölje meg.

1	Nyugodtnak éreztem magam.	egyáltalán nem	vala- mennyire	eléggé	nagyon/ teljesen
---	---------------------------	----------------	-------------------	--------	---------------------

2	Biztonságban éreztem magam.	egyáltalán nem	vala- mennyire	eléggé	nagyon/ teljesen
3	Feszültnek éreztem magam.	egyáltalán nem	vala- mennyire	eléggé	nagyon/ teljesen
4	Valami bántott.	egyáltalán nem	vala- mennyire	eléggé	nagyon/ teljesen
5	Gondtalannak éreztem magam.	egyáltalán nem	vala- mennyire	eléggé	nagyon/ teljesen
6	Zaklatott voltam.	egyáltalán nem	vala- mennyire	eléggé	nagyon/ teljesen
7	Aggódtam, hogy bajba keveredem.	egyáltalán nem	vala- mennyire	eléggé	nagyon/ teljesen
8	Kipihentnek éreztem magam.	egyáltalán nem	vala- mennyire	eléggé	nagyon/ teljesen
9	Szorongtam.	egyáltalán nem	vala- mennyire	eléggé	nagyon/ teljesen
10	Kellemesen éreztem magam.	egyáltalán nem	vala- mennyire	eléggé	nagyon/ teljesen
11	Elég önbizalmat éreztem magamban.	egyáltalán nem	vala- mennyire	eléggé	nagyon/ teljesen
12	Ideges voltam.	egyáltalán nem	vala- mennyire	eléggé	nagyon/ teljesen
13	Nyugtalannak éreztem magam.	egyáltalán nem	vala- mennyire	eléggé	nagyon/ teljesen
14	Fel voltam húzva.	egyáltalán nem	vala- mennyire	eléggé	nagyon/ teljesen
15	Minden feszültségtől mentes voltam.	egyáltalán nem	vala- mennyire	eléggé	nagyon/ teljesen
16	Elégedett voltam.	egyáltalán nem	vala- mennyire	eléggé	nagyon/ teljesen
17	Aggódtam.	egyáltalán nem	vala- mennyire	eléggé	nagyon/ teljesen
18	Túlzottan ideges és feszült voltam.	egyáltalán nem	vala- mennyire	eléggé	nagyon/ teljesen
19	Vidám voltam.	egyáltalán nem	vala- mennyire	eléggé	nagyon/ teljesen
20	Jól éreztem magam.	egyáltalán nem	vala- mennyire	eléggé	nagyon/ teljesen

PO-ÉszSTR

Az alábbi kérdések azokra az érzésekre vonatkoznak, amelyek Önt ***a cselekménye(i) és az elfogása közötti időszakban*** jellemezték. Kérjük, hogy minden egyes kérdésnél írja be, hogy a ***cselekménye és az elfogása közötti időszak során*** milyen gyakran volt jellemző Önre az adott érzés vagy gondolat!

Néhány kérdés ugyan hasonlóknak tűnik, de valójában különbözőek, ezért kérjük, hogy valamennyi kérdést külön kezelje! A legjobb, ha minden kérdésre gyorsan válaszol. Tehát ne próbálja megszámlálni, hogy hányszor érezte magát egy adott módon, hanem írja be azt a választ, ami a leginkább jellemzőnek tűnik!

1. A cselekménye és az elfogása közötti időszakban milyen gyakran volt feszült valamilyen váratlan esemény miatt?	Soha	Szinte soha	Néha	Gyakran	Nagyon gyakran
2. A cselekménye és az elfogása közötti időszakban milyen gyakran érezte úgy, hogy képtelen kézben tartani azokat a dolgokat, amelyek fontosak az életében?	Soha	Szinte soha	Néha	Gyakran	Nagyon gyakran

3. A cselekménye és az elfogása közötti időszakban milyen gyakran érezte magát idegesnek és „stresszesnek”?	Soha	Szinte soha	Néha	Gyakran	Nagyon gyakran
4. A cselekménye és az elfogása közötti időszakban milyen gyakran kezelte sikeresen a hétköznapi bosszúságokat?	Soha	Szinte soha	Néha	Gyakran	Nagyon gyakran
5. A cselekménye és az elfogása közötti időszakban milyen gyakran érezte, hogy sikeresen meg tudott küzdeni fontos változásokkal az életében?	Soha	Szinte soha	Néha	Gyakran	Nagyon gyakran
6. A cselekménye és az elfogása közötti időszakban milyen gyakran bízott magában, hogy képes megoldani személyes problémáit?	Soha	Szinte soha	Néha	Gyakran	Nagyon gyakran
7. A cselekménye és az elfogása közötti időszakban milyen gyakran érezte úgy, hogy a dolgok az Ön kedve szerint alakulnak?	Soha	Szinte soha	Néha	Gyakran	Nagyon gyakran
8. A cselekménye és az elfogása közötti időszakban milyen gyakran érezte úgy, hogy nem tud eleget tenni minden kötelezettségének?	Soha	Szinte soha	Néha	Gyakran	Nagyon gyakran
9. A cselekménye és az elfogása közötti időszakban milyen gyakran tudta kezelni a bosszúságokat az életében?	Soha	Szinte soha	Néha	Gyakran	Nagyon gyakran
10. A cselekménye és az elfogása közötti időszakban milyen gyakran érezte úgy, hogy a helyzet magaslatán áll?	Soha	Szinte soha	Néha	Gyakran	Nagyon gyakran
11. A cselekménye és az elfogása közötti időszakban milyen gyakran dühítették fel olyan dolgok, amelyeket nem tudott befolyásolni?	Soha	Szinte soha	Néha	Gyakran	Nagyon gyakran
12. A cselekménye és az elfogása közötti időszakban milyen gyakran kapta magát azon, hogy a cselekményén, vagy az elfogásán gondolkodik?	Soha	Szinte soha	Néha	Gyakran	Nagyon gyakran
13. A cselekménye és az elfogása közötti időszakban milyen gyakran tudta kézben tartani az időbeosztását?	Soha	Szinte soha	Néha	Gyakran	Nagyon gyakran
14. A cselekménye és az elfogása közötti időszakban milyen gyakran érezte úgy, hogy a nehézségek úgy felhalmozódtak, hogy már nem tud úrrá lenni rajtuk?	Soha	Szinte soha	Néha	Gyakran	Nagyon gyakran

PO-MMPK

A mindennapokban gyakran élünk át olyan helyzeteket, amelyek szorongást idéznek elő. Az alábbiakban felsorolunk néhány magatartásmódot, amelyet az emberek általában akkor alkalmaznak, amikor szorongáskeltő helyzetben vannak. Figyelmesen olvassa el valamennyit, és karikázza be a jobb oldalon a megfelelő attól függően, hogy Ön milyen gyakran alkalmazta ezeket a magatartásmódokat **a cselekménye(i) és az elfogása közötti időszakban!**

A cselekménye(i)m és az elfogásom közötti időszakban...

1. Beszéltem valakivel, aki konkrét lépést tehetett a probléma megoldására	szinte soha	néha	gyakran	mindig
2. Nem vettem túl komolyan a dolgot	szinte soha	néha	gyakran	mindig
3. Megpróbáltam kikapcsolni valahogy az érzelmeimet	szinte soha	néha	gyakran	mindig
4. Várakozó álláspontra helyezkedtem	szinte soha	néha	gyakran	mindig
5. Különböző megoldásokat gondoltam ki	szinte soha	néha	gyakran	mindig
6. Erőt merítettem mások példáiból	szinte soha	néha	gyakran	mindig
7. Igyekeztem rugalmas lenni	szinte soha	néha	gyakran	mindig
8. Magamat okoltam a törtétekért	szinte soha	néha	gyakran	mindig
9. Úgy vettem, mintha semmi sem történt volna	szinte soha	néha	gyakran	mindig
10. Különböző dolgokkal megpróbáltam elérni, hogy jobban érezzem magam	szinte soha	néha	gyakran	mindig
11. Megpróbáltam minél jobban megérteni a helyzetet	szinte soha	néha	gyakran	mindig
12. Nyugtattam magam, hogy legközelebb majd másképpen alakulnak a dolgok	szinte soha	néha	gyakran	mindig
13. Más elfoglaltság után néztem, hogy a gondoktól megszabaduljak	szinte soha	néha	gyakran	mindig
14. Nem hagytam, hogy a probléma hatalmába kerítsen	szinte soha	néha	gyakran	mindig
15. Halogattam a beavatkozást	szinte soha	néha	gyakran	mindig
16. Megpróbáltam kideríteni, hogy ki a felelős a törtétekért	szinte soha	néha	gyakran	mindig
17. Arra a kedvező lehetőségre koncentráltam, ami kihozható volt a helyzetből	szinte soha	néha	gyakran	mindig
18. Megkíméltem másokat attól, hogy értesüljenek a problémámról.	szinte soha	néha	gyakran	mindig
19. Igyekeztem elfelejteni az egészet	szinte soha	néha	gyakran	mindig
20. Arra gondoltam, bárcsak megváltozna minden	szinte soha	néha	gyakran	mindig
21. Tanácsot kértem egy általam nagyra értékelt személytől	szinte soha	néha	gyakran	mindig
22. Terveket készítettem, és azokat követtem	szinte soha	néha	gyakran	mindig
23. Elfogadtam, ami volt	szinte soha	néha	gyakran	mindig
24. Bűntudatot éreztem a törtétek miatt	szinte soha	néha	gyakran	mindig
25. Többet és gyakrabban ettem	szinte soha	néha	gyakran	mindig
26. Az időre bíztam a megoldást	szinte soha	néha	gyakran	mindig
27. Erőt merítettem a szerencsétlenségéből	szinte soha	néha	gyakran	mindig
28. Dühbe gurultam	szinte soha	néha	gyakran	mindig
29. A közvetlen tennivalóra koncentráltam	szinte soha	néha	gyakran	mindig

30.	Gyógyszerrel nyugtattam magam	szinte soha	néha	gyakran	mindig
31.	Igyekeztem nem elhamarkodottan fellépni	szinte soha	néha	gyakran	mindig
32.	Nem mutattam ki az érzelmeimet	szinte soha	néha	gyakran	mindig
33.	Próbáltam helytállni, és megküzdeni azért, amit el akartam érni	szinte soha	néha	gyakran	mindig
34.	Belenyugodtam, hogy időnként baj is éri az embert	szinte soha	néha	gyakran	mindig
35.	Igyekeztem olyan helyzeteket felidézni, amelyekben kellemesen éreztem magam	szinte soha	néha	gyakran	mindig
36.	Megpróbáltam más számlájára írni azt, hogy rosszul alakulnak a dolgok	szinte soha	néha	gyakran	mindig
37.	Megpróbáltam ivással/drogozással jobb hangulatra deríteni magam	szinte soha	néha	gyakran	mindig
38.	Igyekeztem gondolataimat inkább más feladatokra koncentrálni	szinte soha	néha	gyakran	mindig
39.	Legszívesebben törtem-zúztam volna	szinte soha	néha	gyakran	mindig
40.	Szabadjára engedtem az érzelmeimet	szinte soha	néha	gyakran	mindig
41.	Valakinek beszélnem kellett az érzéseimről	szinte soha	néha	gyakran	mindig
42.	Olyan személyektől kértem információt, akik voltak hasonló helyzetben	szinte soha	néha	gyakran	mindig
43.	Jobb időkről álmodoztam	szinte soha	néha	gyakran	mindig
44.	Próbáltam humorosan felfogni az egészet	szinte soha	néha	gyakran	mindig
45.	Igényeltem mások együttérzését	szinte soha	néha	gyakran	mindig
46.	Magabiztosan léptem fel	szinte soha	néha	gyakran	mindig
47.	Megpróbáltam kilépni a helyzetből	szinte soha	néha	gyakran	mindig
48.	Igyekeztem megosztani másokkal gondjaimat	szinte soha	néha	gyakran	mindig
49.	Tartalék energiáimat bevetve próbáltam helytállni	szinte soha	néha	gyakran	mindig
50.	Segítséget kerestem a probléma megoldásához	szinte soha	néha	gyakran	mindig
51.	Valamivel megjutalmaztam magam	szinte soha	néha	gyakran	mindig
52.	Magamban kerestem a hibát	szinte soha	néha	gyakran	mindig
53.	Inkább a számomra kedvező dolgok felé fordultam	szinte soha	néha	gyakran	mindig
54.	Elzárkóztam az emberek elől	szinte soha	néha	gyakran	mindig
55.	Bosszúálláson törtem a fejem	szinte soha	néha	gyakran	mindig
56.	Azt kívántam, bárcsak erőteljesebb lehetnék	szinte soha	néha	gyakran	mindig
57.	Igyekeztem a problémát kirekeszteni a tudatomból	szinte soha	néha	gyakran	mindig
58.	Megpróbáltam minél határozottabban fellépni	szinte soha	néha	gyakran	mindig
59.	Összegeztem azokat a múltbeli tapasztalataimat, amelyeket korábban hasonló helyzetekben szereztem	szinte soha	néha	gyakran	mindig

60.	Igyekeztem távolabbról szemlélni a helyzetet, így próbáltam tárgyilagosabb lenni	szinte soha	néha	gyakran	mindig
61.	Igyekeztem minél többet megtudni a helyzetről	szinte soha	néha	gyakran	mindig
62.	Alkuval vagy engedményekkel megpróbáltam valami pozitívát kihozni a helyzetből	szinte soha	néha	gyakran	mindig
63.	Megpróbáltam olyan szemszögből vizsgálni a problémát, hogy elviselhetőbbnek tűnjön	szinte soha	néha	gyakran	mindig
64.	Azzal bíztattam magam, hogy legközelebb majd másképpen alakulnak a dolgok	szinte soha	néha	gyakran	mindig
65.	Hagytam, hogy az érzelmeim szabadon megnyilvánuljanak	szinte soha	néha	gyakran	mindig
66.	Beletörődtem, hogy együtt kell élnem a problémával	szinte soha	néha	gyakran	mindig
67.	Érzelmi támaszt kerestem a barátaimnál, szeretteimnél	szinte soha	néha	gyakran	mindig
68.	Igyekeztem a helyzet pozitív, kellemes oldalát észrevenni	szinte soha	néha	gyakran	mindig
69.	Olyan dolgokkal vigasztaltam magam, amelyektől jobb kedvre derülök	szinte soha	néha	gyakran	mindig
70.	Valami olyan tevékenységbe fogtam, ami nyugtatólag hatott rám	szinte soha	néha	gyakran	mindig
71.	Minden dühömet kiadtam, hogy csökkentsem a probléma keltette feszültséget	szinte soha	néha	gyakran	mindig
72.	Igyekeztem elterelni a figyelmemet a problémáról	szinte soha	néha	gyakran	mindig
73.	Hajlandó voltam megváltozni az eredményesség érdekében	szinte soha	néha	gyakran	mindig
74.	A sorsra bíztam magam	szinte soha	néha	gyakran	mindig
75.	Igyekeztem megváltoztatni a helyzetet	szinte soha	néha	gyakran	mindig
76.	Kritizáltam és elmarasztaltam magam	szinte soha	néha	gyakran	mindig
77.	Minden lehetőséget számításba vettem, ami segíthette a probléma kezelését	szinte soha	néha	gyakran	mindig
78.	Tehetetlennek éreztem magam	szinte soha	néha	gyakran	mindig
79.	Nem tudtam uralkodni magamon	szinte soha	néha	gyakran	mindig
80.	Igyekeztem egyedül megoldani a problémát	szinte soha	néha	gyakran	mindig

PO-KÉRK

Kérem, értékelje, hogy a **cselekménye(i) és az elfogása közötti időszakban** milyen mértékben voltak jellemzőek Önre az alábbiak!

1.	Úgy éreztem, én vagyok a hibás azért, ami történt.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig
2.	Azt gondoltam, el kell fogadnom, ami történt.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig
3.	Gyakran rágódtam azon, mit is érzek azzal kapcsolatban, amit átéltem.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig
4.	Kellemesebb dolgokra gondoltam.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig

5. Azon gondolkodtam, hogy mi a legjobb, amit tehetek.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig
6. Arra gondoltam, hogy tanulhatok valamit a helyzetből.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig
7. Arra gondoltam, hogy az egész sokkal rosszabb is lehetett volna.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig
8. Gyakran gondoltam arra, hogy amit átéltem, sokkal rosszabb annál, mint amit mások átélnek.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig
9. Úgy éreztem, más a hibás azért, ami történt.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig
10. Úgy éreztem, én vagyok felelős azért, ami történt.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig
11. Azt gondoltam, hogy el kell fogadnom a helyzetet.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig
12. Sokat rágódtam azon, hogy mit is gondolok és érzek a történetekkel kapcsolatban.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig
13. Kellemes dolgokra gondoltam, amelyeknek semmi közük nem volt az egészhez.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig
14. Azon gondolkodtam, hogyan lehetne a legjobban megbirkózni a helyzettel.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig
15. Arra gondoltam, hogy lelkileg megerősödhetek azáltal, ami történt.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig
16. Arra gondoltam, hogy mások sokkal rosszabb dolgokon mennek keresztül.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig
17. Folyamatosan arra gondoltam, milyen szörnyű is az, amit átéltem.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig
18. Úgy éreztem, mások a felelősek azért, ami történt.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig
19. Azon gondolkodtam, miben hibáztam.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig
20. Arra gondoltam, hogy semmit sem tudok változtatni a dolgon.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig
21. Meg akartam érteni, miért érzek éppen így azzal kapcsolatban, ami történt.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig
22. Inkább valami kellemes dologra gondoltam ahelyett, ami történt.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig
23. Azon gondolkodtam, hogyan változtathatnám meg a helyzetet.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig
24. Arra gondoltam, hogy vannak a helyzetnek jó oldalai is.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig
25. Arra gondoltam, hogy más dolgokhoz viszonyítva nem is olyan rossz a helyzet.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig
26. Gyakran gondoltam arra, hogy átéltem a legrosszabbat, ami egy emberrel történhet.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig
27. Azokra a hibákra gondoltam, amelyeket mások elkövettek el azzal kapcsolatban, ami történt.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig
28. Arra gondoltam, hogy alapvetően bennem van a hiba.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig
29. Arra gondoltam, hogy meg kell tanulnom együtt élni azzal, ami történt.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig

30. Azokon az érzéseken rágódtam, amelyeket a helyzet keltette bennem.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig
31. Kellemes élményekre gondoltam.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig
32. Elterveztem, hogy mi lenne a legjobb, amit tehetnék.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig
33. Kerestem a dolog jó oldalait.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig
34. Azt mondtam magamnak, hogy rosszabb dolgok is vannak az életben.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig
35. Folyamatosan arra gondoltam, hogy milyen borzalmas volt a helyzet.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig
36. Úgy éreztem, a hiba alapvetően másokban van.	szinte soha	néha	többnyire	gyakran	szinte mindig

4. számú melléklet - Kódszótár

Kód	Definíció
A felfedezési az elsődleges helyszín	Az ölési cselekmény és a test feltalálásának helyszíne ugyanaz
A halál oka égés - tűz, forróság	A halál oka égés, vagy tűzzel kapcsolatos
A halál oka egyéb	A halál oka egyéb
A halál oka fojtás	A halál oka fojtás; manuális vagy zsinegelés
A halál oka fulladás	A halál oka fulladás, a légutak elzáródása; pl. párna vagy rongy orra-szájra szorítása által
A halál oka lött seb(ek)	A halál oka lött seb vagy lött sérülés
A halál oka szúrt seb(ek)	A halál oka szúrt sérülés
A halál oka tompa trauma(k)	A halál oka tompa trauma
A halál oka vágott, metszett seb(ek)	A halál oka vágott/metszett sérülés
A helyszín megváltoztatása: felgyújtás	A tettes a cselekmény leplezése, vagy másnak beállítása érdekében a helyszínt felgyújtotta
A kötözés funkcionális	A tettes által alkalmazott kötözés funkcionális volt, praktikus célt szolgált; pl. az sértett mozgásának megakadályozására
A kötözés rituális	A tettes által alkalmazott kötözés rituális, szimbolikus volt vagy nem praktikus célt szolgált; pl. szexuális kielégülést szolgált
A külsérelmi nyomok kiterjedése extrém (különös kegyetlenség, a halálokozáshoz szükségesnél jóval több sérülés, overkill)	A testen található külsérelmi nyomok kiterjedése extrém (különös kegyetlenség, a halálokozáshoz szükségesnél jóval több sérülés)
A külsérelmi nyomok kiterjedése mérsékelt (önmagukban nem okoztak volna halált)	A testen található külsérelmi nyomok kiterjedése mérsékelt (önmagukban nem okoztak volna halált)
A külsérelmi nyomok kiterjedése minimális (kisebb zúzódások, amelyek valószínűleg a kontrollálás során keletkeztek)	A testen található külsérelmi nyomok kiterjedése minimális (kisebb zúzódások, amelyek valószínűleg a kontrollálás során keletkeztek)
A külsérelmi nyomok kiterjedése súlyos (önmagában is halálhoz vezettek volna)	A testen található külsérelmi nyomok kiterjedése súlyos (önmagában is halálhoz vezettek volna)
A sértett arcának takarása	A tettes az sértett arcát takarta valamilyen módon
A sérülések száma összesen	A támadás során elszenvedett sérülések száma összesen
A test elhelyezése gondatlanul, nem törődve; nincs rejtés	A tettes a testet gondatlanul rejtette el, arra figyelmet nem fordított, vagy egyáltalán nem rejtett
A test elrejtése hatékonyan	A tettes a testet elrejtette, ennek hatékonyságát jelzi a változó

A test felfedezése a sértett és a tettes közös lakása	A test feltalálásának helyszíne a tettes és sértett által életvitelszerűen használt ingatlan; nem zárja ki a használat egyidejű jelölését is
A test felfedezése a sértett lakásán	A test feltalálásának helyszíne a sértett által életvitelszerűen használt ingatlan
A test felfedezése a tettes lakásán	A test feltalálásának helyszíne a tettes által életvitelszerűen használt ingatlan
A test felfedezése egyéb helyen	A test feltalálásának helyszíne a fentiekben fel nem sorolt, egyéb lokáció
A test felfedezése egyéb lakás	A test feltalálásának helyszíne nem a tettes és nem is sértett, hanem valaki más által életvitelszerűen használt ingatlan
A test felfedezése elásva	A testet elásták, a teste elásva találják fel
A test felfedezése fás területen	A test feltalálásának helyszíne elsősorban vegetáció uralta, árnyas, fák által takart helyen; pl. erdő, park, stb.
A test felfedezése járműben	A test feltalálásának helyszíne járműben
A test felfedezése nem lakóépület	A test feltalálásának helyszíne emberek által életvitelszerűen nem használt ingatlan, nem lakóingatlan; pl. üzem, bolt, stb.
A test felfedezése nyílt területen pl. mezőn	A test feltalálásának helyszíne elsősorban vegetáció uralta, nyílt, jól belátható területen; pl. mezőn, búzaföldön, stb.
A test felfedezése utcán	A test feltalálásának helyszíne utcán, közterületen
A test felfedezése vízben	A test feltalálásának helyszíne vízben, vagy más folyékony állagú közegben
A test mozgatása	A tettes a testet mozgatta; pl. arrébb húzta, fordítgatta, szállította
A tettes a nyomokat eltüntette	A tettes a nyomait eltüntette; pl. ujjlenyomatok letakarítása
A tettes a nyomokat megpróbálta eltüntetni, de sikertelenül	A tettes a nyomait megpróbálta eltüntetni, de ez nem sikerült neki hatékonyan; pl. megpróbálta az ujjnyomokat letakarítani, de ezt nem sikerült tökéletesen kiviteleznie
A tettes kutatott a helyszínen	A tettes kutatást végzett a cselekmény helyszínén
A tettes nem próbálta meg eltüntetni a nyomokat	A tettes a nyomait nem próbálta eltüntetni, nincs arra utaló jelzés, hogy ezt megpróbálta volna
A tettes rombolt a helyszínen	A tettes a helyszínen rongált, rombolt
Az elkövetés eszköze lőfegyver	A tettes az elkövetés során lőfegyvert alkalmazott
Az elkövetés eszköze kézzel fojtás	A tettes az elkövetés során manuális strangulációt alkalmazott
Az elkövetés eszköze szűrő-vágó	A tettes az elkövetés során szűrő-vágó eszközt alkalmazott

Az elkövetés eszköze tompa tárgy	A tettes az elkövetés során tompa eszközt alkalmazott
Az elkövetés eszköze ütés-rúgás	A tettes az elkövetés során kézzel ütést és/vagy rúgást alkalmazott
Az elkövetés eszköze valami egyéb	A tettes az elkövetés során valamilyen egyéb, fentebb nem említett eszközt alkalmazott
Az elkövetés eszköze zacskó vagy párna vagy rongy	A tettes az elkövetés során zacskót, párnát, rongyot, stb. alkalmazott a légutak elzárására
Az elkövetés eszköze zsineg	A tettes az elkövetés során zsinegelést alkalmazott
Az elkövetés eszköze: kalapács, vagy kalapácsszerű tárgy	A tettes az elkövetés során kalapácsot vagy kalapácsszerű eszközt (pl. balta) alkalmazott
Az elkövetés helye	A cselekmény helyszíne településtípus szerint
Az elkövetés ideje	Az elkövetés ideje napszak szerint meghatározva
Az elkövetés napja	Azt jelzi, hogy az elkövetés munkanapra, vagy hétvégére esett
Az elkövetési eszköz többféle	A tettes az elkövetés során többféle eszközt vagy módszert alkalmazott
Az eszköz feltalálása a helyszínen	Az elkövetés eszközét a cselekmény után a helyszínen feltalálták
Az eszköz nem feltalált	Az elkövetés eszközét a cselekmény után nem találták fel
Az eszközt magával hozta a tettes	A tettes az elkövetés eszközét magával vitte az elkövetés helyszínére
Családi állapota	A tettes családi állapota
Cselekmény elkövetése feltételes szabadláb idején	Azt jelzi, hogy az indexcselekményt a tettes feltételes szabadság alatt követte-e el; tekintet nélkül arra, hogy feltételesen volt szabadlábban szabadságvesztés büntetés után vagy felfüggesztett szabadságvesztés büntetés alatt állt
Csonkítás	A testet csonkították
Durva sérülések száma (folytonosság megszakadás, törés)	A durva sérülések száma; durva sérülés a folytonosság megszakadás, törés
Égési sebek	Az sértetten égési sebek keletkeztek akár a helyszín felgyújtása, akár az sértetten célzottan alkalmazott égetés eredményeként
Elhúzódoó bántalmazás	A tettes által elkövetett bántalmazás elhúzódoó volt
Elhúzódoó haláltusa	A sértett haláltusája elhúzódoó volt az adott halálnemhez mérten
Erőbehatások száma	A támadás során alkalmazott erőbehatások száma összesen
Gyermeke van	Gyermekek száma; akkor is, ha nem gondoskodik róla, vagy nem tart vele kapcsolatot

Index-cselekményen kívül más emberölés	A tettes az indexcselekményen kívül más emberölést is elkövetett életében
Instrumentális-expresszív	A cselekmény instrumentális/expresszív besorolása; expresszív cselekmény esetén a tettes bántalmazás a sértettre mint személyre irányult, pl. bosszú, stb.; instrumentális cselekmény esetén a bántalmazás eszköz arra, hogy a tettes megszerezzen valamint a sértettől, pl. szex, pénz, stb.
Jelentősen sérült testtáj a fej, nyak	A fej és nyak területén jelentős sérülések keletkeztek a támadás következtében
Jelentősen sérült testtáj a fenék	A fenéken jelentős sérülések keletkeztek a támadás következtében, a fenéket célzott támadás érte
Jelentősen sérült testtáj a genitália	A genitálián jelentős sérülések keletkeztek a támadás következtében, a genitáliát célzott támadás érte
Jelentősen sérült testtáj a karok, kezek	A felső végtagok területén jelentős sérülések keletkeztek a támadás következtében
Jelentősen sérült testtáj a lábak	Az alsó végtagok területén jelentős sérülések keletkeztek a támadás következtében
Jelentősen sérült testtáj a mellek	A melleken jelentős sérülések keletkeztek a támadás következtében, a melleket célzott támadás érte
Jelentősen sérült testtáj a torzó	A mellkas, has, hát területén jelentős sérülések keletkeztek a támadás következtében
Jelentősen sérült testtáj: arc	Az arc jelentősen sérült a támadás következtében
Kapcsolata az áldozattal: baráti kapcsolat	Az sértett és a tettes között a cselekmény előtt baráti kapcsolat volt
Kapcsolata az áldozattal: egyéb	A tettes és az sértett közötti kapcsolat nem illeszthető be a fenti kategóriákba
Kapcsolata az áldozattal: egyéb rokoni kapcsolat	Az sértett és a tettes között rokoni kapcsolat volt, de nem felmenő-leszármazotti viszonylatban
Kapcsolata az áldozattal: együtt éltek	A tettes és az sértett a cselekményt megelőzően együtt éltek
Kapcsolata az áldozattal: felmenője az áldozat	A tettesnek felmenője volt az sértett, szülője, nagyszülője
Kapcsolata az áldozattal: idegenek	Az sértett és a tettes között a cselekmény előtt nem volt kapcsolat
Kapcsolata az áldozattal: intim kapcsolat	Az sértett és a tettes között a cselekmény előtt házastársi, élettársi, szeretői kapcsolat volt
Kapcsolata az áldozattal: látásból ismerték egymást	Az sértett és a tettes a cselekmény előtt nem voltak teljesen idegenek, de maximum felületes ismeretség volt köztük

Kapcsolata az áldozattal: leszármazottja az áldozat	A tettesnek leszármazottja volt az sértett, gyerek, unokája
Kapcsolata az áldozattal: üzleti kapcsolat	Az sértett és a tettes kapcsolata üzleti jellegű volt, egymással megélhetési célból voltak kapcsolatban
Külsérelmi nyomok nincsenek	A testen külsérelmi nyomok nem találhatóak
Lakóhelye	A tettes lakóhelye településtípus szerint
Lakóközössége	A tettes életvitelszerű lakóközössége
Lopás az áldozattól: értékesíthető item	A tettes a cselekmény keretében értékesíthető tárgyat lopott az sértettől
Lopás az áldozattól: étel, ital	A tettes a cselekmény keretében ételt, italt lopott az sértettől
Lopás az áldozattól: okmányok	A tettes a cselekmény keretében okmányokat lopott el az sértettől
Lopás az áldozattól: pénz	A tettes a cselekmény keretében pénzt lopott az sértettől
Lopás az áldozattól: személyes érték	A tettes a cselekmény keretében személyes értéket lopott el az sértettől
MO bcs. ismérvek: rablás emberöléssel párosulva	Az emberölési cselekmény rablással párosult
MO elkövetés módszere: erőszakos közöskülés	Az emberölési cselekmény erőszakos szexuális magatartással, erőszakos közösküléssel vagy annak kísérletével párosult
MO elkövetés módszere: holttestet elássa	A tettes a sértett holttestét elásta
MO elkövetés módszere: holttestet feldarabolja	A tettes a sértett holttestét feldarabolta, illetve erre kísérletet tett
MO elkövetés módszere: holttestet kútba vagy emésztőbe rejti	A tettes a sértett holttestét kútba vagy emésztőgödörbe rejtette
MO elkövetés módszere: sértett ujjáról lehúzza a gyűrűt; sértettől ékszereket elviszi	A valamilyen ékszert vitt el a sértettől, pl. lehúzta róla a gyűrűt, lecsatolta róla az órát, láncot, fülbevalóját letépte, stb.
MO elkövetés módszere: sértettet hátulról támadja meg	A tettes a sértettet hátulról támadta meg
MO elkövetés módszere: sértettet lábbal tapossa	A tettes a sértettet lábbal taposta a cselekmény során, függetlenül attól, hogy ez volt-e a halál oka
MO elkövetés módszere: sértettet megkötözi	A tettes a sértettet megkötözte a cselekmény során
MO elkövetés módszere: sértettet üti, ököllel veri	A tettes a sértettet ököllel, puszta kézzel ütötte, függetlenül attól, hogy ez volt-e a halál oka
MO elkövetés módszere: sértettet üti, valamilyen tárggyal	A tettes a sértettet valamilyen tárggyal ütötte, függetlenül attól, hogy ez volt-e a halál oka; pl. bottal, baseballütővel, baltával, stb.
MO elkövetés módszere: sértettet zsinegeli	A tettes a sértettet zsinegelte, függetlenül attól, hogy ez volt-e a halál oka
MO elkövetés módszere: sértettre rálő	A tettes a sértettre rálőtt, függetlenül attól, hogy eltalálta-e, vagy ez volt-e a halál oka

MO elkövetés napja: csütörtök	A cselekmény napja: csütörtök
MO elkövetés napja: ebédszünetben, déli órákban	A cselekmény ebédszünetben, déli órákban történt (11-13 között)
MO elkövetés napja: éjjel	A cselekmény éjjel történt (21-03 között)
MO elkövetés napja: esti órákban	A cselekmény az esti órákban (17-21 óra között)
MO elkövetés napja: hajnalban	A cselekmény hajnalban történt (03-06 között)
MO elkövetés napja: hétfő	A cselekmény napja: hétfő
MO elkövetés napja: kedd	A cselekmény napja: kedd
MO elkövetés napja: péntek	A cselekmény napja: péntek
MO elkövetés napja: szerda	A cselekmény napja: szerda
MO elkövetés napja: szombat	A cselekmény napja: szombat
MO elkövetés napja: vasárnap	A cselekmény napja: vasárnap
MO elkövetés: a sértett ellenállt, dulakodás volt	A sértett a cselekmény során ellenállt, dulakodtak a tettestel
MO elkövetési eszköz: alkalmi eszköz (szék, asztalláb, stb.)	Elkövetési eszköz: alkalmi eszköz (szék, asztalláb, stb.)
MO elkövetési eszköz: balta, fejsze, csákány	Elkövetési eszköz: balta, fejsze, ehhez hasonló eszköz
MO elkövetési eszköz: bot (egyéb ütésre alkalmas eszköz)	Elkövetési eszköz: bot (egyéb ütésre alkalmas eszköz)
MO elkövetési eszköz: egyéb eszköz	Elkövetési eszköz: egyéb eszköz
MO elkövetési eszköz: éles, hegyes, szűrő-vágó eszköz	Elkövetési eszköz: éles, hegyes, szűrő-vágó eszköz
MO elkövetési eszköz: helyszínen talált eszközt használt fel	Elkövetési eszköz: helyszínen talált eszközt használt fel
MO elkövetési eszköz: vegyszerek, savak, mérgek, gyógyszer	Elkövetési eszköz: vegyszerek, savak, mérgek, gyógyszer
MO elvitt felhasználása: eldobja, elveszti, elhagyja	A tettes az elvitt tárgya(ka)t eldobta, elvesztette vagy elhagyta
MO elvitt felhasználása: elrejt	A tettes az elvitt tárgya(ka)t elrejtette
MO elvitt felhasználása: felhasználja	A tettes az elvitt tárgya(ka)t felhasználta; pl. ételt megette, pénzt elköltötte, stb.
MO elvitt felhasználása: zálogba adja	A tettes az elvitt tárgya(ka)t zálogba adta
MO elvitt: semmit nem vitt el	A cselekmény során a tettes a helyszínről semmit nem vitt el, nincs jele annak, hogy bármit elvitt volna
MO személyiség: alkohol hatása alatt követi el a bcs.-t	A tettes alkoholos befolyásoltság alatt követte el a cselekményt
MO személyiség: feltűnően költekezik	A tettes a poszt-offenzív időszakban feltűnően költekezett
MO személyiség: helyszínt megváltoztatja, felgyújtja	A tettes a helyszínt a cselekmény álcázása, a gyanú elterelése vagy a nyomok eltüntetése céljából felgyújtotta
MO személyiség: helyszínt megváltoztatja, félrevezetés céljából	A tettes a helyszínt a cselekmény álcázása, a gyanú elterelése céljából megváltoztatta,

	másnak igyekezett beállítani a történetet, mint ami az valójában volt
MO személyiség: kábítószer hatása alatt követi el a bcs.-t	A tettes kábítószeres befolyásoltság alatt követte el a cselekményt
MO személyiség: különösen kegyetlen, durva módon követi el a bűncselekményt	A tettes a cselekményt különösen kegyetlen módon követte el
MO személyiség: szökik, elrejtőzik, pucol	A tettes a cselekmény után szökésben volt, menekült, rejtőzködött, „pucolt”
MO személyiség: visszatér a helyszínre rövid idő múltán	A tettes visszatért a helyszínre a cselekmény után
Motiváció: anyagi haszonszerzés	Az emberölés motivációja anyagi haszonszerzés volt
Motiváció: bosszú	Az emberölés motivációja elsősorban bosszúállás volt
Motiváció: egyéb	A cselekmény motivációja a fentiekbe nem sorolható be
Motiváció: elrontott akció	A cselekmény vagyon elleni bűncselekményként indult, a tettesnek nem állt szándékában emberölést elkövetni, ám a számára váratlan események okozta ijedség okán a helyzet kontrollálásának érdekében követte el a homicidiumot
Motiváció: féltékenység	Az emberölés motivációja elsősorban, szerelemféltés volt
Motiváció: személyes konfliktus	Az emberölés motivációja elsősorban valamilyen személyes konfliktus, vita volt
Motiváció: szexuális indíték	Az emberölési cselekmény során valamilyen szexuális aktivitás is megjelenik
Motiváció: üzleti konfliktusok	Az emberölés motivációja elsősorban üzleti konfliktus, anyagi szempontok miatt kapcsolatban lévők anyagi jellegű konfliktusa volt
Mozzanatosság	A cselekmény időbeliségére utal; egy mozzanatosnak tekintettük a cselekményt, ha az egy jól körülhatárolható mozzanat, pl. egy vita hevében leszúrja a sértettet és elrohan; több mozzanatos, ha az elkövetési magatartásban több, egymástól elkülöníthető szakasz szerepelt, pl. az ölést több részletben, újra és újra lendületet véve aktualizálta, vagy az ölés után a testet mozgatta, ölt majd rabolt, stb.
Overkill	A tettes által alkalmazott erőszak lényegesen eltúlzott volt; pl. sok lövés, sok ütés, sok késszúrás
PO ítéletkiadmány: a testet elszállítja, vagy akarja	A tettes a teste elszállította, vagy akarta, kísérletet tett rá
PO ítéletkiadmány: a testet letakarja	A tettes a sértett holttestét letakarta valamivel

PO ítéletkiadmány: autózás, járkálás, kóborlás	A tettes a cselekmény után céltalanul autózott, barangolt, kóborolt
PO ítéletkiadmány: bizonyítékoktól szabadul	A tettes a cselekmény utáni egyik első dolga, hogy a bizonyítékoktól, nyomoktól, nála maradt inkrimináló elemektől igyekszik megszabadulni
PO ítéletkiadmány: bűntársát megfenyegette	A cselekmény után a tettes a bűntársát megfenyegette; csak akkor jelölendő, ha volt bűntárs, egyébként hiányként
PO ítéletkiadmány: egyre többet ivott	A tettes a cselekmény után a rá jellemzőnél több alkoholt fogyasztott
PO ítéletkiadmány: elköltözött	A cselekmény után a tettes elköltözött az addigi tartózkodási helyéről
PO ítéletkiadmány: elmondta valakinek	A cselekmény elkövetését a tettes elmondta valakinek
PO ítéletkiadmány: fel akarta adni magát, de meggondolta	A cselekmény után a tettes fel akarta adni magát, de végül mégsem tette
PO ítéletkiadmány: kifosztás	A tettes a cselekmény során a sértett értékeit eltulajdonította annak halálát követően; nem azonos a kifosztás jogi kategóriával,
PO ítéletkiadmány: kocsmázni ment, italozott vagy drogozott	A cselekmény után a tettes kocsmázni ment, inni ment, vagy drogot szerzett és használt
PO ítéletkiadmány: külföldre ment	A tettes a cselekmény után külföldre ment
PO ítéletkiadmány: mást vádol	A cselekmény elkövetésével a tettes mást vádolt
PO ítéletkiadmány: megtévesztő történet vallomásként	A tettes a cselekménnyel kapcsolatban megtévesztő, félrevezető történetet adott elő vallomásként
PO ítéletkiadmány: mentőt hívott	A cselekmény után a tettes mentőt hívott a sértetthez
PO ítéletkiadmány: mosakszik, átöltözik	A tettes a cselekmény után egyik első dolga, hogy átöltözik és/vagy mosakszik
PO ítéletkiadmány: rövid időn belül újra öl (egy 6 hónapon belül)	A tettes az indexcselekmény után rövid időn (6 hónapon) belül újra ölt
PO ítéletkiadmány: szuicid kísérlet	A tettes a cselekmény után szuicid kísérletet követ el vagy szuicid gesztust tesz, függetlenül annak letális potenciáljától vagy a meghalási szándék határozottságától
PO ítéletkiadmány: tájékozódik a nyomozás állásáról	A tettes a cselekmény után tájékozódott, vagy megkísérelt tájékozódni a nyomozás állásáról
PO ítéletkiadmány: társaságba megy	A tettes a cselekmény után társaságba ment
PO ítéletkiadmány: ügyvédhez megy	A tettes a cselekmény után ügyvédhez fordult
PO ítéletkiadmány: vásárolni megy	A cselekmény után a tettes vásárolni ment
PO ítéletkiadmány: zsákmányt elszórakozza	A tettes a cselekményből szerzett zsákmányt szórakozásra használta fel

PO viselkedés: külföldre szándékozott menni	A tettes a cselekmény után külföldre szándékozott menni, ám ezt végül nem tette meg
Posztmortem bántalmazás egyéb módon	A tettes valamilyen egyéb módon bántalmazta posztmortem az áldozat testét
Posztmortem szexuális tevékenység	Posztmortem szexuális aktivitás történt az sértetten
Posztmortem szúrások	Posztmortem szúrások történtek az sértetten
Priusz	A tettes büntetett előéletét, illetve annak a hiányát jelzi; külön kiemelve ha erőszakos, illetve ha különös visszaeső
Szexuális bántalmazás: egyéb	Szexuális bántalmazás történt valamilyen egyéb módon
Szexuális bántalmazás: vaginális	Szexuális bántalmazás történt, mely érintette a vaginális területet
Szimbolika, rituálé a testen	A tettes valamilyen egyéb szimbolikus vagy rituális aktivitást hajtott végre az sértetten
Szokatlan bántalmazás: égési sebek	Az sértetten égési sebek keletkeztek, ezek nem a helyszín felgyújtásának eredményeként, hanem kimondottan az sértetten ejtett égési sebekre értendő
Szokatlan bántalmazás: kínzás	A cselekmény során az sértettet a tettes megkínozta
Társtettesek	Azt jelöli, hogy a tettesnek volt-e egy, kettő, vagy háromnál vagy több társa az emberölés elkövetése során; csak akkor jelölt, ha volt társ, egyébként hiányzó
TESTEN jelentősebb posztmortem sérülés	A sértett testén jelentősen posztmortem sérülések voltak, melyek nem mozgatásnak, posztmortem bántalmazás következtében keletkeztek
TESTET csomagolja, betekeri (pl. pokrócba, zsákba)	A tettes a sértett holttestét becsomagolta, betekerte valamilyen anyagba; pl. pokrócba, zsákba, nejlonba, stb.
TETTES - Foglalkozása fizikai	A tettes foglalkozása fizikai; a cselekmény idején
TETTES - Foglalkozása munkanélküli	A tettes munkanélküli; a cselekmény idején
TETTES - Foglalkozása őrző-védő	A tettes őrző-védő területen foglalkoztatott; a cselekmény idején
TETTES - Foglalkozása szellemi	A tettes foglalkozása szellemi; a cselekmény idején
TETTES - Foglalkozása utazással járó	A tettes foglalkozása utazással jár; a cselekmény idején
TETTES - Havi jövedelme	A tettes havi jövedelme; a cselekmény idején
TETTES - Saját tulajdonú gépjárművet használ	A tettes saját tulajdonú gépjárművet használt; a cselekmény idején

TETTES PO - Követte az eseményeket a médiában	Poszt-offenzív magatartás: a tettes követte a cselekménnyel kapcsolatos média híreket
TETTES PO - Megszabadult bizonyítékoktól	Poszt-offenzív magatartás: a tettes megszabadult a bizonyítékoktól
TETTES PO - Újabb cselekményt tervez, kivitelez	Poszt-offenzív magatartás: a tettes újabb bűncselekményt tervez végrehajtani, vagy hajtott végre
TETTES PO - Zsákmány eladása	Poszt-offenzív magatartás: a tettes eladta a cselekmény során szerzett zsákmányt
TETTES PO - Zsákmány elajándékozása	Poszt-offenzív magatartás: a tettes elajándékozta a cselekmény során szerzett zsákmányt
TETTES: alkalmi munkákból élt	A tettes a cselekmény előtt alkalmi munkákból élt
Több sértett	Az indexcselekmény során egynél több ember esett áldozatul
Védekezési sebek	Védekezési sebek a testen; az sértett védekezett a támadás ellen
VIC - A sértett kora	Az áldozat kora
VIC - A sértett neme	Az áldozat neme
Vízben lesúlyozás	A tettes a testre súlyokat kötött, hogy a vízben lesúlyozza

5. számú melléklet – A szerző a témában született publikációinak listája

Magyar nyelvű könyvfejezet

Lehoczki Á.: *Emberölés a börtönben*. In: Kiss V. (szerk.): *Kriminológiai közlemények 74.* (Válogatás : a 2013-ban és 2014-ben tartott tudományos rendezvények előadásából), Budapest: Magyar Kriminológiai Társaság, 2014, 29-33.

Folyóiratcikk külföldön megjelenő idegen nyelvű lektorált folyóiratban

Lehoczki Á.: *Dead-end Attachments*. Szondiana, 2007, 27: 70-78.

Lehoczki Á., Halmai T.: *Homicide offenders with or without psychotic disorder: post-traumatic symptoms, guilt and shame, and coping in the post-offence period*. *Annals of Forensic Research and Analysis*, 2016, 3(2): 1031; <https://www.jsimedcentral.com/Forensic/forensic-3-1031.pdf>

Lehoczki Ágnes: *Gender differences in post-offence behavior in a Hungarian sample of homicide offenders*. *Journal of Eastern-European Criminal Law*, 2016, 02: 225-241.

Hazai megjelenésű lektorált folyóiratban

Lehoczki Á.: *Irányzatok a bűnügyi profilalkotásban*. *Belügyi Szemle*, 2011, 6: 62-81.

Lehoczki Á.: *Donászi és Nagy esete a nárcizmussal*. *Belügyi Szemle*, 2014, 62(2): 119-142.

Lehoczki Á.: *Nehézségek és módszertani dilemmák a profilalkotás hazai kutatásában*. *Magyar Rendészet*, 2014, 14(2): 51-61.

Uzonyi A, Deli É, Gyollai Á, Halmai T, Lehoczki Á, Lukács-Miszler K, Magyar E, Magyar J, Székely M.: *„Kényszergyógykezelők” – Terápiás lehetőségek egy tekintélyelvű szervezetben*. *Pszichoterápia*, 2015, 24(2): 114-121.

Lehoczki Ágnes: *A fantázia szerepe a szexuális emberölésekben*. *Magyar Rendészet*, 2017, 17(2): 67-85.

Q-s közlemények

Lehoczki Á, Lukács-Miszler K.: *Major pszichiátriai zavarok és a filicídium kapcsolata. Női elkövetők által – pszichotikus állapotban – gyermekek sérelmére elkövetett emberölések deskriptív elemzése.* Psychiatria Hungarica, 2013, 2: 145-158.

Nemzetközi szakmai konferencia kiadványban megjelent

Lehoczki Á.: *Post-offence stress and coping in homicidal perpetrators.* Archibald Reiss Day Conference Proceedings, 2015, Vol. 1., 211-220.

Hazai szakmai konferencia kiadványban megjelent

Lehoczki Ágnes: *A poszt-offenzív szakasz pszichés sajátosságai életellenes elkövetőknél.* In: Vargha András (szerk.): *A tudomány emberi arca - A Magyar Pszichológiai Társaság XXI. Országos Tudományos Nagygyűlése Kivonatkötet,* Szombathely: Magyar Pszichológiai Társaság, 2012, 35.

Uzonyi Adél, Lehoczki Ágnes: *Kényszerestől a kényszerét el ne vedd! – egy emberölés létrejöttének pszichológiai elemzése.* In: Vargha András (szerk.): *Kapcsolataink világa : Magyar Pszichológiai Társaság XXII. Országos Tudományos Nagygyűlés Kivonatkötet,* Budapest: Magyar Pszichológiai Társaság, 2013, 32.

Lukács-Miszler Katalin, Lehoczki Ágnes: *Életellenes cselekmény feldolgoása kényszerterápiákkal terápia során.* In: Vargha András (szerk.): *Kapcsolataink világa : Magyar Pszichológiai Társaság XXII. Országos Tudományos Nagygyűlés Kivonatkötet,* Budapest: Magyar Pszichológiai Társaság, 2013, 32.

Lehoczki Ágnes: *Az emberölést elkövető tettesek pszichés reakciói cselekményüket követően.* In: Vargha András (szerk.): *Kapcsolataink világa : Magyar Pszichológiai Társaság XXII. Országos Tudományos Nagygyűlés Kivonatkötet,* Budapest: Magyar Pszichológiai Társaság, 2013, 31.

Lehoczki Ágnes: *A cselekményre adott pszichés reakciók vizsgálata életellenes elkövetőknél.* In: *A határtalan elme korlátai: a Magyar Pszichiátriai Társaság XVIII. vándorgyűlése Absztraktkötet,* Budapest: Magyar Pszichiátriai Társaság, 2013, 67.

Függelék

Az elvégzett statisztikai próbák SPSS output táblázatait tartalmazó Függelékterjedelmi okok miatt online tettem elérhetővé az alábbi linken:

https://uninkehu-my.sharepoint.com/:b:/g/personal/lehoczka_uninke_hu/Edsf1GQiWe1GiQHnb-zyOp8Bjknx8jaKoFAPC4XVIQA0kQ?e=HcQH6F